

YU ISSN 0350 8498

14

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

1986

**ZBORNİK
OBČINE
GROSUPLJE**

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE
14, 1986

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

14. zvezek

Izdano
v podjetju občinskega pravnika
občine Grosuplje dne 18. oktobra 1986
45-letnice celjske ekonomsko-narodne
in 400-letnice sv. Florjana Trbušarja
1986

*Izdano
v počastitev občinskega praznika
občine Grosuplje, dne 29. oktobra 1986,
45-letnice vstaje slovenskega naroda
in 400-letnice smrti Primoža Trubarja*

VEŠTINA

DOGODKI IN POROČJE IZ NOVI

Janez Lejar	Davčinski svet občine	7
Janez Pevšek-Poljšak	Mednarodni tatunji na Korozi	9
Janez Lejar	Spomin na podje tovaršnice in tovarne	13
Janez Lejar	Pešna Čankarjeva brigada na Malici	25
Franc Filipič	Prva svetovna vojna delavstva	37

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

Jakov Müller	Kmeti in kmetstvo	47
--------------	-------------------	----

14. zvezek

Jedr Rajhman	Prva svetovna vojna	59
Stefan Šarbarič	Arhivski zapiski	63
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141
Janez Lejar	Občinski svet	141

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ŠKOLSKA KRONIKA

11. leto

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Izdaja občinska konferenca SZDL Grosuplje, ureja uredniški odbor: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič

Glavni urednik
prof. dr. France Adamič

Odgovorni urednik
Ivan Ahlin

Lektor
Prof. Marija Janežič

Korektor: prof. Jakob Müller

Naslov uredništva in uprave: 61290 Grosuplje, p. p. 11

Naslov glavnega urednika: 61000 Ljubljana, Janežičeva 1, tel. 214-819

Žiro račun pri SDK Grosuplje 50130-678-92911

Zbornik občine Grosuplje izhaja s prispevkom SO Grosuplje, Občinske izobraževalne skupnosti Grosuplje, Občinske kulturne skupnosti Grosuplje in prispevki temeljnih organizacij združenega dela, ki so navedene v oglasnem delu.

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo št. 4210-215/86 z dne 24. 4. 1986 se za to publikacijo ne obračunava in ne plačuje davek od prometa proizvodov (3. odst. 53. čl. Pravilnika o uporabi davčnih stopenj Ur. l. SFRJ št. 31/85).

VSEBINA

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

Janez Lesjak	Osvoboditev naše občine	7
Janez Perovšek-Pelko	Italijanski bataljon na Korinju	9
Janez Lužar	Spomin na padle tovarišice in tovariše	23
Janez Lužar	Pesem Cankarjeve brigade na Muljavi 1985	25
France Filipčič	Prispevki k osvetlitvi političnega delovanja Lovra Klemenčiča	27

NAŠA OBČINA IN OBCANI

Janez Koščak	Razvoj občine Grosuplje v letih 1984—1985	69
Jelka Pirkovič-Kocbek	Grosuplje in njegov oblikovni značaj	95
Stane Jurca	Deset let tovarne Black & Decker	109
Anton Krašovec	Komunalno podjetje je Grosuplje	113
Jakob Müller	Kovačnice in kovači	117

KNJIŽEVNOST IN KULTURA

Jože Rajhman	Primož Trubar in njegov pomen za slovensko kulturo	127
Štefan Barbarič	Jurčičeva Muljava	135
Janez Logar	Ob izidu Jurčičevih člankov in pisem	145
Joža Mahnič	Človeška in ustvarjalna podoba Staneta Novaka	149
Edvard Gobec	Ivan Zorman (1889—1957)	155
Ivana Kozlevčar	Ivan Zorec (1880—1952)	165
Darja Bregar	Pesmi '85	175
Avguštin Knafelj	Postani osebnost, Poti, Zakaj	176
Simon Bučar	Akva	177
Ivo Frbežar	V tovarni z Miguelom Martijem, Pripoved prijatelja	177
Cvetko Budkovič	Našel je svoj poklic	179
Mateja Kralj	Moji najdražji spomini	181

KRONIKA IN RAZGLEDI

Janko Moder	Umrli je Tone Potokar (1907—1985)	183
	Nekaj spominov na Toneta Potokarja	185
Matej Rode	Tone Potokar in bolgarska književnost	188
Branimir Žganjer	Zmeraj delaven in na tekočem	191
Viktor Smolej	Za Tonetom Potokarjem	192
Irena Trenc-Frelih Ani Bitenc	Predlog za Potokarjevo listino	194

	Iz osmrtnic za Tonetom Potokarjem	195
Jože Kastelic	Stane Mikuž (1913—1985)	197
Andrej Kurent	Maske Maksa Furijana	201
France Adamič	Bibliografija občine Grosuplje	207

DOGODKI IN PODOBE IZ NOVE

7	Govorbodilni nastopi občine	Janez Lesjak
8	Letni izveštaji občine	Janez Petrovšek-Poljak
22	Spomin na padle vojnike in tovariše	Janez Lesjak
23	Priznanje občine Grosuplje za leto 1987	Janez Lesjak
27	Prispevek k oživilni političnega delovanja Lova Klemenčiča	France Prišič

NAŠA OBČINA IN OBČANI

30	Knjave občine Grosuplje v letih 1984—1987	Janez Kofjak
32	Knjave občine Grosuplje in njegov oblikovalni značaj	Jelka Trizak-Kocbek
100	Deset let tovarne Black & Becker	Stane Jurca
112	Kotičarstvo podjetja iz Grosuplje	Anton Kravčev
117	Kovinarstvo in kovine	Jakob Müller

KNJIŽEVNOST IN KULTURA

127	Priznanje Trubarja in njegov pomen za slovensko kulturo	Jože Rajhman
132	Knjave Matije	Stefan Barbič
142	Opomba književnih članov in pisanje	Janez Lesjak
149	Človeška in naravna podoba	Lojze Matanič

STANOVANJE IZOBRAZBA

152	Knjave Grosuplje (1988—1989)	Ivan Čop
153	Knjave Grosuplje (1988—1989)	Ivana Kolar
172	Priznanje občine Grosuplje	Darko Drogar
176	Priznanje občine Grosuplje	Avguštin Kralj
177	Priznanje občine Grosuplje	Simon Dufar
177	V tovarni "Miklošič-Markič"	Ivo Fybelar
179	Priznanje občine Grosuplje	Črnelka Hudkovič
181	Priznanje občine Grosuplje	Mateja Kralj

IZOBRAZBA IN RAZVIJANJE

182	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
183	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
185	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
186	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
187	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
188	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
189	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
190	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
191	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
192	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
193	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
194	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
195	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
196	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
197	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
198	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
199	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak
200	Priznanje občine Grosuplje	Janez Lesjak

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

OSVOBODITEV NAŠE OBČINE

Janez Lesjak

Dne 6. maja 1945 ob dveh zjutraj je Cankarjeva brigada začela napad, da bi osvobodila Grosuplje, ki je bilo tedaj le večja vas in važno železniško in cestno križišče.

Prav zaradi tega so ta dan ljudje preživljali živčno, polni skrbi, strahu in pričakovanj bližajočih se dogodkov: v ljudeh je tlelo upanje na skorajšnji konec štiriletne okupacije, ki je kot mora hromila zavest in ustvarjalnost ljudi.

Upanje pa je spremljala bojazen in strah, saj je v vasi še vedno deževala močna nemška postojanka, ki bi lahko prinesla neprijetna prese-nečenja. Ta večer je bilo v postojanki sila hrupno in polno nervoze.

Ob vsej nekdanji nemški napihnjenosti in občutku nepremagljivosti je okupatorjem to noč lezel v kosti strah, ki je postal njihov stalni spremljevalec že vse od zloma pri Stalingradu. Nekdanji osvajači so postali bedni pogrebci svoje lastne usode z eno samo željo rešiti si življenje in se predati komurkoli, samo partizanom ne.

Beg in samo beg je bila vsakdanja slika grozljive povorke pešcev, vozov in avtomobilov na cesti skozi Grosuplje. To je bil beg vseh, ki so imeli slabo vest. Ali pa so bili samo zapeljani.

Dogajanje to noč opisuje v monografiji Cankarjeve brigade Lado Ambrožič-Novljan na strani 793:

Okupatorjeve posadke iz Novega mesta in drugih krajev dolenske ceste, zlasti iz Šentvida, iz Stične in Višnje Gore so se pomikale proti Ljubljani.

Sem so poslali 12. brigado.

V Grosupljem se je še držala posadka, ki je imela nalogo počakati, da pridejo vse posadke iz Dolenjske, da bi jim varovala umik.

Cankarjeva je dobila nalogo, naj Grosuplje nemudoma osvobodi.

Ob 2. uri 6. maja je že začela napad.

Prvi bataljon je napadal iz severovzhodne smeri (Polica), 2. bataljon je napadel z vzhoda (Gatina-Mlačevo), 3. pa z juga (Račna-Podtabor).

Postojanko je brigada obkolila.

Najprvo je sovražnik opazil 1. bataljon in uperil nanj ves ogenj. Tedaj sta 2. in 3. bataljon izvedla juriš in vdrla v postojanko. Toda sovražnikova posadka je uporabila tanke v smeri 3. bataljona, to je proti Ljubljani, in 3. bataljon se je moral umakniti. Kmalu zatem je brigada ponovila napad. Dne 7. maja se je okoli dveh ponoči Cankarjevi priključila še 15. brigada. Takoj nato se jima je z jurišem posrečil vdor v postojanko, sovražnik pa je ob podpori tankov pobegnil proti Ljubljani. Dve četi Cankarjeve brigade sta ga gonili čez Šmarje in naprej, nato pa sta se povezali z Gubčevo in opustili zasledovanje.

V tej akciji je bilo 5 cankarjevcev ranjenih. V Grosupljem so cankarjevci zaplenili tudi več vojaškega materiala.

Brigado je prebivalstvo navdušeno sprejelo, a se ni utegnila zadržati v Grosupljem.

Odkloniti je morala vse počastitve in gostoljubja, saj Ljubljana še ni bila osvobojena. Tja je 7. korpus usmerjal vse brigade.»

Das 6. maja 1945 ob devet zjutraj je Cankarjeva brigada zaplenila na-
pad, da bi osvobodila Grosuplje, ki je bilo tedaj še v rokah
fascistične in ostrovske vojske.
Prva zrna tega so za dan ljudje predvideli. Tudi, kaj se bo
stalo in prihodnosti bližnji se dogodki: v ljudih je bilo upanje
na skorajši konec fasilistne okupacije, ki je kot mora promovira
in ustrojstvo ljudi.
Upanje pa je spremenilo bojeno in strelj, saj je v prvi se vedno de-
lovala močna nemška vojska, ki bi lahko priselila najhitreje prve-
nočanje. Ta večer je bilo v postojanki alla hrupno in polno nemir.
Ob vseh nekdanjih namiki najhitrejši in občutke vpremenljivosti
je okupatorjem to not izati v kralji strel, ki je postal njihov stalni
spremljevalec za vse od zama pri Stahingradu. Nekdanji osvobodil so po-
stali nadalj pogrebi izane zmede z eno samo željo: vsilili si ži-
vjanje in se predali komurkoli, samo partizanom se.
Taj in samo taj je bila nekdanja silna gostilna gospodarja Jancov,
kjer so avtomobilov na cestni kralji Grosuplje. To je bil kraj uspeh, ki so
mali malo več. Ali pa so bili samo zapeljani.
Dopolnjeje to not opazje v monograjfi Cankarjeve brigade Lado
Ambrožič-Wojčan na strani 173:
Okupatorjeve posadke iz Novoje mesta in drugih krajev dolinske
ceste, stali iz Šentvida in Šteta in Viteja Gort so se pumilali proti
Ljubljani.
Šem so poslali 12. brigade.
V Grosupljem se je še držala posadka, ki je imela nalogo podkati,
da pritrje vse posadke iz Dolinske, da bi jim naredila umik.
Cankarjeva je dobila nalogo, naj Grosuplje nemudoma osvobodijo.
Ob 5. uri 6. maja je še začela napad.
Prvi bataljon je napadel iz severovzhodne smeri (Polon), 2. bataljon
je napadel z vzhoda (Galin-Milavec), 3. pa z juga (Rajec-Podgor).
Postojanka je brigade obkolila.
Najprej je sovražnik opazil 1. bataljon in uperil najprej proti 1. ba-
taljonu. 2. in 3. bataljon sta bila v prvi liniji. Toda sovraž-
nikove posadke je uporabila tanke v smeri 3. bataljona, to je proti
Ljubljani. 3. bataljon se je moral umakniti. Kmalu zatem je bil
da ponovila napad. Das 7. maja se je okoli šest ponedelj Cankarjevi pri-
ključila še 12. brigada. Takoj nato se juna je v južnem pomesti ulov
postojanke, sovražnik pa je ob podpori tankov podpril proti Ljubljani.
Das prvi Cankarjeve brigade sta ga gonili čez Šentuje in naprej, nato pa
sta se povzeli z Gledovo in opustili zaobledanje.

ITALIJANSKI BATALJON ROMA-ORFEO (RO) NA KORINJU

Janez Perovšek-Pelko*

Javnosti je bolj malo znano, da se je v sestavi 8. SNUB Fran Levstik boril bataljon italijanskih partizanov, še manj pa, kako je nastal in kakšna je bila njegova pot od ustanovitve pa do formiranja italijanske brigade Fontanot. Ta spis pojasnjuje in opisuje pot tega bataljona in kako je prišlo do njegove tragedije na Korinju 17. oktobra 1944. leta.

Nemci so po kapitulaciji Italije prevzeli vrhovno oblast v Julijski krajini. Potem so vabili predvsem Italijane iz Trsta in Istre, da bi se prostovoljno vključili v Guardia Civico oziroma v razne domobranske enote. To jim ni uspelo, pač pa je veliko mladih pristopilo k organizaciji TODT.

Narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov je z velikimi simpatijami spremljalo tudi prebivalstvo na mešanem ozemlju nekdanje Julijske krajine. Protifašistično usmerjeni delavci velikih tovarn, ladjedelnice in luke so se odločali za sožitje pa tudi za skupni boj s slovenskimi partizani proti fašizmu. V začetku poletja 1944 so imeli v Trstu 200 tovarniških odborov delavske enotnosti. Poleti so ustanovili koordinacijski komite KPS in KPJ v Trstu.¹

Osnovanje čisto italijanskih vojaških enot na operativnem območju NOV Slovenije je sledilo dogovoru in posebnemu sporazumu med glav-

Giordano Papparazzo-Roma, komandant RO oz. 4. bat. 8. brigade

Giordano Tomasich, politični komisar 4. bat. 8. brigade

* Ljubljana, YU 61000, Pod topoli 87, dipl. ing., direktor LM v p.

¹ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 571—573; 744—745.

nim štabom NOV in POS ter vojaškim osvobodilnim poveljstvom za severno Italijo (Corpo volontari della liberta per l'Alta Italia). Na osnovi tega sporazuma so 5. aprila 1944 ustanovili 14. tržaško garibaldinsko udarno brigado, v kateri so imeli italijanski partizani veliko večino.²

Formiranje bataljona Roma-Orfeo spada v čas, ko je gauleiter Reiner objavil razglas o obvezni mobilizaciji prebivalcev Julijske krajine, rojenih od 1914 do 1926, da bi jih vključil v nemško vojsko. Možje in fantje so se rajši odločili za odhod v partizane, in sicer v 14. tržaško garibaldinsko udarno brigado (14. Brigata d'Assalto Garibaldi Trieste). Od 12. oktobra 1944 je imela ta brigada zaporedno številko 20. Neoborožene novice so zbirali v Vipavski dolini. Na koncu julija 1944 so ustanovili v Krnici nad Vitoljem 4. bataljon Tržaške brigade, sestavljen iz 160 italijanskih novincev, ki so prišli iz Trsta in okolice, ter jih oborožili.³

Od vsega začetka je bil komandant tega oboroženega bataljona Giovanni Papparazzo-Roma, ki je bil rojen 15. junija 1916 v Bova Marini-Kalabrija, zdaj pa živi v Ragusi na Siciliji kot upokojeni »sergente maggiore« oziroma »maresciallo di polizia«. Kot mladenič je bil pripadnik italijanskih graničarskih enot.⁴ Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 se je odločil, da se bo boril proti Nemcem. Zato se je v bližini Reke priključil bataljonu Garibaldi, ki sta ga osnovala Piero Landoni iz Lombardije in Gino Luperini iz Toscanne. Skupaj z Orfeom Vigno sta dobila ob koncu junija nalogo, naj formirata 4. bataljon Tržaške brigade. Bataljon so imenovali po njiju Roma-Orfeo in ga na kratko označevali bataljon RO.

Politični komisar Orfeo Vigna⁵ se je rodil v antifašistični družini v Bologni, ki se je preselila v Trst. Bil je delavec; 8. septembra je vstopil v NOV na Krasu. Sodeloval je v bojih na goriški fronti in kmalu postal pomočnik politkomisarja Bataglione Triestino d'Assalto. Potem je postal politični komisar 4. bataljona v Brigata d'Assalto Garibaldi Trieste.

Bataljon RO oziroma 4. bataljon 14. tržaške garibaldinske udarne brigade so 4. avgusta priključili Gradnikovi brigadi tudi kot 4. bataljon. Skupaj s to brigado je sodeloval pri prevozu in prenosu negibnih ranjenecv in invalidov z območja 9. korpusa na letališče Nadlesk na Notranjskem. Hkrati so vse neoborožene italijanske partizane poslali na območje 7. korpusa.⁶ Nemci so namreč tisto poletje izvajali hudo ofenzivo na NOV 9. korpusa. Cela 30. divizija se je nameravala za nekaj časa umakniti čez progo in cesto Ljubljana—Trst na Notranjsko. Na pot so se odpravili 13. avgusta s Cerknega z osemdesetimi negibnimi ranjenci. Med potjo se je 19. avgusta v Trnovskem gozdu priključila Prešernovi in Vojkovi brigadi tudi Gradnikova brigada z bataljonom RO. V Loško dolino so vsi srečno prispeli 20. avgusta ob enih ponoči. Ranjence je pospremila Prešernova brigada do Kočevskega Roga, tam pa so potem poskrbeli za njihov letalski prevoz v južno Italijo. Brigade so ostale v Loški dolini

² Domicili v slovenskih občinah, str. 173.

³ Suhor, 17. 12. 1974 ob 30-letnici ustanovitve brigade Fontanot.

⁴ Giovanni Papparazzo: avtobiografski podatki v arhivu odbora 8. brigade.

⁵ Giorgio Iaksetich, La brigata Fratelli Fontanot, La Pietra, druga izdaja, april 1983 (v nadaljevanju: Iaksetich, La brigata Fontanot) str. 50.

⁶ Mario Abram: pisni prispevek za knjigo, v arhivu odbora 8. brigade.

do 24. avgusta, potem pa so se vrnile na Primorsko. Oboroženi italijanski partizani v bataljonu RO in približno 400 neoboroženih je ostalo na Notranjskem.⁷

Italijanske partizane, zbrane v Loški dolini na Notranjskem, sta obiskala komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane in njegov namestnik Jaka Avšič. Potem je v Starem trgu prišlo do majhne reorganizacije, ko so iz bataljona izločili fizično slabotne, iz drugih skupin pa vključili nekaj italijanskih partizanov, ki pa niso bili iz Trsta.

Ob prihodu italijanskih partizanov je imel Notranjski odred 22. avgusta na seznamu 371 borcev, od tega v štabu 77, v 1. bataljonu 154 in v 2. bataljonu 140 oseb. Iz operacijskih poročil Notranjskega odreda sledi, da se je 24. avgusta odred povečal še s 3. bataljonom. To je bil pravzaprav bataljon RO, o katerem so govorili, da je prišel iz 9. korpusa in da so v njem večinoma delavci iz tovarn okrog Trsta in Tržiča. Bataljon RO se je nastanil v vasi Knežja Njiva; tam se je vadil in dodatno oborožil. Patrulje je pošiljal proti Loškemu potoku — zaradi lastnega zavarovanja.

Čez dva dni je Notranjski odred formiral iz 405 neoboroženih italijanskih partizanov še 4. bataljon, ki so ga nastanili v gradu Snežnik pri Kozarišču. Pri političnem delu najdemo potrdilo, da sta bila 3. in 4. bataljon italijanska, v navedbi »Prevajanje literature in radio poročil z debato«. Iz poročila z dne 6. septembra izvemo, da se je 3. bataljon povečal na 167 mož ter premestil v Studeno. Nadzorovati je moral hrib Golo (874), Lužarje in Boncar nad Zigaricami. Četrti bataljon neoboroženih italijanskih partizanov so razformirali in moštvo razdelili po vojnih področjih — v glavnem na Belokranjsko vojno področje.

V poročilu 17. septembra vidimo, da se je Notranjski odred skrčil samo na dva bataljona, ki sta imela skupaj s štabom 388 borcev. Dotedanji 3. bataljon 175 tovarišev so priključili 8. oziroma Levstikovi brigadi«. Po podatkih borcev tega bataljona so prišli v Belo krajino čez Semič.⁸

Ko je prišla 8. SNOUB Fran Levstik 22. septembra na izpopolnitev in reorganizacijo v Belo krajino, je morala zaščititi partizanska letališča z dvema bataljonoma na hrvaški strani Kolpe, z dvema bataljonoma pa na slovenski strani: Križevska vas in Podmostek. Ko je 2. bataljon 8. brigade 23. septembra prekorščil Kolpo čez podrti most pri Metliki, so ga na drugi strani pristrčno pozdravili italijanski partizani bataljona RO, oziroma bivšega 3. bataljona Notranjskega odreda. Bataljon RO je že od 20. septembra varoval partizanska letališča v vasi Brihovo onstran Kolpe. Tedaj je postal 4. bataljon 8. brigade. Italijanski bataljon je 23. septembra v Brihovo zamenjal 3. bataljon 8. brigade. Potem so bataljone na hrvaški strani Kolpe stalno menjavali.

Borci 8. brigade so tedaj z radostjo in zadoščenjem opazovali zavezniška letala, ki so se pogosto spuščala na letališče. Odlagala so vojaški material in nalagala ranjence in tiste partizane, ki so šli v šolo (uk)

⁷ Stane Petelin, Gradnikova brigada, str. 476—486.

⁸ Operacijska poročila štaba Notranjskega odreda z dne 22., 25., 26., 27. in 28. avgusta 1944 ter 6. in 7. septembra 1944; arhiv IZDG, f 199/II.

za tankiste in pilote. Taka letala so gledali že 25. septembra. Veliki štirimotorniki so spuščali material s padali v celih oblakih.⁹

Od vsega začetka je politično vodstvo 18. divizije opozarjalo štab 8. brigade, naj z vso tankočutnostjo pazi na to, da bo italijanski bataljon popolnoma enakopraven z drugimi bataljoni tako glede hrane in obleke kakor tudi glede vojaških dolžnosti.¹⁰

Bataljon RO oziroma 4. bataljon 8. brigade, sestavljen iz italijanskih partizanov pa tudi nekaj Slovencev iz Gradnikove brigade, je po poročilu z dne 5. oktobra 1944 štel 204 može po seznamu, navzočih pa jih je bilo 193. Oboroženi so bili s štirimi težkimi bredami, osmimi puškomitraljezi, 85 puškami, štirimi brzostrelkami in štirimi pištolami. Vse vojake so cepili proti tifusu, sicer pa so jih vadili po vojaškem in političnem načrtu štaba 8. brigade. Poudariti moramo, da je bilo v bataljonu RO štirideset tovarišev popolnoma bosih, polovica pa na pol bosih in raztrganih. Zanimivo je, da to ni kvarilo njihovega prav dobrega razpoloženja. Brigada je v Beli krajini prejela potem 100 kompletnih oblek, 80 parov čevljev in nekaj perila. Italijanski bataljon je od te količine dobil 23 hlač in suknjičev, 25 srajc, 30 puloverjev, 27 parov nogavic, 25 parov čevljev, 2 odeji, 24 pušk in protitankovsko puško. Vse to je bilo v primerjavi s potrebami premalo. Na zdravniškem pregledu so ugotovili 14 bolnih, od katerih so 4 poslali v bolnišnico. Sanitetnega materiala je na splošno zelo primanjkovalo. Prehrana je bila spočetka pomanjkljiva pa tudi soli ni bilo dovolj. Stanje se je izboljšalo po 25. oktobru, ko jih niso več preskrbovale gospodarske komisije, temveč vojaška skladišča. Tudi kruh so jim začeli peči vsak dan.¹¹

Na kulturno-prosvetnem področju je bilo zelo živahno. Borci so odhajali na mitinge za civilno prebivalstvo, učili so se partizanskih pesmi, slovenskega jezika, Slovenci pa italijanskega. Renato Visentin je tedaj napisal kratko pesem.¹²

Na tem mestu moramo opozoriti, da je politični komisar bataljona RO Orfeo Vigna odšel 13. oktobra v glavni štab Slovenije, da bi sodeloval pri pripravah za ustanovitev brigade Fontanot. K sodelovanju sta ga pritegnila referent za italijanske enote pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije Giorgio Iaksetich in njegov pomočnik Mario Abram. Za namestnika komandanta bataljona RO oziroma 4. bataljona 8. brigade so postavili Antona Sansona, ki je bil rojen 20. januarja v Coneglianu Veneto (Treviso). V NOV je stopil prostovoljno 13. junija 1944 v Brigata d'Assalto Garibaldi Trieste. Po ustanovitvi brigade Bratje Fontanov je postal najprej ko-

⁹ Povelje glavnega štaba Slovenije 23. 9. 1944; arhiv IZDG, f 13/I; Konrad Kresnik, Trbovlje, Dom in vrt 47, partizanski dnevnik, zasebni arhiv. (V nadaljevanju Kresnik: partizanski dnevnik); Jaka Arh, Poženelova 3c, Laško, ustni vir; Milan Cigliar, Tesarska 10, Ljubljana, ustni vir.

¹⁰ Povelje štaba 18. divizije 18. 9. 1944, arhiv IZDG, f 191/III; štab 8. brigade 15-dnevno politično poročilo 3. 10. 1944 štabu 18. divizije, arhiv IZDG, f 152/II.

¹¹ Operativno poročilo štaba 18. divizije 5. 10. 1944, arhiv IZDG, f 27/II; Iaksetich, La brigata Fontanot, str. 51.

¹² Arhiv IZDG, f 90/III.

mandant 2. bataljona, nato pa namestnik komandanta brigade Bratje Fontanot. (Antonio Sanson: avtobiografski podatki).¹³

Levstikova brigada je zapuščala Belo krajino 14. oktobra 1944. Šla je po poti na Preloge, kjer je prespala, nato pa jo je pot peljala čez Uršna sela, Sušice in Toplice. Tam so borci počivali in se okopali. Pot so nadaljevali čez Podhosto—Dvor—Jamo—Lašče—Hinje—Zvirče. Marš je trajal 14 ur. Na Hinjah sta prenočevala dva bataljona, dva pa v Žvirčah. Naslednji dan, 16. oktobra, se je brigada pomaknila na sektor Ambrus—Korinj, da je napravila prostor preostalim enotam 18. divizije, ki so prihajale tega dne s Koprivnika. Štab 18. divizije se je s svojim specialnim bataljonom nastanil v vasi Hrib. Na Hinjah je ostal njegov inženirski bataljon, na Prevolah pa 9. brigada. Deseta brigada se je s pohodom toliko zamudila, da je noč na 16. oktober prespala v Starem Logu, zjutraj pa se je nameravala priključiti 18. diviziji na položajih okoli Smuke.¹⁴

Obveščevalni center 8. brigade v poročilu 14. oktobra govori v glavnem o izpadu sovražnika iz Novega mesta do Gorenje Straže z dvema tankoma, avtoblindo in pehoto. Obveščevalci niso imeli pojma, da se pripravlja ofenziva, temveč so dali zelo naivno pojasnilo, »da so domobranci prišli trgat grozdje«.

Poročilo za 15. oktober pušča popolnoma vniemar postojanko Novo mesto in daje zastarele podatke o posadki v Kočevju. Nemške vojske je bilo tam 308 mož. 10. in 12. čete 3. bataljona 14. SS policijskega polka in 56 topničarjev, nadalje domobrantska 61. in 62. četa, 30 policajev in detektivi, ki štejejo skupno 330 domobrancev. Potem poročilo našteva podrobne podatke o komandnem kadru in o oborožitvi, med drugim omenja dve havbici in dva protitankovska topa. Najvažnejšega pa v poročilu ni, in sicer tega, da so v Kočevje pravkar prispele močne okrepitve iz postojank Ribnica in Velike Lašče. Dodana je novica, da je tega dne prišla sovražnikova patrolja 80—100 mož iz Kočevja in bila ves dan v zasedi na koti 563, levo od Starega Loga. V resnici pa je šlo za mnogo večje število sovražnikov iz prej omenjene koncentracije v Kočevju. Za postojanko Ribnica poročilo navaja enote 118. bataljona 14. SS policijskega polka ter 114. in 116. domobrantsko četo. Obveščevalni center glavnega štaba je 11. oktobra točneje poročal, da je v Ribnici 25. in 116. domobrantska četa ter četa 3. bataljona 14. SS policijskega polka — skupno 450 mož. Poročila imajo že kar običajen zaključek, da sovražnik ne izpada, oziroma da ostaja pasiven. Dostavek v poročilu 16. oktobra bi bil vreden pozornosti: »Sovražnik je ob izpadu v Suho krajino 15. oktobra izjavil, da se bo še kaj kmalu vrnil.« Toda zaradi te opazke štab 8. brigade po bataljonih ni uvedel večje čuječnosti in pripravljenosti na sovražnikove nake. Obveščevalcem 8. brigade in 18. divizije nikakor ni mogoče odpu-

¹³ Iaksetich, La brigata Fontanot, str. 51 in 73.

¹⁴ Poročilo obveščevalnega centra 8. brigade za 14. in 15. oktober 1944, arhiv IZDG, f 67/III; Kresnik: partizanski dnevnik; Zbornik VI/1+ dok. št. 121 in 125.

stiti, da tega dne niso odkrili koncentracije ribniških ter laških domobrancev in Nemcev v Kočevju ter predstavitev Rupnikovega domobranskega bataljona v Grosuplje.¹⁵

Sovražnik je pripravljaval večjo akcijo s 4.000 vojaki na Suho krajino, čemur bi lahko rekli mala ofenziva. Trajala naj bi pet dni. Del Suhe krajine med reko Krko, Malo goro in Kočevsko so nameravali očistiti bojna skupina Schmitz, sestavljena iz nemških in domobranskih enot iz Ribnice in Kočevja, ter 2. domobranski bataljon z Rakeka oziroma Rupnikov bataljon. Slednji se je 16. oktobra odpeljal z Rakeka ob 14. uri z oklopnim vlakom v Grosuplje. Od tam je bataljon pešočil do Plešivice pri Žalni, kjer je prenočil.¹⁶

Rupnikov bataljon je 17. oktobra odšel v akcijo že ob 3. uri zjutraj. Sestavljen je bil iz 17., 47., 48. in 2. težke čete skupno s 374 vojaki in radiotelegrafsko postajo s tremi Nemci. Pohod je nadaljeval čez Luče, Videm, Podbukovje, Laze in prispel 17. oktobra ob 9. uri do Malega Korinja, kjer je presenetil 4. bataljon (RO) 8. brigade, ki je štel komaj 200 mož. Ta bataljon italijanskih partizanov je imel izredno nesrečo, da se je ta dan znašel ravno na črti, kjer je prodiral Rupnikov bataljon. Toda domobranci so po letalskih posnetkih in iz izdajalskih poročil prebivalstva dobro vedeli, da se italijanski bataljon nahaja na Malem Korinju. O teh letalskih posnetkih govori vojaško poročilo 2. domobranskega bataljona v svojem uvodu.

Prav tako moramo upoštevati novo taktiko domobranskih udarnih bataljonov. Gotovo so se poslužili vodičev domobrancev, ki so bili doma prav s Korinja ali okoliških vasi, da so jih pripeljali po skrivnih stezah in gozdnih poteh.

Kaže, da se 4. bataljon 8. brigade na Malem Korinju ni utrdil z izkopanimi jarki ali kamnitimi bunkerji na dominantnih položajih. Torej se je sovražnik neopazno približal vasi in jo obkolil. Zaradi močnega križnega ognja iz vseh vrst orožja četrti bataljon ni mogel organizirati obrambe vasi, temveč se je prebijal prek čistine. Ob splošni zmedbi so domobranci jurišali v vas in tri borce ujeli. Njihov mitraljezec se je takoj povzpел v zvonik in streljal po čistini, kjer so se umikali borci. Komandantu 4. bataljona Giovanniju Papparazu-Romi je uspelo zbrati okoli 20 borcev, s katerimi je skušal ščititi umik preostalim. Kakor hitro so v 1. bataljonu zaslišali hud boj, so prihiteli na pomoč 4. bataljonu. Toda domobranci so v zelo kratkem spopadu 4. bataljon že razbili, vendar je 1. bataljon, kasneje pa tudi drugi bataljoni, preprečil nadaljnje preganjanje 4. bataljona. S položajev Boljevskega brda (kota 691) so zaustavili Rupnikov bataljon. V 2. bataljon so pribežali štirje italijanski partizani in pojasnjevali, da njihovi mitraljezi sploh niso hoteli delovati, ker niso bili pravilno podmazani. Vsi bataljoni so bili na bojnih položajih, medtem pa je močno deževalo. Boji so trajali do poldneva. Domobranci

¹⁵ Poročilo obveščevalnega centra 8. brigade 16. 10. 1944 in centra glavnega štaba 11. 10. 1944, oboje v arhivu IZDG, f 67/III in f 52/II.

¹⁶ NOV na Slovenskem, str. 777.

so prenočili na Korinju. Levstikova brigada jih je ponoči trikrat napadla, potem pa se je zbrala v Ambrusu.¹⁷

K temu je treba še dodati, da je bila pozornost štaba 18. divizije in štaba 8. brigade obrnjena proti Hinjam in Novemu Logu, kjer je sovražnik začel z napadom že ob sedmih oziroma ob šestih zjutraj, napad Rupnikovega bataljona pri Korinju pa se je začel šele ob devetih dopoldne. Tedaj je bilo šele vsem očitno, da večje sile napadajo 18. divizijo od vzhoda in zahoda. Boj Nemcev in domobrancev je podpiralo topništvo, razmeščeno v Klečah pri Starem Logu.

S preverjanjem so borci 4. bataljona natančno ugotovili, da je padlo pri Malem Korinju 28 njihovih soborcev, pri Brezovem Dolu in kasneje pa še pet.¹⁸

Štab 4. bataljona se ni strinjal s poročilom štaba 8. brigade o njegovem boju 17. oktobra, zato sta Paparazzo in Tomasich sestavila izčrpno poročilo, ki se glasi:

»Ko smo 16. oktobra ob 21. uri prispeli na cilj, smo borce takoj razmestili na položaje v smislu navodil, ki smo jih prejeli iz štaba brigade. Naslednje jutro ob 6. uri so z enega izmed položajev sprožili alarm, ker so na okolišnih pobočjih opazili neko patroljo, ki so jo imeli za sovražno. Nemudoma so sprožili alarm in sklicali bataljona ter razporedili borce na položaje, ki smo jih ocenili kot nevarne za nas in bolj primerne za zadrževanje sovražnikovega prodora. Medtem smo formirali tri patrolje, ki smo jih poslali v izvidnice na najbolj dominantne točke. Ko so se patrolje vrnile — po približno eni uri — so nam zagotovile, da vlada v teh krajih absoluten mir. To prepričanje je še učvrstilo zatiranje dveh slovenskih tovarišev, da patrolja, ki so jo opazile naše izvidnice, ni bila sovražna, temveč da so to bili partizani, ki so napeljevali telefonsko omrežje. Vseeno smo za primer napada določili borbene položaje za dve četi našega bataljona, medtem ko naj bi tretja četa ostala na razpolago za formiranje patrolj oziroma izvidnic v primeru, da bi prišlo do obkolitve, ali pa za okrepitev možnih bolj ogroženih točk. Po takem opravljenem razporedu smo dali znamenje o končani nevarnosti, kljub temu pa smo še obdržali zasedene položaje. Hkrati smo poslali v izvidnico — glede na predhodno povelje štaba brigade — tri patrolje z nalogo, da obidejo teren in poročajo o morebitni navzočnosti sovražnika.

Približno uro po odhodu patrolj je pritekkel na položaj komandir ene izmed patrolj in zatrjeval, da je opazil nemško kolono, približno 400 mož, ki koraka proti našim položajem. Takoj smo sprožili alarm, odgovorni komandanti pa so dobili nalogo, naj nemudoma zavzamejo že prej določene položaje. Že po nekaj sekundah smo slišali štiri različne strele iz puške. To je bil očiten znak za napad, ker je temu takoj sledil peklenski ogenj iz zvonika ter z vrat in oken hiš naselja. To jasno dokazuje, da je bil sovražnik že pred našim prihodom v vasi, skrit v hišah. Krajanji so

¹⁷ Poročili 2. bataljona slovenskega domobranstva (Rupnikovega) 22. 10. 1944., arhiv IZDG, AFK, f 280/IV; Zbornik VI/ 17, dok. št. 53; Jaka Arh, ustni vir.

¹⁸ Poročila slovenskih domobrancev arhiv IZDG, AFK, f 281/II; seznam padlih v arhivu odbora 8. brigade.

bili belogardistično razpoloženi, saj je bil iz vsake hiše najmanj en član pri beli gardi.^{18a}

Z vsem orožjem smo, kolikor je bilo mogoče, zadrževali napredovanje sovražnika, peščici naših mož je uspelo doseči koto, ki jo je določil komandant. Okoli 20 borcev je vztrajalo na tem položaju približno dve uri. Vse bolj je bilo očitno, da se je sovražnikovo avtomatsko orožje in topništvo osredotočilo na omenjeni grič, saj so rafali dum-dum krogel in topovske granate usipale kot dež.^{18b} Ko smo uvideli, da položaja na griču ne moremo obdržati, smo bili prisiljeni umakniti se v gozdiček za gričem, kjer se nam je čez približno pol ure pridružilo okoli 30 borcev 1. bataljona 8. slovenske brigade. Z njim smo se vrnili v napad, vendar je bilo junaštvo naših zaman, ker je kolona Nemcev, ki se je odcepila od glavnine, obkoljevala grič, ki smo si ga predtem ponovno priborili.

Komandant Roma je izrazil željo, ki jo je podprl celotni bataljon, in sicer da bi se vrnil čimprej na kraj napada po padle tovariše. Temu pa je nasprotoval štab brigade, češ da so v kraju oziroma v zasedah še »beli«. Tako smo se odpravili v Korinj naslednji dan, 18. oktobra. Številne tovariše smo našli v bližini hiš — zadeti so bili v hrbet. To potrjuje mnenje, da so nas streljali v hrbet iz hiš, pa tudi trupla nekaterih tovarišev smo našli na takih mestih, kjer niso mogli biti zadeti od nikoder drugod kot iz hiš. Nič manj opazno ni bilo obnašanje domačinov, ki so se nam, ko smo zbirali trupla padlih, z nepopisnim zadoščenjem posmihali. Ne vem pa, kako so se domačini vedli, ko so prisostvovali prevozu približno 30 njihovih pristašev (V mislih sta imela padle domobrance).¹⁹

Pritisk sovražnika iz Kočevja je že ob 6. zjutraj zapletel v hude boje 10. brigado pri Novem Logu, štab 18. divizije ob 7. uri na Hinjah in Hribu ter 9. brigado pri Plešah. Vse naše enote so se morale umikati ter postopno prehajati v manevriranje.

Rupnikov domobranski bataljon se s Korinja ni umaknil v Velike Lašče, kot so poročali obveščevalci 8. brigade, temveč je nadaljeval z ofenzivo, saj je 20. oktobra prodiral proti koti 442 in koti 406. Zavzel je višino pri Stari gori in pregnal 3. bataljon 9. brigade proti Podgozdu. Od tam je bilo slišati in dojeti hud boj v smeri proti Visejcu in Brezovemu Dolu. Tamkaj se je ogorčeno bojevala 8. brigada, zlasti njen 1. in 4. bataljon, katerega dva borca sta padla na položajih okoli Visejca — kota 442. En bataljon pa se je boril jugozahodno od te vasi. Ob 8. uri je sovražnik začel napad iz smeri Vrh. Z njim sta se takoj spopadla 1. in 4. bataljon, ki pa sta se morala zaradi sovražnikove premoči umakniti. Na novih položajih je 1. bataljon skupaj z bataljonom vojske državne varnosti (VDV) preprečil vse sovražnikove poskuse, da bi zavzel koto 422. Tedaj se je enotam Schmitzove skupine pridružil še Rupnikov bataljon in skušal brigado obkoliti. Zato je moral 1. bataljon ob 14. uri zapustiti koto 422 in se umakniti na koto 523 pri Sv. Katarini. Tukaj pa je že bila

^{18a} Ta domneva še ni raziskana in potrjena.

^{18b} To kaže na radiotelegrafsko usklajevanje s topništvom, ki je prišlo iz Kočevja, kajti Rupnikov bataljon ni imel topov, pač pa težke minomete.

¹⁹ Iaksetich, La brigata Fontanot, str. 52—53.

sovražnikova zaseda, ki je napadla enoto 10. brigade, ko je šla mimo. Tedaj je 1. bataljon udaril po sovražnikovi zasedi ter jo vrgel s kote.²⁰

Te boje opisujeta Paparuzzo in Tomasich v nadaljevanju svojega pisma glavnemu štabu Slovenije takole: »Ko se je zvečer komandant Giovanni Paparuzzo vrnil iz Ambrusa, (tamkaj so pokopali padle na Korinju, o. p.), so ga poklicali v štab brigade, kjer je dobil nalogo, da zgodaj zjutraj (20. okt.) prestavi bataljon na položaj 1. bataljona. Za vodiča mu je bil dodeljen pomočnik komisarja brigade. Brž ko je prispel k bataljonu na položaj (pri Brezovem Dolu), je komandant opazil neko kolo-no, ki je urejeno korakala po dolini. Da bi ugotovil, kakšna kolona je to, je zahteval pojasnila od brigadnega funkcionarja. Ta mu ni mogel ustreči, pač pa je dejal, da gre poizvedovat. Ker se dolgo ni vrnil, kazalo pa je, da se kolona pripravlja na obkolitev griča, je komandant ukazal, naj bataljon zasede položaje in ostane v pripravljenosti, dokler ne bo razčistil položaj. Ko je ugotovil, da je kolona sovražna, se je razdalja že močno zmanjšala, vendar je kljub temu dal povelje za napad in vztrajal na položaju, dokler ni opazil, da ga bodo vsak čas obkolili. V teh bojih sta padla dva tovariša. Medtem so se slovenske brigade, čeprav oborožene celo s šarci, »junaško« umikale. Za tem je 4. bataljon prehajal na nove položaje in jih držal do večera, to je do takrat, ko je prejel od štaba divizije povelje, naj se vrne na Korinj. Tja smo prišli okoli 19. ure.

V Korinju je štab brigade odločil, naj na pohodu, na katerega smo odšli ob 23. uri, naš bataljon prevzame skrb za ranjence. Drugi bataljoni pa naj bi se ob napadu spopadli s sovražnikom. Le-ta je naslednje jutro okoli 6. ure napadel našo kolono z avtomatskim orožjem in s topovskimi streli. Zaradi tega smo bili prisiljeni nadaljevati pohod čez hrib, da bi se spustili v dolino na njegovi drugi strani.

Tu smo naleteli na novo oviro — zasedo, ki smo jo morali premagati. Ta sovražnikova zaseda je stala življenje enega izmed naših tovarišev. Začasen pripor našega komandanta, razhajkanje številnih borcev, od katerih se mnogi še niso vrnili, je stanje poslabšalo. V tej situaciji se slovenski partizani in prav tako tudi njihovi komandanti niso izkazali tovariško, kar je naše borce močno prizadelo. V nadaljnjih 48 urah panike in nereda zaradi vztrajnega nemškega zasledovanja in dezorientacije naših, ki so se znašli v nepoznanih in nepreglednih gozdovih, smo izgubili 4 strojnice, od tega tri v treh patroljah (še na Korinju 17. oktobra), katerih usoda je ostala nepojasnjena, ter dve cevi za brezo.²¹

Brigadni sekretar SKOJa Rudi Uršič je v svojem poročilu zapisal: ... Sprejeli smo 25 mladincev v SKOJ, ker so se v teh borbah dobro izkazali ...²²

Po bojih pri Brezovem Dolu, Visejcu in Sv. Katarini je 8. brigada manevrirala čez vasi Korinj, Tisovec, Struge in Rapljevo. Kuhanje hra-

²⁰ Operativno poročilo 18. divizije 19. 10. 1944, arhiv IZDG f 27/II in domobranska poročila prav tam AFK, f 283/III in f 281/II. Zbornik VI/17, kok. št. 53.

²¹ Iaksetich, La brigata Fontanot, str. 53—54.

²² Biro SKOJa 8. brigade 14. 10. 1944, arhiv IZDG, f 16/II. To poročilo se je na navedeni datum začelo pisati, zaključilo pa šele po opisanih bojih.

ne ni bilo mogoče. Kadar so šli borci mimo kakšne njive s koruzo ali repo, je marsikdo izpulil repo ali odlomil štok koruze »Se prav nam bo prišlo,« so si govorili. Potem so se povzpeli na greben Male gore in hodili hodili po globokih gozdovih, vmes pa je neprestano deževalo.

Iz radia se je zvedelo, da je NOV Jugoslavije skupaj z Rdečo armado osvobodila Beograd. Politični komisar 3. bataljona Milan Ciglar je spregovoril o velikem pomenu tega dogodka za vso Jugoslavijo. Zaključil pa je s stvarnim opozorilom: »Toda vojne še ni konec!«

Tako je Levstikova brigada lačna, premočena in prezeblja kar v gozdu proslavila osvoboditev Beograda. Potem je skušala prekoračiti cesto Kočevje—Stari Log, toda trčila je na enote bojne skupine Schmitz, ki so se vračale iz Suhe krajine v Kočevje.

Priti čez cesto je bilo težko. Štirikrat ali petkrat smo se vračali po isti poti nazaj in spet k cesti. Začeli smo se upirati. Zakaj ne bi udarili? je zapisal v svoj dnevnik Konrad Kresnik. Naposled je 1. bataljon kot predhodnica izsilil prehod čez cesto in tako se je brigada z bojem prebijala proti Pugledu ter se zbrala v požgani kočevski vasi Grintovec. Tu se je utaborila. Ves čas tega dolgega pohoda je nenehno deževalo. Po požganih kočevskih vasicah je bilo po tleh polno sadja. Najedli so se ga, potem pa so jim še kuharji pripravili topel obrok fižola s krompirjem.²³

Rupnikov bataljon se je medtem v noči na 21. oktober vrnil v Grosuplje čez vasi Šmihel, Poljane, Zagradec in Luče. V Grosupljem so se domobranci naložili na vlak in se ob 14. uri 22. oktobra vrnili na Rakek.

Skupina Schmitz je 20. oktobra prodrla na Dvor ter se povezala z novomeškim oziroma 4. domobranskim udarnim bataljonom iz Sentvida. »S tem je bila akcija zaključena,« so v svoje poročilo zapisali domobranci. Toda ko so se domobranci odpravljali v svoje postojanke, sta jih napadla 9. brigada in jurišni bataljon 18. divizije ter jih močno porazila. Sovražnik je branil Hinje še 22. oktobra dopoldne in odbil napad 9. brigade. Šele potem se je dokončno umaknil v postojanke. Tako je bilo te ofenzive konec.²⁴

Med štabom 8. brigade in 4. bataljona RO je prišlo do ostrih prepиров in medsebojnih obtožb. Štab brigade je 4. bataljonu očital, da ni dajal zadostnega odpora v bojih. Štab 4. bataljona pa je opozarjal, da 17. oktobra ni dobil solidarnostne pomoči od drugih treh bataljonov 8. brigade, ki pa so bili preveč oddaljeni. Če upoštevamo še nepremišljeni način ravnanja s štabom 4. bataljona, ki ga je dal štab 8. brigade razorožiti in pod stražo, je razumljivo, da 4. bataljon ni mogel več ostati v 8. brigadi zaradi nevzdržnih odnosov med njima. Štab brigade ni ravnal s 4. bataljonom enakopravno, če primerjamo njegov poraz na Korinju 17. oktobra s porazom 2. bataljona 8. brigade na Lučarjevem Kalu 30. oktobra 1944. Poleg tega je štabu brigade primanjkovalo širše politične razgleda-

²³ Politično poročilo štaba 18. divizije za čas od 20. do 28. 10. 1944 z dne 1. 11. 1944, arhiv IZDG, f 193/I; Kresnik: partizanski dnevnik; Milan Ciglar, ustni vir.

²⁴ Domobranska poročila v arhivu IZDG, AFK, f 283/II.

nosti in človeške strpnosti. Paparazzo in Tomasich zaključujeta svoje pismo: »Razorožili so nas in poslali na komando (vojnega) področja.«²⁵

Štab 18. divizije je v svojem 15-dnevem političnem poročilu ocenil, da priključeni italijanski bataljon ni pokazal tiste borbenosti, kot bi jo moral glede na svojo moč in oborožitev: 8 puškomitraljezev in 4 težke brede. Napako je storil tudi štab brigade, ker je ta bataljon postavil v zasedo na Korinj, torej precej daleč stran od sebe, kjer je ostal sam zase. Občutne izgube je imel zato, ker je bil iznenaden in ker ni imel nobenih izkušenj v boju z domobranci. V tej borbi se je dobro izkazal le štab bataljona, moštvo pa je popolnoma odpovedalo. Od orožja je bataljon izgubil štiri puškomitraljeze in dve težki bredi. Bataljon je sedaj vzet iz sestave brigade in poslan na Dolenjsko vojno področje kot delavski bataljon.²⁶

Potem se je brigada spet vrnila s Kočevskega v Suho krajino, in sicer čez Stari Log in Hinje na Sela in Vrh, kjer se je nastanila okoli 24. ure 22. oktobra. Tu jo je obiskal komandant divizije Tone Vidmar-Luka. Četrty bataljon so takoj izločili iz 8. brigade ter ga poslali na Dolenjsko vojno področje. To pomeni, da je imela 8. brigada 4. bataljon v svoji sestavi od 23. septembra do 23. oktobra 1944. Po izločitvi 4. bataljona je štela 8. brigada 676 borcev. Tedanji štab 8. brigade je napravil s takim razmerjem do italijanskih partizanov v 4. bataljonu veliko škodo, ki jo je moral za njim popravljati sam glavni štab Slovenije.

Razoroženi 4. bataljon je obiskal najprej namestnik glavnega štaba Slovenije general Jaka Avšič in se do podrobnosti seznanil z dogodki in razmerami. Sledil je še sestanek s političnim komisarjem glavnega štaba Slovenije Borisom Kidričem, s katerim so podrobno analizirali dogodke in razmere. Kidrič je bil mnenja, da ni takega bataljona, ki bi bil sam popolnoma usposobljen za boj.

Glavni štab NOV je objavil 5. novembra 1944 odredbo v slovenščini in italijanščini, ki sta jo podpisala namestnik komandanta glavnega štaba Slovenije general Jaka Avšič in politkomisar Boris Kidrič. Glasi se takole: »Naslednjim borcem 4. bataljona, italijanskega, pri 8. brigadi SNO: Neri Aldo, Bandiera Attilio, Furlan Mario, Paccalini Giovanni, Lipparini Dante, Sanson Antonio in komandantu bataljona tov. Paparazzu Giovanniju zaradi izjemne hrabrosti in požrtvovalnosti, ki so jo pokazali v dneh 17. do 21. oktobra 1944, izreka Glavni štab Slovenije posebno pohvalo in jih daje za zgled ostalim tovarišem. Smrt fašizmu — svobodo narodu!«

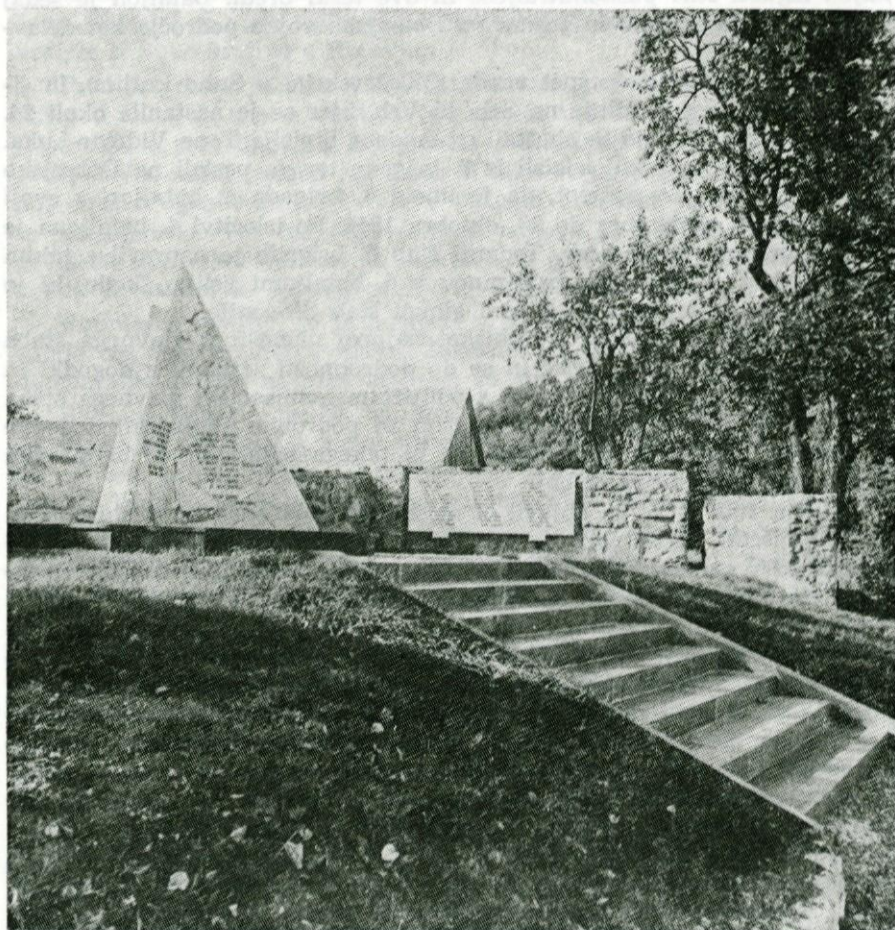
Razen pisma političnega komisarja in komandanta 4. bataljona noben drug dokument ne omenja razorožitve 4. bataljona. V poročilu 4. bataljona 30. oktobra piše, da je 17. oktobra na Korinju padlo 24 borcev, 20. oktobra v Brezovem Dolu dva in v preboju pri Vrbovcu 22. oktobra eden, ranjenih je bilo 9 in pogrešanih 38 borcev. Na seznamu je imel 4. bataljon 183 borcev, v šoli 5, v bolnici 13, navzočih pa 125 mož. Na

²⁵ Poročilo štaba 7. korpusa IZDG, f 153. Iaksetich, La brigata Fontanot, str. 54.

²⁶ Štab 18. divizije 15-dnevno poročilo z dne 6. 11. 1944, arhiv IZDG, f 16/III.

seznamu so še vedno imeli 38 pogrešanih in dva pobegla. Po opisanih bojih je imel bataljon le še 45 pušk in 1050 nabojev. To kaže, da so bataljon le delno razorožili ali pa vsi niso hoteli oddati orožja.

V obdobju med 21. novembrom in 4. decembrom 1944 imamo dan za dnem glede števila moštva približno enake podatke. Število izgubljenih se je do 4. decembra zmanjšalo z 38 na 9 mož. Na seznamu so imeli 2 strojnice, 91 pušk in 6.700 nabojev. Medtem je dobil bataljon v dveh obrokih obleke, ki so bile vse kompletne. Če je kaj manjkalo, je štab takoj zahteval. Glede živil so bile težave — manjkala sta mast in sol. Zdravstveno stanje v bataljonu se je zelo izboljšalo. Bataljon je dobil zdravila

Spomenik na Korinju padlim garibaldincem, ki sta ga dne 6. oktobra 1984 odkrila predsednik RO ZZB NOV Slovenije tovariš Božidar Gorjan in predsednik vsedržavnega združenja partizanov Italije senator Arrigo Boldrini. Govora sta bila objavljena v oktobrski številki Naše skupnosti 1984. (Foto Oskar Dolenc)

z obljubo, da jih bo poslej prejemal vsak mesec. Zdravnik je pregledal vse borce in odkril nekaj primerov garij in dva primera pljučnice. Odnosi s civilnimi oblastmi in prebivalstvom so bili odlični. Pri vsakem srečanju so »tovariši Slovenci zmeraj bolj poglabljali sožitje in bratstvo«.

Na Dolenjskem vojnem področju so italijanski bataljon RO prve dni uporabljali za razna dela. Dne 18. novembra 1944 pa je glavni štab ukazal, da se bataljon ne sme več uporabljati kot delovna sila, temveč da se morajo italijanski partizani zbrati v Rožnem Dolu pri Semiču. Tamkaj naj se izvede reorganizacija bataljona in oborožitev vseh italijanskih partizanov. Dne 28. novembra je bilo na seznamu 794 borcev, od tega oboroženih 335. To so bile pravzaprav predpriprave na ustanovitev čisto italijanske brigade.²⁷

Glavni štab Slovenije je 2. decembra reorganiziral bataljone italijanskih partizanov in ustanovil italijansko brigado. Zato se je moral 4. bataljon premestiti na območje Boršt—Mlake in ostati tamkaj do nove odredbe. Slednjo je glavni štab Slovenije izdal 16. decembra 1944 in z njo formiral 24. brigado, vključeno v sestavo 18. divizije, z nazivom Italijanska narodnoosvobodilna brigada Fontanot. Papparazzo je postal brigadni komandant, Antonio Sanson namestnih komandanta, Mario Abram politični komisar, Orfeo Vigna pa pomočnik političnega komisarja. Giordano Tomasich je postal politični komisar 2. bataljona, pohvaljeni Aldo Neri pa komandir jurišne čete.²⁸

Iz teh imenovanj je razvidno, da je 4. bataljon 8. brigade postal jedro nove, popolnoma italijanske brigade, saj so vsi člani štaba brigade Fontanot razen političnega komisarja izšli iz štaba 4. bataljona. Brigado so svečano ustanovili na Suhorju 17. decembra 1944 v navzočnosti zastopnikov štaba 18. divizije in glavnega štaba Slovenije.

Brigada Fontanot je sodelovala v številnih bojih, najbolj pa se je proslavila na koti 563 nad Smuko, za kar je prejela posebno pohvalo. Glavni štab Slovenije je 30. aprila 1944 premestil brigado iz sestave 18. divizije v novoformirano italijansko divizijo Garibaldi-Fontanot, vključeno v 7. korpus Jugoslovanske armade.²⁹

Načrtna krepitev italijanskega partizanskega gibanja je koristila boju italijanskih demokratičnih sil pa tudi narodnoosvobodilnemu boju jugoslovanskih narodov. To je bil primer internacionalnega povezovanja demokratičnih sil proti fašizmu in krepitve sodelovanja ter bratstva med različnimi narodi tega sveta.

* * *

Nel mese di luglio del 1944 molti lavoratori delle fabbriche, dei cantieri e del porto, di Trieste, Monfalcone, Muggia e Pirano, passarono con i partigiani anche per sottrarsi al «reclutamento di guerra» predisposto dalle autorità tedesche nel territorio del «Litorale Adriatico». Essendo la maggior parte di questi lavoratori di nazionalità o di lingua italiana raggiunsero la 14ª Brigata d'assalto Garibaldi «Trieste» che operava nel territorio del IX Korpus dell'Esercito di Liberazione della Slovenia alla

²⁷ Iaksetich, La brigata Fontanot, str. 24, 52, 55—56 in 73.

²⁸ Zbornik /H/VI/17 dok. št. 80, op. 18.

²⁹ NOV na Slovenskem, str. 918—919.

dependenza operativa della 30ª Divisione. Un primo gruppo di queste «reclute» partigiane giunte alla Brigata «Trieste» venne organizzato in un nuovo battaglione, il 4º della Brigata. Comprendevo circa 160 combattenti, in buona parte ancora disarmati, che vennero affidati al comando dei partigiani anziani Giovanni Paparazzo-Roma e Orfeo Vigna.¹ Da qui la denominazione di «Battaglione ROMA-ORFEO» con la quale la formazione viene abitualmente ricordata.

Costituito gli ultimi giorni del mese di luglio, a Krnica nella Selva di Tarnova, il 4º Battaglione «Roma-Orfeo» viene aggregato per un periodo di addestramento alla Brigata «Gradnik» della 31ª Divisione e quindi impiegato, il 20 agosto, nella grande operazione di evacuazione dei feriti dal territorio del IX Korpus. Raggiunta la base nella Loška dolina (valle di Lož) dove atterravano gli aerei alleati adibiti al trasporto dei feriti negli ospedali partigiani jugoslavi delle Puglie, il 4º Battaglione non rientro' con la Brigata «Gradnik», ma venne riorganizzato e passato in forza al Notranjski odred (Distaccamento della Notranjska) come suo 3º Battaglione. Ma già il 17 settembre il reparto italiano al completo viene incorporato nella 8ª Brigata «Levstik» divenendone nuovamente il 4º battaglione. Dopo un breve periodo di permanenza della Brigata «Levstik» nella Bella Krajina liberata dove completa i suoi organici, il 14 ottobre questa assume posizioni di combattimento nella Suha Krajina, nel settore Ambrus—Korinj. Il 4º Battaglione attesta attorno al villaggio, di Korinj, parecchio staccato delle posizioni degli altri battaglioni dell'8ª Brigata. Il 17 ottobre consistenti forze nemiche, circa 4.000 uomini, iniziano un'offensiva contro le formazioni partigiane nella Suha Krajina. Le posizioni tenute dal 4º Battaglione vengono prese d'assalto dal 2º Battaglione di «domobranci» di Rakek numericamente tre volte superiore e molto di più per armamento. Nell'aspro, impari, combattimento 28 partigiani del reparto italiano persero la vita ed i loro corpi vennero sepolti nel cimitero di Ambrus. I loro nomi sono scolpiti nella stele posta nel villaggio di Korinj.

Il Battaglione «Roma-Orfeo» divenne, in seguito, il fulcro della nuova brigata di partigiani italiani, la 24ª Brigata «Fontanot».

¹ Giovanni Paparazzo-Roma ex sottufficiale della Guardia alla frontiera era passato con i partigiani subito dopo l'armistizio e aveva combattuto nel Battaglione «Garibaldi» del capitano Landoni nel territorio di Fiume. Divenne Comandante della Brigata «Fontanot». Vive a Ragusa in Sicilia.

Vigna Orfeo — operaio antifascista triestino entro nei partigiani l'8 settembre 1943 nel Carso. Svolse funzioni politiche di responsabilità al Battaglione e poi alla Brigata «Trieste». Come vice commissario politico della Brigata Fontanot rimase ferito nei combattimenti a Smuka. Vive a Trieste.

Durante i combattimenti di Korinj la funzione di commissario politico del Battaglione «Roma-Orfeo» era stata assunta da

Tomasi-Tomažič Giordano, operaio di Monfalcone che aveva combattuto al «Fronte di Gorizia» nelle file della Brigata Proletaria. Divenne commissario politico di battaglione della Brigata Fontanot. Vive a Monfalcone.

La funzione di vice comandante di battaglione, durante i combattimenti di Korinj, era affidata a

Sanson Antonio — ex sottufficiale dei corpi dei carabinieri. Divenne Comandante di battaglione alla Brigata Fontanot. Vive a Conegliano Veneto.

SPOMIN
NA PADLE TOVARIŠICE IN TOVARIŠE IV. BATALJONA
CANKARJEVE BRIGADE NA JAVOROVICI, 16. MARCA 1944

Janez Lužar*

Utrujena, mokra,
prezebla od mraza
enota,
ki ni še poznala poraza,

»Kje, Tončka, si? Sandra!
Pohiti, Suzana!
Široko odprta
na prsih je rana.«

pomika se v klanec,
v breg, do naselja.
Bi jim branili
počitka, veselja?

»Ne kliči, tovariš,
saj ni je pomoči.
Dekleta vsa padla
v svinčeni so toči.«

Le v hiše in k peči
žele partizani...
Kdo slutil, da v noči tej
bodo izdani?

»Pa komisarja spodbudna
beseda?«
»Prav njega najprej
je podrta zaseda.«

Ni odmaknila še
dnevu se noč,
ko klešče je stiskal
sovražni obroč.

Postavo zazna mu
že megleni pogled.
O, grozna! V rokah
krvav bajonet!

Joj, kakšna se borba
naenkrat je vnela,
da zarja krvavo
je zažarela.

Se sklanja nad žive,
se mrtvih dotika;
z nožem zakolje
še, kar se premika.

Ob gromu orožja,
ostrini švistenja
pa hrabro ugašajo
mlada življenja.

Prav na tem kraju
zločin se je storil.
Tu sosed in brat
je brata umoril.

Že hrup se odmika,
že boj pojenjuje,
le ranjenec v snegu
kliče, vzdihuje...

Kaj? Maščevanje?
Ne!!!
Saj to ni rešitev;
le sloga, prijateljstvo
bo potešitev.

* Glej članek Bibliografije, ZOG 14 zv., 1986, str. 214—215.

PESEM CANKARJEVE BRIGADE

Janez Lužar

*Od Kolpe, Kočevja do Brežic, Ljubljane
brigada se Cankarjeva hrabro bori,
korak partizanov nikjer ne zastane,
preganja sovraga iz mest in vasi.*

*Sovražnik razdira družine, domove,
ni mar mu trpljenja nedolžnih ljudi,
le rane odpira in temne grobove,
ker lačen je zemlje, solza in krvi.*

*V Jelenovem Žlebu, v borbi krvavi,
v Trebnjem, Bosiljevem in vse odslej
brigada zmaguje, nikjer se ne ustavi,
saj mi gospodarji na zemlji smo tej.*

*Naj orje in seje Jerneja pravica,
naj misel nas vodi skož borbo naprej,
da Ilova Gora in Javorovica
bo v slogi živela, cvetela ko prej.*

*Z naporom poslednjim prihaja svoboda,
z naskokom junaškim si utiramo pot,
sovražnik se umika, že strt je oproda,
le sonce naj sije za bratstvo povsod.*

Pesem Cankarjeve brigade

Janez Lužar

Radovan Gobec

3.)

Korakoma

f

Zbor:

1. Od Kol-pe, Ko-čarja do
2. V Je-le-novem žlebu, v
3. Še vraznik razdtra dru-

1. Brežje, Ljubljans, bri-ga-da se Cankarja hra-bro borij, kd-
2. buri kva-vu, v Trzinem, Bosiljevem in se naprij, bri-
3. ži-ne, domov, ri mar mu trpljenja ne-dol-živ ljudi, le

1. rak partizanov nikjer ne zastane, pragnja sovraga iz
2. gada zmaguje, nikjer se ne ustavi, iz mi gospodstvi za
3. rano odpira in temne grobovs, kjer lačen je zemljs, sol-

PRISPEVKI K OSVETLITVI POLITIČNEGA DELOVANJA LOVRA KLEMENČIČA

France Filipič*

Lovro Klemenčič se je rodil 9. avgusta 1891 v Šentvidu pri Stični očetu Francu in materi Tereziji, rojeni Lesjak.¹ V družini, ki je živela v skromnejših razmerah — mati je vodila trgovinico — je bilo pet otrok, poleg Lovra še dva brata in dve sestri.² Gimnazijski študij je opravil na, takrat seveda nemški gimnaziji v Novem mestu, po maturi 1911. leta pa se je vpisal na medicinsko fakulteto na Dunaju;³ tukaj je v letih 1912 in 1913 tudi opravil prvi državni izpit.⁴

Lovro Klemenčič

* Maribor, YU 62000, Kamniška 28; pisatelj, zgodovinar in publicist.

¹ Kazenski spis okrožnega sodišča v Mariboru proti Vinku Möderndorferju in tovarišem, Vr IX 343/27—36. Zgodovinski arhiv CK ZKS (ZA CK ZKS).

² Izjava Justa Klemenčiča, Lovrovega sina, 20. februarja 1986, pri avtorju.

³ Dušan Kermavner, članek o Lovru Klemenčiču v Enciklopediji Jugoslavije, 5 zvezek, Zagreb 1962.

⁴ Kazenski spis deželnega sodišča v Ljubljani proti Josipu Petriču in soobtožencem, Vr IX 807/20—91 a. ZA CK ZKS.

V čas njegovega študija na Dunaju segajo Klemenčičevi začetki intenzivnega političnega delovanja. Najprej se je menda včlanil v akademski klub Slovenija, vendar je v teku prvega študijskega leta izstopil iz njega — skupno z Avgustom Jenkom in Vladislavom Fabjančičem, ki sta izhajala iz vrst narodnoradikalnega dijaštva v Ljubljani — in se priključil samostojni skupini Slovencev, ki so pod imenom Slovenijani gostovali v društvenem lokalu hrvatskega akademskega društva Zvonimir.⁵ Jenko, Fabjančič in Klemenčič so bili v tem času že v vodstvu prepородovskega gibanja v Ljubljani, akademski klub Slovenija jim je bil preozek ovir za njihovo narodnorevolucionarno delovanje.⁶

Na Klemenčičevo politično in svetovnonazorsko usmeritev je na Dunaju najmočneje vplival France Fabjančič, ki je prek novomeške in ljubljanske gimnazije že vsaj leto dni pred Klemenčičem začel svoj študij na dunajski univerzi; Fabjančič je Klemenčiča pridobil za delovanje v prepородovskem narodnorevolucionarnem mladinskem gibanju.⁷

France Fabjančič, za katerega navaja njegov brat Ladislav, da je bil tvorec prepородovske srednješolske organizacije,⁸ je — po bratovih podatkih — na Dunaju najprej vstopil v socialistično dijaško združenje, v katerem je bil nekaj časa celo zastopnik za južne Slovane. Ko pa se je seznanil in spoprijateljil z voditeljem bosanske srbske revolucionarne mladine Vladimirjem Gaćinovićem, članom Mlade Bosne, ki je tudi študiral na Dunaju, se je vnel ob njegovih idejah udeležbe mladine južnoslovanskih narodov v boju za razbitje Avstro-Ogrske in združitve narodov na slovanskem jugu v svobodno državo.⁹ France Fabjančič se je kmalu razšel z dunajsko socialno demokracijo zaradi »njene očitne nemško-hegemonistične tendence«,¹⁰ smatrajoč »da se mora najprej rešiti nacionalni problem, potem pa je mogoča uspešna rešitev socialnega vprašanja«. ¹¹

Prijateljski zvezi Franceta Fabjančiča in Vladimirja Gaćinovića se je pridružil tudi Lovro Klemenčič. V tem krogu je dozorel načrt za ustanovitev tajne in revolucionarne dijaške organizacije v Ljubljani, za katero so bili v Sloveniji že dani pogoji ob političnem razvoju mlade narodnozavedne generacije z jedrom narodnoradikalne mladine, ki je iskala poti za rešitev slovenskega narodnega in jugoslovanskega vprašanja zunaj okvira Avstro-Ogrske in tudi mimo oficialnih domačih političnih

⁵ Glej Ivan Kolar: *Preporodovci 1912—1914*, Ljubljana 1930.

⁶ Ivan Kolar: *Slovenska akademska mladina v dobi avstroogrške nadoblasti. Preporodovci proti Avstriji*, Ljubljana 1970, stran 95 do 118.

⁷ Vladislav Fabjančič in Lovro Klemenčič: *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912—1918*, Ljubljana 1936, stran 169 do 172.

⁸ Ob 25 letnici veleizdajniškega procesa proti Preporodovcem. *Slovenski narod*, 23. decembra 1939, št. 291.

⁹ Glej Vladimir Dedijer: *Sarajevo 1914*. Ljubljana 1966, deseto poglavje. Gaćinović je od jeseni 1910 do poletja 1912 bil kot študent filozofije na dunajski univerzi.

¹⁰ Enako kot opomba št. 8.

¹¹ Enako.

strank.¹² Gačinović je izročil Fabjančiču primerek Stepnjakove Podtalne Rusije, ki naj bi bila vzorec za organizacijo tajnih krožkov.¹³

Tako je, kot je znano, narodnoradikalno dijaštvo v Ljubljani 13. januarja 1912 ustanovilo tajno in revolucionarno dijaško organizacijo, ki se je postavila na odločno protiavstrijsko stališče, njen politični program pa je bil zedinjenje vseh jugoslovanskih narodov v samostojni državi zunaj Avstrije in proti njej; člane tega združenja imenujemo po glasilu Preporod, ki so ga izdajali, prepородovce, ime Preporod pa se je prijelo tudi združenja samega.¹⁴ V letih 1912 in 1913 se je Preporod razširil na vse srednje šole na Slovenskem, s svojimi zvezami pa je segel tudi v druge jugoslovanske dežele avstrijske monarhije, v Srbijo in tudi v Rusijo. Na čelu združenja je bil odbor, operativno vodstvo pa je bilo v rokah tajnega krožka peterice, ki so jih imenovali kladivarji; prvi kladivarji so bili France in Vladislav Fabjančič (ki je tudi vodil ustanovni zbor), Avgust Jenko, Lovro Klemenčič, prof. dr. Josip Berce, pozneje tudi Juš Kozak.¹⁵

Lovro Klemenčič je neutrudno sodeloval v glasilu Preporod, ki je izhajalo v Ljubljani od 1. novembra 1912 pa do 25. junija 1913. V letu 1913 je objavil 13 obsežnejših člankov. Tako je v majski številki v polemičnem zapisu Jugoslovanska nacionalna ideja in dr. Tavčar ugotavljal, da je prepородovsko gibanje povsem samoniklo in ne korenini v nobenem programu slovenskih političnih strank. V članku Jugoslovanska nacionalna ideja, junija, je poudaril, da nas z jugoslovanskimi narodi vežejo predvsem skupni interesi, in da je od dobe kmečkih vojn Preporod prvi, ki si je upal napisati na svoj prapor: Svobodna nacionalna država. V isti številki je v članku Ob koncu balkanskih vojn preroško zapisal, da se je »pokazala neizbegljiva nujnost velikega evropskega prevrata: evropske vojne«, na katero naj bi se predvsem Jugoslavlani pripravili. V januarški številki letnika 1913 je v cenzuriranem članku V obrambo in korajžo zgoščeno izpovedal bistveno ideološko usmerjenost prepородovskega gibanja in seveda svoje lastno pojmovanje slovenskega nacionalnega vprašanja: »Preporod vedno jasneje proglašča nove ideje. Ideja svobode... Slovenci moramo postati Jugoslavlani, je ideja prvi enaka... Zato je neobhodno potrebno, da se združimo z bratskimi narodi, ki jim preti isti prepad in postanemo Jugoslavlani. S tem rešimo svojo individualnost ali pa se — ako prinese razvoj — spojimo v nov narod

¹² Glej dr. Ernest Turk: Kratka oznaka gospodarskih, družbenih, političnih in kulturnih razmer pri Slovencih od začetka našega stoletja do prve svetovne vojne. Prepородovci proti Avstriji, stran 37 do 75.

¹³ Enako kot opomba št. 9. Vladimir Dedijer navaja pismo Juša Kozaka z dne 2. februarja 1959. Na strani 319 Sarajevo 1914 opisuje Dedijer podrobnosti o sestajanju Gačinovića in »slovenskih študentov« 1911. leta v kavarni »Josephinum« na Dunaju, kjer naj bi bili našli »primerno osnovo za skupno akcijo«.

¹⁴ Glej Ferdo Gestrin — Vasilij Melik: Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana 1966, stran 324 in 325. Ivan Kolar, kot v opombi št. 6. Evgen Lovšin: Spomini na prepородovska leta. Prepородovci proti Avstriji, stran 118 do 171.

¹⁵ Enako kot opomba št. 14.

jugoslovanski. V tem našem jugoslovanskem narodu pa bi prišla do veljave tudi naša individualnost.«

Ko je Gačinović poleti 1912 odšel z Dunaja v Švico, je vendar ostal v zvezi z vodstvom Preporoda, pošiljal je prispevke za glasilo in se v pismih neposredno obračal tudi na Klemenčiča.¹⁶

V letih 1912 in 1913 se je na Dunaju poglobilo Klemenčičevo prijateljstvo z Jušem Kozakom, ki so ga preporodovci tudi pritegnili med kladivarje. Juš Kozak nam je ohranil v svoji leposlovnopublicistični knjigi Celica izjemno pričevanje o duhovnem portretu svojega prijatelja, mladostno romantičen zapis z realno vizijo prihodnosti, kakor se je napovedovala na pragu prve svetovne vojne.¹⁷

1913. leta so preporodovci Lovra Klemenčiča poslali v Rusijo, da naveže stike z ruskimi socialnimi revolucionarji; po Dedijerjevem mnenju pa ta akcija ni rodila nobenega sadu.¹⁸ Po podatkih Vladislava Fabjan-

¹⁶ Korespondenco objavlja Vladimir Dedijer v svojem delu Sarajevo 1914, v desetem poglavju.

¹⁷ Juš Kozak: Celica, Slovenske poti, Ljubljana 1932. Iz poglavja Obiski: »Neke noči sem se kasno vračal po Ringu. Menda sem v operi poslušal Wagnerja in se potem motovillil skozi noč. Iz megle se je prikazala dolga Lovretova postava. Kasneje sva sedela v njegovi sobi, tako tesni kamri, da je bilo treba prekobaliti stol med mizo in posteljo, če si hotel od peči k oknu. Kuhala sva si čaj in se pogovarjala pozno v noč. Lovre je bil romantik, toda njegov kmetiški čut za koristnosti in prirodni dar ostrega opazovanja sta ga v idejnem snovanju vselej varno vodila. Razgovor se je razpletal o narodu in njegovi usodi. Nasproti moji trditvi, da bo narod v svoji kulturi večno živel, je postavil drugo, da kulturno zrel narod ne more živeti brez politične svobode. Nenehna borba za obstanek vtlesnjuje njegovo kulturno izživljanje. Nato se je razvnel. Napovedal je, da prihajajo časi, ko se narod ne bo mogel več boriti z orožjem svoje kulture. Nemški imperializem je brezobziren nasprotnik. Z vsakim dnevom izpodjeda naše gospodarske temelje, potujčuje človeške duše, mi pa v znoju preštevamo na prste, koliko smo jih rešili. Narod, ki mora trošiti vse svoje moči ter se z največjim naporom bori za svojo življenjsko upravičenost, ne more nikoli sprostiti svojih najdragocenejših sokov. Toda sen o svobodi ni še ugasnil v našem narodu, sluti ga, odkar se je zavedel, da je narod. Zdaj je vzplamtel. Francoska revolucija je oznanila svobodo, balkanski narodi zaključujejo poglavje svetovne zgodovine. Avstrija je preslišala prebujenje narodov, zato jo morajo narodi razbiti. Narod je suveren in država obstaja po njegovi volji. Gre za poslednjo borbo. Srbi in Bolgari so izračunali, koliko jim bo treba municije, krompirja, hlebcev, opank, topov in ljudi, ki bodo dali svoje življenje. Kaj smo storili mi? Katera naj bo naša pot? Slovenci živimo na prepihu. Le v močni jugoslovanski državni tvorbi, naslonjeni na Rusijo, se lahko upremo nemškemu imperializmu, da se bomo poslej kot narod med narodi borili za človeške pravice. Bila je že pozna noč, ko sva se ločila pod svetilko na ulici. Lovre me je vabil, da bi prišel mednje in stopil v vrsto: Slovenski narod si ne bo priboril politične svobode brez žrtev in krvi, ki jo je moralo človeštvo za svoje najdragocenejše zmage vselej prelivati, da je strlo odpor narave.«

¹⁸ Sarajevo 1914, stran 326. Dedijer navaja na strani 754 podatke iz pisma, ki mu ga je poslal 13. junija 1965 Janko Lavrin in v katerem je sporočal poleg drugega, da je Klemenčič »ves čas bival pri Kosovih, ki so imeli veliko vilo v Carskem selu. Vera — ena izmed hčera vdove Kosove — je bila (vsaj začasno) njegova fiancée. Za druge stvari — tako je vsaj videti — se ni prav nič menil. Po Klemenčičevi vrnitvi iz Rusije, je France Fabjančič zahteval od njega, naj predloži račune o stroških.«

čiča se je Klemenčič mudil v Rusiji v Petrogradu, Moskvi in Kijevu,¹⁹ med bivanjem v Petrogradu pa naj bi se bil zblížal z levimi eseri.²⁰

V Glasu Juga, glasilu, ki je nasledilo 1914. leta Preporod, Lovra Klemenčiča sicer ne zasledimo; res pa je, da je na policijskem zaslišanju 5. novembra 1919 v Ljubljani izjavil, da je bil 1914 — torej po vrnitvi iz Rusije — sourednik glasila.²¹

Kmalu po prihodu iz Rusije je moral v vojsko; vpoklican je bil predčasno, služil pa je pri 27. planinskem polku v Celovcu in v Tolminu. V Tolminu je njega in Franceta Fabjančiča, ki je prav tako tam služil, obiskal Vladislav Fabjančič, ki se je vrnil iz Srbije, kjer se je dogovarjal o prostovoljnem služenju Slovencev v vojni akademiji.²²

Takoj po izbruhu prve svetovne vojne se je znašel Klemenčič s svojo enoto na fronti v Galici, kjer je v zelo kratkem času padel v rusko ujetništvo,²³ katerega pa se je kmalu rešil; o tem je na zaslišanju, novembra 1919 izjavil: Tam sem se vsled svojih prejšnjih dobrih zvez in s pomočjo poslanika Spalajkovića oprostil ujetništva ter odšel s prvo dobrovoljsko jugoslovansko legijo v Srbijo, kjer sem služil kot zdravnik do julija 1917.²⁴ Tej Klemenčičevi izjavi pa menda ne gre povsem verjeti, kajti njegovo dobrovoljsko usodo v Srbiji je Vladislav Fabjančič v zborniku Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912—1918 precej drugače in zelo prepričljivo predstavil: »Ker se takrat še ni ustanjavljala jugoslovanska dobrovoljska divizija, so dobrovoljce prepeljali z brodi po Donavi v Srbijo. Tako je prišel leta 1915 tja tudi Klemenčič, v katerem oddelku je bil najprej, mi ni znano. Pač pa je bil proti koncu leta četni zdravnik v 18. srbskem kadrovskega polku. Kot tak se je udeležil borb na bolgarski fronti, nato pa je šel z drugimi na pot groze in umiranja skozi Albanijo, menda na Ljer, nato na Krf, pozneje pa v Solun. Tu je bil zopet trupni lekar. Da je tam, mi je pisal dr. Milan Gavrilović iz zunanjega ministrstva na Krfu.«²⁵

V dneh, ko je v juliju 1917 bila podpisana na Krfu deklaracija o bodoči ureditvi države Srbov, Hrvatov in Slovencev, je poklical na Krfu predsednik srbske vlade dr. Nikola Pašić k sebi dopisnika petrograjskega časopisa Novoe vremja na balkanski fronti Slovenca iz Bele krajine Janka Lavrina, ki se je mudil že pred prvo svetovno vojno precej časa v Rusiji,²⁶ ter mu predlagal, da v imenu srbske vlade odide v

¹⁹ Enako kot opomba št. 7.

²⁰ Enako kot opomba št. 3.

²¹ Enako kot opomba št. 4.

²² Enako kot opomba št. 8.

²³ Enako kot opomba št. 3.

²⁴ Enako kot opomba št. 4.

²⁵ Podobno trdi dr. Dušan Kermavner v svojem kritičnem zapisu Pripombe k elaboratu »Revolucionarno vrenje v trboveljskem revirju 1917—1920«, da Klemenčiča niso poslali v Srbijo »s prvo dobrovoljsko legijo« marveč so skratka potovali v skupinah in kot posamezniki po Donavi pred vstopom Bolgarije v vojno. Rokopis pri Berti Kermavner.

²⁶ Janko Lavrin, slavist, rojen 1887 v Krupi v Beli krajini, je po maturi na Sušaku študiral na evropskih univerzah, tudi v Petrogradu. Udejstvoval

Petrograd in tam vladi Kerenskega pojasni položaj, ki je nastal s podpisom deklaracije, ter zagotovi podporo ruske vlade prizadevanjem po ustanovitvi jugoslovanske države. Janko Lavrin je opozoril Pašića, da on sam za takšno misijo ni primeren, da pa je v vojski na solunski fronti Slovenec Lovro Klemenčič, ki je že bil pred vojno v Rusiji in bi lahko opravil to poslanstvo. Pašić je dal Klemenčiča poklicati s fronte, nakar je bilo dogovorjeno, da gresta Janko Lavrin in Lovro Klemenčič skupaj v Rusijo. Oba sta odpotovala s Krfa in se spotoma ustavila v Parizu.²⁷

19. julija 1917 se je Klemenčič iz Pariza s pismom oglasil Vladislavu Fabjančiču in ga obvestil, da z Lavrinom odpotuje v Petrograd in da bo okoli 1. oktobra izšla v ruščini revija, ki naj bi obveščala Ruse o jugoslovanskem vprašanju.²⁸

Toda v Parizu se je Janko Lavrin odločil, da poti ne bo nadaljeval,²⁹ tako da je Lovro Klemenčič sam odšel v Rusijo, kjer je bil potem, kot je izjavil, uslužben na srbskem veleposlaništvu.³⁰ Zdi se, da se je kmalu po zmagi oktobrske revolucije preselil v Moskvo, kjer je v avgustu 1918 stopil v rdečo armado.³¹ Na pobudo Srečka Jerasa, dobrovoljca, ki se je kot disident vrnil v Rusijo in se nato bojeval v 4. ukrajinski rdeči armadi, se je pridružil mednarodnemu odredu pod poveljstvom boljševiškega komisarja Alibeja Togžanoviča Džingaldina ter se kot odredni zdravnik udeležil njegove ekspedicije čez Kaspijsko morje in puščave zahodnega Kazahstana do mesta Čelkar.³² Džingaldinov odred je namreč dostavil orožje turkeštanski (aktjubinski) fronti, ki je bila odrezana od centralne Rusije. Odred je od Forta Aleksandrovskega (na polotoku Buzuči) do Čelkara prehodil stepe s solnimi močvirji in puščavo brez vode ter prišel na cilj novembra 1918.³³ Klemenčič je tudi po prihodu odprave na cilj ostal še nekaj časa kot načelnik zdravstvene službe v odredu.³⁴

Iz Sovjetske Rusije se je Lovro Klemenčič vrnil v domovino — po lastni izjavi — avgusta 1919,³⁵ najprej v Srbijo in potem še isti mesec v Slovenijo. V Beogradu se je predstavil oblastem še vedno kot »uslužbenec srbskega poslaništva«,³⁶ po mnenju Dušana Kermavnerja pa je

se je v jugoslovanskem narodnorevolucionarnem mladinskem gibanju, tudi v najožji zvezi s slovenskimi preporodovci. Prvič je bil v Rusiji 1917. leta, pozneje daljša obdobja v Petrogradu in Moskvi. 1913. leta je po nalogu ruskega generalštaba propagandistično deloval proti Avstro-Ogrski v Benetkah, 1914. leta je bil med ožjimi sodelavci Glasa Juga. Z Lovrom Klemenčičem je bil že v ožjih stikih pred prvo svetovno vojno. Iz podatkov, ki jih je dal avtorju 1971. leta.

²⁷ Enako.

²⁸ Enako kot opomba št. 4.

²⁹ Janko Lavrin, podatki iz leta 1971 avtorju.

³⁰ Enako kot opomba št. 4.

³¹ Podatki iz knjige I. Očak — A. Takenov: Internacionalnij otrjad, Alma-Ata 1974. Knjigo je posredoval avtorju Mile Pavlin, za kar se mu zahvaljuje.

³² Čelkar je železniška postaja na progí od Orenburga proti Taškentu.

³³ Enako kot opomba št. 31.

³⁴ Srečko Jeras: Ekspedicija v Kirgizijo. Jugoslovani v Oktobru, Ljubljana 1969, stran 528 do 533.

³⁵ Enako kot opomba št. 4.

³⁶ Enako kot opomba št. 4.

na tej svoji poti domov že sprejel v Beogradu prve direktive od SDSJ (k) — Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov).³⁷

Po vrnitvi v domovino se je Klemenčič najprej občasno zadrževal na svojem domu v Šentvidu pri Stični, sicer pa je, zdaj kot prepričan komunist, kaj kmalu posegel v jugoslovansko politično življenje. V Ljubljani se je pridružil JSDS — Jugoslovanski socialnodemokratski stranki — javil se je pri njenem tajniku Francetu Svetku³⁸ — ter podprl v njej levo komunistično krilo,³⁹ istočasno pa je vzpostavil zveze z nekaterimi predvojnimi člani Jugoslovanske narodnorevolucionarne omladine, s tistimi, s katerimi je svojčas vzdrževal stike kot preporodovec in so se približali komunističnemu gibanju.

Klemenčič in Vladislav Fabjančič, ki se je medtem vrnil iz Švice v domovino, sta v prvih dneh septembra 1919 začela sodelovati pri pripravah za kongres jugoslovanske narodnorevolucionarne omladine, ki je bila v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno deloma nosilec zelo progresivnih socialnih teženj.⁴⁰ Kongres naj bi potekal od 11. do 13. oktobra 1919 v Zagrebu,⁴¹ dva dni prej pa naj bi zasedal, prav tako v Zagrebu, pripravljalni sestanek starejših članov (seniorjev) Jugoslovanske združene mladine.⁴² Na tem sestanku bi se morali sporazumeti v podrobnostih za potek kongresa, zlasti za njegovo politično usmeritev. Med jugoslovansko akademsko mladino se je do tedaj že močno uveljavilo komunistično gibanje, nakazovala se je možnost ostrega spopada med revolucionarno usmerjenimi delegati in nacionalisti.⁴³ Tajnik odbora za kongres jugoslovanske narodnorevolucionarne omladine je bil Milostisav Bartulica, ki je pred prvo svetovno vojno pripadal kot viden član njenemu levemu krilu, vnet za socialistične ideje,⁴⁴ bil pa je leta v prijateljski zvezi s Klemenčičem in Fabjančičem.⁴⁵

V teku programskih priprav za mladinski kongres v Zagrebu je bilo predloženih nekaj predlogov in referatov, ki so obravnavali organizacijo

³⁷ Dr. Dušan Kermavner Pripombe k elaboratu »Revolucionarno vrenje v trboveljskem revirju 1917—1920«, glej opombo št. 25.

³⁸ Enako.

³⁹ Enako. France Svetek naj bi se bil tedaj izrazil Klemenčiču, da je on tudi pristaš III. internacionale.

⁴⁰ Enako kot opomba št. 6.

⁴¹ Dr. Slavoljub Cvetković: »Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji 1919—1929, Beograd, 1966, stran 54, 55, in 58. Niko Bartulović: Od revolucionarne omladine do orjune. Split 1925, stran 78.

⁴² Združena jugoslovanska mladina (Jugoslovenska ujedinjena omladina), organizacija vseh jugoslovanskih mladinskih narodnorevolucionarnih skupin, ustanovljena 28. junija 1914 na Dunaju, na pobudo jugoslovanskih študentov iz Prage, na tako imenovanem »Vidovdanskem kongresu«. Dr. Slavoljub Cvetković, kot zgoraj, stran 25.

⁴³ Glej dr. Ljubo Jurković: »Uticao Svetozara Markovića na jugoslovensku nacionalno revolucionarnu omladinu«, Gradina, letnik 1970, št. 2. Vladimir Dedijer: Sarajevo 1914, podatki o vplivu Svetozara Markovića na mladobonance.

⁴⁴ Iz razgovora z Milostisavom Bartulico, 8. 10. 1979 v Zagrebu, zapis pri avtorju. Dr. Slavoljub Cvetković, kot zgoraj, stran 56.

⁴⁵ Enako.

in vsebino bodočega delovanja jugoslovanske mladine.⁴⁶ Tako je Milostisav Bartulica napisal referat pod naslovom »Za jugoslovanski socializem«, predlog s podobno vsebino pa je pripravil tudi Lovro Klemenčič.

Ko se je Klemenčič septembra 1919 nekaj časa zadrževal na svojem domu v Šentvidu pri Stični, je odtod poslal v Zagreb Bartulici pismo s svojo zamisljo o organizaciji in delovanju bodočega mladinskega združenja, ki naj bi se bilo izoblikovalo na kongresu. Izdelal je predlog o ustanovitvi Zveze socialistične mladine Jugoslavije (SSOJ), ki naj bi ga kongres obravnaval in se izrekel zanj. Svoj predlog je Klemenčič prav izčrpno utemeljil: »Da bi bila organizacija (kongresa) uspešna, naj ne bojo referati v teh treh dneh splošni, temveč programatični. Jaz bi lahko spregovoril o sledečih temah: 1. Dve leti ruske revolucije in naloge jugoslovanske mladine. 2. Balkanski nacionalizem in internacionalna politika delovnega ljudstva. Čez nekoliko dni vam bom poslal načrt programa in statuta Zveze socialistične mladine. Niti ena stranka doslej še ni organizirala mladine. Prepričan sem, da bomo lahko dosegli velik uspeh. Če organiziramo 10.000 članov mlade generacije, bo to organizacija, ki bo sposobna sama sebe vzdrževati in ki bo najmočnejša v Jugoslaviji.«

V nadaljevanju svojega predloga o Zvezi socialistične mladine Jugoslavije je Klemenčič podrobno navedel njeno celotno organizacijsko shemo.⁴⁷

Klemenčičev predlog se je zelo značilno vpletal v celotni potek priprav na jugoslovanski mladinski kongres v Zagrebu. Splošno nezadovoljstvo s socialnimi razmerami v državi je tedaj znaten del nacionalne mladine pripeljalo na pozicije socialističnih idej in jo oddaljevalo od poudarjenega nacionalizma, tako da je celo Niko Bartulović, ekstremni nacionalist ter unitarist, ki je bil pozneje celo med ustanovitelji Orjune v Dalmaciji, pod vtisom splošnega razpoloženja nacionalne mladine, tik pred njenim kongresom, septembra 1919, zapisal: »Mi smo namreč bili nacionalisti pred vojno, tako jaz kot Bartulica, in jedro onih, od katerih prav najpomembnejši danes nočejo slišati za komunizem, a mnogi celo že pripadajo skrajni komunistični levici, in to prav ljudje, ki so se znašli bojevati in žrtvovati in so tudi zdaj pripravljeni na preganjanja... Po svojem bistvu je bil naš nacionalizem boj proti zatiranju in krivici, a ta boj se mora nadaljevati proti vsem oblikam zatiranja in krivice. Zdaj

⁴⁶ Enako.

⁴⁷ »V univerzitetnih mestih bi morali ustanoviti akademske odseke SSOJ. V Sokolu — sokolske odseke SSOJ. Zveza bi lahko organizirala strokovno organizacijo »intelektualnih delavcev«. SSOJ naj bi organizirali 1. Zvezo intelektualnih delavcev. 2. Zvezo študentov (proletarcev). 3. Zvezo srednješolcev (proletarcev). 4. Učiteljsko zvezo. 5. Zvezo vaških pisarjev. Razmerje napram socialističnim strankam: Poskusiti ves boj usmeriti k principialnim vprašanjem, da bodo programi jasni, in potem kot *samostojna enota* stopiti v kontakt za delo. Če bo predlog sprejet, kar je treba doseči, bi imeli velik uspeh. Za kongres moramo pripraviti: 1. Tiskani načrt programa SSOJ. 2. Statute strokovnih organizacij. 3. Tiskane legitimacije in ostale tiskovine SSOJ, tako da bi lahko takoj začeli vzpostavljati organizacijo.« Original v Zgodovinskem arhivu v Splitu.

ko je nacionalno zatiranje odstranjeno, nam ostaja boj proti socialnemu in smo zato socialisti...⁴⁸

Lovro Klemenčič je strmel za tem, da bi bodočo organizacijo jugoslovanske mladine usmeril na leve, revolucionarne pozicije, za kar so bile določene možnosti, saj sta kluba študentov komunistov na zagrebški in beograjski univerzi imela na celotno mladinsko gibanje v državi znaten vpliv, prav tako je bilo močno komunistično gibanje razvito tudi med jugoslovansko srednješolsko mladino.⁴⁹ Klemenčič se je seveda zavedal, da bi se del mladine, ki pa je bil nasproten komunističnemu gibanju, z vso silo uprl ustanovitvi organizacije, ki bi odkrito nosila komunistično ime, pa je zato pripravil predlog o socialistični mladinski organizaciji, tako usmerjeni, da bi lahko postopoma vse bolj prehajala na revolucionarne pozicije. Da je Klemenčič predvideval takšen razvoj organizacije, ki jo je hotel priklicati v življenje, je razvidno tudi iz njegovega predloga, da bi na kongresu v Zagrebu spregovoril o temi »Dve leti ruske revolucije in naloge jugoslovanske mladine«. Vsekakor so študentje komunisti, ki so sodelovali v delu prireditvenega odbora, verjetno celo predvidevali možnosti, da na samem zborovanju sploh prevlada komunistična miselnost in pride do ustanovitve komunistične organizacije.⁵⁰

V obdobju priprav na kongres se je Klemenčič prizadeval, da bi v Zagreb prišlo čim večje število socialistične mladine. V dneh pred samim kongresom mu je urednik Napreja, glasila JSDS, Rudolf Golouh omogočil, da je v listu objavil naslednji razglas: »Socijalistično omladino opozarjamo, da se vrši 11., 12 in 13. oktobra kongres Jugoslovanske Omladine. Dolžnost je mlade socijalistične generacije, udeležiti se kongresa polnoštevilno, da ne bi reakcionarna Omladina izkoristila kongres v nazadnjaškem smislu. Udeleženci imajo pravico potovati po državnih železnicah za četrtno cene, po južni pa za polovično. Da bi se pravočasno preskrbelo stanovanje in hrana, prosimo vse sodruge, ki se hočejo udeležiti kongresa, naj se takoj pismeno prigrasijo na naslov: L. Klemenčič, St. Vid pri Stični da dobijo legitimacijo za znižano vožnjo in da se preskrbi za njih stanovanje.«⁵¹

Znano je, kako so dogodki potem potekali: prireditveni odbor, v katerem je imel glavno besedo dr. Ljubo Leontić,⁵² je na prvi dan sestanka, 8. oktobra 1919, zbranim starejšim članom Jugoslovanske združene mladine in zastopnikom nekaterih drugih mladinskih skupin sporočil, da je kongres prestavljen, češ da ni bilo mogoče zagotoviti prenočišč. Naslednjega dne, 9. oktobra 1919, pa je med nadaljevanjem sestanka v skrajno napetem vzdušju prišlo do ostre konfrontacije med komunistič-

⁴⁸ Za novu orientacijo omladine. Obnova, 20. IX. 1919, št. 11. Navedeno po dr. Slavoljubu Cvetkoviću, kot zgoraj, stran 54.

⁴⁹ Glej podatke pri dr. Slavoljubu Cvetkoviću, kot zgoraj, stran 50 do 58.

⁵⁰ Notranji minister Svetozar Pribičević je, da bi onemogočil izvedbo kongresa, prepovedal nastanitev delegatov, predvsem iz Beograda, po šolah in študentskih domovih.

⁵¹ Najprej, 4. oktober 1919, št. 226, leto III.

⁵² Dr. Ljubo Leontić je 1913. leta enako kot Janko Lavrin, deloval v Benetkah v agitacijskem valu proti Avstro-Ogrski.

no usmerjeno mladino, ki je izjavila, da bo 10. oktobra, torej prihodnji dan, oddržala svojo lastno konferenco, na kateri naj bi se, zdaj organizacijsko razdrobljena, vsa jugoslovanska komunistična mladina dokončno združila, in med nasprotniki komunistične mladine, predvsem dr. Leontičem, ki je naposled prišel z barvo na dan, »češ da so v resnici komunisti razlog, da je kongres prestavljen«.⁵³

Študentje komunisti so nato sestanek zapustili in 10. oktobra 1919 na ločeni konferenci v Tipografskem domu v Zagrebu položili temelje skojevski organizaciji (SKOJ).

Vsekakor se je vladajoča buržoazija trudila, da bi našla čimvečjo podporo v mladini in da bi jo odvrnila od revolucionarnega boja. Predlog Lovra Klemenčiča o ustanovitve Zveze socialistične mladine Jugoslavije se takrat sicer ni uresničil, predstavljal pa je zanimiv poskus jugoslovansko nacionalno mladino, katero sicer ni bilo mogoče v celoti združiti v komunistični organizaciji, organizirati v takšnem združenju, ki bi bilo nosilec progresivnih idej.

Na ustanovnem kongresu SKOJ so Lovra Klemenčiča izvolili za člana začasnega osrednjega odbora organizacije in ga zadolžili za ustanovitev pokrajinske organizacije v Sloveniji.⁵⁴ Tako je v glasilu SKOJ Crvena zastava v št. 2, 17. decembra 1919, letnik I, izšel razglas »Proleterskoj omladini Slovenije« z njegovim podpisom, proglas začasnega pripravljalnega odbora SKOJ namenjen »mladi generaciji Slovenije«.

Toda pot političnega udejstvovanja ni vodila Klemenčiča samo k delovanju v mladinskem gibanju; po lastni izjavi⁵⁵ je kmalu po prihodu v domovino postal član Centralnega delavskega strokovnega sveta Jugoslavije (CDSSJ), osrednjega vodstva komunističnih strokovnih organizacij v državi. V javnosti pa je bilo najbolj odmevno v tem času njegovo delovanje v vrstah JSDS; pred njenim XI. zborom, ki je bil napovedan za 1. in 2. november 1919, si je prizadeval, da bi ob podpori levega krila v njej tako vplival na usmeritev stranke, da bi na zboru prelomila z ministerializmom in sklenila združitev z aprila 1919 ustanovljeno SDSJ (k). Z datumom 20. oktober 1919 je izdal kot prilogo zagrebškega komunističnega glasila Nova istina, ki je bilo razširjeno tudi v Sloveniji, v slovenščini razglas »Socijalističnemu delavskemu in kmečkemu proletarijatu Slovenije«. Ob zahtevi združitve JSDS z SDSJ (k) je Klemenčič v razglasu poudaril, da kongres ne sme biti le sestanek voditeljev, ki »se vidijo vsak dan in brez kritike obravnavajo lastno taktiko«, temveč mora biti izraz širokih množic socialističnega proletariata; opozoril je, da hoče kapitalizem zvito zanesti razdor v delavske vrste in poskuša zazibati v spanje delavske voditelje z denarjem, z dobrimi službami in ministrskimi sedeži. Nekateri voditelji, ki so jim delavci zaupali pred vojno, hočejo, je zapisal Klemenčič, da bi se pridružili socialdemokrat-

⁵³ Glej dr. Slavoljub Cvetković, kot zgoraj, stran 57. Vojo Pekić: Savez komunističke omladine Jugoslavije između dva rata (1919—1941), Beograd 1959, stran 25.

⁵⁴ Enako.

⁵⁵ Enako kot opomba št. 4.

skima ministroma Koraču in Bukšegu ter njihovemu štabu, generalom brez komande.

Na koncu je razglasil poudarjal, da so zahteve širokih slojev slovenskega proletariata: združitev JSDS z SDSJ(k), združitev vseh socialističnih strokovnih organizacij (v CDSSJ) in prepoved paktiranja delavskih voditeljev z buržoaznimi strankami, ker le »tako bo stranka ohranila čiste roke, razredno bojevitost in bo imela zaupanje pri svetovnih delavskih zvezah«. ⁵⁶

Nekaj dni pred XI zborom JSDS, proti koncu oktobra, je Klemenčič na Jesenicah med kovinarskim delavstvom agitiral za stavko in delil letake, ⁵⁷ a 27. oktobra 1919 se je v Trbovljah, povabljen kot zastopnik CDSSJ udeležil rudarskega shoda, na katerem naj bi padla odločitev za vstop zasavskih rudarjev v stavko, ⁵⁸ ki je nato čez dva dni zares izbruhnila.

Dne 1. novembra 1919 je bil Lovro Klemenčič v Ljubljani v hotelu Tivoli aretirán. Odpeljali so ga v policijski zapor, kjer je bil 5. novembra zaslišan. Očitano se mu je, da je izdal letak s hujskaško vsebino in da je njegova prisotnost na sestanku rudarjev v Trbovljah 27. oktobra vplivala, da je čez dva dni izbruhnila stavka. Klemenčič se je zagovarjal, da nima s stavko nobene zveze, da je 27. oktobra na sestanku zaupnikov rudarske organizacije odsvetoval stavko in vplival pomirjevalno. Dejanjsko je bil Klemenčič aretirán po nalogu predsednika deželne vlade dr. Gregorja Žerjava; takoj po zaslišanju so ga izpustili na svobodo. ⁵⁹

Jeseni 1919 je Lovro Klemenčič zopet odšel na Dunaj, kjer je nadaljeval študij na medicinski fakulteti. Zaradi njegovega komunističnega delovanja med dunajskimi visokošolci mu je jugoslovanski konzulat celo odrekel vizo, ko se je hotel za Veliko noč 1920 vrniti domov k staršem; šele na pritožbo pri pokrajinski vladi v Ljubljani mu je bila 14. aprila viza izstavljena. ⁶⁰

O Klemenčičevem tedanjem političnem delovanju na Dunaju imamo samo nekaj posrednih podatkov. Tako je Dušan Kermavner novembra 1967 na znanstvenem posvetovanju v Ljubljani navedel, da je Klemenčič na Dunaju vodil jugoslovansko »Društvo študentov socialistov«, ki da je docela prevladovalo in so se mu prilagajali tudi z njim ne strinjajoči se slovenski narodnjaški študentje. ⁶¹

Mnogo bolj celovit vpogled v razmere med slovenskimi dunajskimi študenti v obdobju 1919—1920 in Klemenčičevo vlogo med njimi nam

⁵⁶ Glej dr. Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji, 1917—1941, Ljubljana 1965, stran 154 in 155.

⁵⁷ Zaslišanje Ignaca Mihevcva 30. aprila 1920 na policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, glej opomba št. 4.

⁵⁸ Enako kot opomba št. 4.

⁵⁹ Enako kot opomba št. 4. Na zaslišanju 2. maja 1920, ko se je ponovno znašel v zaporu v Ljubljani, je izjavil, da je bil novembra 1919 izpuščen na intervencijo »ministra pravde« in da se mu je predsednik deželne vlade dr. Gregor Žerjav opravičil »da je moj trboveljski obisk likvidiran«.

⁶⁰ Enako kot opomba št. 4.

⁶¹ Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1967, št. 1—2, letnik VII, stran 35 (v članku Dušan Kermavner: Oktobrska revolucija in Slovenci).

daje zapis Slovenčevega poročevalca z Dunaja, ki je bil objavljen v listu 6. februarja 1920 pod naslovom »Komunizem v dunajskem jugoslovanskem dijaštvu« in z datumom Dunaj, 2. februarja 1920: »Dva zanimiva pojava opažamo zadnje dni. Medtem ko izvajajo jugoslovanski demokrati in pa »socijalni patrijoti« diktaturo po najvišjih načelih, ko piše njihova dobro organizirana žurnalistika o ojačenju koaliranih strank, jih najinteligentnejši njihovi člani zapuščajo. To zanimivo idejno secesijo nam potrjujejo tudi razvoj dunajskega jugoslovanskega visokošolskega dijaštva.

Med dunajskim jugoslovanskim dijaštvom že davno nimajo več oficialni socialisti, ki gredo za Koračem, Bukšetom in Kristanom, nobenega pristaša.

Dijaška jugoslovanska socialistična inteligenca je stopila v najradikalnejše krilo komunistov in se nahaja v najostrejši opoziciji proti oficialni socialistični stranki. In ta tok gre še dalje v tej smeri naprej.

A ne samo to. Najinteligentnejši dunajski visokošolci iz svobodomiselnih vrst, ki so še pred kratkim sveto prisegali na J. D. S. in na voditelje »jugoslovanske demokratske zajednice«, so danes obrnili hrbet tej stranki in vstopili v komunistično strujo ter postali najvnetejši agitatorji komunistov. Ta pojav je najboljšo merilo za duševno revščino in degeneracijo slovenskega, hrvaškega in srbskega liberalizma.

Na Dunaju študira na najrazličnejših visokih šolah okrog 700 srbskih, hrvaških in slovenskih dijakov. Organizirani sta namreč dve struji in sicer katoliška narodna kulturna skupina v jug. kat. ak. društvu »Hrvatska« (ki je zdaj spremenilo svoje ime v »Jug«) in pa komunisti. Druge načelne organizacije ni.

Komunisti so razvili najživahnejšo agitacijo in priznavati jim moramo, da imajo v svojih vrstah precej inteligentnih agitatorjev. Svojo agitacijo razvijajo povsod, najsi bo v menzi, v študijskih dvoranah, v seminarjih in kavarnah.

Voditelj jugoslovanskih komunistov je Slovenec Klemenčič, ki je bil pred mesecem v Ljubljani skupno z inženirjem Gustinčičem na ukaz dr. Zerjava deset dni zaprt.

Svojo glavno skupščino so imeli jugoslovanski komunisti v soboto, dne 31. januarja v neki kavarni. Njihovo »udruženje« šteje danes že okrog devetdeset organiziranih komunistov. Toda računajo, da bodo pritegnili v kratkem nase še ostale liberalne elemente. In kakor se vsa stvar razvija, je njihova nada popolnoma upravičena.

Na sobotnem zborovanju so zavzeli komunisti ostro stališče proti italijanskemu imperializmu, ki nam hoče zasužnjiti najlepše, čisto jugoslovanske pokrajine. Toda ne samo proti italijanskemu imperializmu. Ampak z vso odločnostjo tudi proti jugoslovanskemu imperializmu. Češ da nam hoče onemogočiti sporazum z bolgarskim jugoslovanskim plemenom za dolgo, dolgo bodočnost, s tem, da so jugoslovanski imperialisti odvzeli Bolgarski ozemlje, kjer prebivajo Bolgari v veliki večini, kakor lok Strumice in pa dele Macedonije. Vsi navzoči so govorniku aplavdirali.

Tako se stvari razvijajo zelo zanimivo. Ni dvoma, da bodo dunajski dogodki našli konkretnega odmeva v domovini. F. S.⁶²

Z Dunaja se je vrnil Klemenčič v Ljubljano verjetno 24. aprila 1919, kot je mogoče sklepati iz zaupnega policijskega obvestila.⁶³ Ob aretacijah voditeljev železničarske stavke konec aprila 1920 je moral tudi on v zapor.⁶⁴ Dne 28. aprila 1920 je bil aretiran doma v Šentvidu pri Stični, nato zaprt najprej v policijskem in potem v sodnem zaporu v Ljubljani, zaslišan 2. in 5. maja ter izpuščen 5. maja na svobodo.⁶⁵

V dneh po izpustu iz zapora je pač morala dozoreti v Klemenčiču odločitve, ki je zaobrnila tok njegovega življenja. Ni se namreč vrnil k študiju medicine na Dunaju, temveč se je povsem posvetil političnemu delovanju v domovini.

V prvi polovici maja 1920 se je vključil v delovanje SDSJ (k), v nje- no pokrajinsko tajništvo v Ljubljani, ki ga je takrat verjetno vodil Viktor Koleča, kovinarski delavec. Pri listu Rdeči prapor, ki je začel izhajati v Ljubljani 15. maja 1920 kot glasilo SDSJ (k), je brž imel odločilno besedo, čeprav ni bil naveden kot urednik.⁶⁶

Pokrajinsko vodstvo SDSJ (k) je v juniju 1920 v zasavskih revirjih organiziralo velika rudarska zborovanja pred sindikalnim kongresom CDSSJ, ki je bil napovedan za junij v Vukovaru. V ospredju zborovanj je bil problem združitve socialnodemokratske Unije slovenskih rudarjev z Zvezo rudarskih delavcev Jugoslavije, ki je bila vključena v CDSSJ. Klemenčič je 6. junija 1920 v Trbovljah govoril 3000 rudarjem. V svojem govoru je uvodoma poudaril stališče komunistov, da mora biti strokovno gibanje enotno, kar seveda ne izključuje zdrave in razsodne kritike, ter opozoril, da je kapital podkupil nekatere voditelje strokovnih organizacij, pa mora zato delavstvo njihovo delovanje nadzirati; v odbornih strokovnih zvez morajo biti odborniki, ki uživajo zaupanje vsega sindikalno organiziranega delavstva.⁶⁷

⁶² Komunizem v dunajskem jugoslovanskem dijaštvu. F. S. Slovenec, 6. februar 1920, št. 29, leto XLVIII.

⁶³ Zaupno poročilo kr. policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, da sta prišla 24. aprila 1920 v Ljubljano Lovro Klemenčič z Dunaja in Vladislav Fabjančič z Ženeve, ter prof. Birsa iz Kočevja »da postanejo po komunističnem preobratu ljudski komisarji«. Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, št. 524/24 Preds., 28. aprila 1920. Enako kot opomba št. 4.

⁶⁴ Poročilo komandirja orožniške postaje Šentvid pri Stični stražmojstra Franja A. Mandeljca, 28. aprila 1920, vložna štev. 357, policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani. Enako kot opomba št. 4.

⁶⁵ Zapisnik, sestavljen 2. in 5. maja 1920, kr. policijsko ravnateljstvo v Ljubljani, št. 526 24, Preds. Enako kot opomba št. 4. Klemenčiča se je zaslalo ponovno v zvezi s stavko v Trbovljah, oktobra 1919 in o Ivanu Vuku, ki ga je srečal maja-junija 1919 v Moskvi kot uradnika nekega »sovjeta«, ki da je v tem času izvrševal funkcijo jugoslovanskega konzulata, izvolili pa so ga Jugoslovani, bivši vojni ujetniki. Klemenčiču se ni očitalo nikakih zvez z železničarsko stavko.

⁶⁶ To lahko sklepamo iz poročila Đure Cvijića, člana IO CPV KPJ, januarja 1921 komunistični internacionalni (Arhiv CK ZKJ, fond KI 1921/2). Cvijić namreč poroča o tem, da je bil maja 1920 Klemenčič postavljen za urednika Rdečega prapora.

⁶⁷ Dr. Miroslav Stiplovšek: Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922. Ljubljana 1979, stran 169.

Na II. kongresu SDSJ (k) v Vukovaru, ki je trajal od 20. do 24. junija 1920 je bil med 21 delegati iz Slovenije tudi Lovro Klemenčič. O stališčih slovenske delegacije na vukovarskem kongresu je bilo že precej napisanega,⁶⁸ zlasti o vztrajanju večine slovenske delegacije na centrističnih pozicijah, tako da ni glasovala niti za program niti za statut, temveč je to prepuščala referendumu po kongresu v Sloveniji. Lovro Klemenčič, ki je nastopal na kongresu kot predstavnik manjšine slovenske delegacije in je podprl revolucionarno usmerjenost kongresa, je bil izvoljen v Centralni partijski svet (CPV) KPJ z največjim številom (240) možnih glasov.⁶⁹ Na prvi seji CPV KPJ, 24. in 25. junija 1920, na kateri je sopodpisal partijski razglas »Proletarijatu Jugoslavije« je kot član CPV KPJ določen z Viktorjem Kolešo, Ernestom Bartulovićem in Rajkom Ostercem v likvidacijski odbor, ki naj bi do naslednje plenarne seje likvidiral vse posle dosedanjih pokrajinskih izvršnih odborov.⁷⁰

Lovro Klemenčič je v vrstah komunistov v Sloveniji naglo pridobil na veljavi. Pred kongresom je že sodeloval v Rdečem praporu (Obelčan: Razredi in politične stranke Jugoslavije),⁷¹ na rudarskih shodih v zasavskih revirjih je nastopal pred velikimi množicami, tako v Trbovljah kot tudi v Zagorju,⁷² na kongresu v Vukovaru je prišel do izraza njegov odločni in samozavestni nastop, s katerim je podprl levico v stranki, bil je izvoljen v vodstvo stranke in v likvidacijskem odboru za Slovenijo je prevzel vodilno mesto.

Po vrnitvi s kongresa je Klemenčič sodeloval pri utrjevanju organizacije v Sloveniji, pri izvedbi referendumov v posameznih krajevnih organizacijah, ki so se povsod izrekale za sklepe vukovarskega kongresa, in na delavskih shodih, ki so jih komunisti prirejali julija in avgusta 1920 širom Slovenije. Iz poročil, objavljenih v Rdečem praporu, povzemamo, da je 17. julija 1920 govoril na referendumskem zboru ljubljanske mestne organizacije KPJ o sklepih vukovarskega kongresa in bil na tem zboru tudi izvoljen v odbor mestne organizacije. Dne 25. julija 1920 je s Simom Markovičem nastopil kot govornik na velikem delavskem shodu v Trbovljah, dan pozneje v Zagorju.⁷² Ob koncu tega obdobja referendumov in delavskih shodov pa je 21. in 28. avgusta 1920 objavil v Rdečem praporu št. 25 in 26 programski članek »Bližnje in daljne naloge komunistične stranke na Slovenskem«, izjemno pronicljivo politično razmišljanje.

⁶⁸ France Klopčič: Velika razmejitev, Ljubljana 1969. Rudolf Golouh: Pol stoletja spominov, Ljubljana, 1963. Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941, Ljubljana 1965. Najpopolnejši pregled Klemenčičevega nastopanja na vukovarskem kongresu daje gradivo objavljeno v Drugi (Vukovarski) kongres KPJ, Beograd 1983.

⁶⁹ Drugi (Vukovarski) kongres KPJ, kot zgoraj.

⁷⁰ Enako.

⁷¹ Obelčan, Obelčanov, Klemenčičev psevdonim v Preporodu, v Sovjetski Rusiji in v Rdečem praporu. Glej France Klopčič: Velika razmejitev, Ljubljana 1969, stran 108.

⁷² Enako.

⁷³ France Klopčič: Velika razmejitev, stran 174 do 188.

Dne 5. septembra 1920 je v Ljubljani prvič zasedal pokrajinski strankin svet za Slovenijo.⁷⁴ Ta seja je bila pravzaprav sklepni akt referendum, ki je, po besedilu resolucije, sprejete na predlog Lovra Klemenčiča, potekal tako, »da so vse organizacije soglasno odobrile program, resolucije in statut, sprejete na vukovarskem kongresu«.⁷⁵

Likvidacijski odbor je vodil v Sloveniji od vukovarskega kongresa organizacijo KPJ v Sloveniji in v njegovem imenu je na seji pokrajinskega strankinega sveta podal poročilo Lovro Klemenčič. Na koncu seje so bili »soglasno in sporazumno«, kot je zapisal Rdeči prapor, izvoljeni izvrševalni odbor pokrajinskega strankinega sveta (PSS) in člani za centralni strankin svet. Dne 18. septembra 1920 je Lovro Klemenčič, ki je zdaj prevzel mesto sekretarja PSS, obvestil poverjeništvo za notranje zadeve v Ljubljani, da so člani sekretariata Marcel Žorga, Ludvik Vencajz, Ernest Bartulović, Rajko Osterc, Lovro Klemenčič, France Perdan, vsi iz Ljubljane, Šefan Weiss z Jesenic in Ante Šuntajs iz Trbovelj.⁷⁶ V tem času je KPJ v Sloveniji štela 11.790 članov.⁷⁷

Potem ko je začasno narodno predstavništvo sprejelo 2. septembra 1920 zakon o volitvah narodnih poslancev v ustavodajno skupščino,⁷⁸ ki so bile razpisane za 28. november 1920, se je tudi KPJ v Sloveniji v največjem obsegu, kot je bilo možno, udeležila volilnega boja. Vloga Lovra Klemenčiča v predvolilni aktivnosti slovenskih komunistov je bila seveda kot sekretarja pokrajinske organizacije velikega pomena;⁷⁹ osvetliti v podrobnosti njegovo delovanje pa ni mogoče. Klemenčič ni kandidiral v Sloveniji, temveč v Makedoniji, kjer je bil tudi izvoljen.⁸⁰

Komunistični poslanci v ustavodajni skupščini so decembra 1920 osnovali svoj klub. Na plenarni seji CPV KPJ 10. decembra 1920 so sprejeli pravila za delovanje kluba, s temi pravili so uredili tudi odnos komunističnih poslancev proti izvršnemu odboru CPV KPJ. Zveza med poslanskim klubom in vodstvom KPJ je bila vzpostavljena preko sekretariata kluba, v katerega so bili najprej izvoljeni Filip Filipović, Triša Kaclerović, Živko Jovanović in Sima Marković, a 10. aprila 1921, ob spre-

⁷⁴ Rdeči prapor št. 30, 11. september 1920, leto I, članek Pokrajinski strankin svet.

⁷⁵ Enako.

⁷⁶ Dopis Lovra Klemenčiča z dne 18. septembra 1920, št. 35, poverjeništvo za notranje zadeve v Ljubljani. Arhiv Slovenije (AS), fond Deželne vlade za Slovenijo (DVS), fascikel 23 za 1920, spis št. 11, 231.

⁷⁷ Poročilo predsednika izvršnega komiteja CPV KPJ Pavleta Pavloviča in sekretarja Filipa Filipoviča Iliji Milkiću, jugoslovanskemu delegatu na II. kongresu kominterne, 7. julija 1920. Arhiv CK ZKJ, fond KI 1920/10.

⁷⁸ Glej: Vasilij Melik: Izidi volitev v konstituanto leta 1920. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1962, letnik III, št. 1.

⁷⁹ Naj omenimo pritožbo KPJ za Slovenijo sredi novembra 1920 poverjeništvu za notranje zadeve deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani zaradi oviranja pri predvolilni agitaciji (preiskava in zaplemba dokumentov pri organizaciji v Strnišču pri Ptujju) pritožbo je podpisal Lovro Klemenčič kot tajnik pokrajinskega tajništva KPJ v Ljubljani. Objava v Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919—1921, Ljubljana 1980, stran 181.

⁸⁰ Enako kot opomba št. 69.

membah v vodstvu kluba Triša Kaclerović (predsednik), Lovro Klemenčič (podpredsednik) in trije sekretarji.⁸¹ Komunistični poslanci so poskušali začetek 1921 izdajati bilten poslanskega kluba KPJ, toda policija je izdajo biltena preprečila in razmetala stavek prve številke. Dne 25. julija 1921 je policija prostore kluba zapečatila, po sprejetju zakona o zaščiti države, 2. avgusta 1921 pa je bilo delovanje kluba prepovedano.⁸²

V noči med 29. in 30. decembrom 1920 je vlada sprejela obznanje (razglas), s katero je, kot je znano, prepovedala komunistično propagando, ustavila v vsej državi delo komunističnih organizacij, zapečatila njihove prostore ter prepovedala ves komunistični tisk.⁸³ KPJ se je znašla v ilegali in pred Lovrom Klemenčičem se je, zlasti po sprejemu zakona o zaščiti države, odpiralo, če je hotel vztrajati kot aktivist KPJ, obdobje tveganega skrivnega delovanja.

V Ljubljani je bil sedež pokrajinskega vodstva KPJ v času legale v Delavskem domu, v stavbi, ki jo je kupila zadruga Železničarski dom 11. avgusta 1920, na Turjaškem trgu št. 2.⁸⁴ V domu je uradovala Splošna železničarska organizacija za Jugoslavijo, ki je bila vključena v CDSSJ. Ko je bilo ob obznani prepovedano delovanje CDSSJ, ki jo je policija smatrala kot centralo komunistično usmerjenih sindikatov in so bile po vsej državi prepovedane tudi njene podružnice, je ljubljanska policija po razglasitvi obznane dom zaprla in zapečatila in šele 4. maja 1921 je na prizadevanja Splošne železničarske organizacije za Jugoslavijo dom zopet dovolila odpreti.⁸⁵ V Delavskem domu je nato imelo svoj sedež vsa dvajseta leta ilegalno vodstvo KPJ v Sloveniji.

Lovro Klemenčič je bil v prvih mesecih 1921. leta kot pokrajinski sekretar KPJ še na čelu tega vodstva, vendar je vse bolj deloval v osrednjem vodstvu KPJ. Konec februarja 1921 se je udeležil kot predstavnik KPJ posvetovanja Balkanske komunistične federacije na Dunaju.⁸⁶

KPJ se je postopoma prilagajala ilegalnemu delovanju. V začetku aprila 1921 je zasedal v Beogradu razširjeni partijski svet, ki je sprejel več sklepov v zvezi z delovanjem ilegalnih organizacij, med drugim tudi pokrajinskih partijskih vodstev.⁸⁷ Po tej seji je v aprilu 1921 »na strankinem svetu, kjer so bile zastopane vse naše večje organizacije«⁸⁸ bil izvoljen nov pokrajinski izvršilni odbor, v katerem je prevzel mesto pokrajinskega sekretarja Ernest Bartulović, ki je sicer bil decembra 1920

⁸¹ Sekretarji so bili M. Trebinjac, V. Copić in M. Nedić. Drugi (Vukovarski) kongres, stran 530.

⁸² Enako.

⁸³ Razglas ministrskega sveta kraljevine SHS v Beogradu, 29. decembra 1920. AS, fond DVS, poverjeništvo za notranje zadeve 1921, fasc. 8—2, spis št. 3367 pri. priloga.

⁸⁴ Glej poročilo v Rdečem praporu št. 22 od 14. avgusta 1920 in v Ujedinenju št. 13, 5. oktobra 1920.

⁸⁵ Glej dr. Miroslav Stiplovšek: Razmah strokovnega sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922, Ljubljana 1979, stran 211—215.

⁸⁶ Drugi (Vukovarski) kongres, stran 530.

⁸⁷ Pregled zgodovine ZKJ, Ljubljana 1963, stran 59.

⁸⁸ Dopis »Pokrajinskega izvrševalnega odbora« KPJ v Sloveniji 30. aprila 1921 trboveljskim komunistom. AS, fond DVS, poverjeništvo za notranje zadeve, fasc. 8—1, 1921, spis št. 6004 pr., priloga spis 5702 E.

imenovan za tajnika pokrajinskega sindikalnega sveta CDSSJ za Slovenijo.⁸⁹

Dne 2. in 3. junija 1921 je potekal v Beogradu plenum CPV KPJ, ki je sprejel resolucijo o političnem in gospodarskem položaju, določil pa tudi člane namestniškega izvršnega odbora centralnega partijskega sveta (CPV), ki naj bi prevzel vodstvo stranke, če bi bili člani izvršnega odbora aretirani. To so bili: Triša Kaclerović, Kosta Novaković, Moša Pijade, Slavko Kaurić in Lovro Klemenčič.⁹⁰

Dne 21. julija 1921 je član Crvene pravde Alija Alijagić v Delnicah ustrelil notranjega ministra Milorada Draškovića.⁹¹ Kot odgovor na atentat je režim stopnjeval preganjanje komunistov v državi. Tako so potekale 28. julija 1921 v Ljubljani hišne in osebne preiskave pri komunističnih narodnih poslancih Vladislavu Fabjančiču, dr. Milanu Lemežu, Lovru Klemenčiču in Marcelu Žorgi, ter pri »26 nadaljnjih komunističnih agitatorjih, nadalje v prostorih sindikalnih organizacij, katerih vodstvo je v rokah komunističnih voditeljev«.⁹²

Ko je 2. avgusta 1921 skupščina sprejela zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi in je bil razpuščen klub komunističnih poslancev (katerih mandati so bili razveljavljeni),⁹³ so po vsej državi morali v zapor mnogi partijski in sindikalni funkcionarji, aretirana je bila tudi večina članov izvršnega odbora CPV KPJ.⁹⁴ Prišel je čas, ko je moral namestniški izvršni odbor CPV KPJ prevzeti vodstvo partije, vendar v izjemno težkih razmerah policijskega preganjanja skorajda ni mogel delovati. Lovro Klemenčič se je nekaj tednov sicer zadrževal v Beogradu, potem pa se je vrnil v Ljubljano.

⁸⁹ Rdeči prapor št. 60, leto I, 24. decembra 1920. Stiplovšek, stran 200.

⁹⁰ Pregled zgodovine ZKJ, Ljubljana 1963, stran 60 in 61.

⁹¹ Alenka Nedog — Milica Kacin Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1918—1929 (Kronološki pregled), Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1965, letnik VI, št. 1—2, stran 151 do 238.

⁹² Situacijsko poročilo policijskega ravnateljstva v Ljubljani za čas od 26. julija do 1. avgusta 1921 deželni vladi za Slovenijo, poverjeništvu za notranje zadeve, 1921. AS, fond DVS, poverjeništvu za notranje zadeve, 1921 spis št. 403 94. V zvezi z atentatom na ministra Draškovića je Lovro Klemenčič v Delu, ki ga je izdalo Osrednje društvo stavbnih delavcev v Ljubljani) objavil pojasnilo: »Časopisje v Sloveniji prinaša tendenciozne vesti povodom atentata... Ker nam je nemogoče, da bi v lastnih časopisih demantirali te tendenciozne vesti, prosim da objavite tole: »Naša taktika je akcija mas in nima ničesar skupnega z individualnimi terorističnimi akcijami«. Delo, 23. julija 1921.

⁹³ Vlada je razveljavila komunistične mandate 1. avgusta 1921.

⁹⁴ Pregled zgodovine ZKJ, Ljubljana 1963, stran 71. V tem času so se oblasti trudile, da bi zbrale dokaze o povezanosti vodilnih jugoslovanskih komunistov s terorističnimi akcijami. Tako je, med drugim ministrstvo za notranje zadeve kraljevine SHS, oddelek javne varnosti 23. avgusta 1921 poslalo pokrajinskemu namestništvu v Zagrebu sporočilo, sprejeto z Dunaja, o terorističnih skupinah, ki naj bi delovale znotraj KPJ. Kot vodje teh skupin so imenovani Filip Filipović, dr. Jovan Marjanović itd. (voditelji osrednje skupine v Beogradu), v Ljubljani naj bi vodil skupino 12 oseb kot predsednik Lovro Klemenčič v zvezi z nekim Leopoldom Viznerjem z Dunaja. ZA CK ZKS, zbirka dokumentov do 1941.

Do srede septembra 1921 so bile v Sloveniji razpuščene ali pa so prenehale delovati vse revolucionarne strokovne organizacije, vrste KPJ pa so se razredčile, čeprav je jedro pokrajinske organizacije še delovalo.⁹⁵ V tem obdobju so bile pretrgane skoraj vse zveze med osrednjim (nadomestniškim) parijskim vodstvom in pokrajinskim vodstvom v Sloveniji.

Septembra 1921 so na Dunaju ustanovili nekateri vidnejši člani KPJ, ki so bili ob razglasitvi zakona o zaščiti države v inozemstvu, med njimi tudi dr. Sima Marković, tako imenovani izvršni odbor KPJ v emigraciji; ta odbor je še v istem mesecu izdal navodila, s katerimi je obnavljal pokrajinske sekretariate v domovini — ki so ponekod razpadli — med drugimi tudi sekretariat v Ljubljani.⁹⁶ Tedaj je v Ljubljani prišel na čelo pokrajinskega vodstva zopet Lovro Klemenčič. Lovro Klemenčič je skoraj povsem pretrgal stike z namestniškim izvršnim odborom CPV KPJ (katerega član je sicer sam bil) v Beogradu in se tesneje povezal z novo ustanovljenim partijskim forumom na Dunaju.⁹⁷ V decembru 1921 je zasedala v Ljubljani izredna pokrajinska konferenca KPJ,⁹⁸ na kateri naj bi bilo sodelovalo 15 članov. V tem času je bivši sekretar pokrajinskega sekretariata KPJ za Slovenijo Ernest Bartulović odšel v Trst kot zveza z italijansko partijo.⁹⁹

V času, ko je prišlo v Slovenijo do oseke revolucionarnega strokovnega gibanja, pa je v Beogradu 12 strokovnih zvez, ki se niso strinjale z medtem ustanovljenim reformističnim GRSJ (Glavni radnički savez Jugoslavije) kot naslednika razpuščenega CDSSJ na pobudo namestniškega izvršnega odbora KPJ dne 14. septembra 1921 na konferenci izvolilo začasni Medzvezni sindikalni odbor Jugoslavije (MSOJ), ki je nato 27. oktobra 1921 sprejel na konferenci začasna pravila.¹⁰⁰ Pričela je delovati centrala Neodvisnih sindikatov Jugoslavije, kar je ustvarilo tudi možnost za obnavljanje revolucionarnega sindikalnega gibanja v Sloveniji; prav problemom te obnove se je predvsem posvetila izredna pokrajinska konferenca KPJ decembra 1921.¹⁰¹

Vodstvo KPJ v tujini je 20. oktobra 1921 izdalo »Teze o političnem položaju KPJ«,¹⁰² ki so ob karakterizaciji notranjepolitičnega položaja predvsem poudarjale potrebo po ofenzivnem nastopu partije. V obširnejši analizi so bile podane smernice za izvajanje taktike v odnosu do buržoaznih strank, poudarjeno pa je predvsem bilo, da naj bi KPJ v danih

⁹⁵ France Klopčič: Desetletja preizkušenj. Spomini, Ljubljana 1980, stran 72.

⁹⁶ Pregled zgodovine ZKJ, Ljubljana 1973, stran 69.

⁹⁷ V poročilu iz Slovenije na I. državni konferenci KPJ od 3. do 17. julija 1922 na Dunaju je navedeno: »V Ljubljani sta Klemenčič in Žorga našla zvezo z ljubljanskimi tovariši in s člani iz inozemske emigracije.« Arhiv CK ZKJ, KI 1922/16—1 b do g.

⁹⁸ Poročilo iz Slovenije na I. državni konferenci, kot zgoraj.

⁹⁹ Enako.

¹⁰⁰ Glej Stiplovšek: Razmah strokovnega sindikalnega gibanja, stran 220.

¹⁰¹ Poročilo iz Slovenije na I. državni konferenci, enako kot opomba št. 70.

¹⁰² Arhiv CK ZKJ, KI 1921/12.

okoliščinah izbojevala boj za svojo legalizacijo, kar pa naj bi bilo mogoče doseči samo z razrednim bojem organiziranega proletariata.

V navedenih navodilih vodstva KPJ na Dunaju je bil odstavek, ki je ob perspektivah politične taktike nakazoval tudi problem možnega akcijskega sodelovanja KPJ z drugimi strankami. »V primeru, da se partija znajde v neki akciji vzporedno z neko drugo stranko« — so naročala navodila — »kot tudi v primeru izkoriščanja napetosti med različnimi partijami mora KPJ vedno obvarovati svojo individualnost in mora vedno opozarjati na globoki jez, ki nas deli od tistih, s katerimi smo lahko v danem trenutku v skupni borbi«. Izhodišče je bilo jasno, del političnega vodstva KPJ v Sloveniji pa ga je med leti 1921 in 1923 uveljavljal na ta način, ki je bil za tedanjo prakso komunističnega gibanja zelo problematičen.

V revolucionarnem delavskem gibanju je stopal vedno bolj v ospredje problem ustanovitve enotne fronte delavskega razreda, zlasti po zasedanju izvršnega odbora kominterne 18. decembra 1921 in konference treh delavskih internacional med 2. in 5. aprilom 1922 v Berlinu.¹⁰³

Pokrajinska organizacija KPJ v Sloveniji je 1921. leta v jeseni, v določeni meri organizacijsko razpeta med dve državni vodstvi partije (v Beogradu in na Dunaju), pričela kmalu ubirati precej samostojna pota. Močan vpliv na usmerjenost vodstva organizacije sta imela predvsem njen sekretar Lovro Klemenčič in član vodstva Vladislav Fabjančič. Oba sta v dobrem letu dni slovensko pokrajinsko organizacijo pripeljala na nevaren rob, na pot, ki je bila polna hudih tveganj in se je končala ob konfrontaciji z vodstvom KPJ in s politiko kominterne. Vpliv prikritega radikala Emila Stefanovića, ki sta ga Klemenčič in Fabjančič pritegnila v ožji krog sodelovanja, je pri tem verjetno opravil svoje. Oktobrska navodila vodstva KPJ na Dunaju so sicer poudarjala pomen obnove in utrjevanja partijskih organizacij ter njihovo delovanje na legalnem in ilegalnem področju, toda razpoznati je mogoče v tem času Klemenčičev koncept s poudarkom na legalnem delovanju, kar je bilo vendar brez trdne, konsolidirane ilegalne organizacijsko-partijske osnove — in ob neenotnosti partijskega aktiva, kar bo razvidno zlasti iz podatkov o delovanju KPJ v Sloveniji v drugi polovici 1922. leta, več kot tvegano.

Dne 28. oktobra 1921 je izšla v Ljubljani, predvsem na iniciativo Lovra Klemenčiča, prva številka legalnega lista KPJ Delavske novice; te so potem do aprila 1923 odigrale pomembno vlogo v obnovitvenem procesu partije in revolucionarnih sindikatov. A že Klemenčičev uvodnik v prvi številki¹⁰⁴ je bil pozneje — na I. državni konferenci KPJ od 3. do 17. julija 1922 na Dunaju — predmet ostre kritike (Klemenčič: Enotna fronta ljudstva lahko doseže revizijo ustave v smislu federativ-

¹⁰³ Dragotin Anin: Enotna fronta proletariata v Sloveniji, Dunaj 1923, stran 5 (D. Anin — ing. Dragotin Gustinčič).

¹⁰⁴ Delavske novice št. 1, letnik I, 28. oktober 1921. V Smernicah Delavskih novic je Lovro Klemenčič spregovoril o federativnih načelih samouprave ljudstva, o reviziji ustave, o združitvi vseh strokovnih organizacij, o boju proti narodnemu šovinizmu itd.

ne samouprave) zaradi navedene in njej podobnih Klemenčičevih idej. Klemenčič je bil očitno pod desničarskim vplivom dr. Sime Markovića, ki je imel precej časa odločujoč vpliv v emigrantskem izvršnem odboru, vendar pa je Klemenčič poskušal uveljaviti tudi nekatere samostojne zamisli o združevanju političnih opozicionalnih sil proti režimu belega terorja. Naj tudi omenimo, da si je podobno, kot si je — že v navedenem uvodniku Delavskih novic — prizadeval za uveljavitev federativnih načel samouprave v državi, potegoval tudi za federativno organiziranost KPJ, kar so mu tudi očitali na državni konferenci KPJ leta 1922 na Dunaju.¹⁰⁵

Iz gradiva I. državne konference KPJ je mogoče razpoznati obilico problemov in težav, s katerimi se je srečevala organizacija KPJ v Sloveniji od Obznane naprej, hkrati pa je iz teh podatkov tudi očitna težavna pot obnavljanja revolucionarnega sindikalnega gibanja, ki je uspešno potekalo tudi s pomočjo pokrajinske organizacije KPJ. Neodvisni sindikati (stavbinci, rudarji, železničarji, itd.) so potem do spomladi 1923 zbrali 12.611 članov.¹⁰⁶

Kot vse kaže, je že na izredni pokrajinski konferenci decembra 1921 bilo opazno nesoglasje v vrstah slovenskega komunističnega aktiva glede različnih Klemenčičevih idej, ki se jim je očitalo, da so v nasprotju z revolucionarnim konceptom KPJ (recimo vprašanje revizije ustave) in vsakodnevno prakso njenega delovanja; pokazale so se razlike med stališči vodstva pokrajinske organizacije KPJ in pokrajinskim vodstvom SKOJ. Razlike med stališči vodstva KPJ (ki pa tudi ni bilo povsem enotno) in vodstvom SKOJ v Sloveniji pa so se pokazale v vsej ostrini na II. konferenci KPJ za Slovenijo v Ljubljani 7. maja 1922.¹⁰⁷ Ciril Štukelj, ki je bil tedaj sekretar SKOJ v Sloveniji, je moral na Klemenčičev pritisk celo oditi iz uredništva Delavskih novic, zaman so bila prizadevanja, da bi predstavnik SKOJ lahko sodeloval v vodstvu partije, tako da je nato na I. državni konferenci KPJ Ciril Štukelj obtožil pokrajinsko vodstvo stranke za omalovaževanje delovanja mladine. Mladina se je veseskozi upirala Klemenčičevi politiki.

Pokrajinska konferenca KPJ 7. maja 1922 je ob udeležbi 30 članov, ki so zastopali 6 organizacij v Sloveniji in nekaj partijskih poverjeništev

¹⁰⁵ Iz materialov I. državne konference KPJ: »Tovariši iz Slovenije niso hoteli sprejeti metod, ki jih je priporočala centrala. V Sloveniji je osnovan list Delavske novice, v katerih prvi številki je bil objavljen delovni program z idejami tovariša Klemenčiča, člana IK (Izvršnega komiteja, op. F. F.). Vse to se je dogajalo brez vednosti in brez odobritve IK. Nadalje je nek odbor iz Slovenije poslal IK resolucijo o reorganizaciji partije na federalistični osnovi. Ker je vprašanje partijske centrale bilo dokončno rešeno (kompetenten je samo nadomestni izvršni odbor v Beogradu, op. F. F.), so se tovariši iz Slovenije obrnili na zamejski komite in postavili ponovno to vprašanje na dnevni red. V Sloveniji je prišlo do množice takšnih pojavov.« Iz zapisnika plenarne seje 3. julija 1922 popoldne. Arhiv CK ZKJ, KI, 1922/16.

¹⁰⁶ Dr. Miroslav Stiplovec: »Pregled značilnosti družbenopolitičnega razvoja na Slovenskem in vloga partije v njem«. Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS, Ljubljana 1977, stran 14.

¹⁰⁷ Arhiv CK ZKJ, KI 1922//16—1 b do g.

z delegati »iz vseh krajev Slovenije«¹⁰⁸ pokazala pomemben napredek v obnovi KPJ v Sloveniji. Iz razpoložljivih podatkov je mogoče ugotoviti, da so bili na tej konferenci sprejeti predvsem sklepi o pospeševanju legalizacije partije in o sklicanju partijskega plenuma v najkrajšem času, da je razprava zajela oceno jugoslovanske akcije za zbiranje pomoči gladojočim v Sovjetski Rusiji, da so ugotovili določen vpliv komunističnega gibanja na kmečki proletariati in da je bila v ospredju razprava o problemih ustanovitve enotne fronte proletariata. Član vodstva KPJ v Sloveniji Aleksander Kobler je na I. državni konferenci na Dunaju obširno poročal o Klemenčičevem predlogu na tej pokrajinski konferenci, da bi naj ustanovili legalno delavsko stranko, partijsko članstvo pa naj bi o tem povedalo svoje mnenje na referendumu v Sloveniji. Po Koblerjevih podatkih naj bi bil na pomislek, da bi o tem mogla na referendumu odločati samo celotna jugoslovanska partija, odgovoril Vladislav Fabjančič, »da ustanavljamo to stranko za našo pokrajino, brez ozira na druge pokrajine«. Ali so potem na pokrajinski konferenci sprejeli sklep v zvezi s tem predlogom, sicer iz Koblerjevih podatkov ni dovolj razvidno, vendar že sam projekt o ustanavljanju posebne legalne delavske stranke v Sloveniji nakazuje smer Klemenčič-Fabjančičevih tedanjih prizadevanj, da bi se slovensko delavsko revolucionarno gibanje razvijalo v državi čim bolj avtonomno, kar je naposled pripeljalo do neuskladenosti politične akcije z ostalim jugoslovanskim revolucionarnim proletariatom. Prav takšnemu razvoju se je v Sloveniji, kot smo že poudarili, v največji meri upirala komunistična mladina, kritično pa ga je ocenjevala tudi opozicija v samem pokrajinskem vodstvu partije, od njenih članov zlasti Aleksander Kobler.

Praviloma naj bi enotno fronto proletariata ustanavljali v državi prek neodvisnih sindikatov.¹⁰⁹ Delavske novice so oblikovanje enotne delavske fronte na sindikalnem področju v boju za temeljne življenjske zahteve delavstva propagirale že od začetka 1922.¹¹⁰ V pisanju Delavskih novic pa je čutiti težnjo po združevanju proletariata, ki bi segalo prek razrednih sindikatov in zajelo tudi narodne socialiste in krščanske socialiste v povezavi s socialnimi demokrati in komunisti.¹¹¹ Tako je prišlo spet in zlasti ob 1. maju 1922 do skupnih nastopov ob manifestacijah s socialnimi demokrati, na proslavah 1. maja pa tudi — po poročilih izvršnega komiteja KPJ v zamejstvu,¹¹² do sodelovanja z na-

¹⁰⁸ Enako kot zgoraj.

¹⁰⁹ Glej poročilo zamejskega komiteja KPJ izvršnemu komiteju kominterne 6. junija 1922. Arhiv CK ZKJ, KI 1922/7.

¹¹⁰ Glej opombo št. 106, Zbornik stran 15.

¹¹¹ Delavske novice 19. januarja in 16. februarja 1922, letnik II. Glej razpravo Janka Prunka: »Zveza delovnega ljudstva v Ljubljani za občinske volitve, decembra 1922«. Prispevki 1971—1972, št. 1—2.

¹¹² Enako kot zgoraj, glej tudi opombo št. 109. Že v navedenem poročilu zamejskega izvršnega odbora KPJ je bilo to sodelovanje s socialnimi demokrati ocenjeno negativno, češ da se kaže v tem podrejenost komunistov socialnim demokratom, ki bi hoteli odcepiti slovensko komunistično gibanje od jugoslovanskega in da »okrepijo svoj, od policije privilegirani položaj v glasilih delavskih združenj«.

rodnimi socialisti in krščanskimi socialisti. Toda vse te akcije za enotno fronto proletariata so tekle povsem ločeno od namestniškega izvršnega odbora KPJ v Beogradu, s katerim je Klemenčič, kot smo že omenili, praktično prekinil vse stike; bilo pa je seveda vprašljivo, koliko je lahko partija — organizacijsko šibka — ob takšnih akcijah res našla stik z množicami in tudi vplivala nanje. Prav zanimiva je bila ugotovitev Cirila Štuklja na I. državni konferenci na Dunaju, ko je dejal, da se je pisalo v Delavskih novicah o *združevanju proletariata, ko bi se morale* zavzemati za enotno fronto; s tem je pač hotel povedati, da bi v enotni fronti, katere pobudnik in nosilec bi bili neodvisni sindikati, partija kot samostojen element imela programatski vpliv, medtem ko bi v združenji tvorbi igrala samo podrejeno vlogo.

Slovenski delegati na Dunaju na I. državni konferenci KPJ, poleg Klemenčiča in Štuklja še Ernest Bartulovič, Aleksander Kobler in Fran Peterkovič, so ob obravnavi organizacijskih problemov partije v Sloveniji in njenega razmerja do SKOJ postavili v ospredje zlasti problem sindikalne obnove, odnos komunistov do reformističnih sindikatov in seveda s tem v zvezi problematiko enotne fronte slovenskega proletariata. Kljub temu, da so delegati iz Slovenije zelo kritično spregovorili o Klemenčičevih političnih konceptih, pa ti vendar niso doživeli uradne obsodbe, saj je desnica na konferenci povsem prevladovala — leвица je sploh konferenco pred koncem demonstrativno zapustila — in Lovro Klemenčič je bil spet izvoljen v centralni partijski svet in tako tudi dobil zaupnico za svojo politiko v Sloveniji.

Klemenčič pa je vendar prispeval izjemen delež k delu konference, ko se je v komisiji za politični položaj in naloge KPJ kritično lotil obravnave problema narodne enotnosti, češ da so »teorija narodne enotnosti SHS in vsi zaključki, ki izhajajo iz nje, (so) samo maska imperializma srbske buržoazije, reakcije in belega terorja«, ugotavljajoč, da so Slovenci, Hrvati in Srbi samostojni narodi.¹¹³

Kot je znano, je politična linija Klemenčič-Fabjančič še prevladovala v pokrajinski organizaciji KPJ v Sloveniji v vsej drugi polovici leta 1922 in se do 15. aprila 1923 na konferenci dva meseca prej ustanovljene Socialistične stranke delovnega ljudstva za Slovenijo (SSDLS) obsojena taktika ustanavljanja te stranke kot oportunistična in reformistična.¹¹⁴

Ko so se po dunajski državni konferenci KPJ nadaljevali poskusi vzpostaviti enotno fronto slovenskega proletariata, so se kazale vse večje razlike med načinom, kako se je to uresničevalo na političnem področju in kako na področju sodelovanja in skupnega nastopanja strokovnih organizacij. Ker pa se je tok takšnega dogajanja odvijal v medsebojni odvisnosti, je nujno prihajalo znotraj revolucionarnega delavskega gibanja v Sloveniji do vse večje napetosti in do vse bolj zapletenih razmerij, zlasti v pokrajinskem vodstvu KPJ, kar je seveda vplivalo na

¹¹³ Arhiv CK ZKJ, KI 1922/16—2, 16—19.

¹¹⁴ Arhiv CK ZKJ, KI 1922/16—2, 16—19. Glej o tem razpravo »Nekaj fotografije o nac. politiki KPJ...« v knjigi Franceta Klopčiča: *Kritično o slovenskem zgodovinopisju*, Ljubljana 1977, stran 448—449.

njegove odločitve. Pri tem moramo povedati, da je bilo to vodstvo tudi po dunajski konferenci močno pod vplivom desničarskih stremljenj Sime Markovića, ki je podpiral Klemenčiča celo potem, ko je izvršni komite komunistične internacionale 1. septembra 1922 razveljavil Klemenčičevo izvolitev v vodstvo KPJ na dunajski državni konferenci.¹¹⁵ Silnice in pobude, ki so Klemenčičevemu pokrajinskemu vodstvu KPJ narokovale razne odločitve, pa so bile tudi posledica širših političnih razmer v slovenski družbi, tako boja za prestiž med meščanskimi strankami kot vse izrazitejše polarizacije v razrednem delavskem gibanju, kar je odpiralo vrata komunistični stranki za možnosti različnega političnega taktiziranja. Nedvomno je težnja dvigniti stranko iz politične osamitve, kamor jo je potisnil režim belega terorja, to ob ugodnih okoliščinah, da je v letu 1922 prišlo do razcepa v vrstah slovenskih socialistov, članov Socialistične stranke Jugoslavije (SSJ)¹¹⁶ in da so si klerikalci iskali zaveznikov, s pomočjo katerih bi bilo mogoče iztrgati liberalcem ljubljanski občinski svet, botrovala sklepu pokrajinskega vodstva KPJ, da je ob razpisu volitev v ljubljanski občinski svet v začetku oktobra 1922, ponudilo disidentom iz SSJ (skupini Zarjanov) in krščanskosocialni Delavski zvezi (ki pa je bila sestavni del politične organizacije SLS (Slovenske ljudske stranke) volilno koalicijo pod imenom Zveze delovnega ljudstva na osnovi skupnega komunalnega programa, ki je bil zelo socialno profiliran; komunisti so nastopali v tej politični povezavi kot skupina okrog Delavskih novic.¹¹⁷ Zgodovinske ocene tega dejanja¹¹⁸ poudarjajo danes različne elemente, ki jih je vsebovala zamisel o tej volilni povezavi razrednega delavskega gibanja s skupino meščanske stranke, kot pozitiven element tako programsko izjavo o pravici »do samoodločbe in avtonomije slovenskega delavsko-kmečkega naroda« (!) kot tudi nasprotovanje narodnemu unitarizmu in državnemu centralizmu, skupno akcijo delavstva (in tudi drugih slojev) različnih političnih smeri pa kot novost v jugoslovanskem političnem življenju in celo kot zametek poznejše ljudskofrontne zamisli, medtem ko kot glavni negativni element ocene poudarjajo, da si je iz te zveze samo klerikalna stranka (SLS) skovala svoj politični kapital¹¹⁹ in da je bil to vsekakor, z ozirom na takratne okoliščine, prežgoden eksperiment.¹²⁰ To da je Klemenčičevi koaliciji predloženi komunalni program pomagal sestavljati vodja desnice v centralnem partijskem svetu dr. Sima Marković, ki je prišel v dru-

¹¹⁵ Poročilo D. Pavlovića, K. Novakovića in D. Cekića z Dunaja izvršnemu komiteju kominterne 2. septembra 1922. Arhiv CK ZKJ, KI 1922/32.

¹¹⁶ Od pokrajinske organizacije SSJ so se odcepili člani ljubljanske mestne organizacije SSJ, imenovani potem Zarjani, po glasilu Zarja, ki so ga začeli izdajati junija 1923, in mariborski okrožni odbor SSJ, ki se je preosnoval v samostojen pokrajinski odbor s svojim glasilom Enakost. Glej Mikuž (kot opomba št. 56), stran 227 do 230.

¹¹⁷ Glej Mikuž stran 235 do 241 in razpravo Janka Prunka v Prispevkih 1971—1972 (opomba št. 111).

¹¹⁸ Mikuž in Prunk, kot zgoraj. Dušan Kermavner »Severna Slovenija v zrcalu R. Golouha, Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), 3. letnik, 1967, stran 287 do 313.

¹¹⁹ Dušan Kermavner, kot zgoraj, stran 301.

¹²⁰ Enako.

gi polovici septembra 1922 ilegalno z Dunaja v Ljubljano, se tu udeležil posebne konference »s tovariši iz Slovenije«¹²¹ ter bil po desetih dneh ilegalnega bivanja v Sloveniji aretiran (25. septembra 1922), nato pa v Beogradu obsojen na dve leti ječe,¹²² postavlja oceno te koalicije do neke mere v spreplet odnosov med levico in desnico v stranki. Reakcija na to dejanje v vodstvu KPJ je bila zavračujoča, vendar niti obisk Djura Djakovića, člana tega vodstva, v jeseni 1922,¹²³ niti razprava na IV. kongresu kominterne (od 5. novembra do 5. decembra 1922)¹²⁴ nista prepredila, da Zveza delovnega ljudstva ne bi nastopila na ljubljanskih občinskih volitvah 3. decembra 1922. Zdi se, da začetna reakcija centralnega partijskega sveta ni bila ekstremna, pač pa je ostro nastopila komunistična mladina v Sloveniji, iz Trsta pa se je prek Dela, slovenskega glasila KPI, s člankom »Na blodnih poteh«, oglasil ing. Gustinčič.¹²⁵ Ko je bil 26. oktobra 1922 v Ljubljani podpisan sporazum o koaliciji treh političnih grupacij, je mestni odbor SKOJ v Ljubljani poslal 31. oktobra 1922 centralnemu komiteju SKOJ v Beograd pismo z zahtevo, naj iz stranke takoj izključijo Klemenčiča, dr. Lemeža in Fabjančiča.¹²⁶ Pismo je napisal France Klopčič, ki je tedaj v Sloveniji nadomestoval sekretarja PK SKOJ Cirila Štuklja; ta je bil namreč tedaj v Beogradu po smrti sekretarja Milovanovića kot vršilec dolžnosti sekretarja.¹²⁷

Kljub različnim opozorilom je torej koalijska Zveza delovnega ljudstva (ZDL), rojena iz Klemenčičeve in Fabjančičeve zamisli, nastopila na občinskih volitvah v Ljubljani 3. decembra 1922. Na predvečer volitev je bil celo v hotelu Union v Ljubljani manifestacijski shod koalicije, ki je, kot je poročal klerikalni Slovenec naslednjega dne, bil ta-

¹²¹ Enako.

¹²² Dr. Sima Marković je bil 25. septembra 1922 aretiran v Ljubljani v stanovanju Roze Jeraj v Zgornji Šiški, št. 65, kjer je ilegalno prebival. Po poročilu delegata KPJ na IV. kongresu komunistične internacionale je bil aretiran deset dni po konferenci z vodstvom pokrajinske organizacije KPJ v Ljubljani. Poročilo delegacije KPJ za IV. kongres kominterne, Arhiv CK ZKJ, KI 1922/42.

¹²³ Poročilo Radeta Vujovića izvršnemu komiteju kominterne 7. decembra 1922. Arhiv CK ZKJ 1922/43. Zanimivo je, da Vujović v tem poročilu opozarja na dejstvo, da se Djuro Djaković po izjavi »slovenskih sodrugov« ni izjavil proti njihovim nameram.

¹²⁴ Poročilo delegacije KPJ za IV. kongres kominterne. Arhiv CK ZKJ, KI 1922/42.

¹²⁵ Delo št. 153 z dne 26. oktobra 1922.

¹²⁶ Oddelek splošne policije, uprava mesta Beograda št. 2205, 11. novembra 1922, Beograd, dopis policijski direkciji v Ljubljani, pov. oddelek za notranje zadeve, pov. št. 5664/4. Policijski direktor dr. Guštin je k obvestilu beogradske splošne policije, kateri je prišlo to pismo v roke, pripisal: »Po raznih okolnostih sodeč obstoji med tukajšnjimi komunisti v istini neko nasprotstvo: bivši komunistični poslanci Klemenčič, dr. Lemež in Fabjančič predstavljajo bolj zmerno strujo, dočim tvorijo Aleksander Kobler, Fran Peterković skupaj z mladimi (akademikom Cirilom Štukljem na čelu) bolj radikalno, odnosno ekstremno skupino.

¹²⁷ Dragoljub Milovanović, gradbeni delavec iz Beograda, sekretar CK SKOJ, se je konec avgusta ali v začetku septembra 1922 smrtno ponesečil ob ilegalnem prehodu jugoslovansko-avstrijske meje (na Stolu), pokopan je na pokopališču na Breznici. Glej France Klopčič: Spomini, stran 43 do 95.

ko velik, »da ga dvorana še nikoli ni videla«. ¹²⁸ Na volitvah je potem ZDL dobila 3952 glasov in s tem 35 odborniških mest, Jugoslovanska zajednica, koalicija med delom JDS in narodnimi socialisti 2917 glasov, mlada JDS 1822 glasov in Bernotovi socialisti 295 glasov. ¹²⁹ Demokrati so torej doživeli poraz predvsem po zaslugi lastne razcepljenosti. Ob tem pa moramo še upoštevati, da se je v tistih dneh zaostrila vladna kriza, ki se je končala 4. decembra 1922 s Pašičevim odstopom in s sestavo njegove vlade 16. decembra 1922, v kateri so bili samo radikali, a demokrati, ki so dotlej vladali z radikali, so bili potisnjeni v opozicijo. ¹³⁰ Dne 27. januarja 1923 je bil nato dr. Perič, socialist iz skupine Zarjanov, izvoljen za župana, za podžupana pa krščanski sociallec dr. Janez Stanovnik. ¹³¹

Slovenec je zapisal po volitvah 4. decembra 1922: »Včeraj je bil dan sodbe in obsodbe«. ¹³² Puceljev Kmečki list je 6. decembra 1922 poročal, da se je zgodila nezaslišanost, da je ljubljanski škof volil komuniste! ¹³³ A Klemenčičeve Delavske novice so naznanile 7. decembra 1922, da je bil storjen samo en korak v boju za delavske pravice in življenjske potrebe. ¹³⁴

V KPJ je zmagoviti volilni nastop ZDL doživel hudo obsodbo v dopisu Rada Vujovića, sekretarja balkanskega sekretariata komunistične mladinske internacionale na Dunaju, poslan izvršnemu komiteju kominterne. ¹³⁵ Dne 7. decembra 1922 je Vujović namreč v krajšem poročilu o položaju partije v državi ugotavljal, da so »slovenski tovariši« ob temeljni nepravilni razlagi gesla skupne fronte ustvarili volilni blok s krščanskosocialno stranko in njenimi strokovnimi organizacijami ter s slovenskimi socialisti, ki so bili izključeni iz SSJ, in so s tem ravnali »proti direktivam zadnjega partijskega plenuma«, ki da je izrecno prepevedal sleherno volilno koalicijo s katerokoli stranko.

V nadaljevanju tega svojega poročila je Vujović kot glavni razlog za negativno oceno nastopa ZDL na ljubljanskih volitvah navedel, da je blok enotne fronte sicer v svoji »združujoči platformi« zahteval avtonomijo za Slovenijo in da je bila ta »samoodločbi« ustrezna zahteva sicer naperjena proti hegemoniji srbske buržoazije, a jo je vendar treba vrednotiti kot opuščanje razkrinkavanja zahtev slovenskega kapitalizma po avtonomiji, ki si jo ta želi zgolj zato, da bi lahko sam izrabljaj slovenski proletariat, in zato, da bi se Koroščeva SLS prikopala do premoči v Sloveniji.

Na slednji Vujovićev razlog za kritično oceno nastopanja Zveze delovnega ljudstva velja opozoriti, saj je ta razlog pozneje stopil v ospredje

¹²⁸ Slovenec, 4. december 1922, glej Janko Prunk, Prispevki (opomba št. 111).

¹²⁹ Mikuž, stran 240 in 241.

¹³⁰ Enako.

¹³¹ Enako.

¹³² Enako.

¹³³ Enako.

¹³⁴ Enako.

¹³⁵ Arhiv CK ZKJ, KI 1922/43.

v razpravi ob problemih slovenskega nacionalnega vprašanja, zlasti v razpravi o njegovi »ustavni« ali »revolucionarni« rešitvi.

V istem poročilu pa se je Rade Vujović ustavil tudi ob načrtovani ustanovitvi legalne delavske stranke v Jugoslaviji, za katero se je tudi on zavzemal. Ob tem so zanimive osvetlitve podatkov o nekaterih stališčih Triše Kaclerovića, sicer izrazitega člana »levice« v stranki, ki naj bi zastopal mnenje, da povsem zadostuje v državi legalna stranka, saj bo ilegalnost tako ali tako terjala vedno nove žrtve, kar da je praksa že pokazala. Vujović je na takšna Kaclerovićeve stališča opozarjal kot na veliko nevarnost za KPJ. Vsekakor iz teh Vujovićevih podatkov lahko sklepamo, da Klemenčič s svojimi »legalističnimi« tendencami nikakor ni bil sam!

Dne 16. decembra 1922 je bil v skupščini prebran kraljev ukaz o razpustu skupščine in o razpisu volitev za 18. marec 1923.¹³⁶ KPJ je ocenila, da obstajajo možnosti za nastop na volitvah z lastno legalno stranko; tako je v dneh 11. in 14. januar 1923 v Beogradu potekala konferenca, na kateri so, kljub temu, da jo je prekinila policija, ob na skrivaj vnaprej pripravljenih zapisnikih ustanovili Neodvisno delavsko stranko Jugoslavije (NDSJ) kot legalno združenje KPJ, ki je tako lahko z lastno stranko posegla v volilni boj.¹³⁷

Pokrajinsko vodstvo KPJ oziroma skupina okrog Delavskih novic sta bila pred dilemo: ali nadaljevati s »samostojno« politiko v Sloveniji, ki je sicer vodila komunistično gibanje vse bolj v oportunistične vode, ali pa se pridružiti politični akciji vsega jugoslovanskega revolucionarnega proletariata. Klemenčič se je s tovariši v vodstvu KPJ v Sloveniji odločil za prvo, saj bi se s priključitvijo k NDSJ moral odreči zavezništvu, ki si ga je ustvaril znotraj Zveze delovnega ljudstva. Kljub temu, da se je udeležil ustanovne konference NDSJ v Beogradu, resda samo kot »opazovalec«,¹³⁸ se je zavzel za ustanovitev posebne formacije enotne delavske fronte v Sloveniji, ki naj bi se konstituirala kot stranka in nastopila na volitvah. Delavske novice so celo že 11. januarja 1923, torej tri dni pred ustanovitvijo NDSJ v Beogradu, vabile na konferenco enotne proletarske fronte za 21. januar 1923 v Delavskem domu na Turjaškem trgu.¹³⁹ Po tem vabilu sodeč, si je Klemenčič predstavljal, da se bo v ustanavljajoči se stranki združil ves slovenski proletariat ne glede na svetovnonazorske pregrade.¹⁴⁰ Toda Klemenčičeva pričakovanja se

¹³⁶ Mikuž, stran 241.

¹³⁷ Pregled zgodovine ZKJ, Ljubljana 1963, stran 85.

¹³⁸ Poročilo »CKJ« o partiji in sindikatih, Arhiv CK ZKJ, KI 1923/11.

¹³⁹ Janko Prunk, Prispevki 1971–1972 (opomba št. 111).

¹⁴⁰ V pozivu Delavskih novic 11. januarja 1923, ki so ga podpisali komunistični in socialistični občinski svetniki Zveze delovnega ljudstva in uredništvo Delavskih novic je pisalo, da so na konferenco povabljeni bivši delavski narodni poslanci, socialistični in komunistični, zastopniki socialističnih delavskih klubov iz občinskih svetov in zastopniki industrijskih mest in krajev; aktivni člani delavskih izobraževalnih društev, uredništva Delavskih novic. Zarje, Strokovne borbe, Enakosti, Volksstimme, Delavca, Lesnega delavca; aktivni delavci v strokovnem delavskem gibanju, aktivni delavci na družbeno-gospodarskem polju delavskega razreda; mariborska okrožna socialistična politična organizacija; aktivni delavci na socialnem polju (delavske zbornice, in-

niso izpolnila, večina povabljenec je vstop v novo stranko, ki naj bi bila na tej konferenci ustanovljena, zavrnila. Tako so potem na konferenci 21. januarja 1923 ustanovili iz dveh skupin, iz skupine okrog Delavskih novic (komunisti) in Zarjanov novo Socialistično stranko delovnega ljudstva (SSDL).¹⁴¹

V vrstah KPJ po državi je to dejanje doživelo najhujšo obsodbo. Predsednik centralnega partijskega sveta KPJ Ljuba Radovanović in Rade Vujović sta 21. marca 1923 poročala izvršnemu komiteju kominterne: »Nedvomno je, da lahko v tem trenutku komunistično gibanje v Sloveniji štejejo kot skoraj uničeno« in pristavila — zelo značilno za presojo položaja v Sloveniji — »Toda na žalost je slovensko ozemlje za revolucionarno strokovno gibanje prav tako smatrati kot izgubljeno, enako kot za strankarsko politično gibanje.«¹⁴² Kot glavni krivci za položaj v Sloveniji so bili v tem poročilu označeni dr. Milan Lemež, ki da je »priznal partijske statute in program šele po vukovarskem kongresu«, ter Vladislav Fabjančič in Lovro Klemenčič, »avanturistična tipa, oba propadla študenta, ki sta prišla iz vrst revolucionarne nacionalne mladine«. V poročilu sta oba avtorja poudarila, da ne bi prišli v vodstvo partije v Sloveniji »avanturisti«, če bi bila partija pravočasno posredovala.

Dne 21. januarja 1923 ustanovljena SSDL se je udeležila 18. marca 1923 parlamentarnih volitev v koaliciji z mariborskimi socialisti, zbrala je 11.442 glasov, ostala pa je brez poslanca, enako kot SSJ, ki je nastopila samostojno in je dobila v Sloveniji 5723 glasov. Z veliko premočjo so v Sloveniji zmagali klerikalci (SLS), ki so zbrali kar 107.976 glasov (21 mandatov), liberalci pa so z JDS zbrali 14.644 glasov (1 mandat).¹⁴³ Ta nastop pa je bil obenem tudi labodja pesem SSDL, politične stranke, ki se je rodila v za jugoslovansko delavsko gibanje tako nenavadnih okoliščinah, ko so se znašli revolucionarni delavci z reformisti pod isto strankarsko streho.

V obširnem poročilu »O zlomu komunističnega gibanja v Sloveniji« marca 1923 navaja ing. Dragutin Gustinčič¹⁴⁴ da je bila večina slovenskih komunistov z Lovrom Klemenčičem, in da je bil Marcel Žorga edini, ki se je na ustanovnem setanku SSDL uprl nameri, da bi »komunistično stranko prepustili temu buržoaznemu gibanju«. Že 1. februarja 1923 pa je tržaško Delo objavilo oster napad Vladimira Martelanca (psevd. Peter Razbojnik) na SSDL pod naslovom »Napačna pota slo-

špekcija dela); ljubljanska socialistična politična organizacija; zastopniki narodno socialističnega in krščansko-socialnega gibanja, ki so za enotno fronto in za razkol z meščanskimi strankami.

¹⁴¹ Glej opombo št. 139.

¹⁴² Arhiv CK ZKJ, KI 1923/13.

¹⁴³ Mikuž, stran 251, dr. Vasilij Melik: Delavske stranke na volitvah 1920—1927, v zborniku Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921—1924, Ljubljana 1975, stran 111—120.

¹⁴⁴ Poročilo o zlomu komunističnega gibanja v Sloveniji, Arhiv CK ZKJ, KI 1923/17.

venskega proletariata v Jugoslaviji«. ¹⁴⁵ Napadi na SSDL so se nadaljevali v beograjskem Radniku in v zagrebški Borbi, ¹⁴⁶ Dušan Kermavner ¹⁴⁷ pa je po vojni zapisal, da je takrat osrednje vodstvo KPJ razglasalo Klemenčičevo vodstvo v Ljubljani kot odpadniško separatistično.

Klemenčičev položaj je bil izgubljen. Njegova zamisel o široki proletarski fronti je zaradi ozkih razmer v KPJ, ki so jim tudi botrovale direktive kominterne, in zaradi položaja v slovenskem političnem življenju, v katerem se je večina političnih formacij bala kakršnega koli povezovanja s komunisti, morala doživeti zlom. Klemenčič je nerealno ocenil možnosti za uresničevanje svoje zamisli.

Naposled je 15. aprila 1923 po zasedanju pokrajinskega vodstva KPJ za Slovenijo, ki je trajalo vso noč, ¹⁴⁸ na konferenci SSDL, ob navzočnosti 77 delegatov, z vsemi glasovi razen dveh, Klemenčičevega in Fabjančičevega, sklenili, naj se vsa SSDL združi z NDSJ, in namesto Delavskih novic, ki so jih ukinili, prične izhajati za slovenski del NDSJ tednik Glas svobode. ¹⁴⁹ V resoluciji, ki jo je konferenca sprejela po burni razpravi, ko bi bil Lovro Klemenčič skorajda potegnil delegate za seboj, ¹⁵⁰ so poudarili, da konferenca »obsoja oportunistično in reformistično taktiko pri ustanavljanju in organiziranju SSDL in še zlasti odcepitev razredno zavednega slovenskega proletariata od skupne NDSJ«. Konferenca je tudi sprejela resolucijo o enotni fronti. ¹⁵¹ Konferenci v Ljubljani je prisostvoval Đuka Cvijić, član vodstva NDSJ in član centralnega izvršnega odbora KPJ.

Prva številka Glasu svobode je prinesla obširen povzetek razprave na konferenci SSDL, 15. aprila 1923, predvsem uvodni referat Marcela Žorge in diskusijo Đuke Cvijića. Žorgova osrednja ugotovitev je bila, da je SSDL lahko nastala samo zato, ker si je slovensko vodstvo revolucionarnega proletariata nepravilno razlagalo geslo o enotni fronti proletariata, s tem pa je potrdil oceno, ki je sicer bila že ponovno izrečena v razpravi o stališčih Klemenčičevega vodstva v Sloveniji. Poglobljene analize vzrokov, da je nastala pokrajinska organizacija revolucionarnega proletariata v opreko vsedržavni, pa ni podal, prav tako tudi ne Đuka Cvijić in drugi razpravljalci. Edini, ki se je lotil tega problema s kompleksnejšo analizo, je bil ing. Dragotin Gustinčič, tako v svojem, že navedenem poročilu o zlomu komunističnega gibanja v Sloveniji, ki ga je napisal marca 1923, nato v svoji brošuri »Enotna fronta proletariata v Sloveniji«, ki jo je pod psevdonimom Anin izdal sredi 1923 na

¹⁴⁵ Delo, 1. februaraj 1923, št. 156, ponatis iz Napreja št. 29, 27. februarja 1923. Glej Kermavner v cit. člankov v ČZN, 1967. (opomba št. 118).

¹⁴⁶ Kermavner, kot zgoraj.

¹⁴⁷ Enako.

¹⁴⁸ Izjava Dušana Kermavnerja, ki je tedaj sicer študiral v Berlinu, vendar mu je Marcel Žorga po vrnitvi pripovedoval podrobnosti o likvidaciji SSDL (Zapis pri avtorju).

¹⁴⁹ Pismo Đuke Cvijića centralnemu izvršnemu odboru KPJ, Arhiv CK ZKJ KI 1923/23.

¹⁵⁰ Enako kot opomba št. 148.

¹⁵¹ Arhiv CK ZKJ, KI 1923/22.

Dunaju.¹⁵² Gustinčič je bil edini, ki je nekoliko analiziral posebnosti slovenskega zgodovinskega razvoja, stanje industrije v Sloveniji v primerjavi z drugimi pokrajinami v državi, razvoj delavskega gibanja, dediščino socialnodemokratske miselnosti v oceni prizadevanj v Sloveniji, ki hočejo deželi tako v splošnih zadevah kot tudi v delavskem gibanju zagotoviti poseben, avtonomen položaj. Nihče pa ni ocenil, kako značilno so se zamislili, ki jih je predvsem razvijal Klemenčičev ustvarjalni duh, vgrajevale v kompleks problemov, ki so se porajali ob stalni konfrontaciji centralističnih in federalističnih konceptov, tako v upravljanju države kot v organizaciji političnega življenja.

Vsekakor je zelo jasno razložil Marcel Žorga v diskusiji o SSDL, objavljeni v Glasu svobode: »Enotna fronta v političnem boju proletariata more obstojati le v konkretnih skupnih akcijah, ne more pa pomeniti nikoli združenja faktično nasprotujočih si grup v eno organizacijo...«¹⁵³

V okoliščinah, ki so pripeljale SSDL do političnega bankrota, seveda Lovro Klemenčič, ki je zasnoval in pripomogel odločilno k temu, da je zašla v slepo ulico, ni mogel več ostati sekretar pokrajinske organizacije KPJ v Sloveniji. Po podatkih Slavka Klinca, člana pokrajinskega vodstva KPJ za Slovenijo sredi 1923. leta, so Klemenčiča razrešili kot pokrajinskega sekretarja KPJ na pokrajinski konferenci KPJ 1. maja 1923 (?), ko je bil postavljen nov pokrajinski odbor;¹⁵⁴ na zasedanju pokrajinskega strankinega sveta KPJ 22. julija 1923 pa sta bila Lovro Klemenčič in Vladislav Fabjančič izključena iz KPJ, sklep o izključitvi pa naj bi bil objavljen v avstrijskem glasilu komunistov »Rote Fahne«.¹⁵⁵

Lovro Klemenčič in Vladislav Fabjančič sta po izključitvi iz KPJ ustanovila posebno Zvezo komunistov SHS, ki je na svoji konferenci 1. in 2. marca 1924 v Ljubljani sprejela program organiziranja posebnega direktorija KPJ v inozemstvu, postavitev pokrajinskih komitejev v Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu in Beogradu, izdajanje posebnega glasila v treh jezikih, dosežena naj bi bila ustavitev sleherne materialne pomoči NDSJ itd. Klemenčič in Fabjančič sta se tudi s posebno vlogo obrnila na izvršni komite komunistične internacionale za priznanje nove organizacije, vendar IKKI na dopis ni odgovoril, povprašal pa je za informacijo Dušana Kermavnerja, ki se je kot delegat SKOJ udeležil julija 1924 IV. kongresa komunistične mladinske internacionale v Moskvi.¹⁵⁶

V jeseni 1923 je Vladislav Fabjančič obnovil izhajanje Delavskih novic. Prva številka je izšla 26. oktobra 1923, napovedovala pa je široko organiziranje delavskih množic, kar se, po mnenju lista, ni posrečilo voditeljem delavskega revolucionarnega gibanja.

Po polomu SSDL in izključitvi iz KPJ je Lovro Klemenčič ostal brez dohodkov, saj je kot novinar bil tudi odrinjen od partijskega tiska. V Novem mestu je imel brat Josip tovarno keramičnih peči; tako je vsto-

¹⁵² Glej opombo št. 103.

¹⁵³ Glas svobode št. 1, leto I, 21. april 1923.

¹⁵⁴ Arhiv CK ZKJ, KI 1923/29.

¹⁵⁵ Enako.

¹⁵⁶ Ustna izjava Dušana Kermavnerja.

pil v to podjetje, ki je bilo organizirano kot delniška družba (»Kerami-ka«), vložil vanj svoj delež in v njem zavzel poslovodsko mesto.¹⁵⁷ V tem času je tudi navezal ožje stike z Marijo Čebular iz Šentvida pri Stični, kmečkim dekletom, ki je bila po smrti staršev in dveh sester edini de- dič kmetije »Na Travniku«; z njo se je čez leto dni tudi poročil.¹⁵⁸ V pismih, ki jih je 1923. leta pošiljal svoji bodoči ženi in katerim je tudi prilagal svoje lastne pesniške izdelke (sonetni venec!), spregovori tu in tam o svojem tedanjem položaju in delu, ki ga opravlja. Tako je v pismu 12. julija 1923 potožil, da je bil v tistih dneh tako zaposlen, da ni utegnil napisati pisma, saj so v tistih dneh iz podjetja odposlali dva vagona peči in so bili vsi preobloženi z delom. V pismu 22. novembra 1923 se je podobno kot julija pritoževal nad pomanjkanjem časa: Na- vzlic zimi imamo polno dela ter sem ravno pretečeni teden poslal en vagon v Banat — a ta teden je prišlo naročilo iz Italije, kjer sem že zdavnaj iskal zvez. In to bo prvi vagon, ki ga eksportiramo v inozem- stvo«. V tem pismu pa so tudi podatki o njegovem političnem delova- nju: »Moj prijatelj V. Fabjančič je namreč zopet izdal naše stare »De- lavske Novice«, v katere tudi jaz pisarim od časa do časa, ker mi je zelo dolčas po političnem življenju, kateremu sem izključno živel skoraj ce- lo življenje. »Delavske Novice« ne pripadajo nobeni stranki, temveč or- jejo ledino čisto na novo. Bomo videli, kaj bo s tega postalo.«¹⁵⁹

Obnovljene Delavske novice so se takoj lotile kritično političnega življenja v Sloveniji, njeni glavni napadi pa so vseskozi veljali komu- nistom, zlasti njihovem delovanju v času ilegale, od 1921. leta naprej. Klemenčič je bil s svojimi članki v listu navzoč tako rekoč v vseh šte- vilkah njegovega polletnega izhajanja. Že v prvi številki, 26. oktobra 1923 je objavil članek Dve taktiti, teden dni pozneje članek O enotni fronti, a 9. novembra 1923 članek Kaj so se delavci, nameščenci in polje- delci naučili v zadnjih letih?

Verjetno je tudi v Delavskih novicah od 16. novembra 1923 članek Položaj rudarjev v SHS, Klemenčičev, saj je v članku poudarjena zah- teva, katero je Klemenčič svojčas postavljal na zborovanjih v zasavskih revirjih, združitvev rudarskih strokovnih organizacij. Toda ta številka Delavskih novic je pomembna zaradi začetka objavljanja članka »Kako so ubili delavsko enotno fronto«, ki ga je napisal Vladislav Fabjančič in ki je nato izhajal v listu do 11. januarja 1924; članek je poln hudih ob- tožb na račun vseh, ki naj bi bili krivi, da je propadel poskus realiza- cije Klemenčič-Fabjančičeve zamisli o enotni fronti na Slovenskem.

Dne 11. januarja 1924 je objavil Klemenčič v Delavskih novicah predlog o organizaciji posebnih avtonomnih sindikatov Slovenije,¹⁶⁰ v katerih naj bi bili včlanjeni delavci najrazličnejših strank, a mesec dni

¹⁵⁷ Izjava sina Justa Klemenčiča, 20. februar 1986, pri avtorju.

¹⁵⁸ Enako.

¹⁵⁹ Korespondenca pri Justu Klemenčiču.

¹⁶⁰ Avtonomni sindikati, organizacija in politika delavskega razreda v SHS. Delavske novice 11. januarja 1924, letnik IV. št. 2. Klemenčič je v članku zapisal: »Avtonomni sindikati so edina fronta, pristopna vsem delavcem ene stranke.«

zatem (14. februarja 1924) so naznanile Delavske novice ustanovitev Poljedelsko Delavske zveze z začasnim odborom in začasnim tajnikom Vladislavom Fabjančičem.¹⁶¹ Kot smo že navedli, je v začetku marca 1924 zborovala posebna Zveza komunistov SHS, ki naj bi Klemenčiču in Fabjančiču zopet utrla pot v komunistično gibanje. Toda vse te zamisli o novih tvorbah v slovenskem in jugoslovanskem političnem življenju, katerih iniciatorja sta bila v tem času Klemenčič in Fabjančič, so bile mrtvorojene, saj niso imele pomembnejšega političnega zaledja.

Dne 28. marca 1924 so Delavske novice v št. 11—12 poročale, da »oblasti izvajajo nasilje nad pokretom Delavskih novic«, da so Klemenčiču in Fabjančiču prepovedali govoriti na shodih v Trbovljah, Hrastniku, Zagorju, Hudi jami in Zabukovici in da je Kosta Novaković v imenu NDSJ zapretil Klemenčiču, da bodo uporabili vsa sredstva, da bi preprečili njegovo delovanje, itd.¹⁶²

V aprilu 1924 Delavske novice niso več smele iziti in Lovro Klemenčič se je moral dokončno posloviti od iluzij, da bi še lahko deloval v delavskem revolucionarnem gibanju.

Toda medtem si je že v Novem mestu našel nove možnosti za udeleževanje. 10. januarja 1924 je začel izdajati Dolenjske novice kot »nepristranski gospodarski list, ki bo nesebično, resnično in stvarno zastopal gospodarske koristi obrtnikov, poljedelcev in nameščencev«, kot je zapisal v uvodniku prve številke in k temu dodal, da bo list skušal stvarno zastopati interese malega, predvsem združenega gospodarstva in združništva sploh. Istočasno pa je Klemenčič ustanovil v Novem mestu tudi nakupovalno in kreditno zadrugo Vzajemnost, ki naj bi pospeševala zlasti nabiranje gob in jagod, pristopni delež pa je bil 100 dinarjev.¹⁶³ Dolenjske novice niso bile dolgega veka,¹⁶⁴ medtem ko ga je za druga Vzajemnost preživela.

Drobno organizacijsko delovanje v združništvu in v malem gospodarstvu v Novem mestu širokopoteznega Klemenčiča seveda ni moglo zadovoljiti. Ob zatonu obnovljenih Delavskih novic in brezuspešnem poskusu ustvariti okrog njih novo, samostojno politično gibanje, je moral priti do spoznanja, da v slovenski družbi ni prostora za politične novotvorbe, skratka, da s širšo politično akcijo ni mogoče uspeti zunaj doslej uveljavljenih političnih taborov in skupin. Tako je sredi 1924. leta pričel tehtati, kateremu od že obstoječih taborov bi se priključil, kateri bi mu po svojem programu bil najbližji. Klemenčič s političnega odra nikakor ni hotel oditi, pa se je odločil za vstop v socialdemokratski, reformistični tabor, pridružil se je skupini Zvonimira Bernota.

Zvonimir Bernot je takrat vodil pokrajinski odbor SSJ in KDZ (socialistične stranke Jugoslavije in kmečko-delavske zveze) v Ljubljani, ki

¹⁶¹ Poljedelska Delavska zveza. Delavske novice 14. februarja 1924, letnik IV, št. 5—6.

¹⁶² Oblasti izvajajo nasilje nad pokretom Delavskih novic. Delavske novice, 28. marca 1924, letnik IV, št. 11—12.

¹⁶³ Mikuž, stran 279.

¹⁶⁴ Izšle so samo številke 1 do 3.

se je ločil od ostalih organizacij SSJ v Sloveniji in je izdajal staro socialnodemokratsko glasilo Naprej.

Bernot je 17. avgusta 1924 na seji pokrajinskega odbora SSJ in KDZ poročal, da je prejel dopis Lovra Klemenčiča, ki je pokrajinskemu odboru ponujal svoje sodelovanje. Bernot je prisotnim prebral dopis, v katerem mu je sporočal Klemenčič, da bi se rad z njim sešel in pogovoril o treh vprašanjih: prvič, na kakšen način bi se čimprej obnovil progresivni delavski pokret v Sloveniji, ki bi bil zmožen v resnici zastopati celokupne interese (fizične in duhovne) delavskega razreda; drugič, kakšno stališče bi zavzel napram poskusu združiti vse socialistične frakcije v federacijo — a la Labour party, ki je federacija popolnoma samostojnih političnih frakcij (socialistične, neod. delavske, škotske, irske itd.) dalje federacija najraznovrstnejših sindikatov, torej vseh, ki stojijo na razrednem stališču; tretjič, kakšno stališče bi zavzel v pogledu na delo na kmetih: kmečko stranko SHS?¹⁶⁵

Klemenčičevih vprašanj velja vrednotiti v okviru njegovega življenjskega političnega vodila z vizijo najširšega združevanja delavskih množic, toda v imenu tega svojega političnega vodila se je približal politični skupini z zelo skromnim zaledjem članov in privrženecv in z voditeljem, ki je bil znan (in tudi zasmehovan) zaradi nekaterih svojih čudaških socialnih nazorov.

Bernot je sprejel Klemenčiča v vrste svoje socialistične frakcije in Klemenčič se je že 4. novembra 1924 oglasil v Napreju št. 154, letnik VII s člankom v nadaljevanjih »Preko razkola k združenju organiziranega proletariata«, članek pa je pričel objavljati v »imenu sodelavcev Delavskih novic, ker Delavske novice ne izhajajo več«; s tem pripisom se je pač hotel Klemenčič predstaviti kot vodja skupine, ki da jo še vedno zastopa.

V šestih nadaljevanjih je Lovro Klemenčič v tem svojem prvem članku v Napreju podal sicer enostransko, toda zanimivo in po svoje tudi poučno predstavitev zgodovine delavskega revolucionarnega gibanja v Sloveniji vse od razcepa JSDS in nastanka komunistične stranke v Sloveniji 1920. leta. Nekatera Klemenčičeva razmišljanja o vzrokih za sprejem raznih odločitev v prelomnih situacijah v komunističnem gibanju so danes za zgodovinarja zanimiva in poučna. Razume se, da je Klemenčič poskušal sebe postaviti v ugodno luč.

Na koncu članka je Klemenčič ponudil novo zamisel, ki naj bi pripomogla k združenju slovenskega delavstva v enotno fronto — postopno združevanje vseh strokovnih organizacij v strokovno federacijo.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Zapisnik seje pokrajinskega odbora SSJ in KDZ 17. avgusta 1924, dopis Lovra Klemenčiča, objava v Napreju 24. septembra 1924, leto VIII, št. 142.

¹⁶⁶ Naprej 4. novembra 1924, št. 154, 15. novembra 1924, št. 156, 22. novembra 1924, št. 157, 6. decembra 1924, št. 159, 13. decembra 1924 št. 160, 20. decembra 1924, št. 161. V nadaljevanju 6. decembra 1924 je Klemenčič zanimivo in v podrobnosti opisal ustanovitev NDSJ v Beogradu 13.—14. januarja 1924.

Dne 11. julija 1924 je vlada Pašić-Pribičević s sprejetjem tako imenovane male obznane, prepovedi vseh organizacij, ki so bile pod vplivom komunistov, zadala delavskemu revolucionarnemu gibanju v Sloveniji hud udarec, prepovedana je bila NDSJ, razpuščeni so bili neodvisni sindikati, zveza delavske mladine Jugoslavije itd., že prej pa so orjunaši preprečili izhajanja Glasu svobode.¹⁶⁷ Morda so prav ti dogodki pospešili Klemenčičev prehod v reformistični tabor.

Delavsko revolucionarno gibanje v Sloveniji pa si je brž poiskalo nove legalne možnosti za uveljavljanje. Dne 21. avgusta 1924 je pričel izhajati v Ljubljani tednik Delavsko kmetski list kot legalno glasilo komunistov v Sloveniji.¹⁶⁸ Že 2. oktobra 1924 je Delavsko kmetski list objavil prvo vest o Klemenčičevem prestopu v Bernotov tabor,¹⁶⁹ sporočil je namreč, da je Bernot objavil Klemenčičevo pismo v Napreju.

Nato je Delavsko kmetski list 16. oktobra 1924¹⁷⁰ objavil prvi napad na Klemenčiča; prinesel je namreč vest o tem, da je Klemenčič lastnik edine tovarne (Keramike) v Novem mestu — kar ni odgovarjalo resnici — in da se je delničar in ravnatelj tovarne kot »novomeški proletarec« ponudil Bernotovi frakciji.

Morda je Klemenčič računl, da ga po mali obznani ne bodo več sposobni napadati iz tabora delavskega revolucionarnega gibanja, vendar je bil v zmoti. Dne 6. novembra 1924 je Delavsko kmetski list prinesel obširen sestavek z naslovom Dolenjski kameleon ali šesta izprememba Lovra Klemenčiča.¹⁷¹

V vsej svoji politični karieri je Klemenčič komajda doživel tako hud napad in tako ostro obsodbo. V članku so se zvrstili očitki o tem, da je kot »odstavljeni voditelj razredno zavednega proletariata« v svojih Delavskih novicah blatil in denunciral najzavednejše sodruge in oznanjal sindikalizem kot edino rešitev proletariata, da se je poskušal celo udingjati Antonu Kristanu, ki pa ga ni sprejel, pa je naposled poskusil srečo z Zvonimirom Bernotom. Članek je tudi navajal podatke o tem, kako je v Novem mestu ustanovil Vzajemnost, zadrugo, ki »naj bi prodajala jurčke«, pa o tem, da je začel izdajati Dolenjske novice pod geslom »Gospodarska vzajemnost (dela in kapitala) je ključ bodočnosti«, da tako kot tovarniški ravnatelj propagira teorijo, ki popolnoma odgovarja materialnim koristnim tovarniškega ravnatelja — čeprav so njegovi delavci v keramični tovarni ne strinjajo s to teorijo.

Lovro Klemenčič je bil tudi v letu 1925 ponovna tarča napadov Delavsko kmetskega lista, tako prvič 15. januarja 1925 v članku, ki se je v ihti volilnega boja za parlamentarne volitve 8. februarja 1925 poja-

¹⁶⁷ Kronološki pregled, stran 215.

¹⁶⁸ Enako.

¹⁶⁹ Bernot in Klemenčič. Delavsko kmetski list, 2. oktober 1924, letnik I, št. 7.

¹⁷⁰ Dopis iz Novega mesta. Delavsko kmetski list, 16. oktober 1924, letnik I, št. 9.

¹⁷¹ Dolenjski kameleon. Delavsko kmetski list, 6. november 1924, leto I, št. 12.

vil pod naslovom Vlačugarstvo,¹⁷² nanj pa je Klemenčič ostro odgovoril 31. januarja 1925 v Napreju s člankom Politične metode lažikomunistov.¹⁷³ Delavsko kmetški list je Klemenčiču predvsem očital zveze, ki naj bi jih imel v Novem mestu z Josipom Murnom, lesnim trgovcem, ki je izdajal Republikanske novice in je agitiral z geslom Delavsko kmetške republikanske stranke; Klemenčiča je list imenoval »dolenjski tihotapec s človeškimi dušami«.¹⁷⁴

Klemenčičev snujoči duh je kljub vsem napadom in obdolitvam nenehno iskal novih poti in možnosti za organizacijo enotne delavske fronte mimo strankarskih razprtij in svetovnonazorskih razlik. Ob tem pa se je postopoma povsem vrstel v Bernotovo socialistično frakcijo, v kateri je vedno bolj pridobival na veljavi, s svojo publicistiko pa se je tako zasidral v Napreju, da je celo list razglašal kot edino svobodno tribuno na Slovenskem in kot glasilo ljudi, ki se iskreno borijo za osvoboditev proletariata.

Te besede je zapisal Klemenčič v članku Kaj naj store proletarci, člani razpuščenih organizacij?,¹⁷⁵ namenjene pa so bile delavstvu razpuščenih neodvisnih sindikatov v Sloveniji, ki so nato konec 1925 po dolgotrajnih in zelo zapletenih pogajanjih med vodstvom pokrajinske organizacije KPJ in reformistično strokovno komisijo vstopili v URSSJ (Združena delavska sindikalna zveza Jugoslavije), Klemenčič pa je temu delavstvu ponujal lastno inačico sindikalne organiziranosti v Skupnem domu.

Delavsko kmetški list je seveda ujedljivo reagiral na to najnovejšo Klemenčičevo zamisel, 22. oktobra 1925¹⁷⁶ je poročal o nekakšnem Bernotovem in Klemenčičevem novosindikalizmu, o zamisli Skupnega doma, ki naj bi bil nekakšna krovna zveza, ki bi delovala po strokovnih sekcijah, »politično, strokovno, gospodarsko in kulturno... edini način enotne fronte«.

Klemenčič v tem času ni opustil nobene prilike, da ne bi zvrčal svoj gnev na vodstvo KPJ v Sloveniji; tako je v zgoraj navedenem članku Kaj naj store proletarci, člani razpuščenih organizacij? med drugim zapisal trditev, da je bila komunistom odvzeta možnost delovanja v legalnih organih, ker so se pač v vrhove komunističnih organov zavlekli agenti — provokatorji in špijoni. Klemenčič seveda ni mogel preboleti, da so njega samega izrinili s teh vrhov.

Med najpomembnejšimi članki, ki jih je Klemenčič objavil v 1925. letu, naj predvsem omenimo njegovo obširno razmišljanje o nacionalnem

¹⁷² Vlačugarstvo. Delavsko kmetški list, 15. januarja 1925, letnik II, št. 3. Lovro Klemenčič je ostro odgovoril v Napreju, 31. januarja 1925, letnik IX, št. 5: Politične metode lažikomunistov.

¹⁷³ Enako.

¹⁷⁴ Mikuž, stran 301.

¹⁷⁵ Naprej, 23. januarja 1925, letnik IX, št. 4.

¹⁷⁶ Bernotov in Klemenčičev novosindikalizem, Delavsko kmetški list, 22. oktobra 1925, letnik II, št. 38.

vprašanju (v petih nadaljevanjih od 4. julija do 8. avgusta 1925)¹⁷⁷ ter članek Sporna vprašanja med slovenskim proletariatom kot prispevek k diskusiji v Delavsko kmetskem listu o razmerah v pokrajinski organizaciji KPJ, predvsem o nesoglasjih pri razreševanju problemov sindikalnega združevanja (28. november 1925).¹⁷⁸ Članek je Klemenčič napisal kot »kratek odgovor dr. S. Markoviću in G. Cvijiću«, ki sta diskusijo v Delavsko kmetskem listu sprožila z objavo obširne, kritično zasnovane poslanice revolucionarnemu delavstvu v Sloveniji.¹⁷⁹

Po poroki 1924. leta je Klemenčič kupil v Ljubljani na Prulah, na Jerančičevem dvorišču, kjer je prej stala parna žaga, stavbo (Tesarska 3), kamor sta se z ženo preselila in v kateri si je uredil pečarstvo, obrtno podjetje na zadržni osnovi; tu je uporabil svoje znanje, ki si ga je pridobil pri bratu Josipu v Novem mestu. V Ljubljani se je 1925. leta rodil Klemenčičev sin Just.¹⁸⁰

V 1926. letu je Klemenčič v Napreju ponovno razpravljal o nacionalnem vprašanju,¹⁸¹ loteval pa se je tudi obravnave gospodarskih vprašanj, predvsem v zvezi z nastopajočo gospodarsko krizo, ki je že vplivala na razmere v slovenski industriji, zlasti na delavčev položaj.¹⁸²

Od 1. do 3. januarja 1926 so imeli bertonovci v Trbovljah 17. redni kongres. Stranka se je povrnila k svojemu staremu imenu in se preimenovala iz SSJ v JSDS (Jugoslovansko socialnodemokratsko stranko). Na kongresu so izvolili novo načelstvo, seveda z Zvonimirom Bernotom na čelu, član načelstva pa je bil odslej tudi Klemenčič.¹⁸³ Zanimivo bi bilo raziskati razmerje med Bernotom in Klemenčičem znotraj te stranke; nedvomno je oba združevala potreba po iskanju samosvojih poti v razrednem delavskem gibanju, po oblikovanju nenavadnih in marsikdaj tudi neživljenjskih zamisli o raznih oblikah delavskega združevanja, res pa je tudi, da je Klemenčič s svojo dejavnostjo v stranki v njej (kar bo očitno 1927. leta) izoblikoval levo krilo, v nasprotju z desnim, v katerega središču je bil Bernot.

¹⁷⁷ Vidovdansko razmišljanje o nacionalnem vprašanju. Naprej, 4. julij 1925, letnik IX, št. 27. Nacionalno vprašanje in proletarski razred v Jugoslaviji in na Balkanu, Naprej, 11. julij 1925, št. 28, 18. julij 1925, št. 29, 1. avgust 1925 št. 31, 8. avgust 1925, št. 32.

¹⁷⁸ Sporna vprašanja med slovenskim proletariatom. Naprej, 28. november 1925, letnik IX, št. 48.

¹⁷⁹ Markovičev in Cvijičev članek v Delavsko kmetskem listu je dejansko direktivno pismo CK KPJ pokrajinski organizaciji KPJ v Sloveniji ob zaostrenih razmerah znotraj pokrajinske organizacije, ki se je znašla v hudi krizi predvsem zaradi razhajanj glede vstopa bivših članov neodvisnih sindikatov v sindikate Strokovne komisije.

¹⁸⁰ Enako kot opomba št. 157.

¹⁸¹ K vprašanju nacionalnega edinstva SHS, Naprej, 6. februar 1926, letnik X, št. 6. Še o nacionalnem vprašanju v SHS, Naprej, 20. februar 1926, letnik X, št. 7.

¹⁸² Gospodarska kriza in proletarski razred. Naprej, 25. september 1926, letnik X, št. 39. (Iz Klemenčičevega govora rudarjem v Hrastniku). Vladni predlog za omiljenje gospodarske krize, Naprej, 9. oktober 1926, letnik X, št. 41.

¹⁸³ Mikuž 343.

1926. leta je Klemenčič objavil v Napreju dva vidnejša članka o nacionalnem vprašanju, tako 6. februarja K vprašanju narodne edinosti v SHS,¹⁸⁴ a 20. februarja članek Še o nacionalnem vprašanju v SHS.¹⁸⁵

25. septembra 1926 je izšel v Napreju sestavek z naslovom Gospodarska kriza in proletarski razred kot povzetek iz govora, ki ga je imel Klemenčič v tistih dneh v Hrastniku,¹⁸⁶ a 9. novembra 1926 je Klemenčič objavil v Napreju članek Vladni predlog za omiljenje gospodarske krize.¹⁸⁷

1927. leto je bilo v državi v znamenju dvojnih pomembnih volitev, 23. januarja v oblastne odbore in 11. septembra v parlament. V tem letu je prišlo v Bernotovem taboru do pomembnega premika v odnosu do komunistov (dekalistov),¹⁸⁸ oziroma do Delavsko kmečkega republikanskega bloka (DKRB), v katerem naj bi se povezovala v skupnem nastopu s komunisti različne politične skupine (delavske) na osnovi dogovorjenega volilnega programa. Na volitvah v oblastne odbore je Bernotova JSDS nastopala ponekod (na Koroškem) skupno z DKRB, pa tudi s SSJ,¹⁸⁹ a na parlamentarnih volitvah 11. septembra sta KPJ (dekalisti) in Bernotova JSDS nastopila skupno na listi DKRB, medtem ko je SSJ skupen nastop zavrnila.¹⁹⁰

Lovro Klemenčič je po volitvah v oblastne odbore na osnovi doseženih rezultatov in le delnega uspeha pri skupnem nastopu razredno zavednega delavstva objavil v Napreju 5. februarja 1927 članek V trezno premišljanje in za skupni nastop.¹⁹¹ Obdolžil je ing. Gustinčiča, najvidnejšo osebnost v komunističnem taboru, da je preprečil na volitvah v oblastne odbore skupni nastop proletariata, in opozoril je, da sta pasivnost in zaslepljenost volilcev opogumila buržoazijo, da začenja novo ofenzivo. Zato je potreben — je zapisal Klemenčič — skupni nastop delavstva na temelju proletarske demokracije, ki izključuje vsako diktaturo enega proletarca nad drugim oziroma ene proletarske organizacije nad drugo, vsaka frakcija naj bi imela pravico in možnost zagovarjati svoje nazore in svoje nasvete. Treba se je torej združiti v »federativno stranko dela«!

V nadaljevanju članka je Klemenčič podrobno opisal organizacijsko shemo zamišljene organizacije ter njeno delovanje.¹⁹² Klemenčičev predlog so ostro zavrnil socialisti (SSJ) 16. marca 1927 s posebnim razglasom v Delavski politiki.¹⁹³

¹⁸⁴ Naprej, 6. februarja 1926, št. 6, leto X.

¹⁸⁵ Naprej, 20. februar 1926, št. 8, leto X.

¹⁸⁶ Naprej, 25. septembra 1926, št. 39, leto X.

¹⁸⁷ Naprej, 9. oktobra 1926, št. 41, leto X.

¹⁸⁸ Po pripadnosti skupine okrog Delavsko kmečkega lista se je prijel članov te skupine ime DEKALISTI, ki je ostalo tudi potem, ko je bil Delavsko kmečki list že ukinjen.

¹⁸⁹ Tako da je bil celo kandidat Vinko Möderndorfer izvoljen, a drugi kandidat Lovro Kuhar je zgrešil mandat samo za 6 glasov.

¹⁹⁰ Mikuž, stran 357 do 363.

¹⁹¹ Naprej, 19. februarja 1927, št. 7, leto XI.

¹⁹² Mikuž, stran 353 in 354.

¹⁹³ Mikuž, stran 354.

Lovro Klemenčič se je pred oblastnimi in zlasti pred parlamentarnimi volitvami na predvolilnih konferencah socialističnih frakcij in komunistov (dekalistov) zavzemal za skupno nastopanje, menda tudi kljub precejšnjemu odporu desnega krila Bernotove frakcije.¹⁹⁴ Naprej je 23. julija 1927¹⁹⁵ objavil del Klemenčičevega govora na celjski konferenci 17. julija 1927, na kateri je nastopal kot član načelstva JSDS, odmevni pa so bili njegovi nastopi tudi na predvolilnih konferencah dekalistov, bernotovcev in SSJ 21. in 24. julija 1927 v Mariboru. Na straneh delavskega tiska lahko zasledujemo ves potek medsebojnih dogovarjanj treh skupin, ki so 21. julija tako rekoč že dosegle sporazum, vendar so se pogajanja 24. julija razbila, tako da so potem samo dekalisti in bernotovi skupaj nastopili pod firmo DKRB, SSJ pa je nastopila samostojno. Nič koliko ni bilo medsebojnih obtoževanj, kdo je zakrivil, da ni prišlo do skupnega nastopa.¹⁹⁶

Dne 20. avgusta 1927 je Naprej¹⁹⁷ objavil Manifest JSDS in KDZ za parlamentarne volitve, rokopisni osnutek s Klemenčičevo pisavo je ohranjen.¹⁹⁸ Nedvomno je Klemenčič avtor Manifesta, ki je času in razmeram primerno postavljaj v ospredje politične in socialne zahteve, za katere so se Bernotovi socialisti in dekalisti sporazumeli kot za skupno programsko osnovo. Čeprav je Manifest kot izjava JSDS in KDZ poudarjal, da so se Bernotovi socialisti pri teh volitvah sporazumeli z dekalisti (torej s komunisti) »dasi se ne strinjajo z njihovo taktiko v poslednjih letih, posebno ne pri volitvah v Delavsko zbornico in v nekaterih okrajih pri okrožnih¹⁹⁹ volitvah itd.« je človek vendar presenečen nad Klemenčičevo politično prilagodljivostjo, saj je še pred nedavnim ing. Dragotina Gustinčiča in njegove tovariše iz vodstva pokrajinske organizacije KPJ razglašal kot izdajalce in policijske špijone, zdaj pa je Manifest predstavljal ing. Gustinčiča kot nosilca liste DKRB za ljubljansko okrožje in drugega vidnega komunističnega voditelja dr. Milana Lemeža kot nosilca liste DKRB za Ljubljano, medtem ko je bil nosilec liste DKRB za mariborsko okrožje član vodstva JSDS Vinko Möderndorfer, bivši učitelj v Mežici.

Še pred razpisom parlamentarnih volitev je v aprilu 1927 zadela Lovra Klemenčiča huda nesreča, moral je v zapor. Državno predstavništvo v Mariboru je namreč marca 1927 proti Vinku Möderndorferju, šolskemu upravitelju v Mežici in še sedmim obdolžencem, med katerimi sta se znašla tudi Lovro Klemenčič in ing. Dragotin Gustinčič, pričelo uvodno preiskavo zaradi suma hude goljufije pri graditvi krajevnega vodovoda in šolske zgradbe v Mežici. Obdolžitve, ki so se v teku preiskave pokazale kot neosnovane, so predvsem izvirale iz politične gonje proti Vinku Möderndorferju, ki je bil trn v peti zlasti vod-

¹⁹⁴ Enako kot opomba št. 3.

¹⁹⁵ Konferenca za enoten nastop v Celju. Naprej, 23. julija 1927, letnik XI, šte. 25.

¹⁹⁶ Enako kot opomba št. 190.

¹⁹⁷ Manifest JSDS in KDZ. Naprej, 20. avgusta 1927, št. 29, leto XI.

¹⁹⁸ Iz rokopisne zapuščine v ZA CK ZKS.

¹⁹⁹ Mišljene so volitve v oblastne odbore.

stvu mežiškega rudnika svinca, ker se je ponovno zavzemal kot politični delavec za pravice mežiških rudarjev, pa tudi krajevnim veljakom v mežiškem občinskem odboru, s katerimi je prihajal v nasprotja pri graditvi šole in vodovoda v Mežici ter pri političnem delu kot januarja 1927 izvoljen poslanec v mariborsko oblastno skupščino.²⁰⁰

Tako so 28. marca 1927 organi ljubljanske policije pri Klemenčiču na domu v Ljubljani. Tesarska 3, v keramični zadrugi ter v tajništvu KDZ v Ljubljani opravili hišno preiskavo, a 4. aprila 1927 je bil Klemenčič v Ljubljani aretiran ter oddan najprej v zapore okrožnega sodišča v Ljubljani, nato pa prepeljan v zapore okrožnega sodišča v Mariboru, kjer so ga 5. in 6. aprila 1927 zaslišali. Dne 16. aprila 1927 je bil Klemenčič izpuščen.²⁰¹

Dneve, ki jih je Klemenčič preživel v zaporu v Mariboru, je uporabil, da je napisal okrog sto rokopisnih strani obsegajočo zgodovinsko sociološko razpravo »Razvoj ljudskega občestva«, ki je ohranjena v njegovi rokopisni zapuščini.²⁰²

Omenimo naj, da je Klemenčič v 1927. letu sodeloval s krajšimi publicističnimi prispevki v Prosveti, v glasilu slovenske narodne podporne jednote v Chicagu v ZDA pod imenom Balcanicus.²⁰³

Navedli smo že, da se je Klemenčič občasno ukvarjal z leposlovjem, da je za svojo bodočo ženo celo spesnil sonetni venec, v pismu 12. julija 1923 pa ji je sporočil, da piše povest.²⁰⁴ V njegovi rokopisni zapuščini je tudi ostal osnutek trilogije »Vojna in revolucija« z naslovi poglavij »Srb-ska kalvarija«, »Svetovna vojna« in »Revolucija« (Ruska revolucija), pripoved pa naj bi bila zgrajena v večini na osnovi lastnih doživljanj; med junaki trilogije so med drugimi Vladimir Gačinović, France Fabjančič, Vlado Miselj, Avgust Jenko, Vera Kosova, osebe, ki jih poznamo iz njegovega življenja, ob raznih drugih osebah, ki naj bi bile nosilke dogajanja, za katere pa ne vemo, kako so posegale v njegovo življenje. Klemenčič sam naj bi nastopal v trilogiji pod imenom Obelčanov, psevdonomom iz Preporoda in delovanja v Sovjetski Rusiji.²⁰⁵

Klemenčič je bil vse do svoje smrti v ožji zvezi z dramatikom Slavkom Grumom, saj je Grumova sestra bila žena brata Josipa. Pogost gost v hiši Klemenčičevih v Ljubljani je bil slikar Ferdo Vesel; po izjavi Klemenčičevega sina Justa je Vesel nekje konec 1924. ali v 1925. letu bival mesec dni pri Klemenčičevih, kjer je poskušal izdelati keramične ploščice s Cankarjevim portretom (ki je ohranjen), vendar žganje ploščic ni bilo najbolj uspešno.²⁰⁶ Pri Klemenčičevih je v tem obdobju stanoval tudi Janko Lavrin, ki je prišel na obisk iz Anglije; Justu Klemenčiču je

²⁰⁰ Kazenski spisi okrožnega sodišča v Mariboru proti Vinku Möderndorferju in tovarišem, Vr IX 343/27, ZA CK ZKS, fond kazenskih spisov.

²⁰¹ Enako.

²⁰² Enako kot opomba št. 198.

²⁰³ Enako.

²⁰⁴ Glej opombo št. 159.

²⁰⁵ Iz rokopisne zapuščine pri sinu Justu Klemenčiču.

²⁰⁶ Enako kot opomba št. 157.

Lorenzo Klemenčič: Silogoja Vojna in revolucija

I.

Sivska Kavranija
Črna Karabaja

- I. Črna vna
- II. Klarivci
- III. Br. R. inid
- IV. Segarac
- V. Kosovo
- VI. Albanija
- VII. Mf
- VIII. Solun
- IX. Kajmakčalan
- X. Zmaga
- XI. Ujetništvo
- XII. Prekajša

Glavne osebe: Obličanec L., Gajnovič V. S., Fabjančič V. M., Milošič Jenko, Komita Stojanov, Zgornja, Ryk
Vera Krstina, Eufimija Konradin, Jurek Stipanov, Marija Krstina - Marija Stefanovič -

I.

Študentski - Opici, delavci, kmeti, vojniki - komite -
vojniki - vojna fronta, Mišič, general Bogarica -

II.

Svojtovna vojna
Členski nam

- I. Avgust 1919
- II. Moskva 1918
- III. Galicija
- IV. Sibirija
- V. Dobruža
- VI. Sveti Vencovan
- VII. Na Sotci
- VIII. Indenburg
- IX. Beleni kader
- X. Januar 1917
- XI. Bolševiki
- XII. Eseri

III.

Revolucija
Ryška revolucija

- I. Petrograd 1917
- II. Mojstina nemec
- III. Na sili
- IV. V Sibiriji
- V. V Jarkentu
- VI. Čerško
- VII. Na domu
- VIII. Odstojanje
- IX. Dvaosajnska vojna
- X. Druga etapa
- XI. Bijagovci
- XII. Ustvaranje

Zgornja, Ryk
Komita Stojanov
Marija Stefanovič

mati pripovedovala, kako ji je bilo nerodno, da se je moral gost zadovoljiti z zelo skromnim bivanjem.²⁰⁷

Po parlamentarnih volitvah 1927. leta je prišlo, kot je znano, v državi do pomembnega pregrupiranja političnih sil: slovenski klerikalci (SLS) so se povezali z radikali (začetek je bil storjen že pred volitvami 11. julija z blejsko pogodbo²⁰⁸), demokrati in radičevci pa so se v oktobru dogovorili za skupno nastopanje, 10. novembra pa so ustanovili kmečko-demokratsko koalicijo (KDK)²⁰⁹. Izoblikovala sta se torej dva velika politična bloka meščanskih strank, ki sta grozila, da bosta delavskim strankam odvzela ves vpliv. Samo z enotnim nastopom so te stranke lahko upale na določen uspeh proti buržoaznima blokoma.

Dne 16. oktobra 1927 so se v Zagorju sestali na konferenci zastopniki JSDS (bernotovci), CRSOJ (jugoslovanski neodvisni sindikati, ki pa v Sloveniji niso imeli organizacij, poskušati pa so hoteli z obnovo rudarske organizacije) in dekalisti; socialistov, ki so jih vabili, ni bilo.²¹⁰ Na tej konferenci, ki je sicer minila brez rezultatov, pa je Lovro Klemenčič poslednjič v življenju nastopil na večjem medstrankarskem zboru; njegov nastop je predvsem veljal osvetlitvi nekaterih dilem v odnosu strokovnih organizacij do političnega delovanja. Opozoril je namreč na težnjo nekaterih delavskih strokovnih organizacij, ki bi se v odnosu do politične problematike hotele postaviti na nevravno stališče, da bi tako lažje dosegle skupen nastop z drugimi. Klemenčič je poudaril, da je politična sila ali — kar da je popolnoma isto — stranka nevtralnosti najnevarnejše geslo, ki vodi delavske strokovne organizacije naravnost v naročje kapitala. Proti tej puhli frazi je treba postaviti načelo proletarske demokracije, ki dopušča vsem frakcijam v strokovnih organizacijah svobodo kritike, svobodo prepričevanja članov za svoje ideje. »Tistim političnim delavskim strankam, ki imajo isti cilj kot strokovne organizacije in imajo v svojem programu poleg splošnih političnih načel tudi vse točke strokovnega delavskega programa, moramo ne samo dopustiti aktivno sodelovanje, temveč jim morajo biti strokovne organizacije tudi hvaležne za vsako, čeprav samo za moralno ideološko pomoč. Tako je pri rdečih delavskih organizacijah vedno bilo. Samo tako imenovani anarhosindikalisti in malomeščanske, nacionalne in verske organizacije so vedno trobile nevtralnost, izvajale pa v resnici podporo kapitalističnim strankam v vseh političnih akcijah.«²¹¹

Tako je Klemenčič načel tedaj izredno aktualno vprašanje razmerja med političnimi strankami in strokovnimi organizacijami, ki se je zlasti zaostriilo v jugoslovanskih neodvisnih sindikatih. Za čim tesnejše sodelovanje delavskih organizacij je Klemenčič predlagal strokovno združitve vseh delavskih organizacij v kmečke delavske zveze, katerih neposredna naloga bi bila »strmoglaviti komisarski in birokratski režim v delavskih zbornicah, bolniških blagajnah itd. in uvesti proletarsko de-

²⁰⁷ Enako.

²⁰⁸ Mikuž, stran 358.

²⁰⁹ Mikuž, stran 365.

²¹⁰ Mikuž, stran 379 in 380.

²¹¹ Enako.

mokracijo v njih s tajnimi in splošnimi volitvami za vse člane, ki plačujejo te ustanove.²¹²

V juliju 1928 je Klemenčič razpošiljal vabila za občni zbor zadruga Vzajemnost, ki naj bi potekal 5. avgusta 1928 v gostilni Müller v Novem mestu,²¹³ toda tega občnega zbora ni dočakal, saj mu je prej smrt pretrgala nit življenja. V soboto 28. julija 1928 je na klancu Gobovcu pri Podbrezju na Gorenjskem umrl v prometni nesreči, z motornim kolesom se je zaletel v avto ing. Slavka Schmidala. Mrtvega, ki ni imel nobenega dokumenta pri sebi — Klemenčič se je peljal na sprehod po popoldanskem kopanju v Savi — je spoznal šele veliki župan dr. Vodopivec, ki se je pol ure pozneje pripeljal z avtom mimo.²¹⁴

Dne 31. julija 1928 so Lovra Klemenčiča pokopali v Ljubljani pri Sv. Križu, na grobu mu je govoril Zvonimir Bernot, v slovo mu je zapelo delavsko pevsko društvo Ivan Cankar, na pogrebu pa je bila le peščica ljudi.

O Klemenčičevi smrti je legalno glasilo KPJ v Sloveniji Enotnost 3. avgusta 1928 poročalo pod naslovom Lovro Klemenčič umrl²¹⁵ o okoliščinah njegove smrti, o njegovem pogrebu in o njegovi življenjski poti; na koncu kratkega nekrologa je list ugotavljal, da je v zadnjih letih bil na levici slovenske socialne demokracije in da je odločilno pripomogel k skupnemu nastopu z dekalisti tako na oblastnih kot na parlamentarnih volitvah.

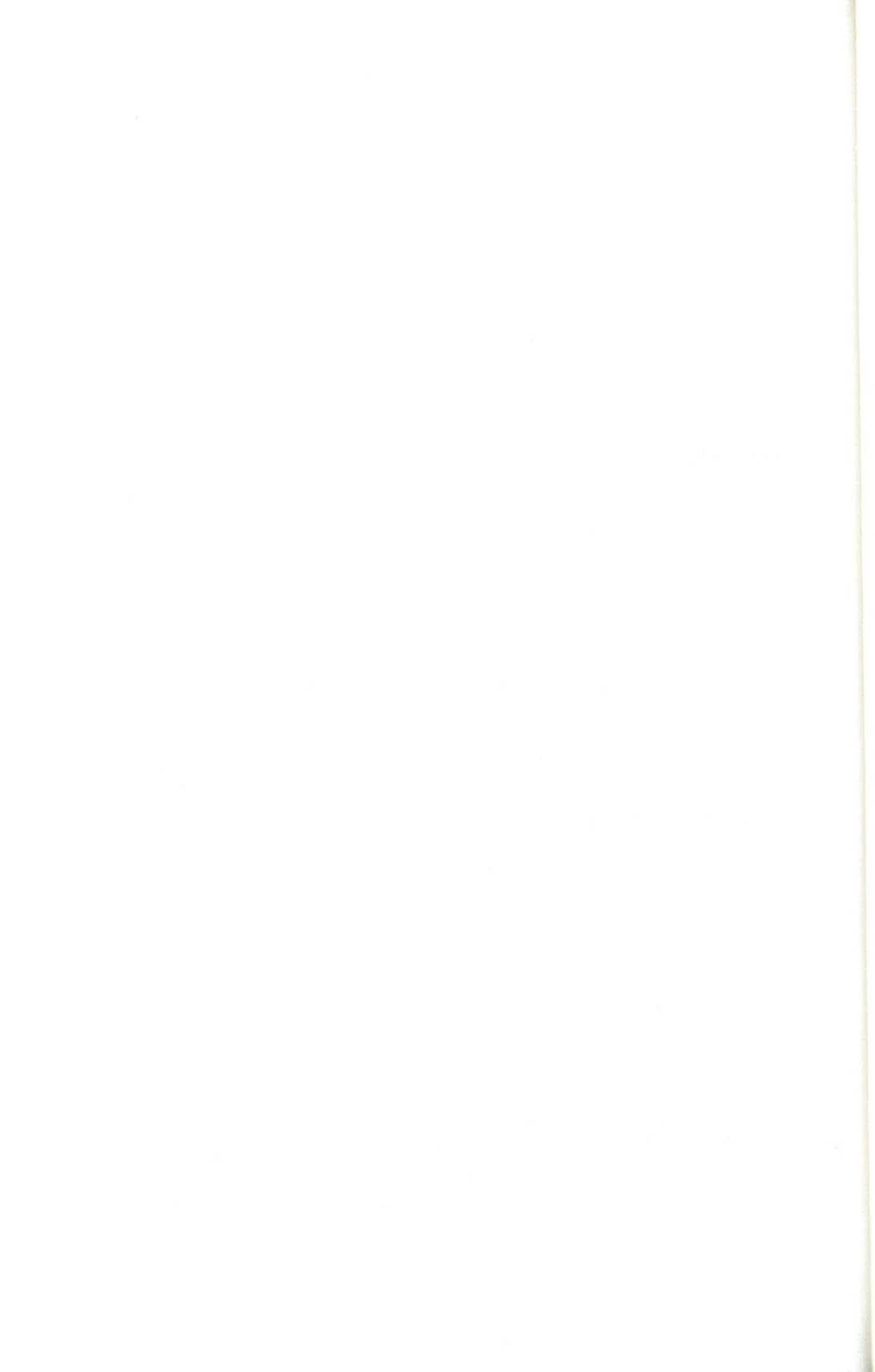
Lovro Klemenčič je na svoji politični poti šel skozi mnoge preizkušnje, ki so vplivale na njegova življenjska spoznanja in politične usmeritve, od mladostnega sodelovanja v prepородovskem gibanju, njegovega dobrovoljstva v prvi svetovni vojni, udeležbe v bojih Rdeče armade v Sovjetski Rusiji, do vstopa v slovensko komunistično gibanje, v katerem je med leti 1920 in 1923 kot osrednja osebnost odigral odločilno vlogo, pa tudi v jugoslovanskem komunističnem gibanju zapustil trajno sled, a naposled, precenjujoč realnost svojih političnih vizij, končal svojo pot v reformistični, socialnodemokratski Bernotovi frakciji. Klemenčičev pomen v slovenski in jugoslovanski politični zgodovini je nedvomen, njegov boj proti centralizmu in unitarizmu v prvi polovici dvajsetih let, njegovo obravnavanje nacionalnega vprašanja in njegova prizadevanja ob iskanju vedno novih možnosti za uresničitev enotnosti delavskega razreda ni zgodovina dovolj ocenila. Ob vseh prehodih iz tabora v tabor različnih političnih gibanj je kljub spremembam nazorov, ki jih je izpovedoval, ves čas vendar ostajal zvest samemu sebi v težnji združevati ljudske množice v boju za progresivne socialne in narodnoosvobodilne cilje.

²¹² Enako.

²¹³ Iz rokopisne zapuščine v ZA CK ZKS.

²¹⁴ Tragična nesreča bivšega komunističnega poslanca. Jutro, 29. julija 1928, št. 176 leto IX. Podrobnosti o nesreči Lovra Klemenčiča. Jutro, 31. julija 1928, št. 177, leto IX.

²¹⁵ Lovro Klemenčič umrl, Enotnost, 3. avgusta 1928, št. 31, leto III.

NAŠA OBČINA IN OBČANI

RAZVOJ OBČINE GROSUPLJE V LETIH 1984 IN 1985

Janez Koščak*

Gospodarstvo v letu 1984

Resolucija o izvajanju družbenega plana razvoja občine za obdobje 1980—1985 v letu 1984 je vsebovala dokaj visoke in zahtevne razvojne cilje. Med osnovnimi cilji za leto 1984 so bili: porast proizvodnje in realnega dohodka, porast izvoza blaga in storitev, posebej na konvertibilno področje, povečanje akumulativnosti in produktivno zaposlovanje, usklajevanje vseh oblik porabe z okviri realno razpoložljivega dohodka ter pospeševanje množične inventivne dejavnosti.

Po tem načrtu naj bi v letu 1984 dosegli rast družbenega proizvoda v višini najmanj 1,5 odst. (v SR Sloveniji 2 odst.). Rast industrijske proizvodnje v občini naj bi znašala 3—4 odst., kmetijske proizvodnje 4 odst., medtem ko je bila za področje gradbeništva predvidena stagnacija oziroma celo nazadovanje. Rast izvoza blaga in storitev na konvertibilno področje naj bi znašala 20 odst., uvoz s tega področja pa naj bi bil večji za 7 odst. Rast zaposlovanja naj bi znašala 1 odst.

Pretežno zaradi objektivnih, delno pa tudi zaradi subjektivnih razlogov ta predvidevanja v občini niso bila dosežena. Med objektivne razloge, ki so prispevali k slabšim rezultatom, štejemo zelo neugodne pogoje gospodarjenja. Organizacije združenega dela so imele velike težave z nabavo surovin in reprodukcijskega materiala, zlasti uvoženega. Nad vsemi predvidevanji so naraščale cene, slabša je bila tudi likvidnost gospodarstva. Med subjektivne razloge za slabši poslovni uspeh pa gotovo lahko štejemo nekatere nerešene ali slabe kadrovske rešitve v organizacijah združenega dela.

V Sloveniji so se cene industrijskih izdelkov pri proizvajalcih po podatkih Zavoda SR Slovenije za statistiko v primerjavi z letom 1983 povečale za 61,2 odst., cene na drobno pa so se povečale za 55,2 odst. Po podatkih republiškega izvršnega sveta je bila v letu 1984 dosežena 60 odst. splošna rast cen, cene življenjskih stroškov pa so se povečale za 53,7 odst. Povprečni čisti mesečni osebni dohodki vseh zaposlenih delavcev v SRS so v letu 1984 porasli za 51,8 odst. in dosegli povprečje 27.762 din. Razkorak med rastjo življenjskih stroškov in osebnih dohodkov se je proti koncu leta 1984 močno zmanjšal, tako da je povprečni osebni dohodek na zaposlenega v letu 1984 upadel realno le za okoli 1 odst. oziroma 1,1 odst. Povprečni osebni dohodek v slovenskem gospodarstvu zaposlenega delavca je znašal 27.575 din (rast 51,8 odst.) in v negospodarstvu 30.648 din (rast 54,3 odst.). V občini Grosuplje je znašal povprečni čisti osebni dohodek na delavca v gospodarstvu 24.208 din mesečno,

* Predsednik skupščine občine Grosuplje, YU 61290 Grosuplje, Partizanska 4.

kar je 46 odst. več kot leto prej, realno pa so osebni dohodki delavcem v grosupeljskem gospodarstvu upadli za približno 5 odst.

V občini je poslovalo 37 enovitih ali temeljnih organizacij združenega dela. V letu 1984 ni bilo na novo ustanovljene nobene organizacije združenega dela. V občini je tudi v tem letu poslovalo nad 30 manjših obratov in delovnih enot s področja gospodarstva, katerih sedež je bil izven občine. Ti obrati in delovne enote pa seveda ne izkazujejo svojih poslovnih rezultatov v občini Grosuplje, pač pa v občini, kjer ima sedež organizacija združenega dela.

V letu 1984 ni bilo bistvenih statusnih sprememb v organizacijah združenega dela na področju gospodarstva.

Celotni prihodek gospodarstva je znašal 20.481.198 tisoč din ali 56 odst. več kot v letu 1983, (v Sloveniji 64,4 odst. več). Kar 44,3 odst. celotnega prihodka v občini je ustvarila industrija, gradbeništvo pa le še 26 odst. celotnega prihodka, na tretjem mestu je bila trgovina s 14,6 odst. celotnega prihodka.

Na področju blagovne menjave s tujino so bili doseženi precej nižji rezultati od planiranih. Prihodki od prodaje blaga na tujem trgu so znašali 1.713.603 tisoč din ali nominalno 48 odst. več kot leto prej. Konvertibilni izvoz se je povečal za 5 odst., izvoz na klirinško področje pa je bil nižji za 19 odst.

V celotnem prihodku so največji delež prihodka na tujem trgu dosegle: DO Livar TOZD Livarna sive in nodularne litine Ivančna Gorica (28,6 odst.), Black & Decker (26 odst.), Iskra TOZD Specialne baterije Šentvid pri Stični (25,7 odst.), Stolarna Dobropolje (60 odst.) in Tekstil TOZD Motvoz in platno (17,5 odst.).

Uvoz s konvertibilnega področja je ostal nespremenjen, s klirinškega pa se je znižal.

Celotni prihodek organizacij združenega dela, ustvarjen s prodajo izdelkov na tujem trgu, je znašal 8,4 odst., kar je za 0,4 odst. manj kot v letu 1983.

Porabljena sredstva so znašala 15.094.327 tisoč din ali 59 odst. več kot leto prej (v SRS 63 odst. več). Ekonomičnost poslovanja, ki je razmerje med celotnim prihodom in porabljenimi sredstvi, se je zadnja leta poslabšala. V letu 1984 je gospodarstvo občine na vsakih 100 din porabljenih sredstev ustvarilo 135,7 din celotnega prihodka, leto prej pa 137,8 din. V Sloveniji pa se v tem obdobju gospodarnost ni poslabšala (128,4 din, indeks 100,3).

Gospodarstvo je doseglo 5.386.852 tisoč din dohodka, kar je 50 odst. več kot leto prej (Slovenija 65,8 odst. več). Na nizko rast dohodka je vplivala kmetijska dejavnost, kjer je dohodek porastel le za 33 odst., in gradbeništvo, kjer je dohodek porastel za 35 odst.

Dohodek na delavca je znašal za gospodarstvo občine 905.201 din ali za dobro polovico več kot v preteklem letu (v Sloveniji pa 1.222.312 din ali 61,6 odst. več kot v preteklem letu).

Z izgubo so poslovale tri organizacije združenega dela in sicer: Stolarna Dobropolje 4,9 milijona din, TOZD Sinoles Ivančna Gorica 15,9 mi-

lijona din in TOZD Prašičereja Stična 19,5 milijona din. Izgube so torej znašale 40,3 milijona din, medtem ko v letu 1983 izgub ni bilo.

V Stolarni Dobrepolje je do izgube prišlo zaradi reklamacij v izvoznih poslih, kopičenja zaloga in visokih obresti, ki so bremenile dohodek, saj je delež obresti v dohodku znašal kar 34 odst. Izguba v TOZD Sinoles Ivančna Gorica je nastala zaradi razkoraka med cenami končnih izdelkov in cenami energije, lesa in reprodukcijskega materiala kakor tudi zaradi izrednega povečanja obresti, saj je bil delež obresti v dohodku 32 odst. Do izgube v TOZD Prašičereja pa je prišlo zaradi razkoraka med cenami mesa in cenami močnih krmil ter zaradi hitre rasti obresti: delež obresti v dohodku je znašal 50 odst.

Število v gospodarstvu zaposlenih je ostalo približno na ravni iz leta 1983 in je na podlagi delovnih ur znašalo 5.951 (leta 1983 pa 5.976), medtem ko se je število zaposlenih v slovenskem gospodarstvu povečalo za 2,5 odst.

Naložbe v gospodarstvu

Težke gospodarske razmere so močno vplivale na investicijska vlaganja organizacij združenega dela. Naložbe so se od leta 1981 zniževale ter je bila zaradi tega v resoluciji o družbenoekonomskem razvoju za leto 1984 sprejeta povečanja obresti, da je treba zaustaviti nadaljnje padanje razpoložljivih sredstev za investicije v osnovna sredstva. Ta planski cilj v občini ni bil dosežen. V letu 1984 je gospodarstvo v občini razporedilo za reprodukcijo 1.214.865 tisoč din, kar je bilo za 38 odst. več kot v letu 1983. Ob upoštevanju visoke inflacije pa se je realna vrednost naložb znižala, medtem ko so se izplačila za investicije v osnovna sredstva v SR Sloveniji v letu 1984 povečala za 67,6 odst. in je bila rast investicij v Sloveniji prvič po letu 1980 v globalu zopet realno pozitivna.

V občini so več kot dve tretjini sredstev za investicije (68 odst.) prispevale organizacije iz gospodarstva same, v SRS le 56 odst., delež kreditov bank je znašal v občini 9,8 odst., povprečno v Sloveniji pa 12 odst.

Dokončane ali v teku so bile predvsem sledeče pomembnejše naložbe:

— V okviru praznovanja 1. maja 1984 je bila slovesno odprta obnovljena farma prašičev v Stični. Z rekonstrukcijo je bila uvedena najnovejša tehnologija reje prašičev. Odpravljena so bila ročna dela, kot je čiščenje gnoja, krmljenje je polavtomatsko. Vse živali so na rešetkah ali mrežah, zato je čistoča večja. S preureditvijo obstoječih desetih hlevov se je možnost reje prašičev povečala od 10.500 na 20.000. Pri tem se je potrebno število delavcev povečalo od 25 le na 33, kar pomeni, da se je produktivnost dela povečala za okrog 50 odst. Najpomembnejše je, da je s tem investicijskim programom rešen tudi problem onesnaževanja voda. Prenovljena in povečana farma prašičev bo letno vzredila 2.000 ton žive teže prašičev, če bo zagotovljena potrebna krma. Vzreja prašičev namreč še v veliki meri temelji na kupljeni krmi, ki pa je relativno predraga. Predračunska vrednost naložbe je znašala 151 milijonov din.

— DO Tabor Grosuplje je 31. 1. 1984 odprla novo trgovino s stanovanjsko opremo na Adamičevi cesti v Grosupljem.

— DO Tabor TOZD Polževo je 20. 7. 1984 odprla novo poslovno enoto oz. novo zgradbo gostilne »Brdavs«, Videm — Dobropolje. Objekt je delno pokrit s pritličjem in manjšo garsonjero v mansardnem delu. V kleti so servisni prostori: kotlovnica in skladišča, v pritličju pa je glavni gostinski del lokala: točilnica, jedilnica z 52 sedeži, kuhinja in drugi pomožni prostori. Predračunska vrednost objekta je bila 18,3 milijona din.

— DO Tabor je 26. 10. 1984 odprla v Višnji Gori novo trgovsko hišo. V hiši je samopostrežna trgovina, mesnica in bife.

— KZ Stična je 27. 11. 1984 odprla v prenovljenih prostorih Zadruga doma gostilno »Zadružni hram« Ivančna Gorica.

— Delovna organizacija Livar, TOZD Livarna sive in nodularne litine je zgradila aneks za razvojno tehnične službe oziroma novo upravno zgradbo s predračunsko vrednostjo 71,5 milijona din. Rekonstruirala je tudi disamatic linijo v predračunski vrednosti 18,7 milijona din.

— Kovinastroj Grosuplje je odprl novo skladiščno halo s predračunsko vrednostjo 34,5 milijona din.

— Gradbeno podjetje Grosuplje, TOZD Kovinsko-lesni obrati — naložba v obrat za proizvodnjo gradbene opreme in jeklenih konstrukcij v predračunski vrednosti 71,4 milijone din.

— TOZD Sinoles Ivančna Gorica — kotlovnica s predračunsko vrednostjo 21,2 milijona din.

— Black & Decker Grosuplje — proizvodna hala s predračunsko vrednostjo 73,3 milijona din. Odprta je bila 27. 10. 1984.

— Temeljna zadružna organizacija Grosuplje je začela v Grosupljem z gradnjo skladišča s trgovino za kmetijski repromaterial v predračunski vrednosti 12,1 milijona din.

— TOZD Splošno mizarstvo Grosuplje — rekonstrukcija žage in zamenjava strojne opreme v predračunski vrednosti 33 milijonov din.

— V Unisu, TOZD Elkos — obrat Grosuplje so zgradili skladiščno halo.

— V delovni organizaciji Guma Grosuplje so postavili montažni objekt za predelavo gumijastih snovi.

— V modernizacijo proizvodnje so vlagali zlasti: GP Grosuplje; Tekstil, TOZD Tovarna motvoz in platno Grosuplje; Iskra — Zmaj, TOZD Tovarna specialnih baterij Šentvid pri Stični; Avtoprevoz Ivančna Gorica; Splošno mizarstvo Grosuplje in Sinoles Ivančna Gorica.

— Na področju kmetijstva so bile izvršene precej obsežne agromelioracije, in sicer na 62 ha zemljišč na območju Višenj, na 60 ha zemljišč na območju Krke, nadalje tudi na Zavrhu. S 25 ha družbenih zemljišč na Zgornji Slivnici je bilo odstranjeno sadno drevje. Na Grosupeljskem polju so bile izvršene male melioracije — čiščenje jarkov v dolžini 1,8 km ter izkop novih jarkov na Polici v dolžini 400 m.

Tudi na območju komasacijskega kompleksa v dobropoljski dolini so bile izvršene agromelioracije in napravljene nove poti. Za intervencije v primarno kmetijsko proizvodnjo je bilo vloženih približno 32 milijonov din.

Družbene dejavnosti v letu 1984

Planski dokument za leto 1984 je predvideval predvsem ohranitev dosežene ravni na področju družbenih dejavnosti oziroma izvajanje programov v obstoječih zmogljivostih ter normalno rast osebnih dohodkov izvajalcev, sanacijo osebnih dohodkov v otroškem varstvu, v okviru razpoložljivih sredstev za investicije pa vlaganje v izgradnjo otroškega vrta v Višnji Gori in pridobivanje novih zmogljivosti v Ivančni Gorici in Grosupljem.

S 1. 1. 1984 je začel z delom Zavod za izobraževanje in kulturo Grosuplje v ustanavljanju, v katerega sta se vključila Splošna izobraževalna knjižnica Grosuplje in Glasbena šola Grosuplje.

Februarja 1984 je začel z delom Dom starejših občanov Grosuplje v ustanavljanju.

V občini je poslovalo 14 organizacij združenega dela s področja družbenih dejavnosti in 4 delovne skupnosti družbenopolitične skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti.

Primerjava podatkov z letom 1983 ni povsem realna, ker Dom starejših občanov Grosuplje v izgradnji in Center za socialno delo v ustanavljanju nista poslovala vse leto 1983 oz. 1984.

Organizacije združenega dela s področja družbenih dejavnosti so oblikovale celotni prihodek v višini 710.738 tisoč din, kar je 58 odst. več kot leto prej. Celotni prihodek je bil ustvarjen s svobodno menjavo dela, s prihodkom od prometa in storitev, s prihodkom od občanov in z drugimi prihodki. Po pokritju porabljenih sredstev v višini 255.355 tisoč din (57 odst. več kot v letu 1983), je ostalo organizacijam združenega dela 455.383 tisoč din ali 59 odst. več kot leto prej.

V organizacijah združenega dela s področja družbenih dejavnosti je bilo zaposlenih 800 delavcev ali 10 odst. več kot v letu 1983. Nadaljnjih 111 delavcev pa je bilo zaposlenih v delovnih skupnostih, to je 2 delavca manj kot v letu 1983.

Povprečni čisti mesečni osebni dohodek na delavca je v družbenih dejavnostih znašal 26.816 din ali 56 odst. več kot leto prej. V SRS pa je v negospodarstvu znašal povprečni mesečni osebni dohodek 30.648 din ali 54,3 odst. več kot v predhodnem letu.

V delovnih skupnostih družbenopolitične skupnosti in SIS pa je povprečni čisti osebni dohodek na zaposlenega znašal mesečno 30.480 din, kar je 61 odst. več kot leto prej. Višje od povprečnih dohodkov so prejemale delavci strokovnih služb SIS, in sicer povprečno 36.231 din ali 68 odst. več kot leta 1983, v delovni skupnosti skupščine občine pa 29.972 din.

Precejšen razkorak med rastjo sredstev v gospodarstvu in negospodarstvu je bil predvsem posledica proračuna in usklajevanja rasti sredstev za osebne dohodke za leto 1983.

Na področju družbenih dejavnosti so bile končane zlasti naslednje naložbe:

— V Grosupljem je začel poslovati Dom starejših občanov Grosuplje. Otvoritev doma je bila 25. 2. 1984. Dom ima 3.579 m² neto površin, 29 enoposteljnih, 32 dvoposteljnih in 5 štiriposteljnih sob. 30 sob ima bal-

kome, 5 sob pa lože. Prostora je za 128 oskrbovancev. Na voljo je še dvoje zimskih teras s 24 sedeži ter letna terasa z 20 sedeži, 5 skupnih dnevnih prostorov, jedilnica z 80 sedeži, prostor za fizioterapijo in trije prostori za delovno terapijo; 68 stanovalcem je možno nuditi zdravstveno nego v posebej urejenih sobah. Dom ima kuhinjo s potrebnimi skladišči, zaklonišče, ki je dvonamensko, kurilnico s prostorom za shranjevanje pre-moga ter pralnico. V stavbi je tudi okrepčevalnica.

— Krajevna skupnost Ivančna Gorica je od delovne organizacije Livar Ivančna Gorica odkupila Rojčevo hišo v Ivančni Gorici in jo skupaj z Izvršnim svetom skupščine občine Grosuplje in Upravo za notranje zadeve Ljubljana preuredila in oprémila. Preurejena hiša je bila odprta 29. 10. 1984, v njej pa so dobili prostore krajevna skupnost in družbenopolitične organizacije Ivančna Gorica, oddelek milice Ivančna Gorica in krajevni urad.

— 25. 5. 1984 so na Vidmu v stari šoli odprli preurejene prostore za potrebe upokoencev.

— Ob 22. juliju 1984 je bilo ob Domu starejših občanov Grosuplje odprto novo dvostezno balinišče.

— Julija 1984 so na Spodnji Slivnici odprli preurejeni in dozidani družbeni dom. V domu je trgovina, kulturna dvorana, prostori za delovanje DPO in društev, hišniško stanovanje, prizidan pa je gasilski del. Prenovljeni gasilski dom je GD Spodnja Slivnica prevzelo 19. 8. 1984 ob 60-letnici delovanja društva.

— GD Žalna je 27. 5. 1984 odprlo nov gasilski dom.

— 26. 7. 1984 so odprli novi gasilski dom v vasi Malo Hudo.

— Adaptiran je bil gasilski dom Kriška vas.

— Nove gasilske avtomobile so nabavila gasilska društva Zagradec na Dolenjskem, Muljava, Metnaj, Stična in Gatina ter občinska gasilska zveza. Nove motorne brizgalne pa so nabavila gasilska društva Mala Ilova Gora, Zagradec pri Grosupljem, Metnaj in Ambrus.

— KS Žalna je 26. 5. 1984 odprla novo športno igrišče ob osnovni šoli v Žalni.

— Clani Avto-moto društva Šentvid pri Stični so nadaljevali z izgradnjo športnega objekta in ga dokončali do IV. faze, odkupili so tudi zemljišče in uredili tehnično dokumentacijo.

— 27. 5. 1984 so odprli v vasi Cesta sicer še ne povsem dokončani vaški dom in ga poimenovali po Mikličevih.

Podatki o osnovnem in srednjem šolstvu v občini za šolsko leto 1983/84 so navedeni v 13. številki ZOG.

V marcu 1984 je bil pri osnovni šoli Louis Adamič Grosuplje odprt oddelek za delovno usposabljanje zmerno in težje duševno prizadetih otrok. S tem so bila uspešno zaključena večletna prizadevanja, da tudi v naši občini poskrbimo za usposabljanje te kategorije otrok.

V letu 1984 je bilo v vzgojno-varstveno dejavnost v občini vključenih 595 otrok ali 23,8 odst. vseh predšolskih otrok. Republiško povprečje je znašalo 43,3 odst. tako je bila občina Grosuplje šele na 55. mestu med 60 slovenskimi občinami. Od 595 otrok jih je bilo le 118 v starosti od osmega meseca do treh let. Odklonjenih otrok je bilo 82.

V malo šolo, to je v priprave na osnovno šolo, je bilo vključenih 506 otrok, od teh 38 odst. v celoletno malo šolo in 62 odst. v skrajšano obliko, vendar se je število ur tudi v skrajšani obliki znatno povečalo. Priprave so trajale od 160 do 320 ur.

Na področju kulture so v letu 1984 delovale 3 knjižnice in 2 izposojevališči, trije kinematografi, Jurčičev muzej Muljava in Adamičeva spominska soba. Občinska zveza kulturnih organizacij je združevala 23 kulturnih društev, v katerih je delovalo 7 odraslih gledaliških skupin, 8 šolskih gledaliških skupin, 7 recitacijskih šolskih skupin, 2 šolski lutkovni skupini, 15 odraslih pevskih zborov, 11 šolskih pevskih zborov, 2 godbi na pihala, 2 folklorni skupini, 1 plesna skupina, 6 folklorno plesnih šol, likovna krožka mladih in literarno-novinarski krožki v šolah.

Občina Grosuplje je imela 1984. leta 40.890 m² koristnih športnih površin, od tega 3.285 m² pokritih športnih površin in 37.605 m² odkritih športnih površin. Na prebivalca občine je odpadlo 1,61 m² koristne športne površine. Ugotavljamo lahko, da se občina Grosuplje kljub pospešeni gradnji v zadnjih desetih letih še vedno uvršča med slabše opremljene občine s športnimi površinami. Vsi objekti pa so dokaj kvalitetno zgrajeni in se nikakor ne morejo primerjati z objekti, ki so bili v uporabi pred letom 1971. Redno je vadilo in tekmovalo v 33 športnih društvih približno 4.500 občanov v 18 športnih panogah.

V TOZD Osnovnega zdravstvenega varstva Grosuplje je bilo v letu 1984 zaposlenih 15 zdravnikov, 12 zobozdravnikov in 61 ostalih zdravstvenih delavcev. Tako je prišlo v osnovni zdravstveni dejavnosti v občini 5,8 zdravnika na 10.000 prebivalcev, 1 zobozdravnik na 2.155 prebivalcev in 1 medicinska sestra oziroma drug zdravstveni delavec na 424 prebivalcev.

Konec leta 1983 je bil sprejet Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, ki je končno tudi odraslim prizadetim osebam zagotovil socialno in materialno varnost. Zakon je začel veljati 1. 1. 1984, določbe o izplačevanju nadomestila in dodatka za tujo nego in pomoč pa se uporabljajo od 1. 6. 1984 dalje. Status invalida ter pravico do nadomestila po tem zakonu je uveljavilo 67 odraslih telesno in duševno prizadetih oseb, 35 pa poleg nadomestila še dodatek za tujo nego in pomoč zaradi neogibne potrebe po stalni pomoči in postrežbi druge osebe pri opravljanju osnovnih življenjskih potreb.

Na dan 31. 12. 1984 je prejemale denarno pomoč v znesku 8.000 din kot edini vir preživljanja 30 upravičencev. Denarno pomoč kot dodatni vir preživljanja pa je v letu 1984 prejemale povprečno 110 oseb, na dan 31. 12. 1984 pa 89 upravičencev. Število prejemnikov je upadlo zaradi invalidov, ki so uveljavili pravice po zakonu o družbenem varstvu, s tem pa jim je prenehala pravica do družbene pomoči socialnega skrbstva, takih oseb je bilo 23. Dodeljenih je bilo tudi 127 enkratnih denarnih pomoči.

V splošnih socialnih zavodih je bilo ob koncu leta 113 naših občanov, v posebnih socialnih zavodih pa 11, od vseh je bilo 41 samoplačnikov, 56 je socialno skrbstvo krilo del stroškov, 27 pa vse stroške.

V zavodih za usposabljanje je bilo 31. 12. 1984 vključenih 18 otrok in mladostnikov, 4 v delavnice pod posebnimi pogoji in 4 v vzgojne zavode.

V oskrbi rejniških družin je bilo 27 otrok. Iz drugih občin, največ iz ljubljanskih, pa je bilo v rejništvu na našem območju 42 otrok. Z rejništvom se je v naši občini ukvarjalo 32 družin.

Na območju občine je leta 1984 delovalo 40 gasilskih društev, ki so razpolagala z naslednjo opremo: 47 gasilskih vozil, 61 prenosnih motornih brizgaln, 8034 m gumiranih tlačnih cevi in 1702 m konopljenih tlačnih cevi, 389 delovnih oblek, 262 delovnih pasov, 333 šlemov, 27 plinskih mask, 5 izolirnih dihalnih aparatov, 157 ročnikov in 42 hidrantnih nastavkov.

V gasilskih društvih je bilo včlanjenih 2245 moških in 327 žensk; od teh 254 pionirjev in pionirk, 241 mladincev in mladink ter 2077 članov in članic. Podpornih članov pa je bilo 388.

Oskrba z vodo

— V sodelovanju z mladinskimi delovnimi brigadami na območju Suhe krajine je bila začeta gradnja vodovoda za naselja Luče, Plešivica, Lobček.

— Končana je bila gradnja vodovodnega zajetja Žalna v predračunski vrednosti 3,1 milijona din.

— Zgrajeno je bilo drenažno zajetje za vodovod Metnaj v vrednosti 2 milijona din.

— Opravljene so bile hidrološke raziskave vodnih virov na območju Stiškega potoka in začete raziskave vodnih virov na območju Dobropolja.

— Izdelan je bil predlog varovalnih pasov vodnih virov v občini Grosuplje.

— KS Višnja Gora je 20. 10. 1984 odprla vodovod Velika Dobrava.

Kanalizacija in čistilne naprave

— Nadaljevalo se je z gradnjo kanala S v Ivančni Gorici od avtoceste do TOZD Prašičereja v dolžini 550 m in v predračunski vrednosti 20,1 milijona din. Nadaljevalo se je tudi z gradnjo čistilne naprave Ivančna Gorica.

Pridobljena je bila tehnična dokumentacija za gradnjo kanalizacije s čistilno napravo za naselje Šmarje-Sap.

— Iz sredstev krajevnega samoprispevka je bila urejena kanalizacija v starem delu Grosupljega.

— Vaščani vasi Bičje v KS Podtabor so zgradili celotno omrežje kanalizacije v vasi, in sicer z mehanskim čiščenjem. Nekaj denarja je prispevala Komunalna skupnost občine Grosuplje.

Ceste

— 25. 10. 1984 je bila izročena namenu modernizirana cesta Videm—Kompolje v dolžini 2,6 km in v vrednosti 24,2 milijona din. Hkrati je bila v Kompoljah izročena namenu tudi javna telefonska govornilnica.

— Razširjena je bila cesta skozi naselje Podgora v makadamski izvedbi in razširjena cesta Grosuplje—Zgornja Slivnica. Izdelan je bil tudi projekt za modernizacijo regionalne ceste Grosuplje—Šmarje.

— V sodelovanju z občino Ljubljana—Moste—Polje je bila urejena prva etapa povezave Kožljevec—Mali Vrh v dolžini 1 km. Pri delih je sodelovala MDB občine Ljubljana—Moste—Polje in pripadniki JLA.

— S sredstvi krajevne skupnosti Grosuplje je bil urejen pločnik ob Taborski cesti ter začeta dela za gradnjo pločnikov ob delu Ljubljanske ceste.

Komunalna skupnost je s svojimi sredstvi pomagala pri asfaltiranju cest v naseljih: Krška vas in Podbukovje v krajevni skupnosti Krka, pri asfaltiranju cest v krajevni skupnosti Stična ter Spodnja Slivnica in pri izgradnji mostu in ceste Krka—Trebnya Gorica.

— V okviru ZMDA Suha krajina 1984 so potekala dela na cestni povezavi Ilova Gora—Ravni Dol.

— Samoupravna enota za urejanje stavbnih zemljišč je zgradila ceste v zazidalnem območju Baronov grad G-3 v Višnji Gori.

— Z rednimi sredstvi in prispevki krajanov ter organizacij združenega dela so bili postavljeni objekti na treh avtobusnih postajališčih in položena je bila zaporna plast na cestah Pod hribom v Grosupljem.

Stanovanjska gradnja

V letu 1984 je Samoupravna stanovanjska skupnost občine Grosuplje kot investitor začela z družbeno usmerjeno stanovanjsko gradnjo soseske Ob Grosupeljščici. Celotna soseska bo imela 230 stanovanj. Začeta je bi gradnja prve faze. Izgradnja celotne soseske bo predvidoma končana v letu 1990.

Stanovanjska skupnost je dodelila stanovanjska posojila za nakup, gradnjo in prenavo stanovanj v višini 30,3 milijone din.

V zazidalnem predelu Jerova vas so nadaljevali z urejanjem stavbnih zemljišč.

Vodno gospodarstvo

— Spomladi 1984 je bila končana regulacija Višnjice. Z deli so začeli leta 1983, uredili pa so skoraj 1 km potoka. Dela so stala več kot 7 milijonov din.

— Nekaj del je bilo izvršenih na območju Stiškega potoka v Ivančni Gorici. Več del je bilo izvršenih tudi na Grosupeljskem polju in nekaj na potoku Raščica. Nadalje je bilo opravljenih nekaj del na požiralniku v Račni. Začelo se je s pripravami ocene suhega ali mokrega zadrževalnika in elementov za investicijski program zadrževalnika Veliki potok.

— Delalo se je tudi na nastavitvi katastra vodnogospodarskih objektov in naprav v splošni in posebni rabi po notni metodologiji na povodju Dobravka—Grosupeljsko polje.

Gospodarstvo v letu 1985

Za leto 1985 je resolucija o izvajanju družbenega plana občine Grosuplje predvidevala približno enake cilje družbenega in gospodarskega

razvoja kot republika. Med osnovnimi cilji so bili: večanje kakovostnega konvertibilnega izvoza in deviznega priliva, povečanje obsega in kvalitete proizvodnje, pospešeno uvajanje sodobnih tehnologij v proizvodnjo ob večji uveljavitvi domačega znanja in ustvarjalnosti, prilagajanje vseh oblik porabe razpoložljivemu dohodku ter priprava in sprejetje realnih srednjeročnih in dolgoročnih planskih dokumentov vseh nosilcev planiranja.

Glede na to, da je bil v gospodarstvu občine še vedno velik delež gradbeništvu in drugih proizvajalcev investicijske opreme, pa je bila predvidena nekoliko počasnejša rast gospodarstva od povprečja v Sloveniji. Predvideno je bilo, da bo rast družbenega proizvoda znašala najmanj 2 odst. (v SRS 2,5 odst.) in v tem okviru rast industrijske proizvodnje 3,5 odst. in kmetijstva 3 odst. Izvoz na konvertibilno področje naj bi bil povečan enako kot v republiki, in sicer 14 odst. Naložbe v osnovna sredstva gospodarstva naj bi se povečale za 4 odst, rast zaposlovanja naj bi znašala 1 odst. v gospodarstvu, medtem ko naj bi v negospodarstvu ne bilo novih zaposlitev, razen ob širitvi dejavnosti. Nominalna rast osebnih dohodkov, skupne in splošne porabe pa naj bi za 10 odst. zaostajala za nominalno rastjo dohodka.

Pogoji gospodarjenja so bili tudi v letu 1985 neugodni. Ti so se še posebej odražali v visoki stopnji inflacije, v obrestnih merah in v ta namen angažiranih sredstvih. Veljati je začel tudi nov zakon o ugotavljanju celotnega prihodka, nadomestitvi stroškov iz celotnega prihodka, usklajevanju vrednosti zalog itd. Te spremembe so vnesle veliko novosti v finančni obračun poslovanja ter onemogočile ali vsaj otežile primerljivost finčnih rezultatov z letom 1984. Po novem obračunu je zelo povečan obseg celotnih poslovnih stroškov, kar vpliva na manjšo rast dohodka, prav tako pa tudi niso primerljiva razmerja v delitvi dohodka. Od tod tudi nekatere neskladnosti pri primerjavah rezultatov gospodarjenja leta 1985 z letom 1984.

Po podatkih Zavoda SR Slovenije za statistiko so se v letu 1985 povečale cene industrijskih izdelkov pri proizvajalcih v primerjavi z letom 1984 za 94,8 odst., cene na debelo so porasle za 83,8 odst. in cene na drobno za 79,3 odst., cene življenjskih potrebščin pa so se povečale za 79,4 odstotka.

Povprečni čisti mesečni osebni dohodek na zaposlenega v gospodarstvu in negospodarstvu je v Sloveniji porasel za 98,1 odst. in dosegel 54.986 din. V gospodarstvu Slovenije je imel povprečni osebni dohodek nekoliko počasnejšo rast in sicer 95,8 odst., višina povprečnega osebnega dohodka v gospodarstvu pa je bila 53.983 din. Realna rast povprečnega osebnega dohodka na zaposlenega v Sloveniji je znašala 10,4 odst. V gospodarstvu občine Grosuplje pa je povprečni čisti osebni dohodek v letu 1985 porasel za 96,5 odst. in je znašal 47.565 din mesečno. Realni osebni dohodki delavcev v gospodarstvu občine so se povečali za približno 9 odstotkov.

V občini je ob koncu leta 1985 poslovalo 38 temeljnih organizacij združenega dela, enovitih delovnih organizacij in delovnih skupnosti s področja gospodarstva ter nad 30 manjših obratov in delovnih enot s

področja gospodarstva, katerih sedež organizacij združenega dela je bil izven občine in so tudi rezultate gospodarjenja izkazale v matičnih občinah.

Izvršene so bile naslednje pomembnejše statusne spremembe:

Grosupeljski obrtniki so na ustanovnem zboru 23. 11. 1984 sprejeli sklep o ustanovitvi obrtne zadruga Magro. Zadruga je začela z delom 1. 2. 1985 v najetih poslovnih prostorih na Adamičevi cesti 20 v Grosupljem. Obrtna zadruga in obrtno združenje bosta sčasoma zgradila poslovno stavbo, za katero so že izdelani načrti, odkupljeno pa je tudi zemljišče.

Delavci GP Grosuplje, TOZD Ingrad Vrhnika so se z referendumom odločili za pripojitev te TOZD v TOZD Splošne gradnje GP Grosuplje.

V delovni organizaciji Tekstil Ljubljana, TOZD Tovarna motvoz in platno Grosuplje so se delavci z referendumom odločili za izstop iz delovne organizacije Tekstil Ljubljana ter za nadaljevanje dela v novoviti delovni organizaciji Motvoz in platno Grosuplje. Tako je ta TOZD prenehala poslovati kot TOZD z 31. 12. 1985 in nadaljuje od 1. 1. 1986 z delom kot enovita delovna organizacija.

S 1. 10. 1985 je v Domu za starejše občane Grosuplje začela poslovati izpostava Ljubljanske banke.

Celotni prihodek gospodarstva v letu 1985 je znašal 37.151 milijonov dinarjev ali 81 odst. več kot v letu 1984, medtem ko se je v Sloveniji povečal za 81,5 odst. Nad 45 odst. celotnega prihodka v občini je ustvarila industrija, delež gradbeništva je znašal 26,6 odst. in je bil za 0,6 odst. višji kot leto prej, vendar po zaslugi novoustanovljene obrtne zadruga Magro, ki je ustvarila 0,7 odst. celotnega prihodka, sicer pa bi delež gradbeništva ostal na ravni iz leta 1984 oziroma bi bil še nekoliko manjši. Tudi delež trgovine se je rahlo zmanjšal in je znašal 13,5 odst. celotnega prihodka.

Delež prihodkov, doseženih s prodajo na tujem trgu, je znašal 9,2 odst. in je bil približno enak kot leto prej. Prihodkov je bilo za 3.415 milijonov ali za 81 odst. več. Tečajna vrednost košare konvertibilnih valut, po kateri se oblikuje tečaj dinarja, se je v letu 1985 glede na leto 1984 povečala za 73,3 odst., kar je precej vplivalo na povečanje deleža prihodkov, doseženih s prodajo na tujem trgu v celotnem prihodku.

Največji del prihodkov na tujem trgu so dosegle organizacije Black & Decker Grosuplje, TOZD Motvoz in platno Grosuplje, DO Livar TOZD Livarna sive in nodularne litine Ivančna Gorica in Slovenijales DO Stolarna Dobropolje.

V slovenskem gospodarstvu pa je delež prihodkov, ustvarjen na tujih trgih, znašal 12,3 odst. celotnega prihodka, leto prej pa 11,8 odst. Prihodki od prodaje na tujih trgih so se v Sloveniji leta 1985 povečali za 93,5 odst.

Organizacije združenega dela so v letu 1985 obračunale 28.018 milijonov dinarjev porabljenih sredstev ali za 85,7 odst. več kot leto prej (v Sloveniji 88,3 odst. več kot leta 1984). Porabljena sredstva leta 1985 niso povsem primerljiva z letom 1984. Zaradi novega obračunskega sistema vsebujejo porabljena sredstva v letu 1985 še obresti od kreditov za ob-

ratna sredstva, del obveznosti do delovnih skupnostih, amortizacijo nad predpisanimi stopnjami ter stroške plačilnega prometa in bančnih storitev. Po preračunu na »primerljiva« porabljena sredstva izkazujejo v občini 76, v SR Sloveniji pa okoli 80-odstotno rast.

Zaradi sprememb v obračunskem sistemu je bilo izkazano relativno zaostajanje rasti dohodka v primerjavi s celotnim prihodkom in porabljenimi sredstvi. Tako so organizacije združenega dela izkazale 9.133 milijonov dohodka, kar je za 70 odst. več kot leta 1984, v SR Sloveniji pa 58,2 odst. več. Po preračunavanju pa je bil »primerljivi« dohodek v občini višji za 98 odst. in v Sloveniji za 93,5 odst.

Dohodek na delavca je znašal v gospodarstvu občine 1.524 tisoč dinarjev, v slovenskem gospodarstvu pa 1.895 tisoč dinarjev. V industriji na območju občine je dohodek na delavca znašal 1.724 tisoč din, v slovenski industriji 1.921 tisoč din. V gradbeništvu na območju občine je dohodek na delavca znašal 1.210 tisoč din, v slovenskem gradbeništvu pa 1.412 tisoč din. Najvišji dohodek na zaposlenega je bil v obrtni zadrugi Magro v ustanavljanju, in sicer 4.074 tisoč din, v Black & Deckerju 3.486 tisoč din, v DO Livar TOZD Tovarna armatur 2.655 tisoč din, v Mercator DO Pekarna Grosuplje 2.803 tisoč din na delavca itd.

Z izgubo sta sklenili poslovanje v letu 1985 dve TOZD, in sicer Iskra DO Zmaj TOZD Specialne baterije Šentvid pri Stični v višini 69.353 tisoč din in Uniles DO Lesnina TOZD Sinoles Ivančna Gorica v višini 82.077 tisoč din. Celotna izguba gospodarstva v grosupeljski občini je torej znašala nekaj nad 151 milijonov dinarjev. leto prej pa so izkazovale izgubo tri DO oz. TOZD v skupni višini 40,3 milijone din.

TOZD, ki sta izkazali izgubo v letu 1985, sta zaposlovali skupaj 253 delavcev.

V TOZD Specialne baterije Šentvid je do izgube prišlo zaradi velikih plačil obresti od trajnih obratnih sredstev ter izrazito povečanih negativnih tečajnih razlik. Nastalo izgubo so delno pokrili iz sredstev rezerv, in sicer v višini 11 milijonov din, skoraj 59 milijonov din pa je ostalo nepokritih.

V TOZD Sinoles je do izgube prišlo prav tako zaradi visokih plačil obresti od kreditov za trajna obratna sredstva pa tudi zaradi neustrezne organizacije dela. Organizacija je pokrila izgubo v višini 15 milijonov din iz sredstev rezerv in iz poslovnega sklada, nepokrite pa je ostalo 67 milijonov din izgube.

V SR Sloveniji so izgube v letu 1985 znašale 22,7 milijard din ali 121,7 odst. več kot leta 1984. Z izgubo je poslovalo 221 OZD z 48.871 delavci.

V letu 1985 je gospodarstvo v občini Grosuplje ustvarilo 2.377 milijonov dinarjev sredstev za reprodukcijo ali enkrat več kot leto prej, medtem ko so se sredstva za reprodukcijo v slovenskem gospodarstvu v letu 1985 povečala za 56 odst.

V občini so na meji rentabilnosti poslovale tri organizacije združenega dela, kar pomeni z nižjo akumulativno sposobnostjo od 2 odst., in sicer DO Agrostroj TOZD »Albin Grajzer« Ivančna Gorica, KIT DO

Ljubljanske mlekarnе TOZD Prašičereja Stična in Komunalno podjetje Grosuplje.

Povprečna stopnja odpisanosti osnovnih sredstev konec leta 1985 je bila v organizacijah združenega dela 49,1 odst. Oprema je bila odpisana povprečno 49,5 odst.

Povprečno število delavcev, zaposlenih v gospodarstvu, izračunano na podlagi delovnih ur, je znašalo 5.990 ali 0,7 odst. več kot leto prej, medtem ko se je število zaposlenih v slovenskem gospodarstvu povečalo za 1,8 odst.

V letu 1985 so bile dokončane naslednje pomembnejše naložbe v gospodarstvu:

— Delovna organizacija Black & Decker je zgradila nov proizvodno tehnični objekt s predračunsko vrednostjo 83,1 milijona din ter zaklonišče kot dvonamenski objekt s predračunsko vrednostjo 14,1 milijona din. Zaklonišče, ki ima 100 zaklonilnih mest, bo lahko služilo tudi za prebivalce bližnje okolice.

— Delovna organizacija Tabor TOZD Gostinstvo je odprla 1. 8. 1985 prenovljene prostore motela »Rubin« v Grosupljem. Naložba je veljala okoli 13 milijonov din.

— Avtoprevoz Ivančna Gorica je 25. 10. 1985 odprl obnovljene poslovne prostore v delu združnega doma v Ivančni Gorici, ki ga je odkupil od KZ Stična.

— Iskra TOZD Tovarna stikalnih in zaščitnih elementov Dobropolje je v počastitev 25-letnice delovanja izročila namenu novo poslovno stavbo. Pri gradnji tega objekta so v veliki meri s prostovoljnim delom sodelovali delavci tovarne. S tem objektom so pridobili dodatnih 1000 m² delovnih površin.

— Mercator, Ljubljanske mlekarnе TOZD Posestva je 28. 10. 1985 na farmi Boštanj odprl novo porodnišnico za krave in hlev za 250 plemenskih telic. Vrednost investicije je bila 47 milijonov din.

— DO Tabor, TOZD Gostinstvo je ob koncu leta končalo naložbo v izgradnjo oz. postavitev vlečnice na Polževem. Investicija je znašala nad 10 milijonov din.

— KZ Ljubljana, TZO Grosuplje je nameravala že v teku leta odpreti nov oskrbovalni center s kmetijskim repromaterialom v Grosupljem s predračunsko vrednostjo 12,2 milijona din, vendar bo zaradi zakasnitve izvajalcev del center lahko odprt šele v letu 1986.

— IMP DO Livar Ivančna Gorica je septembra 1985 začela z veliko investicijo, znašala bo nad 2,1 milijarde din, in sicer v tehnološko posodobitev oziroma v modernizacijo strojne opreme. Investicija je bila nujna zaradi potrebe po spremembi strukture proizvodnega programa, odprave nekaterih ozkih grl v proizvodnji, povečanja izvoza na konvertibilno področje, izboljšanja delovnih pogojev v livarni ter zaradi izboljšanja ekologije. Obseg gradbenih del, ki so bila v glavnem končana pred koncem leta 1985, in instalacijskih del je razmeroma majhen. Pretežni del investicije predstavlja zamenjava in posodobitev tehnološke opreme. Za naložbo je bil odobren kredit Mednarodne finančne korporacije

(IFC) v višini 1.382.00 US dolarjev pod ugodnimi pogoji. Modernizacija livarne je bila v tem obdobju največja investicija v občini.

— Kmetijska zemljiška skupnost je z agromelioracijami in malimi hidromelioracijami izboljšala in usposobila 190 ha zemljišč v Zavrhu, Brezovem Dolu, Dobu, Kobiljeku, Cerovem, Radohovi vasi, Grosupeljskem polju in Jerovi vasi. V ta dela je vložila 14 milijonov din.

— Samoupravna interesna skupnost za pospeševanje kmetijstva je v letu 1985 vložila v pospeševanje primarne kmetijske proizvodnje približno 54 milijonov din.

— Integral DO Eurotrans Ribnica je v obratu Grosuplje zgradil servisne delavnice za tekoče vzdrževanje vozil.

Tabelarični pregled nekaterih kazalnikov gospodarjenja in razvoja v občini

Indeksi rasti najpomembnejših kazalnikov gospodarjenja v letih 1984 in 1985

Kazalnik gospodarjenja	Leto 1984 Indeks rasti 1983 = 100		Leto 1985 Indeks rasti 1984 = 100	
	OBČINA	SRS	OBČINA	SRS
Celotni prihodek gospodarstva	156	164,4	181	181,5
Porabljena sredstva	159	163,7	186	188
Dohodek	150	165,8	170	158,2

Povprečno število zaposlenih v OZD s sedežem na območju občine — gospodarstvo

Leto	povprečno število zaposlenih	Indeks rasti 1984/83 1985/84	Indeks rasti zaposlenih v Sloveniji 1984/83 1985/84
1984	5.951	100	102,5
1985	5.990	100,7	101,8

Povprečni mesečni čisti osebni dohodki v gospodarstvu

Leto	OBČINA		SR SLOVENIJA	
	Znesek	Indeks 1984/83 1985/84	Znesek	Indeks 1984/83 1985/84
1984	24.208	146	27.575	151,8
1985	47.565	196,5	53.983	195,8

Družbeni proizvod v letih od 1980 do 1985 (v tisoč din)

Leto	DRUŽBENI PROIZVOD			
	občina	verižni indeks	SR Slovenija	verižni indeks
1980	2.513.310	—	250.338.320	—
1981	3.568.352	142	339.731.742	136
1982	4.130.522	116	434.793.441	128
1983	5.557.336	135	607.084.356	140
1984	8.099.700	146	970.625.000	160
1985 — ocena	15.313.584	189		

Družbeni proizvod na prebivalca v času od 1975 do 1984

Leto	DRUŽBENI PROIZVOD NA PREBIVALCA				
	Občina		SRS		% DP obč/SRS
	v din	verižni IND	v din	verižni IND	
1975	24.567	132	46.845	128	52,4
1976	29.237	119	53.375	114	54,8
1977	35.053	120	64.170	120	54,6
1978	57.235	163	78.827	123	72,6
1979	75.589	132	101.666	129	74,4
1980	101.001	134	131.700	130	76,7
1981	140.913	140	177.177	135	79,5
1982	160.808	114	225.091	127	71,4
1983	215.159	134	314.046	139	68,5
1984	312.295	145	499.601	159	62,5

Narodni dohodek na prebivalca v času od 1975 do 1984

LETO	NARODNI DOHODEK NA PREBIVALCA				
	OBČINA		SRS		% ND obč/SRS
	v din	verižni IND	v din	verižni IND	
1975	22.088	131	41.435	129	53,3
1976	26.528	120	47.046	114	56,4
1977	32.074	121	57.024	121	56,3
1978	53.182	166	70.197	123	75,8
1979	69.904	131	90.902	130	76,9
1980	94.363	135	117.779	130	80,1
1981	131.744	140	158.846	135	82,9
1982	147.199	112	196.071	123	75,1
1983	195.696	133	273.527	139	71,6
1984	285.731	146	440.199	161	64,9

Spremembe strukture družbenega proizvoda gospodarstva občine v srednjeročnem obdobju 1981—1985

Področje	udeležba v DP občine	
	1980	1985
Industrija	37,6	45,2
Kmetijstvo	8,2	12,4
Gradbeništvo	28,2	15,0
Promet in zveze	5,6	5,8
Trgovina	10,7	11,7
Gostinstvo in turizem	2,1	2,2
Obrt in osebne storitve	6,1	6,1
Stanovanjsko komunalna dejavnost	1,0	1,1
Finančne in druge poslovne storitve	0,4	0,1
Zdravstvo in socialno varstvo	0,2	0,2
Skupaj:	100,0	100,0

Po oceni zavoda SR Slovenije za družbeno planiranje je znašala v srednjeročnem obdobju 1981—1985 povprečna letna realna stopnja rasti družbenega proizvoda v Sloveniji 0,7 odst., medtem ko je bil po oceni občinskega planskega organa v istem obdobju v občini zabeležen padec realne stopnje družbenega proizvoda za nekaj nad 3 odst. letno. Do tega je v občini prišlo predvsem zaradi strukture gospodarstva, saj je gradbeništvo zaradi bistvenega zmanjšanja investicij v družbi dosegalo slabe rezultate in je tudi bistveno zmanjšalo obseg proizvodnje in število zaposlenih. Ob izločitvi gradbeništva pa bi ostal družbeni proizvod na približno enaki ravni, kot je bil na začetku srednjeročnega obdobja.

Po višini narodnega dohodka na prebivalca je bila občina Grosuplje med 60 slovenskimi občinami leta 1981 na 37. mestu, leta 1982 na 43. mestu in med 65 slovenskimi občinami leta 1983 na 48. mestu ter leta 1984 na 52. mestu.

Opomba:

Mariborske občine leta 1981 niso bile izkazane ločeno, pač pa mesto kot celota. Od leta 1983 dalje pa se mariborske občine izkazujejo ločeno oziroma se izkazujejo podatki za vseh 65 slovenskih občin.

Družbene dejavnosti v letu 1985

Resolucija o politiki izvajanja družbenega plana občine za obdobje 1981—1985 v letu 1985 je predvidevala, da bodo sredstva skupne porabe usmerjena predvsem v izvajanja programov v obstoječih zmogljivostih. Prednost je bila dana izvajanju programa zdravstvenega varstva, zagotavljanju socialne varnosti delavcev v izobraževanju in otroškem varstvu, vsi ostali programi pa naj bi bili oblikovani v odvisnosti od raz-

položljivih sredstev. Predvidena je bila le možnost financiranja I. faze adaptacije v osnovni šoli Šmarje, in sicer ureditev obstoječih učilnic in izgradnja večnamenske telovadnice kakor tudi naložba v usposobitev prostorov za potrebe otroškega varstva v Ivančni Gorici. Dejansko pa je bilo ob zagotovitvi dodatnih sredstev iz krajevnih samoprispevkov in združevanja sredstev organizacij združenega dela ter nekaterih drugih sredstev napravljenega precej več.

V občini je leta 1985 poslovalo 14 organizacij združenega dela s področja družbenih dejavnosti in 4 delovne skupnosti družbenopolitične skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti. Statusnih sprememb v letu 1985 ni bilo. Podatki o finančnih rezultatih v letu 1985 niso povsem primerljivi z drugimi obdobji zaradi spremenjenega načina obračunavanja poslovnega uspeha in zaradi širjenja dejavnosti Doma starejših občanov v Grosupljem v izgradnji in ustanavljanju Zavoda za kulturo in izobraževanje Grosuplje.

V letu 1985 so organizacije s področja družbenih dejavnosti v občini oblikovale 1.498 milijonov dinarjev celotnega prihodka ali 110 odst. več kot v letu 1984. Porabljena sredstva so znašala 509 milijonov din ali 99 odst. več kot v letu prej. Dohodek teh organizacij združenega dela je znašal 989 milijonov dinarjev ali 114 odst. več kot v letu 1984.

Delovne skupnosti družbenopolitične skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti so v letu 1985 oblikovale 136 milijonov din celotnega prihodka ali 99 odst. več kot v letu 1984. Porabljenih sredstev je bilo 2 milijona din ali 73 odst. več kot prej. Dohodek je znašal 134 milijonov din ali 99 odst. več kot leta 1984. Po pokritju obveznosti iz dohodka jim je ostalo 109 milijonov din čistega dohodka ali 93 odst. več kot leta 1984. Delovne skupnosti so za osebne dohodke razporedile 95,1 odst. čistega dohodka in 4,9 odst. za skupno porabo.

V organizacijah združenega dela s področja družbenih dejavnosti je bilo zaposlenih po stanju konec meseca 842 delavcev ali 5 odst. več kot leto prej. V delovnih skupnostih pa je bilo zaposlenih nadaljnjih 109 delavcev ali 2 odst. manj kot leta 1984. Vseh zaposlenih v matičnih organizacijah s področja gospodarstva je bilo torej 951 ali 4 odst. več kot leta 1984.

Povprečni čisti mesečni osebni dohodek na delavca je v družbenih dejavnostih znašal 53.559 dinarjev ali 98 odst. več kot v letu 1984. Povprečni čisti mesečni osebni dohodek na delavca v delovnih skupnostih družbenopolitične skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti pa je bil nekoliko višji in je znašal 59.194 din ali 94 odst. več kot leto prej. Seveda pa je bila v teh skupnostih tudi izobrazbena struktura zaposlenih nekoliko višja od strukture v organizacijah združenega dela s področja gospodarstva. Na območju SR Slovenije pa je povprečni osebni dohodek na zaposlenega v gospodarstvu znašal 61.692 dinarjev ali 101,3 odst. več kot v letu 1984.

*Izvirni prihodki samoupravnih interesnih skupnosti
s področja družbenih dejavnosti (v tisoč din)*

Samoupravna interesna skupnost	1984		1985	
	Znesek	Indeks 1983 = 100	Znesek	Indeks 1984 = 100
1. Zdravstvena skupnost	351.624	153	679.884	193
2. Skupnost za zaposlovanje	7.292	192	11.926	164
3. Izobraževalna skupnost	252.587	143	490.924	194
4. Kulturna skupnost	17.519	151	38.136	218
5. Skupnost otroškega varstva	75.255	160	169.860	226
6. Telesnokulturna skupnost	9.580	146	17.693	185
7. Skupnost socialnega skrbstva	34.319	166	66.911	195
8. Raziskovalna skupnost	1.554	172	2.348	151
Skupaj	749.730	151	1.477.682	197

Opomba:

V Zborniku občine Grosuplje št. 13 so na strani 34 izkazani VSI prihodki SIS družbenih dejavnosti za obdobje 1980—1983. V tej tabeli pa so izkazani le izvirni prihodki teh SIS (po prispevnih stopnjah, brez solidarnosti in drugih prihodkov). Zaradi tega neposredna primerjava podatkov ni ustrezna. Indeksi rasti v tej tabeli so izračunani le na višino IZVIRNIH prihodkov v letu 1983.

Na področju družbenih dejavnosti so bile končane zlasti tele naložbe:

Pri osnovni šoli Šmarje je bila zgrajena telovadnica (49,9 milijona din), obstoječi šolski objekt pa je bil adaptiran (65 milijonov din). S preureditvijo sta bili pridobljeni dve novi učilnici, drugi prostori pa so bili posodobljeni, zlasti kuhinja z učilnico za gospodinjstvo in učilnica za tehnično vzgojo. Sredstva so bila zagotovljena po samoupravnem sporazumu o gradnji šolskih objektov in iz sredstev krajevnega samoprispevka. Otvoritev je bila 28. 11. 1985.

V Zagradcu na Dolenjskem je bilo modernizirano šolsko športno igrišče.

1. 2. 1985 je bil odprt nov otroški vrtec v Višnji Gori. Gradnja je začeta aprila 1984. Iz spomeniškovarstvenih razlogov ni bila dovoljena gradnja polmontažnega vrtca. Klasična gradnja po načrtih GP Grosuplje je gradnjo podražila. Investicija brez opreme je veljala 21,5 milijona din.

V Ivančni Gorici je bil 6. decembra 1985 odprt povečan in preurejen otroški vrtec. V tej vzgojno-varstveni enoti so trije oddelki, v katerih je prostora za 60 otrok, in lastna kuhinja. Predračunska vrednost gradbenih del je znašala 20,5 milijona din, opreme pa 5,7 milijona din.

Krajevna skupnost Grosuplje je kupila prostore za vzgojno-varstveno enoto v Grosupljem, Ob Grosupeljščici, in sicer v okviru usmerjene družbene stanovanjske gradnje. Sredstva v višini 33,9 milijona dinarjev je zagotovila krajevna skupnost iz krajevnega samoprispevka. Za nakup opreme pa sta prispevali Vzgojno-varstvena organizacija Grosuplje 5,5

milijona din in Občinska skupnost otroškega varstva 2,3 milijone din. Skupna površina te vzgojno-varstvene enote meri 346 m². V vrtec je bilo sprejetih 87 predšolskih otrok. Slovesna otvoritev je bila 6. 3. 1986.

V drugi polovici aprila 1985 se je začela gradnja prizidka k Zdravstvenemu domu Grosuplje. Prizidek je bil ob koncu leta zgrajen, opremljen v začetku leta 1986, ko je v prizidku tudi začelo delati zobozdravstvo. Uradna otvoritev prizidka je bila 21. 2. 1986.

V okviru XI. tedna tradicij NOB — Dobrepolje od 25. maja do 2. junija 1985 je bila 31. 5. 1985 odprta šolska zobna ambulanta v osnovni šoli Dobrepolje.

V domu starejših občanov Grosuplje se je s preureditvijo podstrešja južnega krila doma pridobilo nadaljnjih 33 ležišč, tako da ima dom skupno kapaciteto 161 ležišč. Celotna investicijska vrednost razširitve doma je znašala 48 milijonov din. Otvoritev preurejenega oziroma dograjenega dela doma je bila 5. 10. 1985.

Večje naložbe v društvih

GD Višnja Gora je ob 110-letnici delovanja društva odprlo nov sodoben gasilski dom. Vrednost doma znaša nad 50 milijonov din (15.000 udarniških ur, les in denar). Začelo se je z gradnjo gasilskih domov v Šentvidu pri Stični in v Stični. Adaptirali so gasilske domove v Starem Apnu, Ponikvah, Kompoljah, Hočevju, Malem Mlačevem. Nabavljena je bila nova traktorska cisterna v GD Hrastov Dol. Pri GD Grosuplje je bila usposobljena nova polnilnica gasilskih aparatov. Lovska družina Krka je 8. 9. 1985 odprla nov dom v Znojilah in ga poimenovala po borcu — domačinu Ivanu Hrovatu-Žanu. Dom so gradili od leta 1980.

Šolstvo

V šolskem letu 1984/85 je v občini delovalo 18 šol rednega osnovnega izobraževanja, od teh 4 centralne oziroma matične, in sicer Dobrepolje, Grosuplje, Stična in Šentvid pri Stični, 2 podružnični osnovni šoli, in sicer Šmarje in Višnja Gora, ter 13 podružničnih šol z učenci od 1. do 4. razreda. V sklopu osnovne šole Louis Adamič Grosuplje je delovala oziroma deluje tudi osnovna šola s prilagojenim programom za učence z lažjimi motnjami v duševnem razvoju in oddelek za usposabljanje zmerno in težje duševno prizadetih otrok.

Pouk je bil organiziran v 138 oddelkih redne osnovne šole, in to v čistih oddelkih in v 19 kombiniranih oddelkih s prilagojenim programom. Eden od oddelkov s prilagojenim programom je deloval oziroma deluje v osnovni šoli Stična, organizacijsko pa je vezan na osnovno šolo Grosuplje in ima status eksperimentalnega oddelka, kjer so učenci pri vzgojnih predmetih vključeni v matične oddelke redne šole.

V vseh matičnih in podružničnih šolah je potekal pouk v dveh izmenah, na vseh drugih podružničnih šolah pa je bil pouk enoizmenski z izjemo šole v Hrastovem Dolu, kjer je vse štiri razrede poučeval en učitelj in je bil pouk organiziran v dveh izmenah z delno kombinacijo.

Popolna osnovna šola je delovala tudi v zavodu Dr. Marko Gerbec Šentvid pri Stični, v Dekliškem vzgajališču Višnja Gora pa oddelki osnovne šole za odrasle.

V šolskem letu 1984/85 je bilo vseh učencev v redni osnovni šoli 3216, v šoli s prilagojenim programom 43 in v oddelku za usposabljanje zmer-no in težje duševno prizadetih otrok 5. Na osnovnih šolah je bilo zaposlenih 185 učiteljev, 8 specialnih pedagogov in 8 delavcev šolskih sve-tovalnih služb.

Ob oddelkih redne osnovne šole je delovalo še 9 oddelkov podaljša-nega bivanja, v šoli Grosuplje 5, v šoli Šmarje 2 in v šoli Dobropolje 2. V te oddelke podaljšanega bivanja je bilo vključenih približno 350 učen-cev.

V šolskem letu 1984/85 ni bilo uvedenih bistveno novih dejavnosti. Posebna skrb pa je bila usmerjena v uvedbo novosti po smernicah za živ-ljenje in delo osnovne šole in v izboljšanje osebnih dohodkov delavcev, zaposlenih v vzgoji in izobraževanju.

V srednjem usmerjenem izobraževanju v Šolskem centru Josip Jur-čič Ivančna Gorica se je v šolskem letu 1984/85 izobraževalo v:

— 2 oddelkih kovinsko predelovalne usmeritve (skrajšani program) 34 učencev,

— 7 oddelkih kovinsko predelovalne usmeritve (srednji program) 150 učencev,

— 6 oddelkih družboslovne usmeritve 152 učencev,

— 1 oddelku administrativne usmeritve 33 učencev.

Skupaj je delovalo torej 16 oddelkov srednje šole s 369 učenci. Na tej srednji šoli je poučevalo 24 redno zaposlenih učiteljev in 6 zunanjih sodelavcev. Praktični pouk je potekal v lastnih učnih delavnicah, učilnici v DO Livar in v Šolskem centru Litostroj.

V sklopu Dekliškega vzgajališča Višnja Gora je deloval oddelek tek-stilne usmeritve s 57 dijaki in gostinsko-turistični oddelek z 22 dijaki.

Otroško varstvo

V letu 1985 je bilo v Vzgojno-varstveno organizacijo Stojan Šuligoj Grosuplje vključenih 655 predšolskih otrok, in sicer v Grosupljem, Šmar-ju, Šentvidu, Ivančni Gorici, Stični ter od 1. februarja 1985 še v Višnji Gori. To število predstavlja 27 odst. vseh predšolskih otrok starih od osem mesecev do šest let in pol. Od leta 1984 se je število vključenih otrok povečalo za 10 odst., predvsem z ustanovitvijo nove enote v Višnji Gori. V jaslični oddelek, ki je samo v Grosupljem, je bilo vključenih 42 otrok.

Število odklonjenih otrok je bilo 118, vendar je bil del teh prošenj rešen v decembru 1985 po adaptaciji vzgojno-varstvene enote v Ivančni Gorici. Del teh problemov je bil rešen, ko je bil odprt nov objekt v okvi-ru blokovne gradnje Ob Grosupeljščici v Grosupljem.

Celoletno pripravo na šolo je obiskovalo 240 otrok ali 47 odst., skraj-šano obliko od 150 do 300 ur pa preostalih 296 otrok ali 53 odst. V letu 1985 je že 76 odst. priprave na šolo vodila vzgojno-varstvena organizacija z vzgojnim kadrom, le v 24 odst. pa glede na smotrnejšo organizacijo de-

la šolski učitelji, predvsem tam, kjer je manjše število otrok v oddelkih in kjer bi prevozni stroški terjali večja sredstva.

Denarno pomoč je prejelo 1317 otrok, kar je za 1 odst. manj kot v letu 1984. Povprečno število otrok na upravičenca je bilo v naši občini 2,8.

Socialno skrbstvo

Skupnost socialnega skrbstva je materialno najbolj ogroženim skupinam prebivalstva, osebam brez sredstev za preživljanje tudi v letu 1985 zagotavljala denarno pomoč, katere enotna višina za vso SR Slovenijo je proti koncu leta 1985 znašala 12.000 din mesečno. To pomoč je prejelo 30 občanov. Občani, ki jim lastna sredstva in pomoč svojcev niso zadoščala za preživljanje, so prejeli denarno pomoč kot dodatni vir. To obliko pomoči je v jeseni 1985 prejelo 95 občanov. Število prosilcev za to obliko pomoči se je povečalo, med prosilci pa je bilo vedno več upokojencev, zlasti tistih, ki z eno pokojnino preživljajo še zakonca brez lastnih dohodkov.

V socialne zavode je bilo ob koncu septembra 1985 vključenih 125 občanov, od teh največ, in sicer 60, v Dom starejših občanov Grosuplje. Od vseh vključenih je bilo le 32 odst. samoplačnikov, ostalim pa je oskrbne stroške delno ali v celoti krilo socialno skrbstvo.

Zdravstveno varstvo

V letu 1985 je delalo v osnovnem zdravstvenem varstvu 17 zdravnikov, od teh 4 specialisti s področja ginekologije, medicine dela, pediatrije in rentgenologije. V zobozdravstvu je delalo 15 zobozdravnikov, od teh 1 ortodont. Število zaposlenih v osnovnem zdravstvenem varstvu se je v primerjavi z letom 1984 povečalo. Še vedno pa je bilo deficitirano področje splošno varstvo odraslega prebivalstva ter varstvo šolskih otrok in mladine.

Občinska zdravstvena skupnost je v letu 1985 zagotavljala celovito zdravstveno varstvo povprečno 21.275 zavarovanim osebam — zaposlenim, upokojencem, kmetom, družinskim članom in ostalim.

Gradnja stanovanj

V soseski Ob Grosupeljščici v Grosupljem je bilo zgrajenih 86 stanovanj. Od teh je 56 stanovanj v družbeni lastnini in 30 etažnih lastnikov. Stanovanjska skupnost je odobrila 54,3 milijone din kreditov za nakup, gradnjo in prenovo stanovanj.

Oskrba z vodo

Zgrajen je bil vodovod Lobček—Plešivica—Luče, predračunska vrednost 42,7 milijona din. Skupna dolžina cevovoda znaša 6178 m. Vodo je dobilo 410 prebivalcev. V letu 1985 so nadaljevali gradnjo I. faze vodovoda Metnaj, in sicer črpalnice s črpalnim rezervoarjem, ki je zgrajena do III. gradbene faze. Investicijska vrednost teh del je 3.614.830 din. Voda

iz rezervoarja bo oskrbovala prebivalce naselij Metnaj, Goričica, Pristava, Dobrava, Mekinje, Debeče, Osredok in Planina. Komunalna skupnost je sodelovala pri sofinanciranju vodovoda za naselje Pokojnica. V dolžini 800 m je bil položen cevovod.

V okviru opremljanja stavbnih zemljišč so gradili vodovod po zazidalnem kompleksu Višnja Gora v dolžini 600 m in zazidalnem kompleksu Ob Grosupeljščici v dolžini 200 m kot tudi v obrtni coni Grosuplje v dolžini 400 m.

Za preskrbo z vodo naselij: Bojanji Vrh, V. in M. Kompolje, Lučarjev Kal, Sušica in Trebež v krajevni skupnosti Muljava so v letu 1985 začeli s pripravljalnimi deli, in sicer izdelavo študije in glavnega projekta. Naselja bodo oskrbovana iz sistema Stična, predvideni cevovod pa bo služil tudi za planirano povezavo sistema Stična in Globočec. Z izgradnjo te povezave bodo odpadli stroški črpanja za naselja na nizki coni sistema Globočec, istočasno pa bi bila voda zagotovljena tudi v času izpada električne energije.

Končane so bile hidrološke raziskave, ki so se začele že leta 1981, glavni namen pa je bil dobiti jasno predstavo o možnostih zajetja pitne in tehnološke vode za posamezna območja občine. Rezultati raziskav so bili zelo dobri in jih že s pridom izkoriščajo pri delih za oskrbo krajev, ki še nimajo vodovodnega omrežja, in kot ojačitve že obstoječih sistemov.

Kanalizacije

V zadnjem času je bila začeta gradnja kanala S kanalizacije Ivančna Gorica, in sicer od Prašičereje mimo Agrostroja do že obstoječega kanala pri avtocesti, ki je bil zgrajen v letu 1983. Dolžina kanala je 619 m. Z izgradnjo tega kanala je omogočena priključitev Prašičereje, Agrostroja in dela stanovanjskega naselja na čistilno napravo.

Čistilna naprava Ivančna Gorica, z gradnjo katere so začeli v letu 1982, je dokončana in je bila 25. 10. 1985 odprta, vendar pa morajo posamezni uporabniki, zlasti Prašičereja in IMP Livar, urediti predčiščenje. Z dograditvijo čistilne naprave je bila zaključena investicija v vrednosti 87,6 milijona din, z izgradnjo kanala S pa investicija v vrednosti 20,8 milijona din.

V Grosupljem je bil zgrajen kanal C za potrebe nove stanovanjske soseske. Zgrajene je bilo približno 750 m kanalizacije v vrednosti 20 milijonov din, vendar v Grosupljem kanalizacijsko omrežje še ni zgrajeno in bo na tem področju treba vlagati več sredstev.

Zgrajena je bila kanalizacija in mehanska stopnja čiščenja v vasi Gatina v vrednosti 8 milijonov din iz sredstev krajevnega samoprispevka KS Grosuplje in iz sredstev Komunalne skupnosti Grosuplje. Pripravljena je bila investicijsko-tehnična dokumentacija za gradnjo kanalizacije in čistilne naprave v naselju Šmarje-Sap ter začeta gradnja. V prvi etapi bo zgrajenega 1200 m kanala in mehanska čistilna naprava v predračunski vrednosti 60 milijonov din.

Pomemben premik je Komunalna skupnost Grosuplje storila pri odvozu smeti, ki je bil doslej urejen le za naselji Grosuplje in Ivančna Gorica. Nabavila je namreč 10 velikih kontejnerjev ter naročila še 20 kon-

tejnerjev v skupni vrednosti 6 milijonov din za potrebe krajevnih skupnosti v občini. Uveden je bil organiziran odvoz smeti še v KS Krka, Šmarje in Višnja Gora, v pripravi pa je tudi za Spodnjo Slivnico, Podtabor, Žalno, Stično in Šentvid pri Stični.

Modernizacija cest

Pri modernizaciji in asfaltiranju cest je bilo opravljenih precej del. V Videm-Dobropolju je bil položen asfalt na odseku od Kulturnega doma do nove šole v vrednosti 3,5 milijona din, izvršena je bila modernizacija ceste Videm—Podgorica in skozi naselje Zagorica na lokalni cesti v skupni dolžini 1,6 km in vrednosti 17 milijonov din.

V krajevni skupnosti Šentvid je bilo položeno 5.591 m zapornega sloja v asfaltbetonu v skupni vrednosti 18 milijonov din; ta dela so bila opravljena na krajevnih cestah Šentvid—Velike Češnjice, Šentvid — Petrušnja vas in Šentvid—Velike Pece.

V krajevni skupnosti Stična je bilo izdelano 1020 m zapornega sloja in asfaltirana cesta od Kafehavza do Marofa v dolžini 735 m, oboje v vrednosti 6,5 milijona din. V krajevni skupnosti Ivančna Gorica je bilo na krajevni cesti Mleščevo izdelano 350 m asfalta v vrednosti 3 milijone din. V krajevni skupnosti Grosuplje so bila dokončana dela na Hribski poti in asfalt na pločnikih ob Ljubljanski cesti v vrednosti 2,8 milijona din. Modernizirane so bile ceste Ob Grosupeljščici in Brvace ter Stranske poti v Grosupljem v skupni vrednosti 15 milijonov din. V krajevni skupnosti Dob bo še letos opravljeno asfaltiranje odseka lokalne ceste Dob—Boga vas v vrednosti 7 milijonov din in enako v KS Ambrus in Zagradec v vrednosti 16 milijonov din. V krajevni skupnosti Krka je bila modernizirana cesta Krka—Gradiček (izvir Krke) v skupni vrednosti 6 milijonov din in cesta od Znojil do ceste Muljava—Krka v vrednosti 7 milijonov din. V KS Mlačevo je bilo izvršeno asfaltiranje krajevnih poti v vrednosti 17 milijonov din. V KS Spodnja Slivnica pa je bil položen zaporni sloj v dolžini 550 m in vrednosti 1,5 milijona din.

Za modernizacijo cest v občini je bilo vloženih 110 milijonov din.

Telefonija

V KS Ambrus so spomladi začeli z veliko akcijo za telefonsko povezavo naselij z ostalim svetom. Predračun celotne investicije, ki obsega 25 novih telefonskih priključkov, je znašal 15 milijonov din. Polovico sredstev so prispevali krajani, in sicer v denarju in s prostovoljnim delom. Naložba bo končana v prvi polovici leta 1986.

24. 5. 1985 je bila otvoritev razširjene telefonije v KS Staro Apno.

Dokumenti o urejanju prostora

V letu 1985 so bile zaključene priprave prostorskih planskih dokumentov, in sicer:

- prostorski vidik dolgoročnega plana občine Grosuplje do leta 2000,
- prostorski vidik srednjeročnega plana občine Grosuplje za obdobje 1986—1990,

- urbanistična zasnova Grosuplje—Šmarje Sap,
- urbanistična zasnova Ivančna Gorica—Stična—Šentvid.

Sprejeta je bila sprememba zazidalnega načrta Stična—Vir Š-1, v izdelavi pa so bile

- spremembe zazidalnega načrta Višnja Gora G-1,
- zazidalni načrt Sinoles Ivančna Gorica,
- ureditveni načrt središča Stične,
- prostorski ureditveni pogoji širšega območja Krke,
- ureditveni načrt središča Krke.

Civilna zaščita

Na področju civilne zaščite je omembe vredno, da je bil v letu 1985 dokončan sistem radiotelefonskih in telefonskih povezav iz centra v Grosupljem z vsemi krajevnimi skupnostmi. Nadaljevala se je gradnja sistema za javno alarmiranje prebivalstva iz centra občine v slučaju naravnih in drugih nesreč. Do konca leta 1985 je bilo v sistem vključenih 17 krajevnih skupnosti, 6 krajevnih skupnosti pa bo v sistem vključenih v naslednjem srednjeročnem obdobju.

Občinske blagovne rezerve so bile popolnjene 100 odst. po programu z vsemi prehrabnenimi in neprehrabnenimi predmeti razen pri moki. Moke je bilo v blagovnih rezervah le 50 odst. od programiranih količin, in sicer zaradi premajhnih skladiščnih zmogljivosti.

Nekaj statističnih podatkov o občini

Po stanju na dan 31. 12. 1984 je bilo v občini Grosuplje 26.039 prebivalcev, od teh 12.675 moških in 13.364 žensk. Po stanju na dan 31. 12. 1985 pa je bilo v občini 26.626 prebivalcev, in sicer 12.951 moških in 13.674 žensk.

Število čistih kmetij iz leta v leto pada, večja pa se število mešanih kmetij. Ob koncu leta 1985 je bilo v občini 1,09 odst. nosilcev kmečkega zavarovanja oziroma okoli 2.450 kmečkih prebivalcev, torej le še nekaj nad 9 odst. od skupnega števila prebivalstva.

Ob koncu leta 1985 je bilo v občini 384 samostojnih obrtnikov, pri njih pa je bilo zaposlenih 386 delavcev.

Upokojeincev je bilo ob koncu leta 1985 v občini 2.873.

Iskalcev zaposlitve je bilo 75, od teh je ob koncu leta 1985 iskalo prvo zaposlitev 25 občanov, težje zaposljivih pa je bilo 45.

V študijskem letu 1984/85 je bilo 295 študentov, in sicer 215 rednih in 80 študentov ob delu. V istem šolskem letu je šolanje končalno 79 študentov.

V letu 1984 je bil v občini 7.001 radijski naročnik z 11.101 prijavljenim radijskim sprejemnikom. V istem letu je bilo prijavljenih 5.579 televizijskih sprejemnikov, od teh 1.165 barvnih.

V občini so delovali 3 kinematografi s 724 sedeži. V letu 1984 je bilo 454 predstav. Predvajali so 36-krat domače in 418-krat tuje filme. Predstave je obiskalo 52.361 gledalcev.

Viri:

Planski dokumenti občine Grosuplje

Informacije SDK, Podružnica Ljubljana o poslovnem uspehu organizacij združenega dela s področja gospodarstva in družbenih dejavnosti za leto 1984 in 1985. Analize, poročila in statistični podatki upravnih organov skupščine občine in SIS

Naša skupnost — glasilo SZDL občine Grosuplje

Uvod

Prinosec besedilo je povzeto po daljši razpravi z naslovom *Mestna občina Grosupljskega*, ki predstavlja del strokovnih osnov za urbanistični načrt Grosupljskega in Šmarja (Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1985). V njo smo hoteli vnesti, kakšne naselbinske oblike so mogoče za prostor Grosupljskega, oaroma kajšen je bil njihov nastanek in razvoj. Predmet analize so torej naselbinske oblike in načini, kako so ljudje v zgodovini izpopolnjevali svoje življenjske oblike. Zato je prva zgodovinski. Nismo se sicer spuščali v raziskavo osnovnih virov, temveč smo na podlagi že obdelanega gradiva (tudi znanem literaturi) podali svoj pogled na zgodovino naselbinskih oblik.

V prvem delu smo upoštevali naselja v širšem grosupljskem okolišju od Itak na zahodu do Zagradca in Žalne na vzhodu ter od Zgoranje Šilvnice na severu do Podtabora na jugu. V drugem delu pa smo poskušali analizirati urbanizacijo samega Grosupljskega in na tej podlagi dati nekaj predlogov za njegovo urbanistično urejanje.

Zgodovina naselbinskih oblik Grosupljskega

V prazgodovini je bilo grosupljsko območje skupaj z Dolensko in razširjenimi naselbinskimi prostorov na današnjem območju Slovenije. V halštatskem in latskanskem obdobju so med urbanističnimi oblikami prevladovala strjena gradišča na razmeroma visokih, varnih krajih, pa vendar v bližini dostopnega sveta, le pomembni poti. Nič drugega ni bilo na Grosupljskem: gradišča so se dobaj negotno vrstila po goličih okrog grosupljske kotline, ki je v tistih časih morala biti še bolj osmočvirjena, kakor je danes. Tako so s najbližimi izročena halštatska gradišča in gomile nad Mašim Vrhom, na Magdalenski gori (ki je tudi v širšem srednjeevropskem okviru sedilo med večje naselbine), na Doljskem Brjuhu, na Gradišču nad Polco, na Gradišču nad Spodnje Šilvnico, na Šilvnškem trbu, na Gradišču pri Podtaboru, na Vinškem vrhu nad Itajem, sponoma Gradišča pa je obrnjen tudi za hrib nad Žalno (glej karto št. 1).

Kot ugotavlja Stane Gabrovec,¹ so halštatska naselja žvele obroču tudi potem, ko so k nam vdrl Kelti, torej tudi po 4. stoletju pred našim letjem. Ždi na, da je večina omenjenih gradišč ostala naseljena in da

¹ Ljubljana, JU 8100, Langrova 14, naz. umetnostne pedagoške.

² Podlška smo povzeli po ANS, 178-179, 101 in 302-303, ne po 302, ki Glasilo karte glej v seznamu literature.

³ ZOG, IX, 1977, 119-121.

GROSUPLJE IN NJEGOV OBLIKOVNI ZNAČAJ

Jelka Pirkovič-Kocbek*

Uvod

Pričujoče besedilo je povzeto po daljši razpravi z naslovom Morfološka analiza Grosupeljskega, ki predstavlja del strokovnih osnov za urbanistični načrt Grosupljega in Šmarja (Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1983). Z njo smo hoteli osvetliti, kakšne naselbinske oblike so značilne za prostor Grosupljega, oziroma kakšen je bil njihov nastanek in razvoj. Predmet analize so torej naselbinske oblike in načini, kako so ljudje v zgodovini (pre)oblikovali svoje življenjsko okolje. Zato je pristop zgodovinski. Nismo se sicer spuščali v raziskavo osnovnih virov, temveč smo na podlagi že obdelanega gradiva (glej seznam literature) podali svoj pogled na zgodovino naselbinskih oblik.

V prvem delu smo upoštevali naselja v širšem grosupeljskem okolišu od Tlak na zahodu do Zagradca in Žalne na vzhodu ter od Zgornje Slivnice na severu do Podtabora na jugu. V drugem delu pa smo poskusili analizirati oblikovno zgradbo samega Grosupljega in na tej podlagi dati nekaj predlogov za njegovo urbanistično urejanje.

Zgodovina naselbinskih oblik Grosupeljskega

V prazgodovini je bilo grosupeljsko območje skupaj z Dolenjsko eno najživahnih naselbinskih prostorov na današnjem ozemlju Slovenije. V halštatskem in latenskem obdobju so med naselbinskimi oblikami prevladovala utrjena gradišča na razmeroma visokih, varnih legah, pa vendar v bližini rodovitnega sveta in prometnih poti. Nič drugače ni bilo na Grosupeljskem: gradišča so se dokaj nagosto vrstila po gričih okrog grosupeljske kotline, ki je v tistih časih morala biti še bolj zamočvirjena, kakor je danes. Tako so z najdbami izpričana halštatska gradišča in gomile nad Malim Vrhom, na Magdalenski gori (ki je tudi v širšem, srednjeevropskem okviru sodilo med večje naselbine), na Brinjskem hribu, na Gradišču nad Polico, na Gradišču nad Spodnjo Slivnico, na Slivniškem hribu, na Gradišnici pri Podtaboru, na Vinskem hribu nad Bičjem, toponim Gradišče pa je ohranjen tudi za hrib nad Žalno.¹ (glej karto št. 1).

Kot ugotavlja Stane Gabrovec,² so halštatska naselja živela naprej tudi potem, ko so k nam vdrlili Kelti, torej tudi po 4. stoletju pred našim štetjem. Zdi se, da je večina omenjenih gradišč ostala naseljena in da

* Ljubljana, YU 61000, Langusova 14, mag. umetnostne zgodovine.

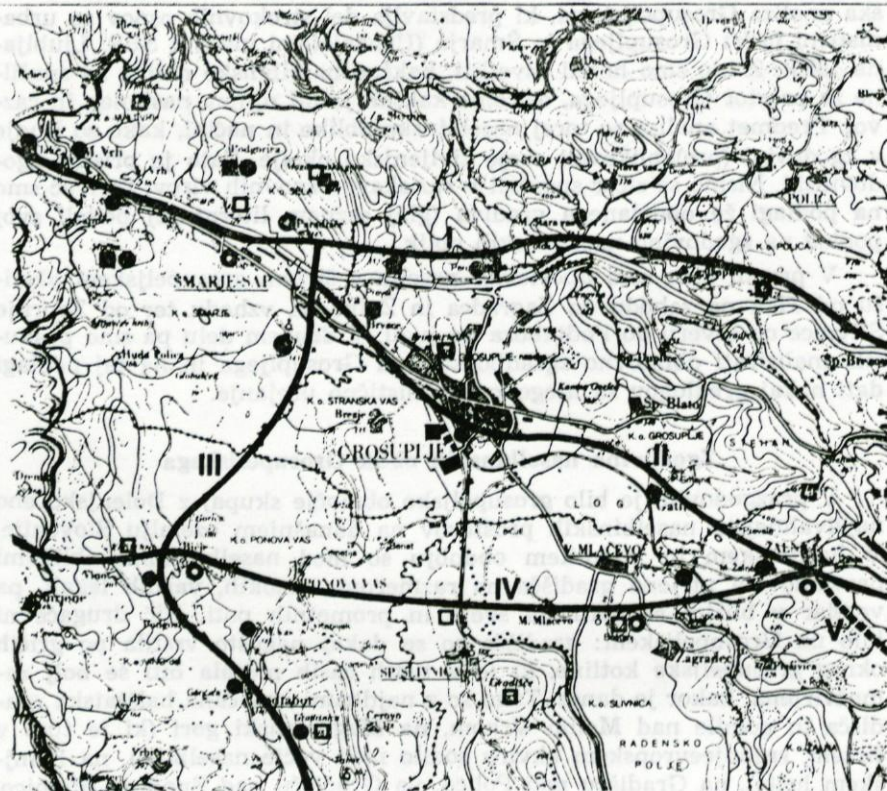
¹ Podatke smo povzeli po ANS, 178—179, 194 in 200—202, ter po KLS, II. (Razlago kartic glej v seznamu literature).

² ZOG, IX, 1977, 119—121.

se je staro prebivalstvo po bolj ali manj mirni poti stopilo s prišleki v novo etnično celoto. Ko so iz zahoda k nam prodrli Rimljani (torej od začetka našega štetja), je bila v osrednjeslovenskem prostoru pretrgana železnodobna naselbinska tradicija. Novi oblastniki so po pravilu postavljali nova naselja, in to na novih, prej nenaseljenih lokacijah v dolinskem svetu in ob prometnih poteh. V grosupeljskem prostoru ni bilo rimskih mest ali večjih naselbin, ki bi o njih poročali tudi antični viri. Najdbe, med katerimi so najpogostejše tiste iz rimskih grobov, pa pričajo, da so tudi tukaj rimska naselja stala v ravninskih predelih in ne

I. POSELITVENI ELEMENTI V PRAZGODOVINI IN ANTIKI

+

KULTURA ŽANJH GROBIŠČ

HALSTATSKO OBOROJE - posamične naselje

HALSTATSKO OBOROJE - naselja

HALSTATSKO OBOROJE - naselja, izpraznjena le s topotecami

RIMSKA DORA - posamične naselje

RIMSKA DORA - naselja

I

DRŽAVNA RIMSKA CESTA EKOMA-SISCEJA (Cikava-Grosuplje-Zelna-Rudo)

II

VARIANTA DRŽAVNE CESTE

III

VICINALNA CESTA (Cikava-Bišje-Turjak)

IV

VICINALNA CESTA (Pišava gorica-Boštanj-Rudo)

V

DOMOVNA VICINALNA CESTA (Grosuplje-Luče-Krka)

več na višinah, kot je to bilo v navadi v prejšnjem obdobju. Bila so pač vezana na omrežje cest, s katerimi so Rimljani prepredli tudi grosupeljsko okolico.³

Med njimi je bila gotovo najpomembnejša rimska državna (itinerarska) cesta Emona-Siscia, ki je po obravnavanem ozemlju sledila trasi Tlake-Šmarje-južni rob Paradišča-Perovo-južno obrobje Male Stare vasi-Zgornje Duplice-Spodnje Brezovo in je deloma potekala natančno tam, kjer so skoraj dve tisočletji kasneje zgradili cesto Bratstva in enotnosti, deloma pa so njeni ostanki ohranjeni v koridorju te ceste. Na rimsko državno cesto so bile v bližini Grosupljega priključene vicinalne (stranske) cestne zveze. Prva je potekala od Barja čez Vino, Boštanj in Žalno do Stranske vasi pri Ivančni Gorici, kjer je bil njen priključek na glavno cesto. Nanj se je vezala tudi »variantna« cesta čez Cikavo, Grosuplje, Gatino in Žalno. Pri Cikavi je bil odkrit odcep pomembne vicinalne poti (njena trasa je domnevno vodila čez Vino in Podtabor oziroma Gradišnico), ki je povezovala glavno cesto z območjem Turjaka in z Bloško planoto in čez te kraje z Jadranskim morjem.

Verjetna pa je tudi cestna zveza med glavno cesto in dolino Krke, ki naj bi vodila v smeri Boštanj-Luče-Znojile-Krka.⁴

Tako gosta cestna mreža, ki naj bi obstajala v rimski državi (in se njene smeri ujemajo s sodobnim omrežjem regionalnih in deloma tudi lokalnih cest na obravnavanem ozemlju) govori o razmeroma močni poselitvi teh krajev in o njihovem gospodarskem ter strateškem pomenu za rimsko državo. Vendar pa skromni ostanki materialne kulture ne potrjujejo takšne teze in tako smemo sklepati, da so na tem območju stale le majhne cestne postaje in naselbine ruralnega tipa. V pozni antiki, to je od 4. stoletja, ko je rimska država zaradi vse močnejših vdorov barbarskih plemen gradila obrambne naprave na alpskih prelazih, so verjetno utrdili tudi postojanke ob cestah proti Turjaku in Krki. Značne so tri takšne poznoantične utrdbe: na Taboru pri Cerovem, kjer je stala utrdba tudi v času turških vdorov, na čušperškem Starem gradu in na Limberku pri Mali Račni.⁵ Vsekakor pa je obstoj trdnjav neposreden dokaz za to, kakšno strateško in prometno vlogo so imele antične ceste.

Če izvezamo domnevne slovanske najdbe na Muljavi, ne poznamo naselbinske slike, ki naj bi jo obravnavano ozemlje imelo na prehodu iz pozne antike v zgodnji srednji vek. Ostanki slovanske in staroslovske materialne kulture se niso ohranili zato, ker niso bili trajni, oziroma so ob burnih dogodkih zgodovine propadli ali pa jih pač še nismo odkrili. Posredno pa lahko sklepamo na slovansko naselitev zato, ker je ohranjeno tolikšno število značilnih slovanskih toponimov. V mislih imamo predvsem toponim Gradišče in njegove izpeljanke, saj so takšna imena

³ Franc Ljubič: Rimske ceste na območju sedanje občine Grosuplje z aplikacijo na predzgodovino in srednji vek, ZOG, IX, 1977, 123—140.

⁴ ZCS, 68.

⁵ ANS, 178, 179 in 194. KLS (str. 159) omenja tudi rimsko utrdbo na mestu gradu Boštanj.

Slovani dajali krajem, kjer so ob naselitvi naleteli na (porušene) naselbine in utrdbe staroselcev.⁶

Ko govorimo o slovenski naselbinski tradiciji, potem navadno zagovarjamo tezo, da predniki Slovencev sicer niso neposredno nadaljevali antične naselbinske kulture in so si domove postavljali na novih lokacijah, v bližini starih naselij, kljub temu pa so do določene stopnje ohranili starejšo poljedelsko tradicijo. Tako naj bi bilo tudi na Grosupelju-

II. TIPOLOGIJA NASELJ GLEDE NA OBLIKO NASELBSKEGA JEDRA

- GRUČASTA VAS
- VRSTNA VAS
- OBCESTNA VAS
- ⊕ STARA ŽUPNA CERKEV
- ⊕ PODRUŽNIČNA CERKEV
- GRAD, GRADIČ (tudi razvaline)

⁶ F. Truhlar, Krajevna imena Gradišče, Gomila, Groblje, Žale, ANS, 106.

skem — najstarejše srednjeveške naselbine Slovencev in še dalje v antiko, naj bi bile po mnenju strokovnjakov⁷ v Šentvidu pri Stični, v Šentjurju, na Grosupljem in v Šmarju. Etimologija imena Žalna (iz staroslovanskega »žale«) tudi kaže na veliko starost naselja, kar dokazujejo tudi antične najdbe. Tudi Stara vas sodi med imena, ki so značilna za prvotna ruralna jedra, nastala pred načrtno fevdalno kolonizacijo.

Glede srednjeveške naselitve je treba reči, da se kraji na obravnavanem območju v virih prvič omenjajo v prvi polovici 12. stoletja, in sicer v zvezi s posestjo bližnjega stiškega samostana, ustanovljenega leta 1136, ki je skrbel za načrtno agrarno kolonizacijo širšega ozemlja Dolenjske. Tako sta v darilni listini, sestavljeni ob ustanovitvi samostana, med drugimi posestmi omenjena tudi Grosuplje in Mala Stara vas⁸. Verjeti pa je, da je v tem času obstajalo še nekaj drugih ruralnih lokalitet, kar bi lahko sklepali po tem, da so vaške cerkve posvečene »starim« patronom: Janezu Krstniku na Gatini, Petru in Pavlu na Spodnji Slivnici, Juriju v Podtaboru in Mihaelu na Grosupljem.

Se pomembnejši »namig« na starost naselij je njihova oblikovna zasnova — velika večina jih namreč sodi v gručasti tip. Če k tej presoji pritegnemo še analizo poljske razdelitve⁹, potem bi v najstarejšo srednjeveško naseljitveno plast lahko šteli naslednje vasi: Bičje, Brezje, Gajniče, Gatina, Grosuplje, Hrastje, Huda Polica, Jerova vas, Mala Stara vas, Malo Mlačevo, Pece, Perovo, Podgorica pri Šmarju, Ponova vas, Sap, Sela pri Šmarju, Spodnja Slivnica, Šmarje, Veliki Vrh, Zagradec in Žalna (glej karto št. 2.) Za te vasi je značilno, da so domovi razporejeni v nepravilni gruči, da v vas vodijo zvezdasto stekajoče se poti in da poljska razdelitev kaže na drugotno razdelitev grud (ki so praviloma velike in nepravilnih oblik) na manjše pravilne delce z značilno trakasto obliko.

Vasi gručastega tipa z razdelitvijo polj na prvotne grude naj bi nastale že ob slovenski naselitvi našega prostora, to je pred načrtno fevdalno kolonizacijo, ki je potekala od 11. do 13. stoletja. Na splošno velja, da na Dolenjskem prevladujejo gručasti tipi vasi, kar naj bi kazalo na razmeroma zgodnjo naselitev te pokrajine.¹⁰ Če že niso vse vasi gručastega tipa resnično nastale pred 12. stoletjem, pa to lahko z večjo gotovostjo trdimo za tiste, kjer je njihova starost nakazana tudi na drugačen način, na primer z antičnimi najdbami na istih lokalitetah, z etimologijo krajevnih imen, s podatki iz cerkvene zgodovine ali celo z redkimi neposrednimi dokazi, kot so zapisi v srednjeveških listinah. Tako so s kombinacijo naštetih elementov »dokazano« stara naslednja naselja: Bičje (?), Gatina, Grosuplje, Mala Stara vas, Perovo (?), Sap, Spodnja Slivnica, Šmarje in Žalna.

⁷ Npr. Jože Kastelic, ZOG, 1969, I.

⁸ S. Mikuž, 66 in 92.

⁹ Pri tem smo se oprli na temeljno delo s tega področja, na razpravo Svetozarja Ilešiča Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem.

¹⁰ Milko Kos v poglavju o kolonizaciji in populaciji v srednjem veku ugotavlja, da so Slovenci Dolenjsko dokaj na gosto naselili in se pri tem navezovali na naseljitveni prostor iz prazgodovinskega in rimskega časa. ZAP, I, 68.

V drugo tipološko skupino sodijo vasi, ki imajo obdelovalno zemljo razdeljeno v pravilne delce, na koncu katerih so ob poti nanizani kmečki domovi v bolj ali manj ravni vrsti. Polja ene domačije niso razporejena po celotnem arealu, ki pripada vasi, temveč so v »enem kosu« in to v obliki dolgega, trakastega zemljišča. Takšen tip imenujemo vrstne vasi in so nastale v času, ko je bila fevdalna kolonizacija na višku, kot že rečeno v obdobju od 11. do 13. stoletja; takrat je bil dokončno poseljen in kultiviran ves ravninski in gričevnati svet (v ta namen so tudi krčili gozdove). Na Grosupeljskem so vasi bolj ali manj izrazitega vrstnega tipa Veliko Mlačevo, Mali Vrh, Paradišče (oziroma njegov zahodni del) in Mala vas. Poleg tega ima nekaj manjših vasi, kot so Brvace, Spodnje Duplice in Spodnje Blato podobno, vendar ne tako izrazito vrstno zasnovo: nastale so namreč po vsej verjetnosti tako, da se je posest prvotnega zaselka, ki mu je pripadalo polje v celku, v več generacijah razdelila na delce, hkrati pa so ob prvotnem jedru zgradili še nove domove in gospodarska poslopja.

Tretjo, najmanj številčno skupino tvorijo naselja obcestnega tipa, kjer so domovi in večji objekti furmanskega značaja nizajo ob glavni cesti, polje pa ni izrazito razdeljeno v pravilne delce. Takšne vasi so: Tlake, Razdrto, Cikava¹¹, obcestni del Stranske vasi in Grosupljega. Promet in z njim povezane dejavnosti (pripraga, furmanstvo, gostilničarstvo, prenočišča itd.) so, razumljivo, določali značaj in obliko teh naselij. Ker so se razvila v obdobju, ko sta najbolj uspevala trgovina in tovarništvo po glavni deželni cesti (torej v času, ko se je uveljavilo denarno gospodarstvo in zgodnje oblike kapitalizma v 16., 17. in 18. stoletju¹²), so tudi najmlajšega nastanka¹³.

Kako močna je bila srednjeveška poselitev grosupeljskega prostora, potrjuje tudi razmeroma gosta mreža cerkva, saj lahko naštejemo osem podružničnih in eno (prafarno cerkev, to je cerkev rojstva Matere božje v Šmarju. Vse podružnice so sodile pod šmarsko faro, ki je od ustanovitve (prvič je omenjena kot fara leta 1228¹⁴) do leta 1497 sodila pod oglejske patriarhe, v tem letu pa je prišla pod cerkveno oblast stiške opatije.

Ker je večji del grosupeljskega ozemlja sodil v fevdalno posest stiškega samostana¹⁵, je tukaj bilo le nekaj gradov in še ti so razmeroma kasnejšega nastanka. Najpomembnejši in največji med njimi je bil grad Boštanj, prvič v virih omenjen kot Zagradec leta 1468.¹⁶ Skoraj sto let

¹¹ Cikava pomeni izjemen primer in jo obdajajo polja, razdeljena v izrazito pravilne delce. Zato se zdi, da je njej nastanek kajžarskega značaja, torej je kot naselje nastala razmeroma pozno, na kar nas opozarja tudi krajevno ime, zapisano v franciscejskem katastru: Nacikavi (— ob potoku). Primerjaj tudi KLS, II, 126.

¹² ZAP, II., 174—175.

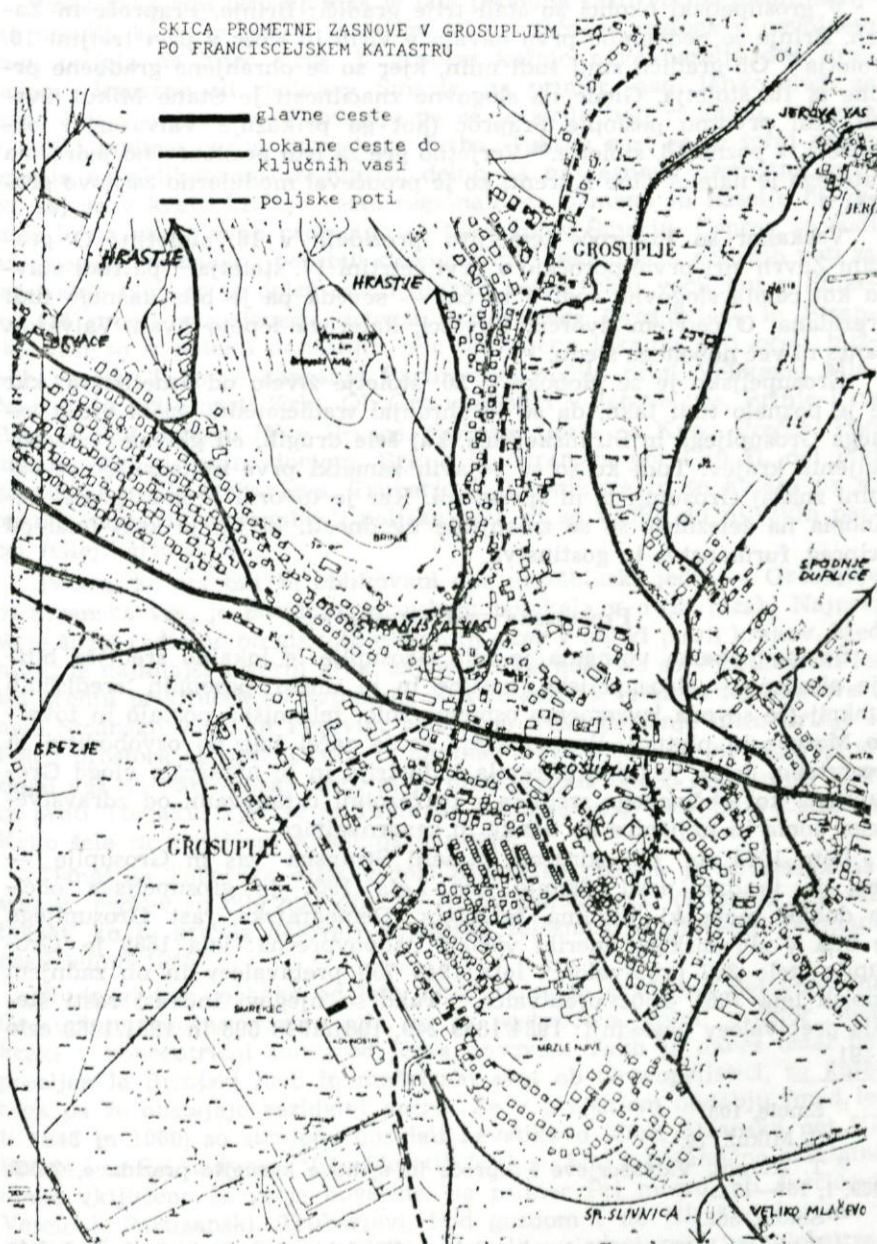
¹³ Seveda je tudi pri njih možna starejša naselbinska tradicija, povezana z rimsko itinerarsko cesto, ki je bila v uporabi tudi še v kasnejših obdobjih.

¹⁴ S. Mikuž, 24.

¹⁵ Po podatkih, ki jih navaja Majda Smole, je Stična imela leta 1794 1348 kmetij, tako da je bila drugo največje zemljiško gospostvo pri nas — za freiškim loškim gospostvom.

¹⁶ S. Mikuž, 160.

SKICA PROMETNE ZASNOVE V GROSUPLJEM
PO FRANCISCEJSKEM KATASTRU

kasneje je bil na novo pozidan na starem gradišču in imenovan z imenom Weissenstein (Boštanj). Pod boštanjsko zemljiško gospostvo je po deželni deski iz leta 1755 sodilo 137 in pol kmetij, kar ga uvršča med srednje velika gospostva pri nas.

V grosupeljski okolici so stali trije gradiči: Brinje, Praproče in Zavrh. Brinje se nedvomno prvo navaja v virih in sicer v prvi tretjini 16. stoletja¹⁷. Ob gradiču stoji tudi mlin, kjer so še ohranjene gradbene prvine iz 16. stoletja. Glede na slogovne značilnosti je Stane Mikuž uvrstil tudi prvotno poslopje Praproč (kot ga prikazuje Valvasorjev bakrorez), v pozno 16. stoletje.¹⁸ Verjetno gre za isto predbaročno jedro, na katerega je naletel Tine Kurent, ko je proučeval modularno zasnovo gradiča.¹⁹

Vsekakor so Praproče temeljito prezidali v 18. stoletju. O gradščini Zavrh viri prvič poročajo v prvi četrtini 17. stoletja,²⁰ pa tudi stavba kot celota slogovno sodi v ta čas — seveda pa je bila kasneje tudi prezidana. O četrtem dvorcu, Slivnici, katerega lepoto hvali Valvasor, danes ni več nobenega sledu.

Grosupeljsko je še globoko v 20. stoletje živelo od kmetijstva, kar se je poznalo tudi tako, da se je ohranjal tradicionalni vaški videz samega Grosupljega in Stranske vasi, kaj šele drugih, od glavne ceste oddaljenih krajev. Tudi ko so se pojavili zametki prve industrije,²¹ se ruralni značaj Grosupljega ni spremenil. Ker je tovorni promet prešel večinoma na železnico, so se zmanjšale ugodnosti, ki jih je kraj imel od priprega, furmanstva in gostinstva.

Prostorska rast Grosupljega

Še med obema vojnama je bilo Grosuplje le lokalno središče bližnje okolice — Grosupeljske kotline in ni imelo posebnih središčnih funkcij (če seveda izvememo osnovno šolo, železniško postajo in tovarno Motvoz in platno). Razvoj kraja se je začel šele po osvoboditvi in sicer tako, da se je tukaj okrepila industrija in je naraščala vloga Grosupljega kot občinskega središča z ustreznimi ustanovami od zdravstvenega doma in knjižnice do banke in zavarovalnice.

Leta 1953 sta bili združeni naselji Stranska vas in Grosuplje — kraj je uradno nosil slednje ime. Leta 1961 je grosupeljska občina dobila meje, ki jih ima še danes. Demografska rast Grosupljega je bila v slovenskem merilu visoko nadpovprečna: leta 1869 je Grosuplje štelo 302 prebivalca²², leta 1948 753 prebivalcev in ob zadnjem popisu leta 1981 4.502 prebivalca.²³ Tako so njegovi indeksi rasti števil prebivalcev naslednji: 1984/1869 249, 1981/1948 598 in 1981/1869 celo 1.491.

¹⁷ Smole, 105.

¹⁸ S. Mikuž, 76.

¹⁹ T. Kurent, Valvasorjeve Praproče in njihove kasnejše prezidave, ZOG, 1969, I, 167—174.

²⁰ Smole, 562.

²¹ Med leti 1908 in 1945 je obstajala večja delavnica za strojenje kož, leta 1920 pa so ustanovili manjše vrvarsko podjetje, ki je kasneje preraslo v tovarno Motvoz in platno. KLS, II., 131.

²² Sešteli smo število prebivalcev Stranske vasi in Grosupljega.

²³ Povečanje gre tudi na račun leta 1961 izvedene priključitve prej samostojnih naselij Perovo in Jerova vas h Grosupljemu.

Prostorska rast Grosupljega je bila podobna rasti večine naših manjših naselij, ki so se zaradi takšnega ali drugačnega razloga v povojnem času pričela na hitro širiti. V grobem kažejo nova naselja dve vrsti zasnov: linearno ali radialno, Šmarje, na primer, nam lahko služi za zgled linearne zasnove, Grosuplje pa se je širilo bolj radialno, oziroma v obliki podkve okrog Brinjskega hriba. Takšna rast se je torej delno opirala na oblikovanost zemljišča, delno pa na zasnovo prometne mreže, saj se v kraju križajo ceste regionalnega pomena in naselje ni vezano le na eno glavno prometno os tako kot v Šmarju. Čeprav so tudi na Grosupljem deloma porabili staro omrežje lokalnih in poljskih poti za trasiranje ulic, pa je delež novih uličnih potez tukaj večji kot v Šmarju. Od precej razvejenega sistema poti starega Grosupljega in Stranske vasi so v poteku današnjih ulic ohranjene lokalne poti proti bližnjih vasem. Tako je današnja Partizanska vodila proti Velikemu Mlačevemu in dalje proti Krki, Ob Grosupeljščici v Jerovo vas, Brinje I na Perovo, Pod gozdom IV v Brvace. Hribska, Cesta na Krko, Prečna, Pod hribom, Za gasilskim domom, Brinje II, Stranska pot I in II, del Pod gozdom I in II, Stritarjeva, Trubarjeva, Levstikova in še katera pa so nastale tako, da so regulirali poljske poti, ki so vodile do njivskih parcel. (Glej karto št. 3).

Potem, ko sta bili že oblikovani obe naselbinski jedri — Grosuplje in Stranska vas, je pozidava v grobem potekala v dveh fazah. Najprej se je širila radialno ob glavnih cestah in sicer v obliki petih krakov. Med njimi je najmlajši severni krak, saj je zaživel šele, ko so v petdesetih letih uredili priključek na avtocesto. Kot že rečeno, je stara lokalna zveza med Stransko vasjo in Perovim vodila po trasi današnje ulice Brinje I. Poleg prostora ob glavni cesti Ljubljana—Novo mesto je bil najprej pozidan pas ob Partizanski cesti, ki je predstavljala odcep ceste proti Krki in proti Turjaku, kjer se je Taborska cesta nekdanj odcepila s Ceste na Krko šele za križiščem z dolensko progo.

Današnja Taborska cesta vzdolž železniške postaje je novejšega nastanka, čeprav so bile hiše ob njej in ob Kolodvorski (ki so jo trasirali takrat, ko je pričela delovati dolenska železnica) v glavnem pozidane pred letom 1945.

V drugi fazi, nekako od leta 1960, ko se je gradbena dejavnost na Grosupljem močno razmahnila, se je postopoma polnil prostor med kraki v koncentrični smeri od jedra navzven. Tako je danes ostal neposeljen le Brinjski hrib in močvirnat svet ob Grosupeljščici, za katerega pa že obstajajo zazidalni načrti. Že v prejšnjem obdobju (med leti 1946 in 1960) so strnjeno pozidali Levstikovo ulico, Stransko pot III, Brinje I in Pri nadvozu. V šestdesetih letih so bile v posamične zazidalne otoke vključene že večje površine, na primer Pri mostu, ob Jurčičevi, Veselovi, Partizanski, Trubarjevi, Pod gozdom I do III, Pod hribom I do III, na Brinju II. Od leta 1970 so nastali naslednji večji kompleksi zasebnih stanovanjskih hiš: Pod gozdom IV do VIII, na izteku Brinja in ob Murnovi ulici, Ob Jakhlovi, Župančičevi, Kovačičevi, Obrtniški, Kozinovi, Seliškarjevi, Prešernovi itd. (Karta št. 4.). V zunanjem naselitvenem pasu, na Mrzlih njivah, so postavili tudi šest petetažnih stanovanj-

skih stolpičev, ki poleg nekaj blokov v središču Grosupljega predstavljajo edino večjo akcijo družbene stanovanjske gradnje v kraju. Sedemdeseta leta so bila tudi čas, ko so na južnem obrobju Grosupljega postavili veliko število industrijskih obratov, skladišč in drugih naprav, pa tudi nekaj objektov javnega programa, kot je osnovna šola, vrtec, veterinarska postaja, gasilski center in pekarna.

Prispevek urbanizma k poteku urbanizacije na Grosupljem je bil skromen: urbanistični program iz leta 1968 je na primer le shematično načrtoval posamične cone, oziroma določil gradbene površine, ki so jih v naslednjih letih tudi dejansko pozidali (izjema so le kmetijske površine severno od vzhodnega kraka Adamičeve ceste.) Po tem načrtu je središče omejeno na območje med Taborsko, Pod gozdom, Aškerčevo, Trubarjevo in Kolodvorsko. Znotraj tega območja je pozidava potekala dokaj »spontano«: nekaj lokacij so zasedle stavbe javnega značaja in to predvsem ob Adamičevi, Kolodvorski in Taborski cesti. Zgradili so nekaj stanovanjskih blokov, ostali prostor pa je bil na razpolago zasebnim graditeljem. Na obrobju so po zazidalnih načrtih nastajala večja strnjena območja z individualno stanovanjsko zazidavo, o čemer smo že govorili. Pri tem je značilno, da imajo vsa območja podobno zasnovo, nastalo po istem kopitu: zemljišče je parcelirano v pravokotniške parcele (kjer je »idealna oblika« kvadrat), speljane so »napajalne« poti in to najpogosteje v obliki zank, lokacija zasebnih hiš je praviloma izbrana tako, da stavba stoji sredi vrta in je le manjše območje ob Partizanski in Veselovi pozidano z vrstnimi hišami v zamikih.

Kot smo že rekli, se je Grosuplje v zadnjih sto letih razvilo iz vasi oziroma iz furmanske postojanke najprej v lokalno središče z železniško postajo, nato pa je v zadnjih desetletjih doživelo kvaliteten in kvantitativni preskok v občinsko središče in v stanovanjsko zaledje Ljubljane, kar naj bi pomenilo, da Grosuplje postaja urbano naselje. Kljub temu, da bi po geografskih merilih²⁴ (kot so lega ob prometnem križišču, razmeroma gosto naseljeno agrarno zaledje, bližina Ljubljane kot središča večje pokrajinske enote itd.) Grosuplje že v zgodovini imelo možnosti za napredovanje v trg, se je šele pred nedavnim začel njegov vzpon v središče, kjer sta v ospredju prav omenjeni urbanski funkciji, to je sedež občine in z njo povezanih ustanov in dejavnosti, ter privlačnost Grosupljega in Šmarja za Ljubljančane, ki si tod grade stanovanjske hiše.

Reči pa je treba, da sta s stališča oblikovanja prostora novi vlogi Grosupljega rešeni stihjsko, nekvalitetno. Slabo oblikovanje pa ni napaka sama po sebi, temveč je odraz slabe regionalne in lokalne prostorske organizacije in pomanjkanja trdnih urejevalskih zamisli. Urbanistične in načrtovalske strokovne službe nosijo večji del odgovornosti za »stihjske« učinke v novozgrajenih predelih, saj so le-ti nastajali pod njihovim okriljem.²⁵

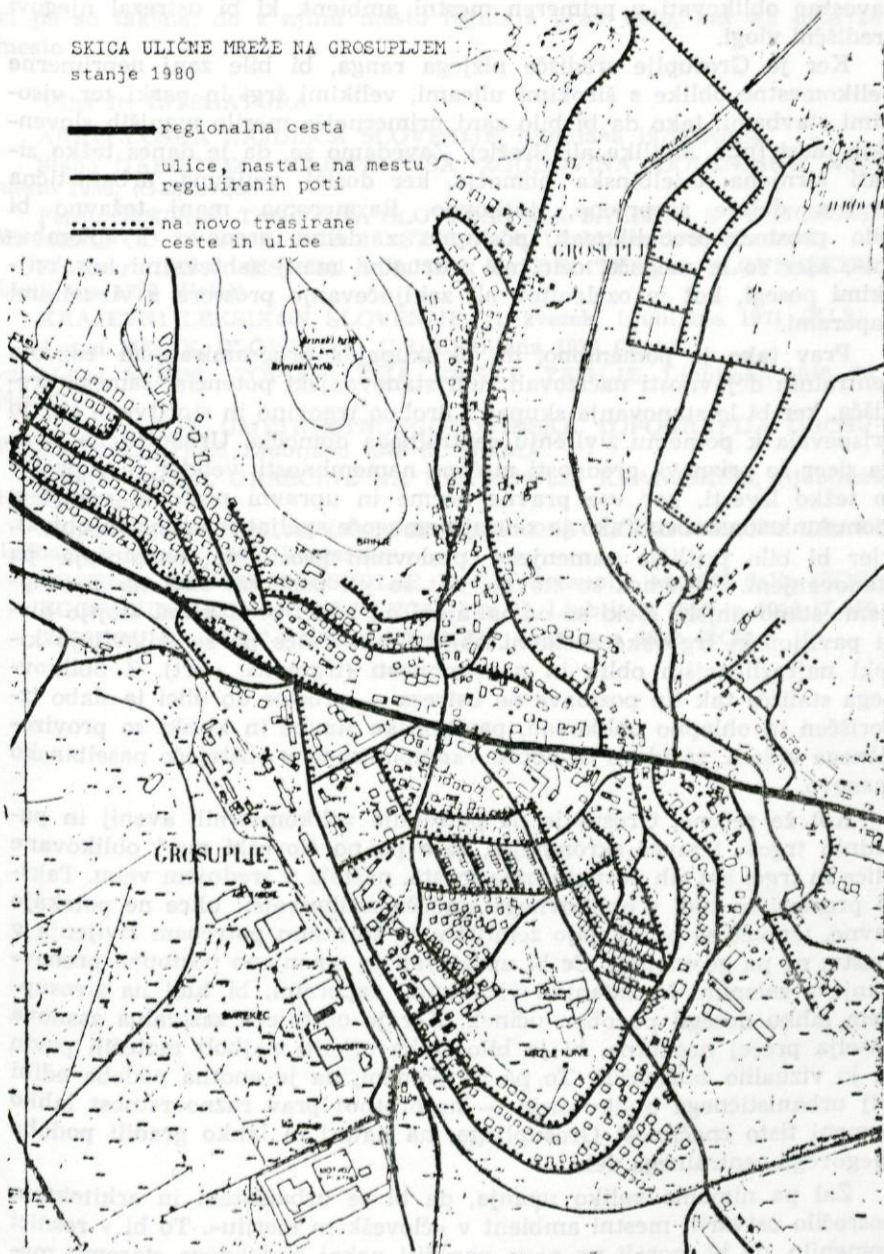
Naloga pričujočega prispevka je nakazati možnosti za boljše oblikovanje Grosupljega kot središča občinskega pomena. Ker na Grosupelju

²⁴ Glej Melik, 257—258.

²⁵ V prostoru UN Grosuplje in Šmarje pravzaprav ni črnih gradenj, vendar legalnost ne zagotavlja smotrnosti in načrtnosti.

SKICA ULIČNE MREŽE NA GROSUPLJEM
stanje 1980

- regionalna cesta
- ulice, nastale na mestu reguliranih poti
- ..... na novo trasirane ceste in ulice

skem ni zgodovinskega urbarskega naselja, ki bi nudilo najbolj »naravne« možnosti za namestitev centralnih dejavnosti, bi bilo dobro središče kraja

zavestno oblikovati v primeren mestni ambient, ki bi ustrezal njegovi središnji vlogi.

Ker je Grosuplje središče nižjega ranga, bi bile zanj neprimerne velikomestne oblike s širokimi ulicami, velikimi trgi in parki ter visokimi stavbami, tako da bi bilo zanj primernejše merilo manjših slovenskih mest (npr. Metlike ali Brežic). Zavedamo se, da je danes težko zidati strnjena naselbinska območja, ker doslej veljavna urbanistična praksa deluje razpršeno, točkovno. Razmeroma manj težavno bi bilo prostor preoblikovati postopno z delno prenovo, s »plombami«, kjer so le mogoče, oziroma z drugimi manj zahtevnimi korekcijskimi posegi, kot je ozelenitev ali zaključevanje prostora z vizualnimi zaporami.

Prav tako je pomembno, da bi skupaj s programiranjem razvoja centralnih dejavnosti načrtovali tudi stanovanjski potencial samega središča, ker bi le stanovanja skupaj z drobno trgovino in storitveno obrtjo prispevala k polnemu življenju centralnega območja. Urbanistična stroka sicer že priznava prednosti mešane namembnosti, vendar je v praksi to težko izvesti, ker vse pravne norme in upravni postopki vodijo v monofunkcionalnost. Tako je skoraj nemogoče speljati naložbo za objekt, kjer bi bilo pritličje namenjeno poslovnim prostorom, nadstropja pa stanovanjem. Posledica so stavbe, kot so jih postavili tudi na Grosupljem: stanovanjski bloki so odmaknjeni od ulice, pred njimi stojijo nizki paviljonski trgovsko-poslovni objekti, vse češče pa se pojavljajo kioski najrazličnejših oblik in namembnosti (trgovina, obrt). Z oblikovnega stališča tak tip pozidave ne ustreza — prostor ob ulici je slabo izkoriščen in ohlapno oblikovan, paviljonske stavbe in kioski so provizoričnega videza, zazidava ni dobro vkomponirana v obstoječo naselbinsko zasnov.

Kot že rečeno, Grosuplje ne potrebuje velikomestnih avenij in paradižnih trgov, temveč skromnejše, zato pa po človeški meri oblikovane ulice in trge, kot jih poznajo naša mesta, nastala v srednjem veku. Takšni prostori so tudi z oblikovnega stališča zanimivejši: ulice ne potekajo ravno, temveč se prilagajajo zemljišču in sprotnim potrebam življenja v mestu, ne pa geometriji. Če bi upoštevali že omenjeno postopno prenavljanje z zelenimi in zidanimi vizualnimi zaporami, bi tudi na Grosupljem lahko dosegli podoben učinek. Ker je obstoječa zazidalna zasnova naselja precej neenotna, bi jo bilo treba očistiti najbolj motečih prvin in jo vizualno zaokrožiti. To pa ne pomeni, da je enotna podoba edini cilj urbanističnega oblikovanja — nasprotno: prav raznovrstnost lahko pomeni tisto značilnost Grosupljega, na kateri bi lahko gradili podobo njegovega centralnega dela.

Žal pa nimamo veliko upanja, da bi se urbanistom in arhitektom posrečilo ustvariti mestni ambient v »človeškem merilu«. To bi v resnici pomenilo, da bi morali na novo narediti nekaj podobnega staremu mestu, pri tem pa vemo, da urbanizem v praksi še ne zna ceniti in ohranjati prednosti tradicionalnih prostorskih zasnov. Zato tudi pri nas ni zaživila prenova, katere namen bi bil mestnim središčem dati takšno središčno vlogo, ki jo zmorejo. Namesto tega si gradimo nova središča,

ki pa so takšna, da z njimi mesto izgublja prav tisto, kar ga dela za mesto.

VIRI IN LITERATURA

ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA SLOVENIJE, Ljubljana 1975 (ANS).

Stane GABROVEC, NAJSTAREJŠA ZGODOVINA DOLENJSKE, Novo mesto 1956, (Gabrovec).

Ferdo GESTRIN, TRGOVINA SLOVENSKEGA ZALEDJA S PRIMORSKI-MI MESTI OD 13. DO KONCA 16. STOLETJA, Ljubljana 1965 (Gestrin).

Svetozar ILEŠIČ, SISTEMI POLJSKE RAZDELITVE NA SLOVENSLEM, Ljubljana 1950 (Ilešič).

KRAJEVNI LEKSIKON SLOVENIJE, II. zvezek, Ljubljana 1971 (KLS).

Anton MELIK, SLOVENIJA, II/3, Ljubljana 1958 (Melik).

Metod MIKUŽ, TOPOGRAFIJA STISKE ZEMLJE, Ljubljana 1946 (M. Mikuž).

Stane MIKUŽ, UMETNOSTNOZGODOVINSKA TOPOGRAFIJA GROSU-PELJSKE KRAJINE, Ljubljana 1978 (S. Mikuž).

Majda SMOLE, GRAŠČINE NA NEKDANJEM KRANJSKEM, Ljubljana 1982 (Smole).

Janez Vajkard VALVASOR: DIE EHRE DES HERZOGTHUMS KRAIN, Laibach-Nürnberg 1689 (Valvasor).

ZBORNİK OBČINE GROSUPLJE, I—XII, Grosuplje od 1969 dalje (ZOG).

ZGODOVINA AGRARNIH PANOG, I in II, Ljubljana 1970 in 1980 (ZAP).

ZGODOVINA CEST NA SLOVENSLEM, Ljubljana 1972 (ZCS).

Black & Decker, nova industrijska orodja

Priljubljenih in s tem pomagati graditi tako gospodarsko kot tudi družinsko blaginjo. Nadzorani so bili pri delu — pri Valvasorju naša računalna — uspešni, saj smo iz tega leta postavili svoj delovni program v praksi elektronskega orodja in orodja za izdelavo in montažo orodja, prodano v Jugoslaviji, naše proizvodnje. Vsepriljubljen pa orodja je se vedno izredno velika, zeli čimveč in se delo delovni program ni strahu tudi v prihodnje. To je razlog

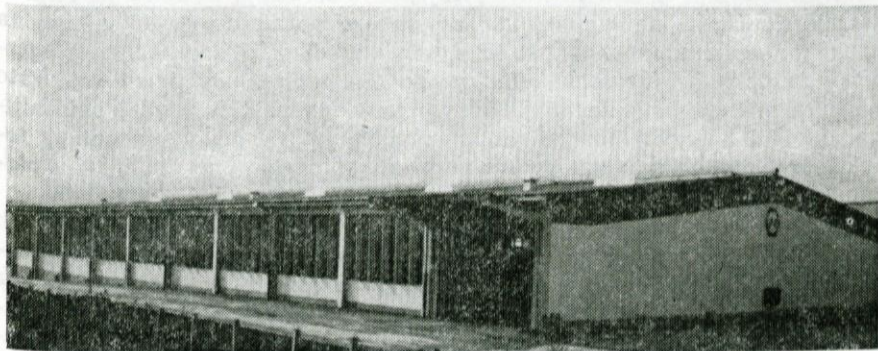
* Direktor tovarne Black & Decker, Grosuplje, TU 61200

DESET LET TOVARNE BLACK & DECKER

Stane Jurca*

Prvi začetki tovarne, ki so temeljili na uvozu orodja, so sicer starejši in verjetno je manj znano, da so prvo električno ročno orodje montirali v Ptuj, da so nato nadaljevali z delom v Višnji Gori in da je ta razvoj 1.4.74 pripeljal do uradne ustanovitve naše DO. Ponosni smo, da je prišlo do uspešne skupne naložbe ameriške družbe Black & Decker in ljubljanskega TI, skupne naložbe, ki je edina te vrste v Jugoslaviji, in naložbe, ki je v sicer kratkem času svojega obstoja postala primer smotrne poslovne odločitve, gospodarske uspešnosti in mednarodnega sodelovanja. Deset let sicer ni dolga doba, pa vendarle se je vredno spomniti, da smo leta 1975 imeli 70 zaposlenih, ki so izvozili za 126.164 £ blaga, da pa smo iz leta v leto izboljševali te rezultate in da smo ob koncu lanskega leta dosegli 1.250.000 £ izvoza s povprečno 140 zaposlenimi. V desetih letih torej 10-kratno povečanje; s skoraj 13.000 \$ izvoza na zaposlenega pa smo nedvomno v samem vrhu jugoslovanskih izvoznikov. V tem času smo dali na jugoslovanski trg skoraj 250.000 kosov raznega orodja; vrtalnikov, brusilk, žag in drugega ter 120.000 raznih

Black & Decker, nova industrijska hala

priključkov in s tem pomagali graditi tako gospodarsko moč naše države kot tudi osebni standard prebivalcev. Nedvomno smo bili pri tem — pač v okviru naših razmer — uspešni, saj smo iz leta v leto povečevali svoj delež v prodaji električnega ročnega orodja in cenimo, da je danes že vsako tretje orodje, prodano v Jugoslaviji, naše proizvodnje. Povpraševanje po orodju je še vedno izredno veliko, zato cenimo, da za naš domači proizvodni program ni strahu tudi v prihodnje. Tržne razmere

* Direktor tovarne Black & Decker, Grosuplje, YU 61290.

so za nas torej razmeroma ugodne, vendar smo kljub temu ponudili trgu vsako leto nove, dodatne vrste orodja in v letih 75 do 83 povečali produktivnost za petkrat.

Naš celotni razvoj je bil v preteklosti popolnoma in je še danes v pretežni meri vezan na izvoz. Pri tem se stalno srečujemo z neizprosniimi zahtevami kvalitetno in konkurenčno izredno zahtevnega zahodnega trga. V zvezi s tem dobi »prestrukturiranje proizvodnje«, ki jo toliko omenjamo v zadnjem času, to je sposobnost, da začnemo izdelovati tehnološko in finančno uspešnejše izdelke, izredno stvarne oblike in zahteve. Da bi temu bili kos, namenjamo del našega prihodka za razvoj; reorganizirali smo proizvodni sektor, vključili v to delo tudi sodelovalne z univerzo, da niti ne omenjamo pomembne skrbi, ki jo posvečamo stalnemu izobraževanju naših delavcev. Najbrž lahko rečemo, da je prvi otipljivejši rezultat tega hotenja in prizadevanja naš vrtalnik J 13 P 2; v delu imamo nekaj projektov, ki bodo pomembno vplivali na delo tovarne v prihodnje; prav tako pa je tudi jasno, da bo potrebno še veliko truda, sredstev in dobre volje, da dosežemo postavljene cilje.

Vse povedano nedvomno kaže, da smo mlada, dinamična DO s poslušom za to, kar potrebuje trg; da smo tudi v proizvodnji nedvomno uspešni in da skrbimo za svoj jutrišnji dan. Zato so tudi naši rezultati v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi podjetji nadpoperčni; pa vendar: finančni rezultati, ocenjeni realno, nekako ne gredo vštric s proizvodnimi zaradi izredno težkih in neugodnih razmer v gospodarjenju, zlasti v zadnjih letih. Stroški poslovanja rastejo hitreje od prihodka in zato je tisto, kar ostaja za nove stroje, za izboljšanje poslovanja, za OD, vedno manjše in ne zadošča več za zdravo, normalno poslovanje in za vsekakor nujno rast podjetja. Predvsem zaradi visoke inflacije in zgrešene, da ne rečem krivične, cenovne politike naši finančni rezultati zato ne odražajo vsega truda, ki je bil vložen v tovarno in je zato razumljivo, da je tak razvoj omajal zaupanje tujih partnerjev v prihodnost tovarne v Grosupljem. Šele zadnji rezultati pomenijo odločen in — upajmo — trajnejši premik v pravo smer.

Dvig produktivnosti in vsi drugi ukrepi in spremembe, ki so jih povzročile in zahtevale spremenjene razmere gospodarjenja, zahteva dodaten trud in napore od slehernega zaposlenega. To je toliko težje, ker dosegamo te rezultate ob istočasnem padanju realne kupne moči naših OD. Če pa dodamo k temu še delo v utesnjenih prostorskih razmerah, nadalje, da učinkovitejša proizvodnja zahteva večjo disciplino in spremembo določenih delovnih in organizacijskih navad, in ne nazadnje, da je naše delo zaradi pomanjkanja materiala pogosto kampanjsko, je razumljivo, da vsi ukrepi niso ravno prisrčno sprejeti. Pa vendar: posebno skrb posvečamo usposabljanju delavcev; splošni standard je nedvomno visok; nerešenih stanovanjskih problemov skorajda ni; ne delamo z zdravju škodljivimi snovmi in naši OD so sicer za malenkost, vendar stalno nad slovenskim poprečjem. Če nam pa z delom in srečo uspe, da se rezultati, ki smo jih nazadnje dosegli, ne bodo bistveno poslabšali, bomo tudi mi lahko omogočili našim delavcem standard, s katerim se ponajajo v drugih B-D tovarnah.

Gledano v celoti in upoštevajoč razmere, v katerih smo se razvijali in delali, je naš razvoj vreden zaviranja, pri čemer so naši delavci dokazali, da zmorejo tudi nadpovprečne storitve. Seveda ob tem ne smemo pozabiti, da je vse to omogočila šele preudarna odločitev, da začnemo s proizvodnjo električnega ročnega orodja pri nas; da gre za sodelovanje vseh naših kooperantov, dobaviteljev in kupcev; nadalje za delo številnih poslovnih in drugih prijateljev, banke, gospodarske zbornice in drugih..., da niti ne naštevam vseh, ki so sodelovali in še sodelujejo pri delu in razvoju naše tovarne in ki nedvomno prispevajo k njenemu uspehu. Zgolj zaradi ustaljenega pravila moram na kraju omeniti oba naša ustanovitelja, to je Black & Decker in Tehno-impex. Veseli smo, da lahko rečemo, da imamo pri obeh vrsto prijateljev, ki so iskreno zainteresirani za rast in uspeh naše tovarne in ki zato, da bi dosegli omenjena cilja, naredijo veliko več, kot to zahtevajo obstoječe pogodbe. Ni dvoma, da vsaj vodilni ljudje žrtvujejo zato tudi del svojega družinskega življenja. Brez razumevanja in pomoči svojih življenjskih partnerjev bi tega gotovo ne zmogli. Zato tudi vam iskrena hvala in veseli smo, da ste danes z nami. Skupni poslovni interes ter pristne prijateljske vezi, ki so se stkale med poslovanjem, so torej omogočili naš nastanek in razvoj in trdno sem prepričan, da se bodo le-te ohranjale in krepile tudi v prihodnje.

V teh razgibanih časih se seveda marsikdo sprašuje, kakšna bo ta prihodnost. V času, ko uradni list postaja vse debelejši, je težko predvideti nadaljnji razvoj; vendar pa že naše dosedanje delo, nadalje želja

in nuja, da smo uspešna tovarna, in obstoječe tržne možnosti nakazujejo določene smeri in cilje.

— Sedanja velikost s 155 zaposlenimi ne omogoča, da bi ponudili jugoslovanskemu trgu toliko blaga, kolikor ga potrebuje. Zato in iz drugih razlogov bi morali povečati sedanjo tovarno na ekonomsko velikost; na primer na 300 do 400 zaposlenih.

— Zmanjšati moramo delež tehnološko nezahtevnih izdelkov s ceno 1...2 \$/kg ter preiti k zahtevnejšim izdelkom s ceno 10 \$/kg.

— Tako prvi kot drugi cilj lahko dosežemo, če se trdneje vključimo v sistem B-D organizacije, to je, da ne glede na našo organizacijsko posebnost postanemo integralni del planiranja, proizvodnje... in vseh drugih dejavnosti B-D družine.

— Da vsi skupaj tako zadovoljimo jugoslovanski in vzhodnoevropski trg; zlasti zadnji bi — v primeru neenotnosti — ostal neizkoriščen tako za Black & Decker v celoti kot za Black & Decker Jugoslavije.

Tega dela pa je za naslednjih 10 let dovolj!

Vsem, ki ste doslej sodelovali in prispevali svoj delež k razvoju B-D Jugoslavije, iskrena hvala in čestitke za opravljeno delo; vaše izkušnje in pripravljenost za delo in sodelovanje, ki ste jih dokazali, so jamstvo, da bomo vsaj take uspehe dosegli tudi v naprej in da bomo kmalu dosegli vse zastavljene cilje.

... v drugih B-D tovarnah.

KOMUNALNO PODJETJE GROSUPLJE

Slovesnost ob 20-letnici
O dejavnosti in delovnih dosežkih je govoril

Anton Krašovec*

Dovolite mi, da vas vse tople pozdravim. Zbrali smo se, da počastimo 20. rojstni dan naše delovne organizacije, da počastimo 40-letnico osvoboditve Jugoslavije in ne nazadnje praznik občine Grosuplje. Marsikom se mogoče zdi nepomembno praznovati 20-letnico, ker je to kratka doba v zgodovini. Za nas člane kolektiva, ki združujemo svoje delo, pa pomeni polovica delovne poti oz. najboljša leta naših delovnih sposobnosti, ki so vtkana v razvoj delovne organizacije in širše tudi v razvoj občine Grosuplje.

Ko se je skupščina občine Grosuplje pred 20 leti odločila, da bi bilo treba tudi v naši občini imeti delovno organizacijo, ki bi se ukvarjala s stanovanjskimi in komunalnimi vprašanji, nam je za začetek nudila 1 zaposlenega delavca, Knjigovodski biro pa je odstopil delovni prostor. Takrat delovna organizacija v občini ni in ni mogla zaradi svoje majhnosti in brez premoženja predstavljati ničesar. V 20 letih pa se je delovna organizacija razvila do take mere, da težko najdeš v naši občini prebivalca, ki naše komunalce ne bi poznal in ne bi poznal našega dela — s svojim delom pa smo dosegli ugled in priznanje tudi izven naše občine.

V prvih letih našega obstoja smo se ukvarjali z upravljanjem in vzdrževanjem stanovanj in stanovanjskih hiš v družbeni lastnini, z organiziranim odvozom smeti in uredili pokopališče na Grosupljem. Z nekaj delavci na čelu s tov. Jožetom Hočevarjem, opremljenimi s krampi in lopatami, smo iz kolovoznih poti napravili Tovarniško cesto, cesto Grosuplje—Jerova vas in še nekaj drugih v naselju Grosuplje.

Ko smo prevzeli v upravljanje vodovod v občini Grosuplje in občini Trebnje, je bilo oskrbljeno s pitno vodo le okrog 35 odst. občanov. Ti vodovodi so bili prevzeti v slabem stanju oziroma so bile njihove zmogljivosti premajhne. Vodovod za naselje Grosuplje je komaj nudil zadovoljivo preskrbo, ni pa bilo kapacitet, ki bi nudile potrebno osnovo za večji in hitrejši razvoj naselja Grosuplje. S tem perečim problemom so se srečevali tudi v Žalni, Šmarju in na območju Stična — Trebnje. Vodovodov še niso poznali v Zagradcu, na Krki, v dobrepoljski dolini, škocjanskih hribih, Podtaboru, Slivnici, Račni, Mlačevem in drugih naseljih občine Grosuplje. Te investicije so bile velike za našo delovno organizacijo tako za izvajanje, kot za pridobivanje potrebnih sredstev. Za izgradnjo teh vodovodov so bili dogovorjeni samoprispevki občanov, ti

* Direktor Komunalnega podjetja Grosuplje, Grosuplje YU 61290, Cesta na Krko 7.

pa so predstavljali v predračunih le borih 5 odst. in še ta niso bila povsod zbrana v dogovorjenem času. Komunalno podjetje Grosuplje danes upravlja z vodovodi v dolžini 380 km, kar je približno enako kot v Ljubljani, z inkaso v Ljubljani pa se ne moremo primerjati. Vsi vemo, da brez vode ni življenja in napredka oziroma razvoja, le malokdo izmed nas pa pri odpiranju pipe še pomisli na to, koliko težkega dela je bilo potrebno vložiti za zgraditev vodovoda, zlasti pri gradnji vodovoda Zagradec — Krka, ko še nismo imeli rovokopačev.

V krajih, kjer so vodo pogrešali in pričakovali, pa se nam ob otvoritvah z izbranimi besedami zahvaljujejo in dajejo priznanje, kar smo bili deležni tudi ob otvoritvi vodovoda na Plešivici.

Komunalno podjetje je bilo tudi investitor in delni izvajalec za kanalizacijo in čistilno napravo na Grosupljem in v Ivančni Gorici.

V času našega obstoja smo uredili oziroma posodobili Adamičevo, Kolodvorsko, Taborsko, Župančičevo in druge ceste ter Adamičev in Jakhlev park in to od pridobitve projektne dokumentacije do pridobitve finančnih sredstev in izvedbe.

Ko se peljemo s priključka avtoceste proti Grosupljem, vidimo lepo novo urbano naselje Jerova vas. Za to naselje je bila naša delovna organizacija izvajalec vseh del za komunalno opremljenost zemljišča, to je odvod močvirskih voda, kanalizacije, vodovod, pripravili smo kanale za elektriko in telefon ter uredili vse ceste. Na enak način smo opremljali gradbena zemljišča za stanovanjsko in drugo gradnjo v naselju Grosuplje in delno tudi v drugih naseljih naše občine.

Osnova za viden razvoj v naselju Grosuplje in večjih naseljih v občini je bila večkrat povečana zmogljivost obstoječih vodovodov, gradnja novih vodovodov, izgradnja kanalizacije ter čistilnih naprav. Danes oskrbujemo s pitno vodo okrog 85 odst. prebivalstva v naši občini, v občini Trebnje pa še nekoliko več.

Z zadovoljstvom lahko povemo, da smo ena od maloštevilnih komunalnih organizacij v Sloveniji, ki v dosedanji veliki suši ni imela težav s preskrbo z vodo, da smo ena od komunalnih organizacij, ki ji do današnjega dne še ni bilo treba objaviti neljubega obvestila o motnjah pri preskrbi z vodo oziroma o zapiranju vode. Upamo, da so zadovoljni tudi uporabniki vode.

Da je voda vir življenja, ni samo naš slovenski pregovor, ampak je tudi življenjska resnica, saj se je v hribovskih vaseh, kjer so dobili vodo, izseljevanje ustavilo oziroma se življenje vrača.

Vsega nastetega pa ne bi mogli opraviti z golimi rokami, če ne bi sledili hitremu razvoju tehnike in poskrbeli za nabavo lastne strojne mehanizacije. To pa smo lahko dosegali z zavestnim odrekanjem višjim osebnim dohodkom, zato je nabava vsakega gradbenega stroja pomenila za naš kolektiv praznik. Še danes lahko s ponosom povem, da smo izvršili nakup prvega rovokopača Fergusona prej kot Gradis ali Slovenija ceste, prav tako pa se je na našem dvorišču pojavil še sodobnejši rovokopač volvo, takega stroja pa v tistem času ni imela nobena gradbena in komunalna organizacija v Sloveniji. S tako opremljenim strojnim parkom smo izvajali dela od Koroške do Bele krajine. Vodovode

smo gradili tudi v Ljubljani, Litiji, Vrhniki in Trebnjem. S ponosom lahko povem, da so nas za opravljena dela izven občine Grosuplje povsod dobro ocenili in pohvalili. Republiška konferenca zveze socialistične mladine Slovenije nam je že večkrat podelila priznanje za učinkovito organizacijo dela in sodelovanje z mladinskimi delovnimi brigadami. To ni denarno priznanje, vendar nam veliko pomeni, saj vemo, da je mladina zelo kritična.

Predno smo zgradili lastne garaže, delavniške in skladiščne prostore ter poslovno stavbo, smo domovali v raznih stavbah v naselju Grosuplje. Začasn dom nam je bila tudi vsem poznana Košakova hiša, ki smo jo sanirali, posodobili in tako rešili pred sigurnim propadom. V času gradnje našega lastnega doma je vsak takrat zaposleni dal prispevek z delom in zaslužkom.

Pogoji dela v komunalni dejavnosti kot glavni dejavnosti so gotovo najtežji, dela je treba opraviti v vsakem vremenu, v delovnem ali prostem času, prav zato se v našem kolektivu pojavlja velik odstotek delavcev v bolniškem staležu. Delo komunalcev je umazano in javno premalo cenjeno, pogostokrat tudi zaničevano in poniževano. Odnos dejavnosti in priznavanje našega dela se tudi odraža v naših osebnih dohodkih, ki so bili vedno nižji od gospodarstva v občini Grosuplje in nižji od povprečnega osebnega dohodka v občini. Problem nizkih osebnih dohodkov se pojavlja tudi pri razpisu prostih delovnih mest, saj se za delo komunalca nihče ne poteguje. Zato ne moremo delovnih uspehov primerjati z delovnimi organizacijami, ki imajo svoj delovni proces v zaprtih in ogrevanih prostorih, ki lahko v zimskih mesecih dosegajo enako ali večjo proizvodnjo (disciplina, organizacija dela) naši delavci pa so v tem obdobju na prisilnem zimskem dopustu. Lahko pa se primerjamo s komunalnimi organizacijami v naši regiji ali tudi v širšem slovenskem prostoru po kvantiteti in kvaliteti dela z najboljšimi. Prav tako smo med redkimi komunalci v Sloveniji, ki do danes v 20-letnem poslovanju še nismo poslovali z izgubo.

Želim, da bi prikaz naše prehojene poti skozi 20 let izvenel kot prikaz doseženih delovnih uspehov, ki se včasih hitro pozabljajo, in da bi naše delo vsaj nekoliko spoznali tudi tisti, ki ga dosedaj niso poznali.

Upam se trditi, da smo na 20-letni poti, kot je naslov naše knjižice, veliko napravili, le da veliko našega dela ni vidno, ampak ko je izvršeno, je globoko zakopano in to na območju cele občine. Da lahko danes govorimo o uspehih in delovnih zmagah, je zasluga celotnega delovnega kolektiva. Neštetokrat je bilo treba pozabiti na osebne interese, da so bili zastavljeni cilji doseženi pravočasno.

Probleme na področju financ so nam v veliki meri pomagali reševati Ljubljanska banka, Stanovanjsko-komunalna banka Ljubljana, Zavarovalna skupnost Triglav — Območna skupnost Ljubljana, Republiška vodna skupnost, Območna vodna skupnost Ljubljana — Sava, za kar jim gre naša iskrena zahvala. Pristrčna hvala tov. Ivanu Ahlinu in Jožetu Maroltu, ki sta bila tvorca ustanovitve Komunalnega podjetja Grosuplje. Hvala tov. Lesjaku, tov. Koščaku in tov. Grudnu, predstojnikom oddelkov oziroma komitejev pri Skupščini ob-

čine Grosuplje in vsem družbeno-političnim organizacijam. Zahvaljujemo se Postaji milice pri urejanju prometnih in drugih vprašanj. Hvala Zavodu za prostorsko, komunalno in stanovanjsko urejanje prostora na čelu s tov. Marjanom Ahlinom pri reševanju skupnih problemov. Ne moremo prezreti Krajevne skupnosti Grosuplje in drugih krajevnih skupnosti, kjer iščemo skupni jezik pri urejanju komunalnih in drugih zadev. Hvala delovnim organizacijam iz Grosupljega za uspešno sodelovanje in hvala vsem, ki so naši delovni organizaciji pomagali ali z njo sodelovali pri njenem delu in njeni rasti.

Poleg naštetih nalog, navedenih v brošuri, ki ste jo vsi prejeli, bo potrebno izboljšati starostno in tudi izobrazbeno strukturo. Potrebno bo še povečati delovno disciplino, delovno storilnost, odgovornost, organiziranost itd. Da bomo kos vsem nalogam v komunalnih dejavnostih, bo potrebno bistveno povečati število zaposlenih. Za vse delavce v komunalni pa se mora tako kot v ljubljanski komunalni in še kje zagotoviti osebni dohodek, ki bo enak povprečju v gospodarstvu v občini.

Kljub težkemu gospodarskemu stanju sem prepričan, da bomo še s tesnejšim sodelovanjem in medsebojno pomočjo dosegli zastavljene cilje v korist in nadaljno rast delovne organizacije v korist komunalnih dejavnosti, in tako bomo nadalje izboljševali komunalni standard za vse uporabnike komunalnih uslug.

KOVAČNICE IN KOVAČI

Jakob Müller*

Na Bičju pri Podtaboru sta ohranjeni dve kovačiji: pri Garvasu in pri Šmitu, vendar nobena več ne dela. V vasi sta bila leta 1985 še dva konja, v sosednji Podgorici dva, na Pecah pa ni bilo nobenega. Prej je bilo v dolini 30 konj. Kovač ALOJZ GARVAS (1869—1933) je bil rojen v Podgorici 8, po domače pri Ilovarju. Na četrtinskem gruntu so redili pet glav goveje živine. Alojz se je učil kovaštva pri Ignacu Stermoletu

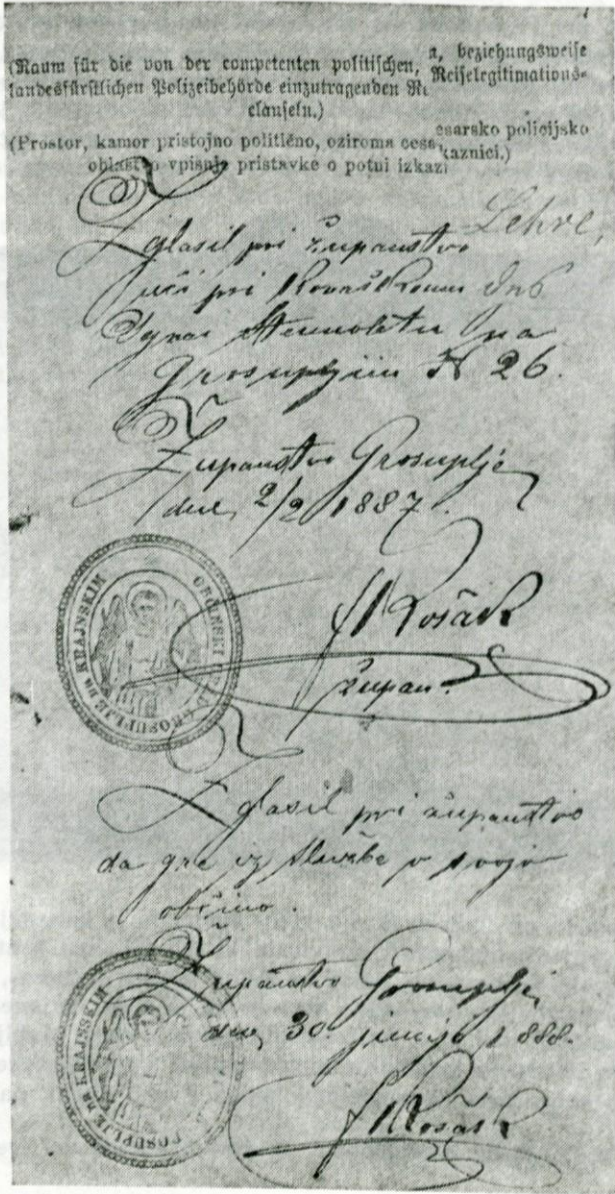

na Grosupljem in pri Janezu Šiplju v Št. Jurju, to je današnjem Podtaboru. Po ohranjenih delavskih bukvicah, ki jih je izdal šentjurski župan Janez Šipelj, je razvidno, da je bil Alojz »velke postave«, »dovziga« obraza, »kastajevih« las, »veliciga« nosa in da je imel »rujave« lase. Petega januarja 1887 mu je c. kr. okrožno glavarstvo v Ljubljani izdalo legitimacijsko listino za potovanje v notranjosti avstro-ogrskega kraljevstva za dobo enega leta. Grosupeljski župan Franc Košak pa mu je 2.

* Grosuplje, Yu 61290, Adamičeva c. 33, dipl. fil.; strokovni svetnik, ZRC-SAZU.

februarja istega leta potrdil, da se uči pri kovaškem mojstru na Grosupljem št. 26. Ohranjeno je Stermoletovo učno spričevalo, napisano v gotici, ki se v prevodu glasi:

S tem spričevalom potrjujem jaz, Ignacij Stermole, da se je pri meni izučil Alojz Garvas iz Podgorice. Pri meni je bil priden tri leta, bil je ubogljiv in zvest. Izvrstno se je izučil kovaštva in zna posebno dobro

podkovati konje. Zato ga priporočam vsakemu kovaču najboljše. K meni je prišel v uk 1. junija 1886 in od mene je odšel leta 1888 1. junija.

Datum nastopa uka in njegovo trajanje se po dokumentih očitno ne ujema. Alojz si je zaslužil spričevalo tudi od Janeza Šiplja, »pasejstnika in kavača in župana iz Šentjurjega«, ki mu je lastnoročno potrdil, da »dobro dela v kavaško tudi kmetvaje« oziroma »kovaška in kmetska dela«, in sicer »ljeta 1888 in 1889« in 1890. Pred sto leti je kovaški uk očitno trajal šest let (?), kajti Alojz Garvas je dobil še posebno učno spričevalo, iz katerega zvedemo, da se je pri Šiplju učil tri leta, in sicer od 30. novembra 1889 do 30. novembra 1892. Tudi tu se datumi v delavskih bukvicah in na učnem spričevalu ne ujemajo.

Po izučitvi je Alojz odšel v Ameriko. Pot mu je kot izplačilo dote plačal brat, ki je prevzel posestvo pri Ilvarju. V Pueblu (Colorado) je delal pet let, se vrnil v domačo Podgorico ter ponovno za pet let odšel v ZDA. Tam se je oženil z dekletom s Pustih sel na Dolenjskem. Ko je na delu v rudniku zbolel, je iz Amerike pisal domačemu županu Jožetu Hribarju, po domače Kovačevemu očetu, ali je res naprodaj Matevževa domačija na Bičju. Kupčija je bila kmalu dogovorjena. Alojz se je z ženo vrnil v domovino, kupil Matevžovo hišo, kovačnico, vrt (10 arov), gozd (95 arov) in njivo (32 arov) skupaj za 700 goldinarjev. Stara Matevževka, Neža Koščak, se je preselila v bližnjo Šmitovo hišo. To je bilo leta 1902. Naslednje leto se mu je rodil sin Alojz, žena pa mu je umrla. Ker se je pri hiši ohranil sorazmerno bogat arhiv, naj po davčni knjižici navedem še nekaj podatkov. Leta 1902 je Alojz Garvas plačal 3 krome zemljiškega davka in 3 krome hišnorazrednega davka.

Nekaj je bilo odpusta, tako je plačal skupaj 5 kron in 17 vinarjev. Davka s prikladami pa je bilo 1 krona ter 4 vinarji.

Leta 1912 pa je hišni posestnik in kovač Garvas plačal:

zemljiškega davka	2 kroni, 29 vinarjev
hišnorazrednega davka z dokladami	4 krome, 40 vinarjev
razvidnostne pristojbine	1 krono

Za primerjavo s kupno ceno: krona je pol goldinarja, vinar pa stotinka krone.

Z drugo ženo Frančiško Škrjanec z Vina je imel kovač Alojz štiri otroke, tri hčere in sina Jožeta (1927). Oba sinova sta postala kovača. Sin Alojz se je izučil pri očetu, pozneje pa je odšel v rudnik Trbovlje. Drugi sin Jože se je učil leta 1944 pri Andreju Skubicu na Lavrici. Po vojni je odšel k vojakom, kjer je delal v kovačnici, in sicer v Slovenski Bistrici, v Petrinji in v Bjelovarju. Veterinarski kapetan Davorin Kalinšek mu je ob odpustu 1949. leta izdal potrdilo, da je delal samostojno, marljivo, pravilno in dobro. Jože Garvas je delal tudi na avtocesti Beograd—Zagreb in bil dvakrat udarnik. Vendar potrdila in priporočila vojaške oblasti niso zalegla: ker ni imel pomočniške dobe, mu občinska uprava ni dala obrtnega dovoljenja. V letih po zmagi revolucije časi niso bili naklonjeni samostojnim obrtnikom. Tako se je Jože zaposlil v ljubljanski Utensili, kjer je delal 16 let večinoma v kovačnici pa tudi na strojih. Leta 1968 je začel opravljati v Gradbenem

podjetju Grosuplje razna kovaška dela: izdelavo in popravilo gradbenih elementov, strojev in naprav v kovinskih obratih. V očetovi kovačnici je koval le še zase in za protiusluge sovaščanom.

Garvasova kovačija je dvokapna, zidana stavba s podkovališčem, ki je odprto od dveh strani. Tla v podkovališču so lesena. Oboka v kovačnici nosi lesen tram — šipovnik. Tla v njej so ilovnata. Na levi in desni strani je po eno okno. Oprema: nožni meh, nakovalo, dva primeža, ročni vrtni stroj, hrastovo korito na ješi ter drobno orodje.

Alojz Garvas st. je naredil svinjake, lesen pod, podkleteno leseno kaščo, leta 1931 še kozolec z dvema oknoma. Kupil ga je v Šmarju od župana Škrjanca. Leta 1969 mu je Jože zamenjal dotrajano ostrešje. Jože je zgradil novo gospodarsko poslopje z 22 m dolgim ostrešjem, pod katerim so svinjaki, hlev, pod, kašča, klet in listnica. Redijo dve do tri krave ter dva prašiča. Seno deloma dokupujejo. Mleko oddajajo v zadruhu. Pridelajo tudi krompir in koruzo za domače potrebe.

Jože je zdaj že upokojen, zelo pa ga je prizadela smrt sina Jožka, ki je leta 1979 umrl za levkemijo, star 10 let.

O kovačiji pri Šmitu je mogoče malo povedati. Domačin je umrl že pred 1902. Po Šmitu je kovačijo kupila Jera Jeršin, Žarinova iz Sentjurja, poročena spet Jeršin. Dedič Jeršin je kovačijo prodal nekemu Repčanu, ki je na delu v Nemčiji, zato prostori niso dostopni.

Nenavadno je, da je kovačija tudi v vasi Sela, saj je vasica, ki je imela 1910. leta 10 hiš in leta 1981 prav toliko, sedem kilometrov oddaljena od Višnje Gore, razen tega pa je oddaljena tudi od ceste Višnja Gora—Leskovec. Vzrok te nenavadnosti je nenavaden, izredno sposoben človek, samouk za celo vrsto poklicev: JOŽE JANEŽIČ s Sel 8 (1905—1981). Bil je — po potrebi — kovač, kolar, tesar, mizar, čevljar, urar — ob vsem tem pa še

Selski kovač Jože Janežič

kmet. Rodil se je v vaški mežnariji, od tod domače ime pri Mežnarjevih. Njegov oče je opravljajl cerkveniške posle in zanje dobival bero, sicer pa je bil čevljar. Jože se ni učil nobenega poklica, lotil pa se je vsakega dela.

Kot kovač je delal obroče za kolesa voz in za kadi, ostril skrli, brusil sekire, lemeže, popravljaj kmečka orodja, krpal svinjske kotle, varil z glino in steklom. Za kovanje potrebno oglje so mu prinašali tudi naročniki sami — v vasi je bilo razvito ogljarstvo. Delno kuhajo oglje še zdaj. Jože je delal tudi vozove, gumarje, in to kovaška in kolarska dela. Naredil je stroj za izdelovanje strešnikov, mline za mletje sadja. Na do-

Jože Garvas v domači kovačnici leta 1976

mačiji, nekoliko pod nekdanjo mežnarijo, si je uredil mlin na bencinski in pozneje na električni pogon. Delal je skobelnike zase in za potrebe soseske. Seveda je opravljal tudi podkovska dela. Vrtalni stroj si je iz elementov naredil sam. Poleg kovaštva je največ tesaril. Večina selskih ostrejših je delo Jožetovih rok. Z očetom so hodili tesat in vezat tudi sinovi Jože, Polde, France. Slednji dela kot varilec pri Gradbenem podjetju Grosuplje ter doma kmetuje. Oče Jože je za čevlje domačih strojil tudi kože.

Kovačijo si je zgradil sam, in sicer »na paradano«, to je s pokonci postavljenih tramov v razdalji kakih 20 cm, kot polnilo pa sta uporabljena kamen in malta. Apno je žgal sam kar za hišo. Stene kovačije, ki meri $3,80 \times 2,80$ m, stojijo na tramih, ležečih na tleh. Dvokapna streha z napuščem 1 m od tal je bila sprva krita s slamo, zdaj je z opeko, ki jo je naredil Jože sam. Vrata so enokrillna, lesena, tla v kovačnici so ilovnata. Ob steni nasproti vrat stoji ješa z zidanim obokom in brez

dimnika. Dim se je umikal skozi odprto podstrešje. Oprema: panj z nakovalom, nožni meh (naredil ga je sam), vrtalni stroj, primež in drobno orodje.

Stara stanovanjska hiša ima hlev in listnico pod isto streho. Poleg hiše je mlin, iz listnice predelana mizarska delavnica ter svinjak. V vod-

Janežičeva kovačija na Selih (Foto: Lojze Jeranko, 1986)

njaku na vreteno se zbira strešnica. Ob hiši je še lesen pod z eno steno v treh kozolčnih oknih z repom. Ker je bil Jože tudi čebelar, si je postavil lesen čebelnjak za 15 panjev. Leseno stranišče je bilo ločeno od hiše. Mladi gospodar si je postavil veliko sodobno stanovanjsko hišo.

Pri hiši je bilo bolj malo zemlje — zdaj jo imajo 10 ha, od tega polovico gozda — zato je Jože Janežič delal večkrat za plačilo v naravi, zlasti za seno, saj so redili 3—5 glav živine. Navadno so imeli tudi 2 prašiča in 1 svinjo. Pridelovali so koruzo, krompir, oves, pšenico. Zdaj imajo krave mlekarice. Mleko oddajajo v stiško mlekarno. Traktor imajo od 1973 leta.

Poleg Jožeta je na Selih za lastne potrebe koval tudi Omahen, po domače Vovk. Kovaški meh so imeli v kajži.

Ivančna Gorica je bila leta 1910 zaselek devetih hiš na obrobju Mleščevega in Stične — leta 1981 pa je štela 252 hiš — vendar je imela ob stari cesti Ljubljana—Novo mesto ter ob križišču s cesto Stična—Žužemberk ugodno prometno lego, zato je bila kovaška obrt kar močno razvita.

Najstarejšo znano kovačijo je imel menda Povzarjev Stane še sredi preteklega stoletja, in sicer na današnji Livarski ulici. Stara je bila tudi kovačija ob glavni cesti nasproti fotografa Erjavca. V njej je zadnji koval Mihael Fajfar. Rojčeva kovačnica je bila zgrajena že po letu 1900. V njegovi trgovini in gostilni so se ustavljali prevozniki in kmetje, zato je podjetni Anton Rojec del hlevov preuredil v kovačnico ter si

najemal kovača oziroma kovače, ki so stanovali nad kovačnico, in sicer na mestu sedanje diskontne trgovine.

Tudi na prostoru Livarne Viktor Koleša, točneje na mestu vratarnice, je v mehanični delavnici Antona Petruna, ki je leta 1929 umrl v prometni nesreči, začel 1931 delati kovač LUDVIK ZADEL (1896—1979), doma od Sv. Roka pri Šentvidu. Kovaštva se je izučil pri Pušu v Radohovi vasi, podkovsko šolo pa je končal v Ljubljani. Leta 1931 je postal

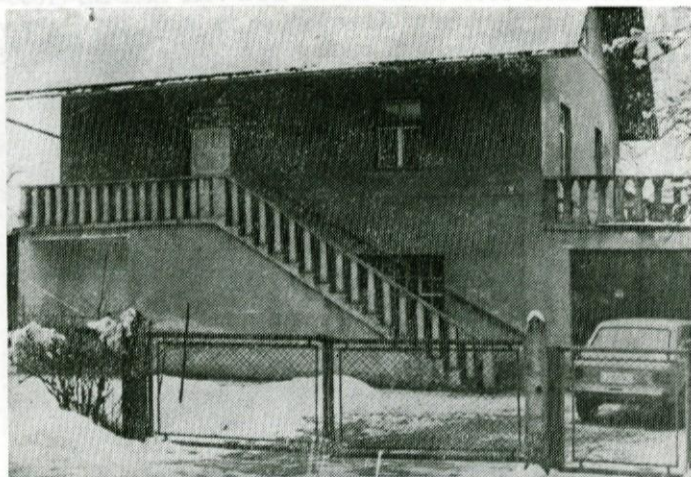

Ludvik Zadel-ivanški kovač

samostojen mojster v Ivančni Gorici. Dve leti pozneje se je preselil v lastno nadstropno hišo na nasprotni strani ceste, zdaj Ljubljanska 50, v kateri je imel v pritličju tudi podkovališče s kovačnico. Imel je več vajencev: Jožeta Štrublja s Hudega, Janeza Kutnarja iz Šentvida, Ivana Kastelica iz Velikih Pec. V njegovi kovačnici se je med vojno popravljalo partizansko orožje. Pri delu so mu pomagali Karel Pajk, Slavko Medved, Tone in Avgust Žitnik s Studenca. Aprila 1942 je moral oditi v partizane. Ludvik je postal borec Ljubljanske brigade. Belogardisti so ga ujeli v Debelem Hribu pri Temenici. Italijani so ga poslali v Gonars in nato v Perugia. Po porazu Italije oktobra 1943 se je peš vrnil v Ivančno Gorico ter znova odšel v partizane. Vendar tudi tokrat ni imel sreče: pri Igu so ga ujeli Nemci, skupaj z Nacetom Kovačičem s Studenca. Osvoboditev je dočakal v Dachauu, kjer je delal v tovarni. Po 1945 je kovaška obrt vse bolj pešala. Pri Zadelu je bila nekaj časa občinska kovaška delavnica, v kateri je delal tudi sam. Od 1961 do 1967 je bil zaposlen kot kovač v Litostroju, potem pa v kovačnici pri ivanškem transportnem podjetju do upokojitve 1969.

Ludvik je bil podkovski in vozni kovač, popravljal je poljedelske stroje ter kmečka orodja. Nekaj let je izdeloval tudi vozove z gumijastimi kolesi. Delavnik je imel od zore do noči, dostikrat globoko v noč. Pri delu mu je pomagala tudi žena, npr. pri pleskanju voz.

Kovačnica meri 9×5 m, tla so deloma lesena, deloma glinena. Oprema: panj z nakovalom, nožni, pozneje električni meh, vrtalni stroj, varilni aparat, kalilno korito ter 2,5 m široka ješa. K hiši je spadalo 75 arov zemlje, tako da so redili 2 prašiča.

Zadelova hiša s kovačnico in v garažo spremenjenim podkovališčem (Foto: Lojze Jeranko, 1986)

IVAN ROME (1897—1943), po domače Osrečanov Janko, s kmetije na Selih pri Šmarju, se je podkovskega in voznega kovaštva izučil na Igu. Kot avstrijski vojak je v prvi svetovni vojni prišel v rusko ujetništvo, iz katerega se je 1920 vrnil s trajnim zanimanjem za dogajanje v Sovjetski zvezi. Kmalu je začel kovati kot najemnik v Martinovi kovačiji na Sapu. Leta 1924 je najel kovačijo pri Zalarju pri železniški postaji Dobropolje. Kovačija je bila blizu križišč, železniške postaje in gostilne in velik del struške doline je koval konje ter naročal vozove pri Rometu. Imel je dva pomočnika in vajenca. Tu je zaključil svojo učno dobo tudi Anton Ferbežar z Malega Vrha, poznejši razdrski kovač. Leta 1932 je dal v Ivančni Gorici, zdaj Ljubljanska 35, po načrtih Marije Potokar-Plevnik, po domače Vahtarjeve Minke s Cikave, narediti enonadstropno hišo s kovaškimi prostori v levem pritličju. Z njim je prišel tudi zvesti pomočnik France Grm, delal pa je tudi Slavko Kavšek, po domače Povzarjev iz Ivančne Gorice. Sicer pa se je Rome vse bolj oprijemal lesne trgovine, ki je bolje nesla kot kovaštvo. Kot nakupovalec ljubljanskih trgovcev Jerančiča in Putriha je kupoval stoječe gozdove po Suhi krajini in hribih proti Litiji, jih dal posekati ter poskrbel za odvoz drv. Tovor je prodajal ne le v Ljubljano, temveč različnim železniškim zadrugam tja do Subotice. Rome je imel dva para konj in vozove za prevoz, kovaška pomočnika pa sta prijela za vajeti.

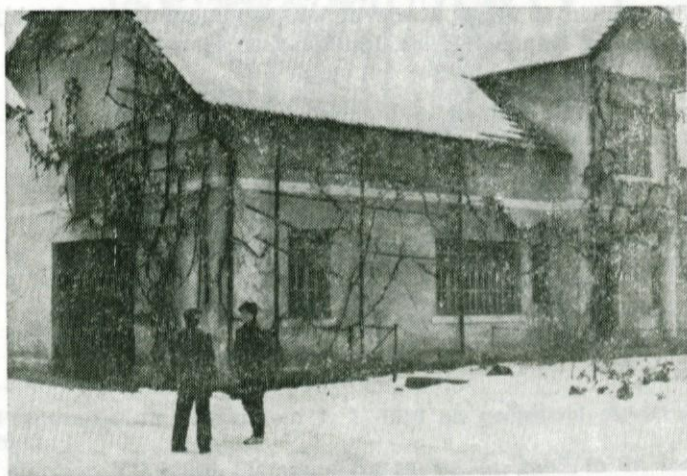
Rome je bil živahen človek in je veliko hodil po okoliških vaseh, zato ni čudno, da je lahko koristno pomagal partizanom. Bil je eden iz-

Ivan Rome-ivanški kovač

med voznikov v znameniti akciji, ko so partizani dobili cel vagon materiala iz Ljubljane, na postaji v Ivančni Gorici pa so ga pred očmi italijanskih stražarjev naložili na vozove in srečno odpeljali. Skozi Rome-tovo hišo je šel tudi material, po katerega sta za partizane hodila Nace Kovačič in njegova žena. Tudi za partizana, ki je bil ranjen v bitki leta 1942 ne daleč od železniške postaje, je poleg drugih poskrbel kovač in lesni trgovec Rome, da so ga spravili na varno. Povezan je bil zlasti z Danilom Miličem, ki je imel mehanično delavnico nasproti Zadela, ter Rafaelom Simčičem.

Ob kapitulaciji Italije je pomočnik Slavko Kavšek odšel v partizane. Hčerka Anica, tedaj učiteljšnica, je postala skojevka — tečaje so imeli v stiškem Gradičku — sodelovala je na vseh mitingih in pri zbi-

Rometova hiša s kovačnico (Foto: Lojze Jeranko, 1986)

ranju hrane in oblačil po okoliških vaseh. Zato se je ob ponovnem prihodu okupatorja umaknila v Ljubljano; tam so jo nekaj pozneje izključili iz šole in internata. Ker se je razširil glas, da so Anico domobranci ubili in pokopali na Igu, je šel oče na rodna Sela, da govornice preveri. Na Grosupljem ga je aretirala belogardistična patrulja, ki jo je vodil Ivan Mehle, Kroflov iz Stare vasi. Odpeljali so ga na Škofljico — med potjo so se ustavili pri Tončku na Cikavi, kjer so Rometa videli krvavega od udarcev — in ga še isto noč, 13. dec. 1943, ustrelili. Žena z dvema nepreskrbljenima otrokoma je ostala sama. Po vojni je dobivala po možu le preživalnino. Rometu niso priznali statusa partizanskega sodelavca zaradi njegove »razredne nečistosti«.

Nadstropna hiša stoji vzdolžno ob glavni cesti. Vhod v kovačnico je skozi podkovališče na levi strani hiše. Poleg od treh strani zaprtega podkovališča z lesenim podom je poseben prostor za hranjenje oglja. Kovačnica ima mere 8 × 5 m. Tla v njej so ilovnata, strop je obokan, na cestni strani sta dve veliki mrežasti okni. Ješa stoji nasproti vhoda ob steni. V kovačnici je nakovalo, nožni meh, ročni vrtalni stroj, delovna miza s tremi primeži, korito za kaljenje.

Po vojni je bila v Rometovi kovačnici nekaj časa občinska kovačnica, od 1950 pa jo je imel v najemu Karel Blatnik z Vrhpolja, ki je delal do 1978. leta.

VIRI IN LITERATURA

Ahlin, Ivan, ZOG XIII, 44—52.

Arbeitsbuch/Delavske bukvice für/za Alois Garbas. 1887.

Garvas, Jože, Bičje 3, feb. 1985.

Janežič, Jože, Grosuplje, Rožna dolina, junij 1985.

Kalar, Franc, Ivančna Gorica, Partizanska 3, jan. 1986.

Marn, Anica, Šmarje-Sap, Jurčičeva 14, jan. 1986.

Rome, Rado, Šmarje-Sap, Jurčičeva 18, jan. 1986.

Savnik, Roman in drugi: Krajevni leksikon Slovenije II., Ljubljana 1971.

Zadel, Angela, Ivančna Gorica, Ljubljanska 50, sept. 1985.

PRIMOŽ TRUBAR IN NJEGOV POMEN ZA SLOVENSKO KULTURO*

Jože Rajhman**

S Primožem Trubarjem smo pred 400 leti dohiteli svoj čas, ga prehiteli in se uvrstili med evropske narode. Iz neke skorajda amorfne mase smo se razvili v avtonomen narodni subjekt, ki je bil sposoben, da svoj govor povzdigne v knjižni govor, svoj jezik v knjižni jezik. Primož Trubar je postal »vogelni kamen naše kulture, mož, ki je prvi zapustil

PRIMOŽ TRUBAR, lesorez J. Lederleina iz leta 1878.

* Predavanje na Grosupljem 7. 2. 1986 ob počastitvi 400-letnice Trubarjeve smrti.

** Maribor, YU 62000, Slomškov trg 20; dr. lit. zgod. in dr. teol. znanosti, univ. prof. na mariborskem oddelku teološke fakultete v Ljubljani.

trajne sledove svojih stopinj v slovenski zemlji« (I. Prijatelj). Na stičišču različnih kulturnih tokov se je Primožu Trubarju posrečilo ustvariti slovenski kulturni prostor in njemu lastno kulturno poslanstvo. Iz slovenske narodove duše je izvabil tisto, kar jo označuje: nenehno hotenje po izvirnosti in samorastništvu. Prav zato je Primožu Trubarju uspelo, da je prvotni vzgon — reformacijo prenesel na slovenska tla. Ni namreč mogoče »tuje učenosti« presaditi na domača tla, če le-ta niso pripravljena na sprejem tujka. Primož Trubar je vedel, da slovenski narod ne bo nikoli sprejel tistega, česar se v globinah njegove narodne zavesti ni spočelo. Slovenski narod more sprejeti le tisto, kar je v koreninah pristno njegovo. Zato ni prenesel reformacije v slovenski prostor nekritično. Ni prevajal reformacijskih besedil (katekizem, pesmarica, sveto pismo), temveč jih je bolj ali manj prirejal, da bi jih uskladil s slovenskim značajem, s slovenskim čutenjem, pa četudi je moral pri tem nemalokrat okrniti, preoblikovati in tudi preurediti temeljna reformacijska besedila (Artikuli 1562). Vendar je vedno pazil, da se ni pregrešil proti osnovnim pravilom samega prevajanja in je duh protestantskega sporočila ostal nespremenjen. Šlo je za »posodobitev«, prilagajanje, za celotni oznanjevalni proces v slovenskem jeziku.

Pri tem se nam samo po sebi postavi vprašanje, kako je zmožni Primož Trubar svoje »delo« začeti in ga dokončati. Odkod njemu neizčrpna energija za »delo«, saj je moral že kmalu spoznati, da njegovo »delo« ne bo povsem uspelo; preveč je bilo nasprotnih teženj, njegova zavzetost pa kljub vsemu ni pojenjala. Pero mu je iztrgala iz rok šele smrt. Na smrtni postelji je dokončal prevod Lutrove Hišne postile. Le nekaj vrstic je ostalo še neprevedenih.

Trubarjevo delo je enovito, ni razdrobljeno, ni samo del nekega neizpoljenega načrta, temveč vztrajno uresničevanje prvotne zamisli, da je treba Slovincem omogočiti v lastnem jeziku brati vse tisto, kar je tisti čas bilo aktualno. Aktualno pa je bilo predvsem versko znanje. Trubar je svoje delo opravljal zaradi takšnega cilja, njemu je bilo treba vse drugo podrediti. Zanj je bila nevednost v verskih rečeh najnevarnejša iz mnogih vzrokov. Med prvimi pa je bil eshatološki vzrok. Misel o skorajšnjem koncu sveta je Trubarju bila stalno pred očmi. Z njo se srečuje v predgovorih, posvetilih, pismih. Postala mu je domača. V razlagah svetopisemskih besedil je našel dovolj opore zanjo. Misel se mu je vsiljevala v pero takrat, ko je razpravljal o Antikristu. Antikrist mu je bil papež in Turek. Slednji je dobival celo apokaliptične razsežnosti. Pripravljenost na »sodni dan« je bila predvsem tista gibalna sila, ki je spodbujala in ga spremljala pri delu. Čim bolj je šel v leta, tem bolj mu je predstava sodnega dne bila v opomin, naj svoje »delo« skrbno opravlja. Nič nenavadnega, če mu je ob grobu spregovoril njegov stari znanec iz let prve slovenske knjige Jakob Andreae in po tedanji navadi s svetopisemskim citatom (2 Tim 4) označil njegovo življenjsko pot: »Dober boj sem izbojeval, tek dokončal in vero ohranil. Odslej je namreč zame pripravljen venec pravice, ki mi ga bo dal tisti dan Gospod, pravični sodnik.« Njegovo okolje je ocenilo v tem duhu njegovo delo.

Zdi se, da smo na ta prvotni motiv za Trubarjevo delo pozabili in smo navajali drugotne motive, ki pa vsi izvirajo iz prvotnega: Trubar je bil in ostal kljub vsemu verski reformator, torej je njegovo delo imelo spodbudo predvsem v njegovem verskem prepričanju. Temu se ni čuditi. Že I. Prijatelj je videl to Trubarjevo prvobitno značilnost. Zapisal je ostre besede na rovaš tistih, ki so hoteli Trubarja drugače predstaviti in si ga po svojem kopitu spremeniti, da bi jim ustrezal. Ni prizanesel ne Aškercu, ki je videl v Trubarju zgolj velikega humanista, niti A. Fekonju (v Ljubljanskem Zvonu 1886), ki je iz Trubarja napravil pripadnika nekakšne sekte, ki je uporabila slovenski jezik le za »čisto verozakonsko neprijazne namene«. Niti prvi niti drugi ne morejo Trubarja pravilno ovrednotiti. I. Prijatelj je za tisti čas trdil, da more »o Trubarju, tem velikem verskem apostolu«, govoriti le tisti, ki ima »živ čut za verska vprašanja.« Treba je reči o Prijateljevem mnenju še tole: Trubarja so ocenjevali skoraj izključno slovenski katoliški raziskovalci in so bile njihove sodbe »katoliško obarvane«. Med njimi je skorajda Slomšek častna izjema, ko priznava Trubarju in njegovim sodelavcem nesebičnost pri delu za slovenščino, čeprav jim seveda rahlo očita, da so zašli »s prave poti«. Vendar je Slomškova možata odkritosrčnost v tistem času veliko pomenila. Žal se je Slomškova misel v kasnejših desetletjih izgubila, le Fr. Kidrič jo je obudil iz pozabljenja, da bi v svojem času poudaril nekatere značilnosti dobe, ki je tako in tako Trubarja razumela le v okviru svojih političnih strank.

Trubarjeva odločitev za reformacijo je bila odločitev z daljnosežnimi posledicami. Najprej moramo vedeti, da je Trubar segel po peresu šele v izgnanstvu (po letu 1547). Četudi razumemo njegovo priznanje o času, ko je razmišljal o pisanju in tiskanju slovenskih knjig, tako, da ta čas podaljšamo v čas njegovega delovanja v okrilju rimskokatoliške Cerkve, je jasno, da je Trubar začel razmišljati o pisanju in tiskanju šele po letu 1547, se pravi po tistih usodnih dogodkih, ki so zapečatili njegovo prvo obdobje in ga potisnili v povsem drugačno obdobje, obdobje, ki ga lahko označimo kot obdobje »Kristusovega izgnanca« (exul Christi). Se pravi, da je Trubar stopil na pot iskanja novih, še neznanih možnosti, ki so se mu sicer ponujale, da nadaljuje na drugačen način svoje poslanstvo za Slovence. Priznati pa je treba, da je šele v izgnanstvu začutil, kaj mu pomeni domovina.

In še nekaj je treba imeti pred očmi. Kolikor bi ostal še nadalje v domovini, bi bil stolni kanonik in slovenski pridigar v Ljubljani. Zelo verjetno se ne bi odločil za prestop, saj je še pozneje upal, da bo tridentinski koncil prinesel pomirjenje med katoličani in protestanti, torej mu ne bi bilo treba izstopiti iz Cerkve. Ravnal bi se po zgledu svojih zaščitnikov škofov Bonoma, Ravbarja in Kacijanarja. Zagovarjal bi potrebne reforme, ki so jih hoteli izvesti tako katoličani kot protestanti, in si prizadeval za poglobljeno versko zavest in odpravo praznoverja v skladu tudi s svojimi humanističnimi nazori. Pri tem pa ne bi pomislil, da bi slovenski jezik usposobil za knjižni jezik, ne bi mislil na šole, ne na turško nevarnost in potrebo po evangelizaciji južnovzhodnih (balkanskih) dežel. Iz njegovega prvega obdobja precej vemo, predvsem iz nje-

govih občasnih poročil, vemo o vsebini njegovih pridig, eno je celo objavil v svojem prvencu (1550) in jo pospremil z izjavo, da je »le-ta pridiga od Primoža Trubarja često pridigovana«. Vemo, da se je zavzemal za odpravo božjih poti, nepotrebnega čiščenja svetnikov in zidanja cerkva njim v čast. Toda tudi to je bilo še v duhu humanističnih načel, ki so jih zagovarjali tudi njegovi predstojniki vse do Urbana Tekstorja, ki je bil nanj pozoren šele po poročilu svojega tajnika, ki ga je poslal na tridentinski koncil, in po njem spoznal, da koncil ne misli na spravo z reformatorji. Trubar je bil le eden izmed osumljenih krivoverstva, vendar bi lahko trdili, da ni bil tudi prvi med osumljenimi. Med osumljenci so bili starejši in vidnejši predstavniki nove smeri v Cerkvi, npr. Paul Wiener in Jurij Dragolič, oba sta se poročila, Trubar pa očitno v tistem času še ni mislil na prelom s Cerkvijo, zato se je poročil šele v Rothenburgu ob Tauberi (po letu 1548). Prav to kaže še posebej, da je Trubar deloval bolj ali manj ob vseh simpatijah za reformacijo še v duhu humanizma. Neprostovoljno izgnanstvo (nikakor ni hotel priznati, da je bil njegov nenaden odhod iz domovine beg), je pospešilo proces, ki je pripeljal do obojestranske ločitve.

Od leta 1547 dalje je Trubar začel svoje delo v duhu reformacije na nov način. Kolikor je vedel že v domovini, da je beseda pred dejanjem (bogoslužje božje besede pred daritvijo, čeprav je tudi po mnenju M. Rupla opravljal celotni obred mašnega bogoslužja, ne da bi izpustil konsekracije kruha in vina), je sedaj postal služabnik besede. Ker ni mogel več opravljati svoje službe med Slovenci z živo besedo, jo je začel tiskati. Leto 1547 torej nikakor ne pomeni hkrati preloma s Cerkvijo in domovino, temveč samo s Cerkvijo, domovini je ostal še dalje zvest, rekli bi celo, v povečani meri.

Nehote se vsiljuje primerjava med njim in Vlačičem, Istranom, ki je zapustil svoj rodni kraj Labin in se posvetil popolnoma reformacijski ideji v Nemčiji. Postal je zadnji »luteranec«, zagovornik čiste reformacije v Lutrovem duhu, ni pa se, razen nekaj obrobnihih dejanj, nikoli zanimal za svojo ožjo domovino. Tudi M. Murko je opazil to razliko med Trubarjem in Vlačičem, ko je zapisal: »Hrvat M. Flacius, ki bi bil še bolj kot Trubar poklican, da bi deloval za reformacijo pri Južnih Slovanih, je postal eden osnovnih stebrov nemške reformacije, Württemberg pa je povrnil Južnim Slovanom s podpiranjem njihovega slovstva, kar je njihov rojak storil za nemški protestantizem.« Čeprav je tudi že Fr. Kidrič omenil Flacijevu nezanimanje za problem južnoslovanske reformacije, pa je M. Murko poudaril württemberško potezo, ki pa ni, tako se zelo močno zdi, v nikakršni zvezi s Flacijevim nemškim delovanjem, saj je Württemberg prepovedal na svojem ozemlju širjenje flacijanizma in izdatno podprl Trubarja, ko je šlo za zaježitev Flacijevega vpliva v Ljubljani po smrti Sebastijana Krelja.

Tako se nam razkriva enkratnost Trubarjeve odločitve. Četudi bi lahko v Trubarjevi odločitvi videli še nekaj vzrokov, ki so odločitev dodatno potrdili, med njimi predvsem Trubarjevo prešibko visokošolsko izobrazbo, ki je nujno vplivala od vsega začetka na Trubarjevo usmeritev v prakso, ne pa v univerzitetno kariero kot pri Vlačiču, je bila ven-

dar odločitev predvsem odločitev za slovenstvo. Nič lepšega, nič bolj presunljivega od Trubarjevih izjav o slovenskem narodu. Ne varčuje z besedami, išče znova in znova izraze, s katerimi hoče pojasniti svoj odnos do naroda, iz katerega je izšel. Njegov narod je »ubog, dobrosrčen«, svoje rojake nagovarja z »moji lubi Slovenci«, ne pozabi jih opomniti, da jim piše iz svojega »Nigdirdoma«, saj jim želi priklicati v zavest usodo slovenstva nasploh. Nenehno se vrača k osnovnemu spoznanju o »ponižanju in razžaljenju«, da bi odkril po sebi in prek sebe drugo in drugačno resnico o slovenstvu: »Bog mu je naklonil iz posebne milosti zaradi Jezusa Kristusa znanje slovenskega jezika.« Vedno je bil previden glede svojega znanja tujih jezikov, zavedal se je, da razume »precej« latinsko, nemško in laško, toda še ob koncu življenja bo zapisal württemberškemu vojvodi Ludviku, da se ne more pohvaliti s popolnim znanjem nemškega jezika.

Nikoli pa ni zapisal, da ne bi znal slovensko, nasprotno povzamemo iz njegovih izjav, da je mojstrsko obvladal materinščino, njen besedni zaklad in sintakso. Sestavil je prvi slovenski črkopis, se odrekel gotici in izbral, ne samo pod Vergerijevim vplivom, latinico kot pisavo Slovencev. S tem se je ločil tudi od nemškega vpliva, čeprav se v svoji vendarle dvojezični deželi ni mogel izogniti germanskim sposojenkam, ki so večidel že postale slovenska jezikovna last, da ni bilo čutiti razliko med izposojenko in lastno besedo (npr. gnada — milost, ki je bila pravzaprav tudi izposojenka iz mlajšega obdobja; z »gnado« pa je bilo slovenstvo povezano od svojih začetkov, ko je spremljalo prek Salzburga krščanstvo in se seznanjalo z njegovim strokovnim izrazjem). Tako je Trubarjev knjižni jezik bil povsem domača tvorba, ko ni iskal »novih, kunštnih, visokih, gladkih« besed (pomislimo na humanistične zahteve tedanjega časa po lepem in izoblikovanem jeziku). Tako je že s prvo knjigo posegel v širše plasti slovenskega naroda. Z njo je presegel hkrati tudi okvire same reformacije, saj so morali po njej seči tudi katoliški duhovniki, da bi prek nje mogli učiti svoje vernike, ko so se tudi sami učili svojega jezika. Kolikor je preprosta beseda posebnost Trubarjevega jezikovnega značaja, je tudi res, da je s svojo teorijo »okužil« morda celo Jerneja Kopitarja in vse tiste, ki so iskali pristen slovenski jezik tam, kjer je skozi stoletja ostajal čist in neomadeževan. Kolikor spet ni to Trubarjeva posebnost, temveč že tudi značilnost slovenskega narodnega značaja, toliko je treba spet reči, da je to posebnost slovenskega značaja odkril Trubar, odkril in se podvrjel naravnemu zakonu. Zato tudi ni sprejel Vergerijevega nasveta o »umetnem jeziku«, ki bi ga razumeli južni Slovani, zato njegovo zatiranje, da razumejo slovensko tudi prebivalci sosednih dežel.

Če so jezik in jezikovne posebnosti že v sami jezikovni strukturi, bolje v strukturi posameznega jezika, le da jih je treba odkriti, potem je ključ do slovenske kulture že v tem Trubarjevem odkritju: jezik ni umetni konstrukt, jezik je življenje. Tega osnovnega spoznanja Trubar ni nikoli zatajil. Moremo reči, da Trubar tudi hoté ni ustvaril knjižnega jezika v današnjem pomenu, temveč je pisal tako, kot mu je veleva nortranji čut. Pri tem pa ga je razumljivo vodila misel, da s svojimi tiski

širi »čisti evangelij«, tudi zato je moral ubrati drugačno pot, kot bi jo, če bi skušal po humanističnih načelih pisati v izbrani slovenščini. Zato je odklanjal, kot se zdi, tiste jezikovne inovacije, ki jih je prinesel iz domačega narečja Sebastijan Krelj, medtem pa je Jurij Dalmatin iz svojega narečja uveljavil le tiste, ki so bile sorodne po interferenci s Trubarjevim jezikom.

Jezik že ustvarja kulturo sam po sebi, njegove razsežnosti segajo prek jezikovnih struktur, ne pomenijo zgolj knjižnega ustvarjanja, temveč vplivajo prek jezika na narodovo kulturo nasploh. Jezikovna kultura sama po sebi pa zahteva izobrazbo, to se pravi šole vseh vrst, od osnovnih do najvišjih. Trubar je snoval tako osnovne šole kot srednje (stanovske) šole za potrebe slovenske protestantske cerkve, vendar je posebej iz besedila Cerkovne ordninge jasno, da ni ozko razumel zgolj potrebe po izobraženih protestantskih pridigarjih, marveč je namenil predvsem osnovno šolo širšemu krogu in vanjo sprejemal vse, dečke in deklice, kjer naj bi se naučili za življenje potrebnih veščin (omenja tudi obrt/antverb). Ob pisanju in branju so se učili računanja in vsega, kar bi utegnili potrebovati v življenju. Zato v posebnem poglavju »Od starrišev« v Katekizmu z dvejma izlagama opozarja na težko dolžnost staršev, da omogočijo otrokom potrebno osnovo za življenje.

Verska izobrazba je bila seveda prvenstvena naloga vsake šole, vendar moramo tudi to vzeti v kontekstu tedanjega časa. Če pomislimo na Trubarjev predgovor (posvetilo) v prevodu Pavlovih pisem (1567), ko se obrača k ženam plemenitega in nizkega rodu, ki se slovenščine iz njegovih knjig učijo in poučujejo svojo družino v slovenskem jeziku v verskih resnicah, nam to Trubarjevo sporočilo pove, da je slovenska knjiga našla prostor v krogu tudi tistega sloja, ki je bil njej tuj in nedostopen.

Hkrati z jezikovno kulturo je rasla Trubarjeva zavest o slovenstvu in ne nazadnje tudi o slovanstvu. Še danes se nam zdi nekoliko zunaj običajnega Trubarjevega kulturnega obzorja pismo, ki ga je pisal tik pred dokončnim odhodom iz domovine (1565) Adamu Bohoriču. Pismo je sestavil v klasični latinščini Sebastijan Krelj, a ga je na prvem mestu podpisal Trubar. V njem nagovarjata Adama Bohoriča, da prevzame mesto rektorja stanovske šole v Ljubljani, in sicer med drugim tudi takole: »Ne dvomimo, da dobro poznaš in neredko obžaluješ nesrečno kulturno zaostalost naše ožje domovine: saj je prava sramota, kako se vsepovsod šopiri zaničevanje do lepih umetnosti in zanemarjanje duhovne izobrazbe. Toda ko bi le vsi, ki to bedno rovtarstvo v resnici občutijo, hoteli združiti z nami vred vse sile, da mu napravijo konec!« Spoznanje o »rovtarstvu« je že na ravnini, ki presega zgolj osnovno izobraževanje, a povezuje že miselnost, ki jo je narekovala petnajstletna knjižna kultura na Slovenskem. Ni mogoče ustvariti bralne kulture, ne da bi si prizadevali za plemenitenje duha, ki ga omogoča izobrazba v »lepih umetnostih« in še »humanistična (duhovna) izobrazba«. Nikjer sicer ni rečeno, da je treba gojiti materinščino, vendar je razumljivo, da je hkrati z »lepimi umetnostmi« in »humanistično izobrazbo« rasla ob slovenskem učitelju in slovenščini kot pomožnem jeziku v ljubljanski srednji šoli tudi slovenska narodna zavest. To spričuje število študentov,

ki so se v Trubarjevem času vpisali na tübinsko univerzo in še vračali v domovino, da bi v drugi generaciji nadaljevali Trubarjevo delo, ne le v cerkvi, temveč tudi na slovstvenem področju.

Vsekakor je bilo Trubarjevo delovanje, gledano iz današnjega zornega kota, razvejeno in ni težilo navsezadnje samo h glavnemu smotru: verski izobrazbi, temveč je sproščalo hkrati vse tiste možnosti, ki so se rojevale ob glavni zamisli. Zato je razumljivo, da današnji raziskovalci Trubarjevega dela skušajo zajeti in osmisliti Trubarjevo delovanje v luči sodobnih humanističnih znanosti. Z njim se ukvarjajo vse humanistične stroke od jezikoslovja, pedagogike, umetnostne zgodovine do teologije. V interdisciplinarnem postopku pa se pokaže šele Trubarjeva veličina: bil je na začetku slovenstva. Nobena znanstvena stroka si ga ne more lastiti povsem in izključno. Na Trubarjevem spomeniku na Rašici je napisano: Primož Trubar, oče slovenske književnosti in kulture, na nagrobni (spominski) plošči v derendingenski cerkvi pa je zapisano: Primus Truber, Reformator der Slowenen. Če strnemo obe oznaki Trubarjeve osebnosti v eno, se nam šele odkrije stališče, ki je tudi izhodišče za razumevanje dela in življenja Primoža Trubarja.

Tako nam je Primož Trubar več kot reformator, več kot oče slovenske književnosti in kulture, saj v nas živi njegov duh, ki je kratkomalo sinteza slovenstva. Dokler bomo ostali zvesti svojemu slovenstvu, se bomo morali še in še srečevati s Primožem Trubarjem.

Primož Trubar, oče slovenske književnosti in kulture

Obrat, vse do svoje — s Krjačjevo knjo vrati, je vseh dvajsetletni življenjski boj kmetov proti Da so bile hiše pa večni svetli zili samo čimane, da so bili pomolni trumoti, čemeno in bakomac, orodje za črnjajeti in črno zobajeti, št. so bila pobuzare strobe, kaker so se le zopet za slavnega imajo, že potonjajkati s slavno črnjajeti in je potonjajkati potonjajkati in in pam kaka lakota krovca potonjajkati in kaka potonjajkati... da je bil Obrat vseh.

Slika Obrata, karkoli je vsegodišnji misli Jurca v 4. poglavju prvega slovenskega romana, je krasnoloko sicer pomaknjena in kakih dvesto let pred nastajajočo dobo, vendar bi (samostojnem) premisli vodstvenih Moljave in držveno prizadel. Med letom 1833 in 1885 se postavlja voj-

* Dr. H. Vek, razstavljal Slovenstva kulture - Trubarjevo 70 letni Grosuplje 1986.

JURČIČEVA MULJAVA

Stefan Barbarič*

Muljava, mirno vaško naselje nedaleč od dolenske Stične, je zaslovela in živi v splošni slovenski predstavi kot rojstni kraj pisatelja Desetega brata. Umetnostnim zgodovinarjem je poznana tudi po poznogotski podružnični Marijini cerkvi in po njenem zlatem baročnem oltarju. Popularnost, ki si jo je pridobila skromna, od prometa in tokov velikega sveta odmaknjena vasica, je nemalo preseгла sloves, s katerim se kitijo mnogi večji in bogatejši kraji. Spojila se je z imenom pisatelja, ki je tod preživel mladostna leta in je pozneje z ustvarjalno močjo v podobah ohranil utrip časa in poteze ljudi. Muljava, Jurčičev Obrhek, je prešla v šolsko knjigo, iz katere so si jo prisvojili rodovi učeče se mladine, postala je sestavina množične literarne izobrazbe, del kulturnega izročila.

Jurčičeva rojstna hiša na Muljavi

Obrhek, vse do kraja — s Krjavljevo kočo vred, je imel dvaindvajset številčk nad hišnimi vrati. Da so bile hiše po večini lesene ali samo ometane, da so bili posamni tramovi, čeravno iz bukovine, vendar že črvojedni in črno zakajeni, da so bile nekatere strehe, kakor se je iz zarez na slemenu bralo, že petnajstkrat s slamo prekrite in je skoraj sploh šestnajsto tu in tam kaka luknja krovca prosila: to nam potrjuje ... da je bil Obrhek star.

Slika Obrhka, kakršno je razgrnil mladi Jurčič v 4. poglavju prvega slovenskega romana, je kronološko sicer pomaknjena za kakih dvajset let pred pisateljevo dobo, vendar ta fabulativni premik predstavitev Muljave ni bistveno prizadel. Med letom 1823 in 1865 se pisatelj roj-

* Dr. lit. ved, ravnatelj Slovanske knjižnice v Ljubljani, YU 61001, Gosposka ul. 15.

stni kraj — kar se tiče števila hiš — ni spremenil, urbarji govore oba-krat o dvaindvajsetih hišah. To pomeni, da je vas prav tako ostala pri približno istem številu prebivalcev. Trdimo lahko, da v prejšnjih stoletjih ni prišlo do kakih vidnejših sunkov, ki bi kakor koli spremenili v davnini utemeljeno patriarhalno strukturo vaškega naselja. Bilo je potrebno, da je nastopila moderna civilizacija, šele z njo je vas spremenila zunanji videz in stoletne podedovane oblike preživetja: hiše so dobile bolj modernizirano obliko in kmetiški živelj se je kot povsod drugje začel ozirati tudi za drugačnimi načini zaposlovanja.

Takrat, v Jurčičevem času, so bili domovi leseni, kriti s slamo in so imeli borno opremljene notranje prostore. Če sledimo pisatelju, je bila lesena ali samo ometana večina hiš, kar pomeni, da so nekatere manjše razlike morale obstajati. Tako je hiša, ki jo je po preselitvi iz sosednje preužitkarske bajte leta 1826 zgradil pisatelj ded in se tako na zunaj osamosvojil, bila nekoliko trdneje grajena, iz kamna, kar ji je omogočilo trajanje za sto let, do prve temeljite obnove leta 1928, ko so z javno skrbjo popravili hišo, brez spreminjanja, samo poprejšnjo slamnato streho so nadomestili z opečno.

Čeprav je Jurčičeva hiša očitno nadkriljevala sočasno kajžarsko gradnjo, je v njej kot v večini v vasi gospodovala revščina. Na splošno je opomnil pisatelj, da so bili vaščani *revni ko jare miši vsi do enega* (krčmarja Obrščaka) in so potemtakem živeli na precej enaki materialni ravni; kot nediferencirana družbena skupnost so se obnašali tudi sicer, v izražanju vere ali v izpolnjevanju obveznosti do oblasti (*odrajtovali so fronke in desetino in bero, če je bilo le za žive in mrtve mogoče, ob pravem času*). Ne glede na prikazano splošnost pa ne gre prezreti, da — kakor nam povedo nekateri ohranjeni podatki — premoženjsko stanje po vsej vasi ni bilo niti najmanj enakšno. Pajštbarjevi, kakor se je imenovala Jurčičeva domačija »pajštba«, (po nemškem Beistube), naziv, ki so ga prenesli iz tuje lesene bajte na novi dom, so se uvrščali med sedmerico najrevnejših v vasi, med t. i. »masličarje«, tj. med tiste, ki so razpolagali le s četrto ali »maselcem« grunta, kar je zapisal že Levec. V vasi so bile zemljiške lastninske razmere vendarle drugačne, kot bi morda sodili iz Jurčičevega bežnega orisa v Desetem bratu. Posestnikov s celim gruntom je bilo npr. za enega več (enajst) kot polgruntarjev in masličarjev skupaj. Seveda hkrati ni mogoče prezreti druge strani problema, tega, kar je o Dolenjski pisal Levstik v Napreju 1863, ko je prikazoval zaostajanje dolenjskega življa za gorenjskim: »Po Dolenjskem ne dobiš toliko obrtne izobraženosti, kolikršno ima pridni Gorenjec; ali uboštva pa nahajaš obilo obilo več. Kako je to? Menim, da takole: kjer dolenjska zemlja nima vinstva, ondod so največ slaba, hribovita tla; kmetje imajo malo plitvih njiv, malo slabih travnikov, tako da vsa njihova pridnost, ki je res vredna velike hvale po teh krajih, malokdaj pridelava toliko, da bi zadosti bilo velikim davkom in čedalje večjim domačim potrebam; ostajati jim tedaj nikakor nič ne more.« In z umnostjo socialnega gospodarstvenika je urednik Napreja dodal še nekaj prodornih zapažanj: »Zaradi vednih gričev in hribov, dolin, jarkov in zaprtih klancev je bilo po Dolenjskem težko delati dobre, velike ce-

ste; torej so po tem oddelku naše domovine manjši, slabši prehodje od raznih krajev do mest in trgov, domači pridelki tedaj ostanejo v dober kup, ker prizadevajo veliko stroškov, preden se postavijo na trg. Vse to pa deželi škoduje, ker prvič zaradi pomanjkanja ugodnih prehodov zemlja zaostaja v izobraževanju, in drugič se ne more drago prodajati, kar je pridna roka s trudom pridelala. Po takih krajih manjka vsega izpodbadanja, da bi se poskušali med seboj in hrepeneli doiti bolj premetene sosede. Ločeni od drugih krajev sicer sem ter tja dalj ohranijo dušno nepokvarjenost, ali poleg tega pa tudi ostanejo nevedni...«

Levstikov zapis, ki v nadaljnjem izostruje kritiko pretirane poslušnosti dolenjskega kmeta do zemljiške gospode in izzveneja v pozivu k stopnjevanju izobraževanja, preveva zaskrbljenost spričo zahtevnosti v gospodarskih razmerah po letu 1848, posebej spričo zahtev tržnega gospodarjenja.

Kot je znano, je Jurčiča njegov šibki socialnogospodarski izvor med študijem in tudi pozneje kruto prizadeval, zakrivil tudi njegovo zdravstveno neodpornost in postal do neke mere zanj usoden. Podatek, da je posest, ki je z vsem zemljiščem okoli doma, vštevši zelenjavni vrt, travnik s sadnim drevjem in dve njivici, obsegala komaj dobra dva hektara, je zgovoren sam po sebi: kako bi od hiše, ki se iz takih razmer ni mogla preživljati, lahko nadarjeni fant želel zadostne podpore, zlasti še med študijem na Dunaju. Končno je materialna stiska, ki se je povečala, ko so nehali večji honorarji od Janežiča, odgnala Jurčiča začasno v časnikarstvo, kjer je za trajno pristal.

Prepričanje, da rod, okolje in gibanje v času sooblikujejo človeka, je staro, kot je stara človeška izkušnja. Rodovna in pokrajinska determinanta je bila seveda pred nekaj generacijami, recimo v XIX. stoletju, močnejša, kot je v splošnem danes, v času najrazličnejših demografskih razslojevanj.

Že Jurčičev prvi življenjepisec Fran Levce je zbral in objavil nekaj osnovnih rodovnih podatkov. »Jurčičev rod izhaja iz Jablanice v svetokriški fari poleg Kostanjevice na Dolenjskem. Tam je bil doma Marko Jurčič, rojen leta 1802. Ko je odrasel, je služil več let na Dolenjskem za postiljona in prišel potem za kočijaža k oskrbniku stiškega samostana. Odtod se je priženil leta 1840 na Muljavo k Pajštbarju št. 19 ter s svojo ženo, Marijo Jankovičevo, rodil troje otrok: Marijo, Jožefa in Antona.«

Poznejši raziskovalci so dopolnili določene Levčeve podatke, tako npr. najdemo na napisu na lesenem stebru, vzdianem ob zadnji preureditvi v kuhinji, med drugimi podatki o pisateljevem rodu očetovo ime pisano kot Marko Juršič: »Ta skromni Pajštbarjev dom je s četrtno kmetije dobila po Jožetu Jankoviču 1779—1856 njegova starejša hči Marija 1809—1884 omožena 27. 1. 1841 z Markom Juršičem 1800—1881 stiškim kočijažem, doma iz Jablanice pod Gorjanci. »Sledi še podatek o Jurčičevem rojstvu, ki je vklesan tudi v črno spominsko ploščo zunaj na desni strani pri vhodnih vratih; zanj je poskrbelo Pisateljsko društvo in so jo odkrili dobro leto po Jurčičevi smrti (poleti 1882). Hiša je od stoletnice Desetega brata, od 1966 dalje dvojni muzej: etnografski

in literarni, poleg spomina na pisatelja prikazuje še ureditev dolenskega kmečkega doma v njegovem času.

Izvor rodu kaže domnevno v hrvaško stran. Oče je bil po prednikih po vsej verjetnosti uskoške krvi, pa tudi materina veja, Jankovičevi, naj bi se preselili k hiši v 70. letih prejšnjega stoletja iz Hrvatskega Primorja. Ded Jankovič je dobil v zgodnjih Jurčičevih spisih mesto, da mu težko najdemo primere v slovstvu kje bližje ali daleč. Kakor je ded bistveno vplival na oblikovanje zgodb želnega nadarjenega vnuka, se zdi, da sta bila oče in mati manj pomembna za pisateljev razvoj. Očetu ni odreči spretnosti, da se je znal ozreti za dodatnim zaslužkom, saj se je — kot je poročal Levec — ukvarjal tudi z branjarijo in preprodajo kolonialnega blaga, ki ga je nabavljajal na Starem trgu v Ljubljani in s kobilico prevažal domov, poleg tega si je omislil še žganjetoč. Vendar — kar malce čudno — se ni naučil pisati, medtem ko je bil stari Jankovič branja vešč. Sestro, poročeno h Gričarjevim (hči Angela Hočevar), in brata Antona, ki je ostal pri hiši, omenjajo posamezni zbiratelji podatkov (Alojzij Zupanc o pisatelju in o njegovih modelih) kot informatorja iz prve roke.

Jurčičev dom stoji na malce dvignjenem kraju v vasi med štirimi hišami, ki so jih v starejših časih in še v Jurčičevi mladosti imenovali Zavod in jih tako ločili od druge Muljave (na drugi strani stare ceste).

Jurčičevo mladostno samozavedanje je pripeto na njegovo vaško in kmetsko poreklo. Ko je že v glavnem živel v mestu, je ta pripetost ohranjala svojo veljavo. Vdihnil jo je protagonistu Kvasu, da je ta pisal svojemu prijatelju na Dunaj: »Veš, da imam tudi jaz kmeta rad, ker sem bil sam iz prvote kmet, ker sem kot deček že za brazdo plužne držal. Med preprostimi, kmetišskimi možaki čuješ včasih izvirno in tako modro misel, da se je ne bi smel sramovati noben modrijan; čuješ primere in govorne podobe, ki reč tako do dna in tako živo postavljajo pred oči, kakor zna malokateri poet izraziti izlege svoje domišljije in glave. Kmet je po tej moji misli šola tudi mislečemu človeku. In zavoljo tega svojega načela rad zahajam med ljudstvo.«

V kmetskem življenju je Jurčič kot otrok in kot dijak odkrival predvsem prvinsko svežost, vitalnost in ljudski temperament. Patriarhalni življenjski red se mu je dozdeval sredi stoletja še neokrnjen, brez razpok. Vaško psiho, vezano na poljedelski proizvodni sistem, je občutil kot dedno ukoreninjenost v zemljo, v prepletu racionalnega in iracionalnega. Pristajanje na notranje in zunanje zakone kmečkega življenja je dobilo opore v neposrednosti sprejemanja vtisov iz sveta okoli sebe, ki si ga je postopoma odkrival. To je bil svet kmečkih opravil, vpet v ponavljajoče se kroženje letnih časov, to so bila praznovanja in shajanja; posebej je poživljajoče delovalo na razvijajočega se mladega človeka gibanje v živo pisani, nenehno spreminjajoči se naravi.

Jurčiču ni bilo dano, da bi se lahko — kot Janez Trdina — z neke časovne daljave zbrano ozrl na mlada leta in bi spomine razgrnil v napisani obliki. Kar vemo konkretnega o njegovih letih prebivanja in o njegovih prvih korakih v življenje, je sorazmerno skromno. Vendar se je ob nekih izjavah, ki so tu pa tam vtikane v njegove zapise (spise),

mogoče prebiti vsaj do nekaterih determinant njegovega duševnega razvoja v mladosti.

Med značajske poteze, ki so bile Jurčiču dane tako rekoč po naravi in so se v njem razodele že v zgodnjih letih, sodita predvsem sveža dojemljivost in potreba po navezovanju neposrednega stika s sobesedniki. O zgodaj razviti dojemljivosti za vtise in o močnem nagnjenju za sprejemanje zgodb in zgodbnih prvin je poznejši pisatelj spregovoril mimo-grede in posredno že ob svojih literarnih začetkih: V *Pozimski preji* se je s sklicevanjem na cigankine besede, češ da ima *jako umetelno butico*, spomnil, da je tistikrat pri sosedovih takoj odkril in si izbral položaj na peči, od koder je bil bliže dedovemu pripovedovanju in kjer je tudi *videl vsakemu človeku v hiši naravnost pred nos*; in ko je pozneje tiste jesenske noči kot gimnazijec sedel ob ognju v gozdu med iskrimi vaškimi očanci, ki so lovili polhe in si pripovedovali dogodivščine, je tudi sam izvabljal iz njih vir pripovedovanja in ga s podrobnostmi besednega izraza in dikcije vpiljal vase.

Želji po odkrivanju sveta in življenja v domači okolici je Jurčiču kot otroku in doraščajočemu fantu prvi zadostil njegov ded. Lahko celo rečemo, da mu je tudi prvi razgibal domišljijo in pripovedno nadarjenost. Ded je Jožku posebljal vso modrost starih izročil, *spomin, kakršnega imajo slovenski očetje, stare grče, noter v sedmo koleno človeškega rodu*. Medtem ko se nobeden staršev ni vidno zapisal v pisateljev prvi spomin, je dedova pojava izrisana z vso plastiko: kako ga je osemletnega vzel s seboj na semenj v Višnjo Goro (starec se je opremil s *tršljikovo palico in s klobukom z velikimi krajevci*), ali, kako sistematično si je nadeval pipo s tobakom iz mehurja, da je izpolnil predah med posameznimi deli zgodbe, in spet, kako je načel pripoved in jo razvijal, sedeč na nizkem obzidju na pol razvaljenega pokopališča, *zavedajoč se, da njegova beseda med vsemi v vasi največ velja (prvi glas so imeli v vaškem parlamentu)*.

Vendar ni ded samo pripovedovalec štirih znamenitih okvirnih zgodb, naslovljenih *Spomini na deda*, zgodb, ki večje podajajo občutenost nekega momenta v njegovih stvarnih razsežnostih. Še na drugih mestih je Jurčič črpal iz deda, kar je bolj sproti opomnil, namreč da se mora dedu zahvaliti za vrsto pripovedi (ki jih je objavil kot redigirani folklorni zapis). V pesmi *Slovenski kres* (almanah *Slovenska vila* 1865) je v verzni obliki naštel nekaj teh motivov; *Tu šepeta pripoved matoro stari ded — kdaj Kralj Matjaž se zbudil, bo prišel z vojsko spet — kak Turek neusmiljen, kak hud je Pesoglav, — kdaj divji mož iz reke na beli dan bo vstal, — kak trije bratje kruti iskali so strahu, — pripoved od kraljice, izdanega gradu, — kje varuje na gori pritljikav škrat zaklad, — od sestre tudi desete, ki doma gre iskat*. Vse znani pripovedni ljudski repertoar, ki pa je v Jurčičevi predstavitvi nakazan dogajalno, akcijski. Pripovedni fond, ki ga je znanja željnemu fantku razgrinjal ded, je na njegovo predstavo deloval s silo primarnega doživljanja, v katerem so se zvrstili občutki očaranosti in strahu, pričakovanja srečnega razpleta in moralne prizadetosti hkrati. Kajti dedovo pripovedovanje prežema čar človeške pristnosti, a njegov vnuk ga je prevzel in

svojo literarno tvorbo enakovredno izpolnil z isto inteligentnostjo za razvijanje zgodbe, s smislom za notranjo napetost in z mikom neponovljive domačnosti.

Jurčič je bil star štiri leta, ko je po Evropi, s posebno silo zlasti v habsburški monarhiji, završal socialnopolitični pretres — revolucija. Bil je seveda premlad, da bi lahko prisluhnil dogajanju. Čeprav je njegova vas živela precej odmaknjeno in je vrtinci revolucijskih sil niso potegnili za sabo v kakšni dramatični obliki, ni mogoče misliti, da ne bi odzvok družbenih procesov segel do nje (v bližnji Stični in v Žužemberku so se že zgodaj, na volivnih shodih, pojavile zahteve glede zemljiške odveze; B. Grafenauer). Neposrednih spominov na leto osemindesetideseto pri Jurčiču ni najti, kar imamo ohranjenega v njegovi poznejši literaturi, so posredni refleksi. Taka je pesem, nabrana med ljudskimi (ali »polljudskimi«), *Tlaka, desetina preč*, zapisana v II. zvezku njegove zbirke ljudske pesmi, ob kateri je zapisovalec vsaj v opombi k besedilu, ki je nazorno izpovedovalo kmetovo občutje ob odpravi tlačanstva septembra 1848, izrazil svojo solidarnost s kmečko profitevdalno usmerjenostjo. Že v čas Jurčičeve politične dejavnosti sodi njegova humoristična *Črta iz življenja političnega agitatorja* (SN 1868), v kateri je uvodoma na krilih svobodarskih idej svojega časa posredno zavračal tiste, ki so v dogodkih leta 1848 videli predvsem *pošast revolucije* in se je nedvomno prišteval med tiste, ki so se veselili *»odseva, ki ga je to leto pustilo s tem, da je vcepilo kali bodoče svobode, da nas je vzbudilo, da nam je oči odprlo in smo spregledali sebe in svojo nesrečo in pot, po katerem nam je hoditi.«*

Prvi podatki o Jurčičevi poti v šolo izhajajo od Levca (LZ 1888); ta jih je po vsej verjetnosti dobil od pisatelja samega. Od tam je znana tudi nevšečnost, ki je doletela šolskega začetnika v prvem razredu na Krki in ki jo je pisatelj Jože Pahor obdelal kot prvo epizodo v biografskem romanu *Pot desetega brata* (1951). *»A ker se prvo leto ni naučil niti brati — učitelj mu je bil neki Matija Šušteršič — je obupal ter ostal vse leto doma, in tu ga je naučila brati Marija, starejša sestra od njega«* (Levec). Že I. Grafenauer je opazil (v komentarju k izdaji Jurčičevih spisov, ki je po krivem nekoliko pozabljena), da se slika *»cerkvenega orglarja in učitelja gospoda Kerševana v Domnu bržkome nanaša na tega šolnika, ki je ostal pisatelju v dokaj slabem spominu.«* *»Kajti, dasi je bil za gospodom duhovnikom, ki je bil že star ko zemlja, najbolj učeni mož v okrožju, vendar ni znal drugega ko brati in pisati, za veliko silo je tudi kakšno nemško stolkel. Pa čemu bi mu tudi bilo znanje, ko bi ga ravno imel? Učence, katere je učil brati na molitevske bukvice, te je lahko vsako zimo na prste seštel, poleti pa so še ti izleteli, kadar je trava pognala in je bilo treba pastirjev. Vino piti je znal brez črk in knjig...«* Še eno asociacijo na ljudskošolskega učitelja kaže navesti, tembolj ker je komaj znana. Vzeta je iz podlistka *O pokorščini* (SN 1870), ki vsebuje v dunajskem času ostro kritiko, tako ostro, kakršne pri Jurčiču ni veliko najti. Pisatelj se spominja, da so po letu 1850 delili med ljudi neke politične katekizme, ki so učili, da je treba ubogati oblast. *»Sicer sam nisem nič čutil od tiste prevelike milosti, ki se lije kakor božji*

blagoslov iz višin; s slabim obutalom sem v daljno šolo zmrzoval dan na dan: oče boljih ni mogel kupiti, ker je od boga postavljeni oblasti preveč davka plačati moral... Ah, ti poštena šolmošterska duša, ki si me tako lepo učil! Ko bi pod zemljo ne bil, skrivljeni možiček z vekomaj praznim žepom, s prazno glavo, pa morda dobrim srcem, vzel bi te seboj iz vaške šole in na sprehod bi šla gledat domovanja in zidanja teh skrbljivih mogotcev.»

Od »trivialne« šole na Krki, kamor se je mladi Jurčič vrnil po enoletnem premoru doma, se je poslovil z zelo lepim spričevalom drugega razreda (datirano s koncem »letnega tečaja« 21. septembra 1855; pod dokumentom sta podpisana učitelj J. Jerše in predstavnik župnije kot pokrovitelj šole župnik F. Peviz (Pevec). Na tem spričevalu je tudi prva dokumentirana pisava Jurčičevega imena Jurschitsch (v gotici); Jurčič (v bohoričici) se prvič pojavi na rojstnem listu, izdanem dve leti potem. Iz dokumentov ni jasno, v katerem času naj bi hodil Jurčič v ljudsko šolo v Višnjo Goro — kakor je zapisal Levec in so za njim po vrsti ponavljali — kajti že isto jesen 1855 je odšel na normalko v Ljubljano.

Spričevalo, ki ga je enajstletni Jurčič prinesel iz šole na Krki v ljubljansko normalko, nakazuje, kako je bil sredi petdesetih let urejen osnovni pouk na slovenskem podeželju.

Dokument je izdan v nemški gotici, kar že na prvi pogled govori o privilegiranim položaju državnega, na Kranjskem seveda manjšinskega jezika. Tudi status šole je razviden iz dokumenta. Spričevalo je opremljeno z župnikovim slovenskim in učiteljevim nemškim podpisom (Jeršche) ter z latinskim pečatom župnije Krka. To pomeni, da je bila krška dvorazrednica včlenjena v sistem katoliških, versko organiziranih (»farnih«) šol, v ureditev, ki je zagotavljala narodno zavedni duhovščini (ki je še zmeraj sestavljala večino slovenskega šolanega sloja) določen — v narodnostnem pogledu uzaveščujoč — vpliv na mladino. Ni mogoče spregledati, da je učitelj kot laični državni nameščenec podpisan nemški, medtem ko je župnik s podpisom v bohoričici nedvomno izražal svojo nacionalno identiteto. (Iz naslednjih Jurčičevih spričeval povzema mo, da je bohoričica veljala le še krajši čas, saj je že dve leti po krškem dokumentu v pisavi imena nastopajočega gimnazijca za vselej dobila veljavo gajica).

Sklepno osnovnošolsko spričevalo na dvoletni krški šoli omogoča pogled na še eno pomembno dejstvo. V Jurčičevem spričevalu za drugi razred je poleg ocene za nemško branje tudi ocena za slovenščino (Slovenisches Lesen, oboje »sehr gut«). Posebnega poudarka je vredno, da med predmeti fungira tudi »die slovenische Slovnica«. Kakor je videti, si je domači termin za »gramatiko« nenavadno hitro pridobil mesto v vsedrжавno veljavnih šolskih dokumentih (Vodniku je bila slovnica še »pismenost«, danes splošno uveljavljeni termin pa je začel prodirati z naslovom Murščeve knjige (1847) in še bolj Janežičevega učbenika, 1854.)

Ni bila ne majhna ne lahka odločitev, da so se pri Pajštbarju — kakor so bili siromašni — odločili poslati nadarjenega fanta v ljubljansko normalko, kar je pomenilo, da so ga namenili za nadaljnje šolanje.

O nadarjenosti seveda ni bilo dvoma in o fantovi volji še manj, saj je — kot poroča Levec — »dečko vedno govoril o šoli«. Kolikšen je bil pri odločitvi za Jožkovo šolanje delež njegovega starega očeta (ki je kmalu potem, leta 1856 pri sedeminsedemdesetih umrl), je mogoče samo ugibati.

Jurčičev odhod v ljubljanske šole je bil v mnogočem podoben slovesu od doma na deželi, kakor ga poznamo iz številnih primerov šolanja takratnih bistrih fantičev s podeželja. Seveda je bila usoda teh dijakov različna. Mnogi so se kljub slabim gmotnim razmeram z neupogljivo vztrajnostjo prebijali dalje in se pozneje povzpeli do vidnih mest; iz njihovih vrst je izšla večina nosilcev narodnega programa. Ni jih bilo malo, ki naporov niso vzdržali in so, da bi preživel, še pred koncem šolanja prevzeli kakršnokoli zaposlitev ter so se ohranili v spominu kot »izgubljene eksistence« (iz novelistike vajevecev sodi mednje Jenkov Jeprški učitelj). Zdi se, da je bilo Jurčiču vsaj toliko lažje, ker ga je najprej vzela na stanovanje in hrano njegova teta na Poljanah nasproti Alojzijevišča.

Na ljubljansko normalko so se vpisovali številni podeželski učenci že zavoljo tega, ker jim znanje nemščine, ki so ga prinesli s seboj, ni zadoščalo za nadaljevanje šolanja na gimnaziji, ki je imela seveda nemški učni jezik. Normalka je bila izrazita nemška šola in mnogi so ohranili nanjo vse prej ko prijeten spomin. O normalki pred letom 1848 je zgovorno poročal Janez Trdina, ki si je posebno zapomnil »rajtšolo« učitelja Martina Ivanetiča. O istem šolniku je poročal z ugodnim prizvokom F. Suklje; Ivan Hribar — od Trdine dve desetletji mlajši, tudi ni bil kaj posebno zadovoljen s to šolo in »ponemčevalnim« poukom v njej. Za Jurčiča vemo, da ga je prvo leto poučeval Blaž Praprotnik in drugo leto Franc Zentrich. Prostorske razmere šolanja v starem licejskem poslopju na sedanjem Vodnikovem trgu so bile vse prej ko prikladne: v ogromnih sobah pritličja desnega trakta se je gnetlo v razredu po 80 do 90 učencev, tako da jih je sedela polovica v prednjem in druga v zadnjem delu sobe.

Kljub prevladovanju nemščine je vendarle treba po letu 1848 opaziti očitnoboljšanje, kar se nasploh tiče vloge slovenščine v šolstvu. Če ni vse uspelo, kot so si zamišljali v letu »pomladi narodov«, je vendar Thunova reforma blagodejno vplivala na pouk v ljudskem jeziku in je slovenščina dobila mesto v pouku vsaj kot predmet in s tem seveda še prve uradno priznane učbenike (v 3. r. normalke sta slovenščini pripadli 2 uri tedensko). Seveda je bil šolski režim in status slovenščine na različnih šolskih stopnjah močno odvisen od konkretnih dejavnikov, ki so bili kdaj bolj in kdaj manj ugodni za učenje jezika in izobraževanje v njem. Posebno pomembna pa je bila uvedba enotnih učbenikov za vse slovensko ozemlje v Avstriji, ker je odločilno pomagala v praksi k poenotenju rabe skupnega slovenskega knjižnega jezika, in to že od najnižje šolske stopnje.

Na gimnazijo se je Jurčič vpisal jeseni 1857 in je tu ostal osem let, do mature leta 1865. Od tretjega do sedmega razreda je stanoval v škoifijskem zavodu Alojzijevišče, kamor so ga kot odličnega učenca brezplačno sprejeli za gojenca po priporočilu domačega (krškega) župnika (v

zavodu je stanovalo 50—60 gimnazijcev). S sprejemom v Alojzijevišče je bilo Jurčiču zagotovljeno šolanje, poleg tega je dijaku dobro delo delovno in tovariško ozračje, ki je vladalo v hiši.

Leta, ki jih je Jurčič prebil v gimnaziji, so odločilno vplivala na njegovo duhovno oblikovanje. Pri tem ne mislimo samo na šolsko znanje in na literarno razgledanost, ki si ju je ta leta pridobil, marveč enako na njegovo splošno miselno usmeritev, kakor si jo je lahko izgrajeval, sprejemajoč vtise zunaj šole in njenih učnih okvirov.

Odlomek iz monografije Znameniti Slovenci, Partizanska knjiga 1986

Članek in drugi prispevki iz tega zbiranja so bili objavljani v zbirki Jurčičev smrti ob predgovoru Jurčičeve literarne zapuščine, napisani s strani prijateljev.

Za urednika Jurčičevih zbranih spisov so tedaj dobili Franca Levca. Ta je nalogo prevzel. Skrepa je računel, da bo Zbranih spisov z Jurčičevimi pisni in biografično vred kakoli ozem do deset zvezkov. V prvih šestih je namrečval postavil romane, novele, povesti, v sedmih dramatične spine in balade, v osmih zvezku študije, kritike in zaključne politične spine, v devetem literarno ustalek, v desetem pa Jurčičov življenje in mnoga njegova pisma. (Bernik, Franca Levca, 1. knjiga, 112)

Levica načrtuje bil lep. Delo vanj pa Levca ni bilo tako mirno, kot je ob začetku pričakoval. Do 1. 1986 je imel v zaključni odpora za Jurčičev spomenik pri zvezkov, v zamini Narodne tiskarne pa potem do 1986, leta je naslednjih šest. V skupno manjših knjigah Jurčičevih zbranih spisov je Levca postavil samo Jurčičovo se ustrezno izposlovanje, a se tega ne v celoti, saj je izposil nekaj krepkih stvari, ki jih je bil Jurčič objavil v tisku. Gradivo, ki ga je Levca obdelal za samo deveto in deseto knjigo, ni objavil, dejav se je v naslednjih šestih tiskih, da bi ga izdal. To delo mu ni bilo od roč karani obilnega publiknega, organizacijskega in drugega dela. Narodna tiskarna ga je spodbujala, da bi delo dokončal (pri tem ga je pri načrtu za izdajo političnih člankov in pisma tudi po svoja kritikal in omejevala). Še 1. 1981 se zopet na ta je podal preve štiri letnika Slovenskega naroda, da bi jih pri ugotovitvijo in izdajo Jurčičevih šolskih prispevkov izdal pri neki doma, pa vse ni pomagalo: naloga, da bi izdal Jurčičeve prispevke v zbiranju in njegova pisma, je presajala Levčeve moči.

Za Levčevimi pričakovanji, da bi zbral gradivo za sedmje knjigo Jurčičevih zbranih spisov, je ostalo le malo spisov v njegovi zapuščini in nekaj njegovih spisov v Jurčičevih listinah Slovenskega naroda.

Tudi pobuda Franca Levca, da bi Jurčičove listine iz pisne in biografično izdala Slovenska matiza, ni bila sprejeta. Grafenauerjeva izdaja Jurčičevih spisov v 10 knjigah (1. 1917—1923) pa je bila postavljena samo postavil Jurčičevga izposlovanje in samo levica izdal ostalinje, da gradivo ni imelo v moči.

Naslednji literarni zbiratelj, ki je prevzel delo za novo populno izdajo Jurčičevih spisov, je bil Ivan Prijatelj. Njegova ideja naj bi

* Zbirka Franca Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je objavila in izdala v zbirki Jurčičevih spisov, je bila objavljena v 10 knjigah (1. 1917—1923) pa je bila postavljena samo postavil Jurčičevga izposlovanje in samo levica izdal ostalinje, da gradivo ni imelo v moči.

OB IZDAJI JURČIČEVIH ČLANKOV IN PISEM

Janez Logar*

Z 10. in 11. knjigo Zbranega dela Josipa Jurčiča (1982 in 1984) je šele izpeljan načrt za izdajo vseh Jurčičevih leposlovnih del, časopisnih člankov in drugih prispevkov ter pisem — načrt, ki so ga 10 dni po Jurčičevi smrti ob pregledovanju Jurčičeve literarne zapuščine napravili njegovi prijatelji.

Za urednika Jurčičevih zbranih spisov so tedaj določili Frana Levca. Ta je nalogo prevzel. Skraja je računal, da bo Zbranih spisov z Jurčičevimi pismi in biografijo vred kakih osem do deset zvezkov. V prvih šestih je nameraval ponatisniti romane, novele, povesti, v sedmem dramatične spise in balade, v osmem zvezku študije, kritike in nekatere politične spise, v devetem literarno ostalino, v desetem pa Jurčičev životo-pis in mnoga njegova pisma. (Bernik, Pisma Frana Levca, I. knjiga, 112.)

Levčev načrt je bil lep. Delo zanj pa Levcu ni šlo tako od rok, kot je ob začetku pričakoval. Do l. 1885 je izšlo v založbi odbora za Jurčičev spomenik pet zvezkov, v založbi Narodne tiskarne pa potem do 1892. leta še naslednjih šest. V skupno enajstih knjigah Jurčičevih zbranih spisov je Levce ponatisnil samo Jurčičevo že natisnjeno leposlovje, a še tega ne v celoti, saj je izpustil nekaj krajših stvari, ki jih je bil Jurčič objavil v tisku. Gradiva, ki ga je Levce obetal za osmo, deveto in deseto knjigo, ni objavil, čeprav se je v naslednjih letih trudil, da bi ga zbral. To delo mu ni šlo od rok zaradi obilnega poklicnega, organizacijskega in drugega dela. Narodna tiskarna ga je spodbujala, da bi delo dokončal (pri tem ga je pri načrtu za izdajo političnih člankov in pisem tudi po svoje ovirala in omejevala). Še l. 1911 so mu na željo poslali prve štiri letnike Slovenskega naroda, da bi jih pri ugotavljanju in branju Jurčičevih časniških prispevkov imel pri roki doma, pa vse ni pomagalo: naloga, da bi zbral Jurčičeve prispevke v časopisju in njegova pisma, je presegala Levčeve moči.

Za Levčevimi prizadevanji, da bi zbral gradivo za zadnje knjige Jurčičevih Zbranih spisov, je ostalo le malo sledov v njegovi zapuščini in nekaj njegovih vpisov v Jurčičevih letnikih Slovenskega naroda.

Tudi pobuda Ivana Laha, da bi Jurčičeve članke in pisma z biografijo izdala Slovenska matica, ni bila sprejeta. Grafenauerjeva izdaja Jurčičevih spisov v 10 knjigah (Lj. 1917—1923) pa je bila namenjena samo ponatisu Jurčičevega leposlovja in zato seveda zgoraj omenjenega gradiva ni imela v načrtu.

Naslednji literarni zgodovinar, ki je prevzel delo za novo popolno izdajo Jurčičevih spisov, je bil Ivan Prijatelj. Njegova izdaja naj bi

* Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti; lit. zgodovinar in bibliograf, Ljubljana, YU 61000, Rimska 7.

poleg vsega leposlovja prinesla tudi Jurčičeve leposlovne in politične časopisne prispevke in njegova pisma. Hotel je pripraviti izdajo Jurčičevih spisov, ki naj bi omogočili sodobnemu rodu spoznati Jurčiča tudi kot esejista, političnega pisca in delavca ter dolgoletnega urednika Slovenskega naroda. Ko je Prijatelj 1919 prevzel na ljubljanski univerzi predavanja iz novejše slovenske literarne in kulturne zgodovine, je ob pripravi predavanj podrobno raziskoval vse Jurčičevo leposlovno in politično delo. Ob tem si je sestavljal seznam Jurčičevih časopisnih objav in tako pripravljal izdajo tega gradiva. Toda tudi vse to Prijateljevo delo za popolno izdajo Jurčiča je obstalo leta 1927 pri 5. zvezku, ko še ni bilo objavljeno niti vse leposlovje; do obdelave in objave vsega drugega gradiva tudi Prijatelj ni prišel. In tako je Ivan Grafenauer ob opisu Jurčičevega dela v Slovenskem biografskem leksikonu leta 1928 moral zapisati: »Velikansko delo Jurčiča kot časnikarja in urednika pa še do danes ni ocenjeno po zaslugi.« (SBL I, 417.)

Za Prijateljem je po 2. svetovni vojni za Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ki jih je pod uredništvom dr. A. Ocvirka izdajala Državna založba Slovenije, prevzel izdajo Jurčičevih zbranih spisov dr. Mirko Rupel. Pri tem je hotel uresničiti načrt Frana Levca in njegovih prijateljev in izdati vse Jurčičeve spise: pripovedne in dramatične spise in njegove pesmi, za tem pa Jurčičeve članke (literarne in politične) ter njegova pisma.

Rupel je v l. 1947—1960 res opravil prvi del svoje naloge in v 9 knjigah vzorno izdal vse Jurčičevo leposlovje z obilnimi in zanesljivimi opombami. Preden pa je svoje delo dokončal še z objavo Jurčičevih člankov in pisem, je umrl. V njegovi literarni zapuščini skoraj ni sledov o njegovem delu za naslednje knjige Zbranega dela. Znano nam ni niti, koliko zvezkov bi v njegovi izdaji to gradivo obsegalo.

Zato je upravičena sodba, ki jo je l. 1975 kot ponovitev Grafenauerjevih besed iz l. 1928 zapisal A. Slodnjak: »A nezbrano in neocenjeno je še vedno velikansko Jurčičevo delo v Slovenskem narodu, ki ga moramo že po površnem pregledu vrednotiti kot klasiko slovenskega prerednega in svobodoumnega časnikarstva. (Obrazi in dela slovenskega slovstva, Lj. 1975, 154.)

Tudi pozneje so se ponavljale zahteve po izdaji Jurčičevega časnikarskega dela in njegovih pisem. Tako je še l. 1981 rekel Jurčičev bližnji rojak dr. Jože Kastelic:

»Čas bi že bil, da bi ob številnih ponatisih Jurčičevih glavnih leposlovnih del in kar ob štirikratni izdaji njegovih Zbranih spisov prišlo na mizo tudi Jurčičevo časnikarsko delo, čeprav bo zaradi anonimnosti mnogo njegovih prispevkov v listih tistega časa in posebej v Slovenskem narodu, kjer je bil dolgoletni urednik, ostalo marsikaj neugotovljenega. Vseeno pa bi nam s tako objavo Jurčič kot politik in javni delavec postal bližji in njegova podoba bolj plastična. Poblje bi spoznali Jurčičevo uredniško delo, ki je bilo do danes premalo ovrednoteno. Spremljali bi sodelovanje med njim in njegovimi 'uvodničarji' pri Slovenskem narodu, Kersnikom, Škofičem, Križmanom, Polcem v l. 1875, katerih akcije so imele svoj vrh v Škofičevem uvodniku o

bosenskem vprašanju Nevarnost za Avstrijo ter v zaplembi in pravdi proti Jurčiču kot glavnem uredniku lista.« (L. Lesar, Stoletne težave Desetega brata, Nedeljski dnevnik 17. aprila 1981, 1.)

Leta 1978 sem podpisani na željo Državne založbe Slovenije in vztrajno prigovarjanje urednika Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev A. Ocvirka prevzel nalogo, da zaključim Ruplovo delo in pripravim za Jurčičevo Zbrano delo časopisne prispevke in njegova pisma. Dela sem se lotil z vso vnemo. Osnova mi je bila Jurčičeva kratka bibliografija v Glaserjevi Zgodovini slovenskega slovstva (IV, 108—109). Kljub skromnemu obsegu (okrog 45 naslovov) je bilo treba tudi to upoštevati kritično in izločiti iz nje nekaj člankov, ki niso Jurčičevi — a osnova je le bila. Nato sem se lotil iskanja omemb Jurčičevih člankov in pisem po literarnih zapuščinah Jurčiča, Levca, Vošnjaka, Prijatelja in drugih ter ugotavljati njih omembo ali navedbe v spominskih člankih, razpravah in spominih F. Levca, J. Vošnjaka, F. Šukljeta in drugih. Pregledati je bilo treba obširno strokovno literaturo, ki govori o Jurčiču in njegovi dobi (Prijatelj, Lončar, Grafenauer, Kermauner idr.). Zatem pa sem se lotil pregledovanja domačega in ustreznega tujega časopisja in ugotavljanja Jurčičevih prispevkov v njem. Pregledati je bilo treba zlasti Slovenski narod let 1868—1881, Novice, Cvetnik, Slovenski glasnik, Politik, Südslavische Zeitung idr.

Pri tem je treba povedati, da v izbor zaradi manjše pomembnosti nismo uvrstili vsega, kar je Jurčič priznal za svoje, in ne vsega, kar lahko spoznamo za nedvoumno Jurčičevo. (Prim. JZD X, 486.)

Kljub temu se nam je nabralo za objavo v zadnjih dveh knjigah Zbranega dela, ki sta izšli 1982 (X) in 1984 (XI), obsežno gradivo, ki obsega: 32 literarnih člankov, 21 podlistkov, 9 ocen, 88 političnih člankov, v dodatkih še 14 prispevkov; v XI. knjigi pa je poleg tega objavljenih 94 Jurčičevih pisem (od njih so nekatera ohranjena le v odlomkih).

K vsemu objavljenemu gradivu je bilo treba v opombah napisati podroben komentar, ki sodobnemu bralcu približa vse manj znane dogodke, osebe in kraje, ki jih Jurčič omenja.

Literarni in kulturni zgodovinar ima poslej zbrano obsežno gradivo tudi za študij Jurčičevega dela v slovenskem časnikarstvu in slovenski politiki med l. 1868 in 1881. Posebej naj opozorim na članke, pisane v obrambo slovenstva pred apetiti germanskih osvajalcev slovenske zemlje, na članke in dopise, ki govore o jugoslovanskem vprašanju, ter na Jurčičeva poročila o razpravah na sodnji, ko je sam zagovarjal svoj časopis in svoje članke pred državnih pravdnikom.

Med ohranjenimi in tu priobčenimi pismi pa je treba opozoriti predvsem na 63 dopisov Josipu Vošnjaku, ki zlasti dobro kažejo Jurčičevo in Vošnjakovo dejavnost v domači politiki in v slovenskem družbenem življenju.

Z X. in XI. knjigo Jurčičevega Zbranega dela je izpolnjen prvi del načrta, ki so ga napravili Jurčičevi prijatelji in sodelavci 10 dni po nje-

govi smrti: izdati vse Jurčičevo literarno in časnikarsko delo z njegovim življenjepisom vred. Ko bo v kratkem izšla še biografija Josipa Jurčiča, ki jo za Znamenite Slovence (zbirko ureja Josip Vidmar, izdaja Partizanska knjiga) piše Štefan Barbarič, bo omenjeni dogovor Jurčičevih prijateljev opravljen do konca.

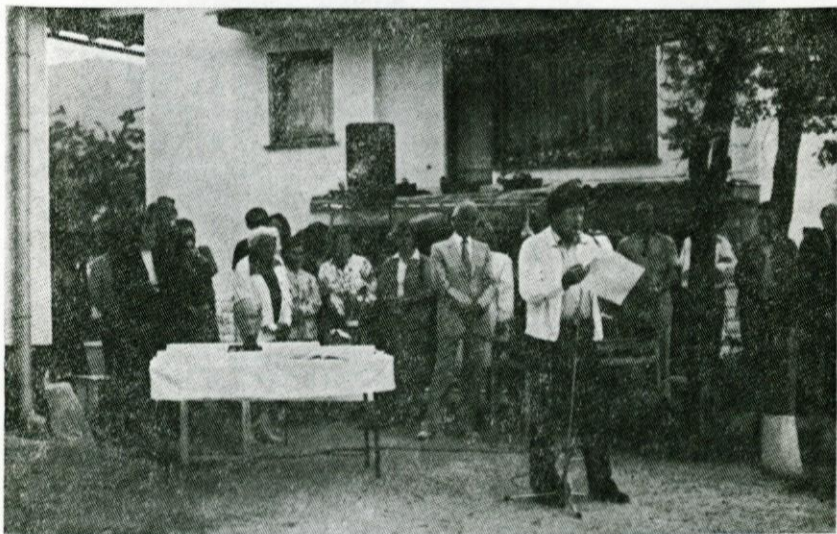
ČLOVEŠKA IN USTVARJALNA PODOBA STANETA NOVAKA

Nagovor na Vidmu v Dobrepoljah 1. VI. 1985

Joža Mahnič*

Stane Novak, ki mu danes odkrivamo na njegovi domači hiši spominsko ploščo, je bil rojen 27. maja 1903 v kmečki družini s sedmoro otroki. Tu, na Vidmu je hodil v osnovno šolo, zatem je v Ljubljani obiskoval klasično gimnazijo in se nazadnje po daljšem premišljevanju odločil za študij naravoslovja na univerzi. Po diplomi je bil nekaj let brezposeln, nato pa je od 1934. leta do konca življenja služboval kot profesor po gimnazijah v Korenici na Hrvaškem, na Ptuju in v Ljubljani, okupacijo je prebil v Ljubljani in bil na svoji šoli povezan z Osvobodilno fronto. Že od gimnazijskih let je po malem bolehal na pljučih in umrl 12. avgusta 1956, ko je dočakal le dobrih petdeset let.

Njegova dovolj krepka postava na prvi pogled ni kazala zdravstvenih težav, obraz mu je bil pravilno oblikovan in čeden, v mlajših letih je nosil svetle, bujne, kodraste lase; modre oči in mehka govornica so razodevale srčno dobrega človeka. Po svoji duševnosti, verjetno tudi zaradi bolehnosti, je bil zelo občutljiv, nagibal se je k samotnosti, zamišljenosti in otožnosti, toda v prijateljski družbi se je sproščeno razgovor-

Priprave in slovesnost za odkritje spominske plošče Stanetu Novaku je vodil Edi Zgonc, ravnatelj Osnovne šole I. SPUB Toneta Tomšiča Dobrepolje

* Dr. fil., hab. izr. prof., Ljubljana YU 61000, Česnikova 28.

ril in se tudi široko nasmejal, medtem ko so ga krivice in neumnosti življenjskega okolja pripravile v trpko jezo. Njegova osrednja ljubezen so bili otroci, narava, živali in rastline; ljubezen do narave v vseh njenih pojavnih oblikah in zakonitostih je znal pri pouku v razredu in v prirodoslovnem krožku za trajno vzbuditi tudi v svojih dijakih. Zanimalo pa ga je še marsikaj drugega, zlasti vsa področja umetnosti, veliko je prebiral leposlovnega dela in imel zanesljiv čut za presojo umetniške vrednosti; vznemirjala pa so ga kot pravega izobraženca tudi vprašanja medčloveških odnosov, družbene pravičnosti, zvestobe narodu, položaja kmeta in končno življenjskega smisla.

Ne morem presojati Novakovega naravoslovnega dela, ne pedagoškega ne publicističnega, ker za to nisem poklican niti ga поблиže ne poznam. Le od njegovih nekdanjih dijakov vem, da jim je od svoje stroke in znanja bogato dajal, jih znal za naravo naravnost navdušiti in da so ga imeli tudi kot človeka zelo radi. Pač pa bi rad nekoliko spregovoril o njegovem leposlovnem delu, na kratko in preprosto označil dve knjigi, ki nam jih je napisal in zapustil, zbirko lirskih pesmi in zbirko orisov iz narave. S tema knjigama se je uvrstil pri vsej svoji človeški skromnosti, ki ji ni bilo do javnega priznanja in hvale, med najbolj pomembne rojake Dobrepolj, katere se mu danes prvič javno in slovesno zahvaljujejo in oddolžujejo za njegovo opravljeno umetniško in kulturno delo.

Stane Novak je takoj po osvoboditvi 1945. leta v samozaložbi, se pravi docela na svoje stroške, izdal pesniško zbirko **Osamela senošet**, s

Profesor dr. Joža Mahnič odkriva spominsko pološčo domačinu profesorju Stanetu Novaku.

prefinjenimi grafičnimi podobami jo je opremil Miha Maleš. Pesmi, ki so v veliki meri nastajale med zadnjo vojno, sicer ne morejo utajiti rahlih Murnovih, Župančičevih in posebej Gradnikovih pobud, a obenem izpričujejo avtorjevo dokajšnjo nadarjenost, osebnostno enkratnost, doživljajsko občutljivost in sposobnost izražanja. V prvih dveh razdelkih zbirke Novak izraža svojo intimno navezanost na naravo, tudi na najbolj drobne in nežne stvari v njej, ter izpoveduje svoja ljubezenska čustva, pri katerih se hrepenenje in sreča prepletata z žalostjo in malodušjem. V tretjem in četrtem razdelku poje o svetu zunaj sebe, o pustošenju vojne in trpljenju ljudi med njo pa o spojenosti kmečkega človeka z zemljo, domom in družino, ki se izraža zlasti ob ujmah in smrti (značilni pretresljivi motivi: neurje uniči domačijo, družina zgubi gospodarja, dvogovor med mrtvima materjo in hčerjo). Zadnji razdelek poje o partizanskih borbah, vračajočih se iz boja, in obnavljanju življenja z mladimi družinami. Novakov jezik je slovensko čist, pojmovno bogat in v primerah izviren in sugestiven. Kar zadeva obliko, srečujemo največ zahtevni sonet, malo manj je kitičnih pesmi, krajša skupina pa pozna tako imenovani svobodni verz. Prislunhimo dvema primeroma Novakove lirike, za katera moramo priznati, da iz njiju govori hkrati čuteč, trpeč in dober, plemenit človek ter resničen umetnik besede in oblike!

HREPENENJE

*Daj, stopi, dekle, v zapuščeni dom,
privij mi žarko luč, prepodi mrak,
naj prerodi me vedri tvoj korak
in zapusti razjedajoči dvom!*

*Prinesi vonja mi s pomladnih trat
in razigranost vetra prek dobrav,
zelenje gozda, senožetnih trav,
da bom metulj na cvetkah svetlih nad!*

*Tako težak je v moji sobi vzduh,
se bolno popje v cvetje ne razpne,
kot trdno tvalo je v blazini puh.*

*Naj tvoj dotik me vsega prerodi,
da ob dlaneh se tvojih duh povzpne
in spet v telo mi radost pretopi!*

BREZDOMEČ

*Čez mrtvo polje ostra burja brije,
za njo se sločijo le stebila suha,
ledene rože v vlažna stekla puha,
z odejo snežno dol in breg pokrije.*

*Poiščejo si ptice tople kraje,
predajo se živali sladkim sanjam,
zatečejo se spet k zemljé kotanjam,
a druge greje dih lesene staje.*

*Brezdomcu krov pretemni so oblaki
in luč brezkončne mrke so noči,
a postelj slama redka, z ivjem tkana.*

*Mu trpka jed je trhla kost obrana,
pijača kaplja, ki z ledú polzi,
pozdrav tuljenje in zveri koraki.*

Pa to nista osamljena primera, tako močnih in kvalitetnih pesmi je v zbirki precéj. Kritika je šla, kolikor se spominjam, nemo mimo nje. Zakaj? Bil je tedaj predvsem čas političnih gesel in gospodarske obnove, besedna umetnost, zlasti osebno izpovedna, ni bila pomembna in zaželená. Stane Novak je bil poleg tega tih, skromen in nevsiljiv človek, sam ni znal niti hotel opozoriti nase, tudi je nekako sodil, da je že dovolj, če piše zase, sebi v radost in tolažbo.

Šele leto dni po smrti, 1957., je izšlo njegovo drugo leposlovno delo, namenjeno predvsem mladini, dasi tudi odrasel človek uživa ob njem, **Živali, moje prijateljice**; založila ga je Mladinska knjiga in nazorno ilustriral Ive Šubic. Prizorišča teh spisov so Sekundarjeva domačija in bližnja šola na Vidmu, gozdovi v okolici, oddaljene senožeti in potok Ráščica, junaki pa razne domače in tuje živali, pisatelj v otroških letih pred odhodom v gimnazijo, njegov oče, kmet in lovec, in drugi člani družine. V knjigi Novak pripoveduje, kako je ob košnji ogrebel čmrlje, negoval v mestu kupljene želve, redil golobe in spremljal njih življenje, kako se je v gorah srečal z orlom, kaj je doživel ob bistrh papigah, kako je ob potoku opazoval vodomca, doma pa življenje ježa, kako sta z očetom ponoči lovila polhe in kakšne sta mu zagodla dva izmed njih, končno pa, kako so mu uspevali domači zajci. Novakovi spisi — to slovstveno vrsto imenujemo orisi iz narave — temelje skoraj dosledno na spominih iz otroških let, torej na lastnih opazovanjih in skušnjah, redkeje zajemajo iz strokovnega znanja in knjig. Zato so živi, razgibani, včasih kar napeti, torej tudi vseskozi zanimivi, privlačni in neredko začinjeni s humorjem. Iz njih veje ne le avtorjevo poznavanje živali in narave, temveč tudi ljubezen do njih in skrb zanje, za njih varnost in rast. Novakovi orisi so napisani tudi v lepem, sočnem in nazornem jeziku, polnem ljudskih primer in rekel. Poslušajmo odlomka iz naslednjega sestavka:

SREČANJE Z JEŽEM

Za vsa globlja doživetja, ki sem jih skušil ob stiku z različnimi živalmi, se moram zahvaliti svojemu očetu. Nihče do sedaj, čeprav sem obiskoval različne šole, mi ni posređoval toliko živega znanja kot on. O divjačini je govoril s tako ljubeznijo, da se nisem prav nič čudil, da se je z lova navadno vračal praznih rok. On me je uvajal v skriv-

nosti gozdnega življenja in nikdar ne bom pozabil lepih trenutkov, ki sem jih preživel z njim. Vselej, ko se je vrnil z lovskega pohoda, mi je povedal kaj novega, kar je opazil na prebivalcih skrivnostnega gozda.

Bilo mi je menda osem let, ko me je nekega lepega pomladanskega dne povabil v bližnji gozd. Vedel sem, da me čaka nekaj nenavadnega. Spotoma me je seznanil z različnimi grmi in drevjem; redka je bila bilka, ki ji ne bi bil vedel imena. Nobena ptica se ni oglasila, ne da bi me bil poučil, katera je in kaj pomeni za človeka. Zadnji sončni žarki so se ljubko poslovili od naju, ko sva dosegla zeleno jaso, ki jo je obkrožal bukov gozd. Ob robu jase je bilo gosto grmičevje, suho dračje in štori posekanih dreves. »Sedaj pa le tiho,« mi je dejal oče, »in prisluhni, če se bo kaj zganilo!«

Naenkrat je zašumelo odpadlo listje. Izpod korenin nekega onemoglega drevesa se je prikazala čudna živalca. Jež! Kako sem se ga razveselil! Najraje bi bil od veselja poskočil, a zbal sem se, da to ne bi bilo po volji očetu. Zazdelo se mi je tudi, da mi srce premočno utriplje in bi utegnilo ježa prestrašiti. Zato sem pridržal dih in tiho oprezoval za njim, da bi ga ne zgubil z vida. Videl sem, kako je z rilčkom odrival suho listje in vmes pohrustal kakšno žuželko, ki jo je med hojo izsledil. Ko se je približal grmu, sem naglo stekel za njim. Jež se je ustrašil in brž zmotal v klopčič. Urno sem razgrnil jopič in skotalil živo kepico vanj. V naročju sem sedaj imel živalco, po kateri sem že dolgo hrepenel. Ves srečen sem stekel k očetu in tudi on se je od zadovoljstva smehljaj, ko sem se ozrl vanj s hvaležnim pogledom.

Nekoč pa je prinesel oče domov v precepu živega gada. Hotel se je prepričati, ali ga jež zares lahko premaga in če res ne pogine od pika. Meni je bilo tesno pri srcu. Raje bi videl, da oče tega ne bi poskušal; kaj pa, če se mu ponesreči? A oče je bil prepričan, da se bo vse dobro končalo. Nabralo se je precjéj radovednežev. Oče je izpustil gada v večji zaboji, zraven pa je položil ježa. Kmalu se je začel divji boj. Gad je sikal naokoli in iskal priliko, da bi usekal ježa v nezavarovan del telesa. Zlasti je kanil pogoditi glavo. Tudi jež je bil močno vznemirjen; videlo se je, da mu gre za življenje. Bil je izredno nagel in glavico je previdno umikal. Bodice je nasršil, da so mu štrlele čez glavo kot priostrena varovalna žica. Zgodilo se je, da jo je gad nekajkrat pošteno izkupil in okusil vso dobroto ježevih bodic. Videlo se je, da je že krvav okoli gobčka, a tudi jež ni bil brez ranice. Naenkrat pa je moj junaček pograbil kačo s svojimi ostrimi zobki, ji strl tilnik in jo nekajkrat stresel. Gad se je sicer skušal znebiti krepkega prijema, se večkrat sunkovito zvil, nato pa se počasi umiril. Naš zmagovalec se je nato lotil slastne pečenke in zdela je je málone polovico, še glave ni pustil. Ostalo je spravil za naslednji dan. Ježu se ni prav nič poznalo, da bi bil zastrupljen, čeprav je pojedel kačjo glavo s strupenimi zobmi vred in ga je gad verjetno ranil. Sodeč po tem poskusu, mu torej kačji strup zares ne škoduje.

Novakove Živali, moje prijateljice so pisane v naravoslovnem in leposlovnem pogledu tako kvalitetno, da jih moremo primerjati z Erjav-

čevimi klasičnimi orisi iz živalskega sveta. Mislim, da je knjiga že davno pošla in bi zato zaslužila ponatis. Zlasti dobrepoljski šolarji bi jo morali pogosto prebirati v razredu in doma. Njeno sporočilo kakor tudi sporočilo prenekaterih Novakovih pesmi današnjemu podeželskemu mladenorodu se glasi:

Ostanite zvesti naravi, zemlji in domačiji!

SLOVENSKI AMERIŠKI SLAVČEK IVAN ZORMAN (1889—1957)

Edvard Gobec*

Ivan Zorman je brez dvoma ena najbolj zanimivih osebnosti v slovenski ameriški zgodovini. Bil je najplodnejši slovenski pesnik v Ameriki. Med rojaki v novem svetu se je tudi bolj kot kdor koli doslej uveljavil kot skladatelj, saj so slovenski ameriški zbori na domala vsakem koncertu zapeli tudi kako njegovo skladbo in to delajo v precejšnji meri še danes. Zorman je deloval tudi kot odličen in plodovit učitelj petja in glasbe in kot dober govornik in predavatelj. Poleg tega je bil vpliven mentor, ki je v pogovorih in pismih spodbujal in spodbudil k ljubezni do slovenstva in ustvarjanja prenekega rojaka. In bil je **premnogokrat** tih in neznan graditelj mostov med ideološko in strankarsko razklanjanimi in marsikdaj sprtimi Slovenci.

V marsičem je bil Ivan Zorman kot pesnik, skladatelj, graditelj mostov in človek edinstven, enkrat. Vsaj za stoletnico rojstva v letu 1989 ali čez štiri leta bi zaslužil izčrpne študije in primerne počastitve tako v Sloveniji kot v Ameriki. V današnjem članku pa naj v hudi naglici in prezasutosti, ki bi mi jo dragi Ivan gotovo odpustil, samo nekoliko oživimo spomin tega pomembnega sinu iz bližnje grosupeljske okolice, ki doma in v svetu ni preklinjal teme, ampak je po svojih najboljših močeh prižigal lučki svetlobe in toplote.

Ivan Zorman se je rodil 28. aprila 1889 v Šmarju, kake štiri kilometre severozahodno od Grosupljega, ob cesti proti Ljubljani. Njegov oče, Ivan starejši, je leta 1882 končal Orglarsko šolo v Ljubljani, kjer je bil eden najboljših učencev Antona Foersterja in drugih glasbenih učiteljev. Po poročilu dr. Ivana Laha se je nato preselil iz svojega rojstnega kraja Velesovo pri Kranju v Šmarje, kjer je postal organist in ustanovitelj in učitelj pevskega zbora pa tudi vsestranski pobudnik in gojitelj slovenske prosvete. V Šmarju se je kmalu tudi poročil in tu se je mlademu paru leta 1889. rodil Ivan, poznejši slovenski ameriški pesnik in skladatelj.

Leta 1893 se je organist Zorman z ženo, s štiriletnim Ivanom in enoletnim Jožetom izselil v Ameriko, najprej v Ely, Minnesota in leto pozneje v Calumet, Michigan, dve stari in častitljivi slovenski rudarski naselbini, ki sta do danes dali Ameriki poleg izredno pridnih rudarjev in delavcev tudi kar dolgo vrsto zelo uspešnih mož in žena. V Calumetu je pesnikov oče kmalu priklical v življenje pevski zbor in godbo na pihala in tako postal eden najvažnejših slovenskih kulturnih pionirjev v naselbini, ki nam je med drugimi dala slovenske velepodjetnike Vertine in

* Willoughby Hills, Ohio 44892 USA; profesor, dr. sc., State University Kent, Ohio, USA.

Ruppete, okoliškega škofa Vertina, ameriškega kongresnika Ruppeta in generala Chesarka. V Calumetu pa je doživel svoj slovenski kulturni krst tudi komaj šestletni organistov sinko Ivan, ko je prvič javno nastopil na tamkajšnjem slovenskem odru.

BOŽIDAR JAKAC: IVAN ZORMAN (1930)

Leta 1897 so se Zormanovi preselili v Cleveland, ki se je prav v tistem času razvijal v osrednjo slovensko naselbino v Ameriki. Toda v pustem industrijskem mestu je v rodoljubnem organistu izbruhnulo domotožje po prelepi Sloveniji; tja se je v naslednjem letu družina vrnila.

Oh, Slovenija, ti čudovita lepa Slovenija! Devetletni Ivan je vzljubil to deželico pod Triglavom in jo odtlej ljubil vse življenje kot eden njenih najzvestejših sinov. Ljubil je še prav posebno Velesovo, kraj Zor-

manovih korenin, ljubil gorenjske planine in dolenske gričke in polja. Z očetom sta tudi obiskala grobova pesnikov Franceta Prešerna in Simona Jenka v Kranju. Kot poroča pesnikov prijatelj in drugi zanimivi slovenski ameriški pisatelj Ivan Jontez (1902—1979), je mnogo let pozneje pesnik Zorman zapisal v svoj dnevnik: »V tistem trenutku sem začutil, da je biti slovenski pesnik najlepša in najdragocenejša stvar v življenju. Ta misel me je odtlej spremljala skozi vse življenje.«

V jeseni istega leta (1898) je Zormanova družina poromala tudi na Smarno goro in komaj devetletni Ivan je v tej znani božjepotni cerkvi prvič igral na orgle pri slovenskem romarskem bogoslužju. Skupaj s slovenskim nastopom v Calumetu v Ameriki in obiskom Prešernovega in Jenkovega groba v Kranju je bil brez dvoma ta uspešni glasbeni nastop mlademu Ivanu v veliko spodbudo za poznejši razvoj in delo v Ameriki. In nikdar več ni mogel pozabiti čudovitih lepote slovenske zemlje in srčne dobrote preprostih slovenskih kmetov in delavcev. Oboje je odtlej nosil in srcu kot dragocene svetinje vse do zadnjega trenutka svojega življenja.

Le kaj bi bilo z Ivanom, če bi bil ostal v Sloveniji? Bi se bil dvignil še više kot pesnik in glasbenik in morda kot narodni buditelj ali ploden učenjak?

Toda kratko in čudovito slovensko idilo je neusmiljeno pretrgala trda gospodarska stvarnost. Oče je takrat v Sloveniji zaslužil le 20 goldinarjev (ali okrog deset dolarjev) na mesec, v Ameriki pa bi bil njegov zaslužek približno sto dolarjev na mesec — ali desetkrat več. Ob naraščajoči družini se je še pred potekom enega leta odločil za vrnitev v Ameriko, najprej v Cleveland, in tam že konec leta 1898 ustanovil slovensko godbo na pihala, znano pod imenom Austrian Cornet Band, ki je v njej igral tudi sin Ivan. Leta 1900 se je družina preselila v Leadville, Colorado, leto pozneje spet v Ely, Minnesota in končno leta 1904 nazaj v Cleveland. Ni težko razumeti, da so se Zormanovi le z muko življali v ameriški babilon in v raznih krajih prostrane Amerike zaman iskali »obljubljeni raj«.

Čeprav je oče bolehal, se je vendar vsega razdajal slovenski skupnosti, kjer je pioniril kot učitelj slovenske glasbe in petja. Med drugim je bil pevovodja pri Slovenskem katoliškem izobraževalnem društvu Triglav, ki ga je hvaležno proglasilo za svojega »očeta« in častnega člana. Umrl je še razmeroma mlad, 15. novembra 1913.

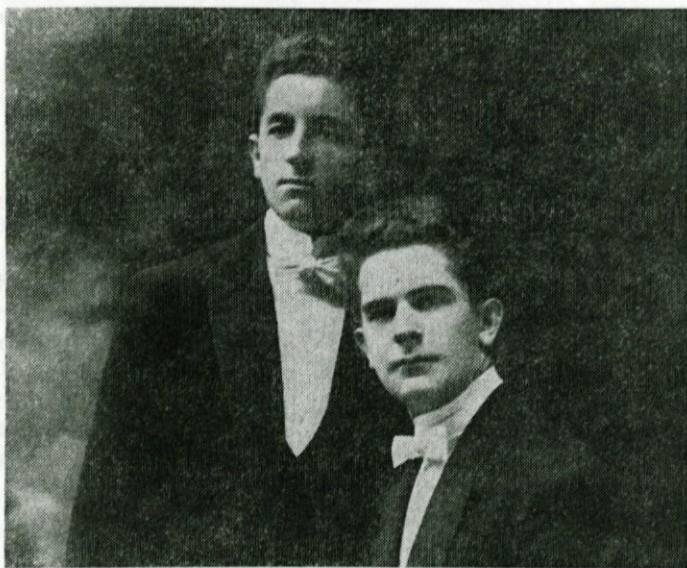
Na pesnika Ivana je imel oče zelo močan vpliv, saj je bil njegov prvi učitelj v glasbi in mu je — kljub siromaštvu — že v rani mladosti kupil več glasbenih inštrumentov in lepo število knjig. Bil mu je tudi za zgled v ljubezni do literature. Rad je bral pesmi in mnogo jih je znal tudi na pamet, zlasti Prešernovih in Gregorčičevih. Ob njegovi smrti leta 1913 je šele razvijajoči se pesnik Ivan pomenljivo zapel:

Ti prvi si nam kazal pota bajna
v deželi glasbe, v svet tak plemenit,
odkril, kako je čudovita nota,
če ona duše naše je odsvit.

Pa tudi pesnikova slovenska mati, ki je dočakala visoko starost, je ugodno vplivala nanj. V pomenku z Antonom Klančarjem (1908—1977), plodovitim, a v mnogočem nesrečnim slovenskim kulturnikom v Ameriki, je pesnik Zorman hvaležno omenil tudi njen vpliv: »Posebno je ljubila narodne pesmi in znala je na pamet mnogo besedil in napevov.«

Še en brat, Karel ali Charles, se je poklicno posvetil glasbi, dva brata, Jožef in Raymond, pa sta postala odvetnika v Clevelandu. Sestra Pavla (poročena Starkey) je pred leti ljubeznivo navezala stik z našim Slovenian Research Centrom in nam s ponosom povedala, da ima sina, ki se poklicno posveča orientalski umetnosti.

A vrnimo se k pesniku Ivanu. Vzgojo, ki mu jo je dala domača družina in razgibana slovenska prosvetna dejavnost v Ameriki, je dopolnjeval z marljivim študijem na ameriških šolah. Po končani osnovni in višji šoli je v šolskem letu 1903—1904 študiral na benediktinskem Kolegiju

Pesnik in skladatelj Ivan Zorman (sedeč) z bratom Karlom

sv. Janeza v Collegeville, Minnesota (zdaj St. John's University), kjer se je prvič srečal s slovenskim študentom in poznejšim župnikom in kanonikom Johnom Omanom. Ko se je leta 1904 družina preselila spet v Cleveland in si je sčasoma prihranil nekaj denarja, je tu na Western Reserve University tri leta (1907—1910) študiral angleški, francoski in italijanski jezik in književnost, poleg tečajev latinščine, grščine in španščine, naslednji dve leti (1910—1912) pa se je popolnoma posvetil glasbi na univerzitetni glasbeni šoli Central Institute.

Kot oče si je po končanem študiju tudi pesnik Ivan služil vsakdanji kruh predvsem kot organist — okrog 40 let — v slovenski župniji sv. Lovrenca v Clevelandu in kot pevovodja in zasebni učitelj petja, klavirja in orgel. Bil je dober mož svoji izvoljenki Jožefi Mežnarič, ki je

umrla že leta 1936, in dober oče hčerki Carmen, ki je postala knjigovodkinja v Clevelandu.

Mesto v slovenski ameriški in vseslovenski književni zgodovini pa si je Ivan Zorman zaslužil predvsem kot doslej najplodnejši slovenski ameriški pesnik. Kot vemo, ga je že kot devetletnega dečka v Kranju prevzela misel, da ni nič lepšega na svetu kot biti slovenski pesnik.

Vendar ni Ivan nikdar obiskoval slovenskih šol. Pesnik mora biti umetnik v slovenski besedi. Ivan pa je živel v tujem okolju, kjer so ljudje govorili vse prej kot lepo, čisto slovenščino. A to ga ni prestrašilo. Z očetovo pomočjo se je dobro založil s slovenskimi knjigami, od vadnic in slovníc do pesniških zbirk in proze. Ščasoma si je obogatil besedni zaklad in razvil posluš za lepoto jezika. Še leta 1941 je Klančarju odgovoril, da skuša vsaj nekaj časa vsak dan brati slovensko in angleško leposlovje, občasno pa prebira tudi kvalitetna dela v drugih jezikih. Le tako moramo razumeti, kako je mogel Zorman brez slovenskih šol postati najvidnejši slovenski pesnik v Ameriki.

Iz pripovedovanja prijatelju Jontezu zvemo, da je želja postati slovenski pesnik, začela postajati resničnost, ko je bilo Zormanu nekaj nad dvajset let. V začetku je objavljaj svoje pesmi le v raznih slovenskih ameriških listih, kulturnih programih in društvenih spominskih knjigah, potem pa je najboljše zbral in jih poslal dr. Josipu Tominšku v Maribor v presojo. Seveda se je kot novinec v Ameriki bal kritike, a kako se je razveselil, ko je dr. Tominšek njegove pesmi pohvalil in ga spodbujal, naj jih le še pridno piše in pili in tudi izda v knjigi. Zdaj je vedel, da je res pesnik.

V samozaložbi je pri Ameriški domovini leta 1919 izdal Poezije in potem — opogumljen z dobrimi ocenami — še zbirki Pesmi (1922) in Lirični spevi (1925).

Nato je leta 1925 drugič in zadnjič obiskal Slovenijo in se od bliže seznanil z več slovenskimi književniki; ti so ga spodbujali, naj bi začel predstavljati slovensko pesništvo tudi v angleščini. Tako je do leta 1928 res pripravil in izdal zbirko slovenskih pesnikov v angleščini pod naslovom Slovene (Jugoslav) Poetry. Po tem pa sta sledili njegovi najboljši zbirki, in sicer Pota ljubezni (1931) in Iz Novega sveta (1938).

Ob pesnikovi šestdesetletnici leta 1949 je eden njegovih številnih prijateljev slovenski župnik in pevodnja Matija Jager poročal, da so bile Zormanove pesmi objavljene skoraj v vseh slovenskih časopisih in revijah v Ameriki, največkrat pa v mesečnikih Čas in Cankarjev glasnik in v dnevniku Ameriška domovina. Več pesmi je bilo priobčenih tudi v »stari domovini« v koledarjih Mohorjeve družbe, v Mladiki in v dijaškem Mentorju pa v Argentini v Duhovem življenju.

Ocene Zormanovih knjižnih zbirk pa so sproti priobčali vsi slovenski ameriški časopisi in revije. V rodni Sloveniji sta jih ocenjevala predvsem dr. Ivan Lah v Jutru, Slovenskem narodu in Zvončku in dr. Jože Debevec v Domu in svetu, Slovcu in Mentorju. Ocene so napisali še Ksaver Meško v Edinosti o Poezijah (1920), v Mladiki pa so njegove zbirke pozdravili Franc Saleški Finžgar, dr. Jože Pogačnik in le z za-

četnicama podpisani R. C. Ocene dr. Tineta Debeljaka najdemo še v Slovincu, o Zormanovih pesmih pa je obširneje pisal tudi dr. Franc Trdan v Slovincu in Mladiki.

Upajmo, da bodo književnostni zgodovinarji skrbno preučili Zormanove že objavljene knjižne zbirke pa tudi tiste številne pesmi, ki so še razkropljene po časopisih, revijah, programih, spominskih knjigah in slovenskih domovih v obeh Amerikah in v Sloveniji in ki bi gotovo zaslužile izbor za posmrtno izdajo, morda prav ob bližajoči se stoletnici pesnikovega rojstva.

Ljubi fantič, srečno hodi...

Ljubi fantič, srečno hodi,
 še enkrat mi daj roko,
 še enkrat gorke poglej me
 in poljubi me v slovo.

Vseh nesreč te Bog obvaruj,
 dokler boj ne bo končan —
 misli name, ki v ljubezni
 čakala bom noč in dan.

Ljubi fantič, pridi skoraj
 čez gore in čez morje,
 pridi skoraj, razveseli
 moje žalostno srce.

Juan Zama

Pesem v Zormanovem rokopisu

(Priobčena v Cankarjevem glasniku, dec. 1942.)

Podobno pozornost pa bi zaslužilo tudi Zormanovo glasbeno delo, predvsem še njegovi skladateljski napor, saj je vse življenje izredno pridno komponiral. Uglasbil je mnogo svojih pesmi (leta 1941 je izjavil, da ni nikdar štel, koliko, verjetno pa do takrat okrog 50), predvsem liričnih za soliste in za mešane, moške in ženske zборе, ki so večkrat med rojaki v Ameriki tako rekoč ponarodele. Poleg tega se njegovo delo ponaša z velikim številom priredb, saj je samo za slovenske otroške zборе v Ameriki pripravil nad 200 dvoglasnih priredb, kot organist in učitelj cerkvenega petja pa je komponiral in prirejal tudi slovensko cerkveno glasbo. V tiskani zbirki, ki jo je po zaslugi Marije Prislandove in Albine Novakove izdala Slovenska ženska zveza v Ameriki (Slovenske melodije, 1950), žal najdemo le nekaj dragocenih drobcev te vrste.

Zelo uspešno je vodil razen cerkvenega zbora Slovenija na slovenski župniji sv. Lovrenca v Clevelandu še mladinski zbor istotam, že kot mladenič zbor Triglav, pozneje pa še Zvon in nekaj časa Glasbeno Matico in tudi češki zbor Krivan ter je s svojimi pevci priredil nad 150 koncertov.

Poleg slovenskih ameriških glasbenih prijateljev in sodelavcev Johna Ivanuša (1879—1973), očeta slovenske opere v Ameriki, po rodu iz Rogaske Slatine, in Antona Šublja (1899—1965), pevca in glasbenega pedagoga iz Domžal (ki sem se mu skušal vsaj nekoliko oddolžiti v njemu posvečeni knjigi *From Carniola to Carnegie Hall*), se je za Zormanovo glasbeno delo najbolj zanimal v domovini dr. Matija Tomc, prijateljsko pa je vse njegovo delovanje spremljal (in delno ilustriral) tudi v Ameriki priljubljeni slikar Božidar Jakac, ki je v Zormanu odkril ne le nadarjenega slovenskega besednega in glasbenega ustvarjalca v svetu, ampak tudi čudovito dobrega človeka z izredno lepim, izklesanim značajem.

Sam naj tu le omenim, da so bile domala vse meni znane v domovini in v Ameriki objavljene ocene Zormanovih pesmi, skladb in priredb ugodne in pohvalne. V časovni odmaknjenosti bo verjetno strokovni kritik odkril, da so bile večkrat namenoma spodbudne in včasih prizanesljive, toda upoštevaajoč razmere, v katerih je nežni in rahločutni pesnik in skladatelj deloval in ustvarjal, se zdi to edino pravilno in človeško. Kot Gregorčič je bil tudi Zorman prenežen in premehak, da bi bil mogoč prenašati in prenesti napadanja in sramotenja, zlasti še tista tako krivična, ki so jih bili premnogokrat deležni domala vsi drugi prizadevni in vidni kulturni in javni delavci v domovini in tudi v svetu. Prav po otroško pa je bil naš slovenski ameriški slavček vesel vsake besede v tisku in pismih. V arhivih imam oceno iz Mladike, ki jo je lastnoročno prepisal in hranil do smrti kot dragoceno spodbudo k delu. Ni pa žal shranjeval večine tiskanih ocen in člankov o svojem delu in, kolikor mi je znano, tudi večine pisem ne, kar je za skupnost nepopravljiva izguba.

Zorman je ljubil slovensko književnost, posebno še Prešerna, Cancarja in Gregorčiča. Zgodnji ocenjevalci so omenjali vpliv Simona Gregorčiča in Antona Medveda, a na vprašanje, kdo je imel nanj kot pesnika vpliv, je odgovoril, da so morda imeli ti ocenjevalci prav, a vsaj za-

vestno ni skušal nikdar nikogar posnemati. »Vedno sem si prizadeval, da bi izrazil, kar čutim, na svoj način.«

V veliki meri je seveda postal prav pesnik slovenskih izseljencev, med katerimi je ustvarjal kot samorastnik. Na vprašanje, ali njegova poezija izraža kaj svojskega, česar ne najdemo v slovenskem pesništvu v domovini, je odgovoril: »Poglejte, na primer, moji zadnji zbirki Pota ljubezni in Iz Novega sveta. Tega ne bi mogel napisati nekdo, ki ni živel domala vse svoje življenje med ameriškimi Slovenci. Samo nekdo, ki je bil skozi leta v stalnem in sočutnem stiku z njihovimi borbami in problemi, upanjem, veseljem in žalostjo, jih bo mogel razumeti in čutiti in izraziti njihovo edinstvenost.« Nekaj podobnega je tudi Louis Adamič napisal o izseljenski zgodovini in bi se danes gotovo čudil tisti peščici, ki skuša z molkom ali s krivičnimi kritikami zatreti ali vsaj otežiti neodvisno raziskovalno in publicistično delo v izseljenstvu.

Zorman je svoje rojake res razumel in postal je njihov najvidnejši slavček in glasnik; pisal je največ v ljubi materinščini, pa se je vendar istočasno dobro zavedal, kako so zlasti mlademu izseljenskemu rodu in

185

Mladi Ameriški Sloveniji

Ivan Zorman

V večerni mrak gre trudni naš korak,
v šumeče sonce vaš hiti lehak—
za nami leta tihega trpljenja,
pred vami val kipečega življenja;
za nami pogorišče mrtvih nad,
pred vami novih časov kleni sad.

Kakó smo malo mislili na vas,
kakó nas je prehitel novi čas!
Iz krivde nam priklila je bolest,
da silnejša ni rodna vam zavest!
V železni trušč, v srcbi smo se zarili—
in vendar smo globoko vas ljubili:
za vas, za vas gubili smo moči,
za vas pripravljali svetlejšje dni!

Ne bo zlatá, srebrá za nami,
ostali bodo narodni le hrami:
prosvete, bratstva našega ognjišča,
slovenske misli in srcá svetišča.
Sprejmite jih kot drago svojo last,
naj bodo tudi vam v visoko čast!
Naj vam izgine naših zmot spomin,
naj spremlja vas le topli žar vrlin,—
slovenske pesmi in srcá lepoto
prelijte v novega svetá dobroto,
polnite trdih, mrzlih src praznoto! ...
Z ljubečimi željami se poslavljamo,
na vašo daljno pot vas blagoslavljamó.

To Our Young American Slovenes

By Ivan Zorman

With weary tread the evening dusk we face,
You stir toward the sun with quickened pace—
Behind us years of silent strife,
Before you joyous, surging life,
Behind us ashes of our vain pursuit,
Before you future's ripe, resplendent fruit.

Alas, how little did we think of you,
And now this age, so quickly come, so new!
Regret our guilt can not forgive
That of our spirit more we did not give.
In toil and toil our powers we spent—
And yet deep love to you we lent:
For you, for you was spent the brawn
That you might greet a brighter dawn.

When we depart, no riches will you find,
We'll leave but National Homes behind:
The hearths of brotherhood, of culture, art,
The temples of Slovene good mind and heart.
May they a treasured gift to you remain,
May you their honor e'er proclaim!
Our petty strifes, our waywardness forget,
Our virtues seize, may they be with you yet,—
The beauty of Slovene traditions, arts
Spread o'er the New World's farthest parts,
And fill with it relentless hollow hearts!
With loving hopes a fond farewell we say
And bless you on your long and cheery way.

tujerodcem potrebna tudi »slovenska« dela v angleščini. »Kako naj bo naša mladina ponosna na slovensko dediščino in dosežke, če o vsem tem ničesar ne ve?« je pisal v novoustanovljeni Zarji. Ko sem pred 34 leti kot študent sociologije začel zbirati gradivo o slovenskih uspehih in velikih dejanjih po vsem svetu in ko sem v 1950-ih objavljaval članke in knjižice o Slovenski narodni obrambni zvezi in o Slovenskih kulturnih »parlamentih« kot priporočljivi obliki politično neodvisnega in sproščenega kulturnega delovanja in sodelovanja nad vsemi ideološkimi, strankarskimi in političnimi razlikami, sem se posebno razveselil prav Zormanovih spodbudnih pisem. Podobno mi je zatrjeval pisatelj in pesnik Jontez, da ga je namreč prav Zorman znal najbolj učinkovito spodbujati k ustvarjanju.

»Je mar sploh mogoče prevesti Župančičev 'Slap' v angleščino?« je spraševal Jontez. »Poskušajte, vztrajajte in pilite — in zmogli boste!« je odgovoril Zorman. Jontez je uspel in njegov lepi prevod je bil — žal šele po smrti obeh — leta 1981 objavljen v naši zajetni knjigi Slovenian Heritage, ki je doslej v treh natisih prodrla ne le med Slovence po vsem svetu, ampak tudi v številne ameriške, evropske, avstralske in celo azijske knjižnice. Prav te dni (septembra 1985) končujem zadnje korekture angleške knjige o bivšem slovenskem sodniku, županu Clevelanda, edinem petkratnem guvernerju države Ohio in dvanajst let zveznem senatorju Francetu Lovšetu (Franku J. Lauschetu), o katerem je celo Eisenhower menil, da je ustvarjen (»a natural«) za predsednika Združenih držav. In spet naletim na Lovšetovo izpoved, da razen njegovih staršev ni imel nihče tako močnega vpliva nanj kot njegov prijatelj in kulturni mentor Ivan Zorman. Prenekokrat mu je do štirih zjutraj bral slovenske pesmi in mu igral na klavir melodije, ki mu jih je nekoč pela njegova slovenska mati Francka Milavec iz Dvorske vasi pri Velikih Laščah.

Bila je kruta ironija usode, da je slavček ameriške Slovenije v zadnjem letu življenja mnogo trpel zaradi raka v grlu in se je moral posloviti od tega sveta, ne da bi bil mogel spregovoriti vsaj stavek ali povedati vsaj en svoj stih v slovo.

Umiral pa je z zavestjo, da je uspešno končal »majhno poslanstvo med ameriški Slovenci«, kot je pred leti skromno označil svoje življenjsko delo v pismu Antonu Klančarju. Vedel je tudi, da so mu bili rojaki za vse res iskreno hvaležni, saj so med drugim celo ustanovili Zormanov klub in organizirali več Zormanovih dni in večerov, da so mu še v življenju izkazali hvaležnost in priznanje.

Z žalostjo v srcu je bolan in osamljen še kramljal s svojo pokojno ženo Jožico, ki bi mu bila prav v tej poslednji osamelosti, ko se je zaradi izgube glasu namerno izogibal družbe, v največjo oporo:

V nočeh še vedno, kakor nekdanj,
mi roka išče tvojo dlan,
da bi ob tebi spet pozabil,
skrbi, ki jih obnavlja dan.

Zaman te išče trudna roka,
v tišini gluhi sam bedim.
Ko s svitom noč neskončna mine,
samoten v sivi dan strmim.

In tako se je bližal koncu. Kot je zapisal eden njegovih občudovalcev Anton Šabec v Glasu SDZ (glasilu Slovenske dobrodelne zveze), »luč njegovega življenja, ki je v zadnjih tednih komaj še medlo brlela, je v nedeljo, 4. avgusta 1957, zjutraj okoli devetih ugasnila.«

S slovenskim radijskim programom Martina Antončiča, s poslednjim slovesom od mrtvega pesnika v veliki dvorani Slovenskega narodnega doma na Aveniji St. Clair, z veličastnim pogrebnim bogoslužjem v nabito polni slovenski cerkvi sv. Vida, s solzami pri odprtem grobu na pokopališču Kalvarija in s številnimi članki in osmrtnicami v slovenskem tisku v Ameriki in delno tudi v Sloveniji se je slovenska skupnost mimo vseh verskih, ideoloških in političnih razlik dostojno poslovila od dobrega moža, graditelja mostov in svojega kulturnega dobrotnika, slovenskega ameriškega slavčka Ivana Zormanana.

Vendar se pri možeh te vrste tako poslavljamo le od izmučenega telesa, ki se vrača v objem matere zemlje. Zormanov duh in dela pa živijo naprej in bodo živela, dokler bo živel naš rod. S svojo ljubeznijo je neizbrisno vklesal svoje ime v slovensko ameriško zgodovino in kakor v življenju, tako bo gotovo še po smrti blizu tudi materi Sloveniji, ki jo je vse življenje tako goreče in zvesto ljubil.

* * *

Ivan Zorman (1889—1957) was a gentle and very popular Slovenian American poet, composer and musical pedagogue. While born at Šmarje, near Grosuplje in Slovenia and, after his emigration to America at the age of four, deprived of any formal education in Slovenian, he gained remarkable mastery of his mother tongue from his Slovenian parents and from independent study of Slovenian language and literature. He studied modern languages, literatures and music at American universities and institutes and supported himself, his wife Josephine, and daughter Carmen as music teacher, organist and director of several singing societies. In addition to numerous poems scattered in magazines and newspapers in both Americas and in Europe, he authored six books of Slovenian poetry, as well as several musical compositions that are still popular among Slovenian Americans today. Both genres of his sensitive and gentle creativity often express nostalgia for beautiful Slovenia which he faithfully loved to the very end of his life. He died in 1957 in Cleveland, Ohio.

IVAN ZOREC

Ivana Kozlevčar-Černelič*

Življenje in nazor

Ivan Zorec¹ je le nekaj let mlajši od naših najpomembnejših modernistov. Rojen je bil v Malem Gabru nad Temeniško dolino 25. julija 1880. Njegov oče, gruntarski sin, je tedaj osebenjkoval. Ded Anton Zorec je imel štiri sinove: Antona, Janeza, Franceta, Naceta in hčer Marijo.² Grunt je prevzel Janez, drugim pa je moral dati doto po 500 gld.

Ivanov oče je bil France, mati pa Marija Kozlevčar, po domače Mandkova iz Stične. Z doma je ušla, ker so jo silili v drug zakon. Imela je lepo doto 500 gld., da sta mlada dva mogla misliti na primerno domačijo. Narobe pa jima je začelo iti, ko je oče posodil doto svojemu bratu brez prič, ta pa mu je posojilo utajil. Pravidali so se celih sedem let in pravdo zgubili. Oče je kupil le travnik in njivico in preselili so se na Cesto.³

Bajta se je polnila, imeli so troje otrok: Ivana, Jožeta in Marijo, kruha pa je bilo za vse premalo, kajti zaradi pravde so napravili celo dolg. Pisatelj sam se z grenkostjo spominja teh let:

»Kar sta oče in mati morala prebiti, je bilo res hudo. Oba sta bila iz dobre, spoštovane hiše, ki je pri vsakem večjem delu najemala osebenjke in kočarje — na, zdaj pa morata sama tlačaniti. To ju je strahovito grizlo. Mati je očetu začela očitati lahkomiselnost s tistim denarjem; oče, ki ga je pekel kes, se je obupan in razdražen slabo branil. V revščino našega gnezda so ščeketali domači prepiri.«⁴

V svet pravljič in legend je malega Ivana peljala mati, ki ga je naučila tudi umetnosti branja. Ob njeni pripovedi se je razvijala otrokova fantazija in želja po knjigah, ki ga ni zapustila vse življenje.

Šola, ki si jo je zelo želel, je bila zanj pusta, preveč je že znal. S hvaležnostjo se spominja učitelja Konrada Črnologarja, ki mu je posojal povesti Krištofa Schmidu.⁵ Pozimi je po hišah prebiral knjige in je mogel spoznati, kaj ljudje radi poslušajo. Do opisov jim ni bilo, zanimalo jih je le to, kaj pride, kaj se bo z junakom zgodilo.

* YU 61000 Ljubljana, Šarhova 14; dipl. fil., strok. svétnica na ZRC SAZU.

¹ Sestavek je povzet po diplomski nalogi, ki sem jo branila v zimskem semestru 1956/57. Ivan Zorec ne stoji v prvi vrsti slovenske književnosti, zanimal pa me je kot dolenski rojak, ki si je v velikih gmotnih težavah nabiral znanje in kljub vsem težavam stopil v naš kulturni prostor ter razmeroma dosti napisal. Samosvoje pričuje o ljudeh in času. Najpomembnejši vir mi je bilo njegovo delo pa tudi vesti iz dnevnega časopisja in dokumenti. Neposredno sta mi največ povedali pisateljeva žena Ana Marija in svakinja Marija Pajkova.

² Matična knjiga v Sentvidu pri Stični.

³ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 8; *Pričevanje Marije Pajkove*.

⁴ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 9.

⁵ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 20.

Za reveže je bila tiste čase Amerika obljubljena dežela. Tudi Zorčev oče ni našel drugega izhoda in se je odločil za to pot.⁶ Njegovo slovo se je dečku zarezalo v spomin. Njegova mati je na vsak način hotela z otroki kaj doseči. Odločila se je, da Ivana pošlje v šolo. Res se je že 14 let star vpisal v prvi razred normalke v šolskem letu 1894/95. V šolskem letu 1895/96 pa je učenec 1. b razreda na novomeški gimnaziji.⁷

Malo podeželsko mestece je bilo še bolj tesno kot Ljubljana. Poleg revščine, ki je poniževala njegov ponos in samozavest, je prišel še v duševno krizo. Čedalje močneje je občutil razliko med dozorevanjem in izobrazbo. Profesorji sami niso imeli razumevanja za mladega, razvijajočega se fanta. Dijaki niso imeli knjižnice, čitalnica pa je bila zanje zaprta. Niso dobivali potrebne splošne uglajenosti, ki jo daje veliko mesto. Izobrazba je bila enostranska in zgolj šolska. Dijaki so skrivaj kupovali in si sposojali knjige ter se tako seznanjali z novejšimi prirodoslovnimi, filozofskimi ter socialnimi spoznanji. Tudi Zorec je bral Häckla in Büchnerja in se družil s socialisti. Domoljublje so mu užigale Sienkiewiczzeve in Jameršičeve knjige. Sam pravi: »Postal sem tak domoljub, da sem se včasih od ljubezni do domovine kar jokal in premišljeval, kako bi ji mogel služiti tudi jaz.«⁹ V šolskem letu 1896/97 je bilo zanj pomembno srečanje z Dragotinom Kettejem in Radivojem Peterlinom-Petruško, ki sta prišla iz Ljubljane. Kette je po ljubljanskem zgledu ustanovil Zadruho in za Zorca je bila velika škoda, da ni sprejel Petruškovega povabila vanjo. Čutil se je premajhnega, čeprav je vedel, da bi lahko dosti pridobil.¹⁰ Kette je zapisoval pesmi in izraze, ki jih je Zorec prinesel od doma, in spodbujal tudi Zorca k temu.

Zorec je bil živ fant, pripravljen na vsak podvig in to mu je prineslo tudi nesrečo. V noči od 24. na 25. marec je sodeloval pri neki dijaški vragoliji. Prav to noč pa je nekdo podrl tudi križ, kar je vzbudilo na gimnaziji nemir. Zorec je bil zatožen, da je prišel tisto noč kasno domov, in tako so zvrnili vse nanj, ker tovarišev ni hotel izdati. 6. aprila je dobil peturni karcer zaradi ponočevanja, na konferenci 5. maja pa so ga izključili, češ da je protiverskega mišljenja in razgrajač.¹¹ Mati tudi sedaj ni obupala in ga je spodbujala, da je v Ljubljani opravil izpit za drugo gimnazijo. V tretji in četrti razred je hodil na Nižjo gimnazijo,¹² v peti razred pa je prestopil na klasično gimnazijo.¹³

V Ljubljani so se mu profesorji zdeli priljudnejši. Posebno živa pa so bila tudi dijaška literarna društva, ki so imela že tradicijo. Zorec je bil član takega društva, ki ga je vodil Andrej Orehek. Pisal je kmečke črtice in kritiziral jezik svojih tovarišev.¹⁴ V tem času je dijaštvo vznemirjala jugoslovanska ideja, ki jo je med njim širil list Nova Nada.

⁶ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 28.

⁷ Izvestje novomeške gimnazije za šol. leto 1895/96.

⁸ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 117.

⁹ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 157.

¹⁰ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 258.

¹¹ Konferenčni zapisniki za leto 1896/97 na gimnaziji v Novem mestu.

¹² Izvestje c. kr. Nižje gimnazije v Lj. v šol. letu 1897/98 in 1898/99.

¹³ Jahresbericht K. K. Staatsobergymnasium 1899/1900.

¹⁴ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 349.

Rahljala je že tla prepородovcem. V Ljubljano jo je pošiljal Anton Kristan. Vsi dijaki so bili navdušeni »nadaši«. Zorec je zbiral zanjo članke.¹⁵

Zorec se je v tem času oglasil v Vrtecu,¹⁶ Domoljubu¹⁷ in Gorenjcu.¹⁸ S peto šolo se je Zorčevo redno izobraževanje končalo. Pisatelj je imel 20 let in je moral k vojakom. Vojaško službo je prebil kot enoletni prostovoljec in 26. septembra 1902 opravil oficirski izpit.¹⁹

Po opravljeni vojaški službi je bil za gimnazijo prestar in si je moral iskati kruha. Po daljšem iskanju so ga sprejeli na direkcijo Južne železnice v Trstu v uradniško službo 24. 8. 1903, ker za zunanjo službo zaradi slabih oči ni bil sposoben.²⁰ Mesec dni je delal brezplačno prakso, nato pa je bil imenovan za uradniškega aspiranta z redno plačo 60 kron.²⁰ Ko se je v službi ustalil, je začel misliti na lasten dom. 13. junija 1905 se je poročil z učiteljico Marijo Ano Rupnikovo.²¹

Trst je bil gospodarsko in kulturno pomembno mesto z nacionalno mešanim prebivalstvom. V ospredju slovenskega tabora so bili liberalci: dr. Ribač, dr. Mandič, dr. Gregorin in dr. Slavik, večinoma tržaški advokati. Izdajali so politično glasilo *Edinost*.²² Časopis je zagovarjal slovenske narodne interese in je bil proti Italijanom, kasneje pa tudi proti Avstriji. Avstrijski režim je namreč dosti prijazneje gledal Italijane kot Slovence. V devetdesetih letih so se pogledi razčistili zlasti ob atentatu na cesarico Elizabeto, ki jo je 1898. ustrelil italijanski anarhist Lucheni. Ko so Slovenci v Trstu demonstrirali, je avstrijska oblast sama nastopila proti njim.²² Zdaj so tudi izobraženci spredvideli, da od Avstrije ni kaj pričakovati.

V Trstu je bilo zelo bogato društveno življenje. Imeli so čitalnico, pevska društva in poleg številnih dramatičnih društev tudi osrednje Dramatično društvo (ustanovljeno 1902.). Nacionalni boj se je tako zastril, da se je prenesel tudi na stanovska društva. Med najaktivnejšimi so bili železničarji. Slovensko železniško uradništvo, kolikor ga je bilo, se je shajalo po gostilnah. Decembra 1908. se je po češkem in poljskem zgledu organiziralo v Društvo jugoslovanskih železniških uradnikov.²³ Železniški delavci pa so se združili v društvo Jugoslovanski želez-

¹⁵ Ivan Zorec, *Iz nižav in težav*, 1938, str. 348; Prispevki učiteljskega društva Dragice, ki jo omenja Zorec, so res v Nadi: Priče, *Gospodov dan*, Nada, 1898.

¹⁶ Ivan Zorec-Gabrovski, *Zakaj ljubimo drevesa*, Vrtec, 1901, št. 5, str. 103.

¹⁷ Črtice v Domoljubu niso podpisane, ker pa v svojih spominih, *Iz nižav in težav*, str. 367 pravi, da jim je skupen motiv solz, bi utegnile biti njegove: *Nepozaben sveti večer*, Domoljub 1899, št. 1, str. 4; *Ob dvanajsti uri*, Domoljub 1899, št. 2, str. 20; *Kje je vzrok?* Domoljub, 1899, št. 9, str. 132.

¹⁸ Ivan Z. Gabrovski, *Potrjen*, Gorenjec, 1900, št. 13, str. 2.

¹⁹ Izpisek izpitnega zapisnika na Direkciji drž. žel. v Ljubljani.

²⁰ Ivan Zorec, *Gospodski hlapec*, Mladika, 1940, št. 1, str. 16 in št. 2, str. 97.

²¹ Poročni list na Direkciji drž. žel. v Lj. Imela sta pet otrok: sinova Bojana (roj. 1905, umrl kmalu po rojstvu) in Črtomira (roj. 1907) in hčerke Bogomilo (roj. 1909), Sonjo (roj. 1911, umrla kmalu po rojstvu) in Darinko (roj. 1915) — po podatkih Zorčeve žene.

²² Ivan Zorec, *Gospodski hlapec*, Mladika, 1940, št. 12, str. 405 in Mladika, 1941, str. 23.

²³ *Shod jugoslovanskih železničarjev v Trstu*, *Edinost*, 1908, št. 356, str. 2 in *Kolegi*, slov. žel. uradniki, *Edinost*, 1908, št. 307, str. 2.

ničarji. Po njihovem zgledu so hitro nastajala strokovna društva, ki so imela svoja glasila.²⁴ Take razmere so vplivale na Zorca, ki se je povsod hitro vključeval, bil nacionalno in socialno občutljiv, obenem pa zdrav, s precejšnjim govorniškim darom in željo, da se uveljavi. Ni se mogel zadovoljiti s pisarniškim delom, čeprav je privezanost »gosposkega hlapca« še močneje občutil, ker je imel družino. Leta 1907. je omenjen kot govornik na grobu Simona Gregorčiča in poročevalec je poudaril njegovo govorniške sposobnosti.²⁵ 1908. se v Edinosti oglasi Zorec sam.²⁶ V članku Nekaj obračunava s tisto tržaško publiko, ki je zavrnila Cankarja, ker je zahtevala samo božanje, da ne bi odpadli tisti, ki pravzaprav Slovenci že več niso bili. Zahteval je jasno odločitev možatih in delovnih ljudi, kajti bolj kot beseda je potrebno delo in podjetnost na gospodarskem področju.²⁷ Pomagal je pri ustanavljanju Društva jugoslovanskih železniških uradnikov. Bil je v pripravljalnem odboru,²⁸ junija 1910 pa je bil izvoljen za njegovega predsednika.²⁹ Prav pod njegovim vodstvom je društvo ustanovilo več podružnic in se tesneje povezalo s Čehi in Poljaki. 12. in 13. septembra 1910. je bil namreč kongres slovanskih železničarjev v Pragi, kamor je šel z dr. Ribašem tudi Zorec. Na Dunaju je bil kmalu nato shod vseh nacionalnih železničarskih organizacij in razpravljali so o združitvi ter socialnih vprašanjih.³⁰ V začetku 1911. leta so začeli misliti, da bi obe organizaciji jugoslovanskih železničarjev združili. Verjetno je, da se je Zorec zavzemal za združitev, saj je bil demokratsko usmerjen in je bil 1910. leta izvoljen za nadzornega člana v Narodni delavski organizaciji.³² Tudi članek Železničarji, odprite oči, ki ni podpisan, pa bi po slogu utegnil biti Zorčev, poziva delavce, naj se naslonijo na uradništvo.³³ Vse kaže, da so mu nasprotovali in je zato

²⁴ Jugoslovanski železničar, Narodni delavec, Časopis jugoslovanskih žel. uradnikov.

²⁵ Sivorjev, Romanje na S. Gregorčiča grob, Edinost, 1907, št. 330, str. 5, 10. Poročevalec oceni Zorčev govor takole: »Pač moramo pripoznati, če kdaj veljajo besede 'govoril je iz srca v srca', veljajo tukaj. Pa saj je znano (žal, le v ožjih krogih), kaj pomenijo in koliko je rečeno z besedami 'govoril je Zorec'.«

²⁶ I. Zorec, Za Gregorčičev dom, Edinost, 1908, št. 65, str. 2 in št. 110, str. 2; V planinskem raju, Edinost, 1908, št. 150, str. 5; Nekaj, Edinost, 1908, št. 171, str. 1, št. 172, str. 1.

²⁷ Prim. Beleške o Cankarjevem predavanju Slovensko ljudstvo in slov. kultura, Edinost, 1907, št. 115 in 116 in Ivan Zorec, Gosposki hlapec, Mladika, 1940, str. 377. I. Zorec poudarja, da se je Cankar ločil od drugih socialistov po tem, da je poudarjal slovenstvo nasproti internacionalnosti: »Govoril je zmerom le o Slovencih, o slovenski kulturi in o tistih, ki jo zavirajo. Te je bičal prav krvavo.«

²⁸ Družabni sestanek Društva jug. žel. uradnikov, Edinost, 1909, št. 73, str. 1; O ustanovitvi Društva jugosl. železniških uradnikov v Trstu, Casopis jugoslovanskih železniških uradnikov, 1914, št. 10, str. 42.

²⁹ Občni zbor, Edinost, 1910, št. 23, str. 2.

³⁰ Kongres slovanskih železničarjev v Pragi, Edinost, 1910, št. 257, str. 1.

³¹ Veliki shod na Dunaju, Edinost, 1910, št. 328, str. 2.

³² Občni zbor NDO, Edinost, 1910, št. 297, str. 2.

³³ Edinost, 1911, št. 48, str. 2.

sredi teh priprav odstopil. Na naslednjem občnem zboru ni več sodeloval.³⁴

Vzporedno z delom pri strokovnem društvu je deloval tudi pri gledališču, ki je zrastle iz Dramatičnega društva.³⁵ Gledališče je bilo brez državne podpore in je životarilo le iz svojih sredstev ter priložnostnih darov. V sezoni 1909/10 je stalo pred vprašanjem, ali naj še obstaja. V tem letu je prevzel intendantco Zorec³⁶ in gledališče si je precej opomoglo. Naslednje leto so ga izvolili tudi za predsednika in prvič so leto zaključili tudi brez dolgov. Na občnem zboru 1. julija 1911³⁷ so ga z navdušenjem ponovno izvolili, vendar je že pred začetkom sezone odstopil.³⁸ Zorčevo delovanje pri gledališču je bilo uspešno. Poskušal je dobiti čimveč stalnih igralcev in v poletju 1911. je pripravil celo poseben tečaj za igralce.³⁹ Za gledališče je pridobil stalnega režiserja. Z gostovanji po deželi pa je skušal popularizirati gledališko umetnost med ljudstvom. Zavedal se je velike vzgojne vloge gledališča, zato je bil zlasti ponosen na nedeljske popoldanske predstave, na katere naj bi hodilo preprosto ljudstvo, ki ob večerih ni imelo časa. Posebno skrb je posvečal repertoarju. Prednost je dajal slovanskim delom. Res je, da so uprizorili tudi dosti komedij, ker so zaradi neugodnih denarnih razmer morali ugajati ljudskemu okusu, vendar tudi zrelih umetnin ni manjkalo. Kot novost je uvedel opereto.⁴⁰ Njegov odstop pri gledališču se ujema z odstopom pri Društvu jugoslovanskih železniških uradnikov. Objektivnih vzrokov je bilo nekaj: oblast je na njegovo delovanje gledala postrani in imenovali so ga der südslawische Vöckönig ali pa der slowenische Heiland in začeli so ga napadati.⁴¹ Bil je strog, včasih celo zaletav, tako je na primer zahteval, naj se tuja imena v igrah poslovenijo. Poleg tega ni bil akademsko izobražen, a mlada generacija domačinov si je prizadevala dobiti vodstvo v svoje roke, zato so nastala nasprotovanja v društvu samem. Verjetno je bil to neposreden povod za odstop. Morda se je že tudi oglašala bolezen. Zorca sta v Trstu zanimali zlasti dve vprašanji: socialno in nacionalno. Nacionalni čut je bil pri njem tako močan, da je skozenj gledal tudi na socialna vprašanja. Socialna demokracija ga je odbijala prav zaradi zanemarjanja narodnosti.⁴² Študiral je celo Marxa, pa ga ni razumel.⁴³

³⁴ Tretji občni zbor Društva jugoslov. železniških uradnikov, Edinost, 1912, št. 72, str. 2.

³⁵ Na občnem zboru Dram. društva 19. jun. 1907 je bilo sklenjeno, da se ustanovi poklicno gledališče, ki je bilo v sezoni 1907/08 res ustanovljeno. Prim. Edinost, 1907, št. 150, str. 5.

³⁶ Občni zbor Dramatičnega društva, Edinost, 1910, št. 140, str. 3.

³⁷ Občni zbor Dramatičnega društva, Edinost, 1911, št. 182, str. 2.

³⁸ Deseti občni zbor Dramatičnega društva, Edinost, 1912, št. 172, str. 2.

³⁹ Poročilo o ustanovitvi Dramatične šole, Edinost, 1911, št. 186, str. 2 in št. 193, str. 3.

⁴⁰ Poskus slovenske opere v Trstu, Gledališki list, 1953/54, št. 7, str. 194. V sestavku Iz mojega življenja, Koledar Mohorjeve družbe, 1953, str. 6, omenja da je pisal tudi v časopise Narodni delavec, Slovenski narod in Domoljub, vendar teh nisem pregledala.

⁴¹ Ivan Zorec, Gosposki hlapec, Mladika, 1941, str. 55.

⁴² Prim. opombo 27 in Ivan Zorec, Iz nižav in težav, 1938, str. 376.

⁴³ Ivan Zorec, Gosposki hlapec, Mladika, 1940, str. 50.

Zorčevo socialno mišljenje se je porodilo iz njegovega spoznavanja krivic okoli njega in je bilo povezano s trpljenjem njegovega naroda. Bilo je bliže Krekovemu krščanskemu socializmu kot pa socialni demokraciji.⁴⁴

Leta pred prvo svetovno vojno je Zorec prebil v težki bolezni. Imel je jetiko. Leta 1913 je moral v zdravilišče in bali so se, da se ne bo več vrnil. V zdravilišču ni vzdržal, ampak je pobegnil kot Ivan Zakotnik v domačo hosto, na sonce.⁴⁵ Doma se je za silo pozdravil, toda izpljuval je vso desno polovico pljuč in nikoli več ni bil zdrav.⁴⁶ Komaj se je dobro vrnil v Trst, je izbruhnila vojna. Bal se je, da bi ga upokojili z malenkostno pokojnino, ker dela v zaprtem prostoru ni zmagoval, zato mu je bilo dobrodošlo zdravniško spričevalo dr. Matka Mandiča, da sme opravljati lahko vojaško službo na svežem zraku.⁴⁶ Za njegovo zdravje je bilo potrebno pogosto premeščanje. Tako je služboval kot nadporočnik v Vrdeli, Matuljah, v Gradcu in nekaj časa v Drohobiču v Galiciji, kjer je imel na skrbi vojne ujetnike. Za njegovo ustvarjanje pa je bilo najpomembnejše službovanje v Hercegovini in v Splitu.

Prvega novembra 1918 je izstopil iz vojske in od 15. novembra je živel v Ljubljani. Službeno je napredoval, da je bil upokojen kot kontrolor 12. 11. 1932.⁴⁷ Tako se je končala privezanost »gosposkega hlapca«. Umril je 30. julija 1952. v Ljubljani. Pokopala ga je njegova stara bolezen. Ker se mu je udril prsni koš, mu je oslabilo srce in dobil je tudi nahuho. Umril je tiho, le dnevno časopisje se ga je spomnilo s kratkimi za- beležkami.⁴⁸

Po prvi svetovni vojni je Zorca zopet zajela živahna delovna volja.

Sodeloval je v Društvu jug. železniških uradnikov in obnovljeno društvo, ki mu je posvetil toliko svojih moči, navdušeno pozdravil.⁴⁹ 1923 je bil celo sam ponovno izvoljen v odbor.⁵⁰ Že pred vojno je imelo društvo poseben odbor za terminologijo in v njem je Zorec deloval z Josipom Dolinarjem. Članke so objavljali v Jugoslovanskem železničarju in češkem železničarskem glasilu. Po vojni so odbor obnovili, vendar so se sodelavci kmalu razšli in Zorec je ostal sam, pomagal mu je Jože Glonar. Boril se je za slov. železniško terminologijo zlasti v polemiki z Repičem in Žunkovičem.⁵¹

⁴⁴ V spominih obžaluje, da se ni potegoval za službo v Krekovi Gospodarski zvezi, I. Zorec, Gosposki hlapec, Mladika, 1940, str. 62; kasneje je o J. E. Kreku celo pisal: I. Zorec, Ena dve o Kreku, Mladika, 1925, str. 462.

⁴⁵ V sobi št. 12; Ivan Zorec, Pomenki 1921.

⁴⁶ Pričevanje žene.

⁴⁷ Zapisnik na Direkciji drž. železnic v Ljubljani.

⁴⁸ Pisatelj I. Zorec, Slov. Poročevalec, 1952, št. 180, str. 2; Ljubljanski dnevnik, 1952, 31. julij, parte; V koledarju Moh. družbe za leto 1953 je na str. 118 posvečenih tudi nekaj vrstic umrlemu sodelavcu. Nekaj vrst mu je posvečenih tudi v Glasu naroda, 15. sept. 1952.

⁴⁹ Poročilo o prvem občnem zboru, Časopis jugoslovanskih železniških uradnikov, 1920, 19. dec., str. 6.

⁵⁰ Poročilo z občnega zbora, Glasnik železniških činovnika, 1923, št. 6, str. 41.

⁵¹ Ivan Zorec, Železniško izrazoslovje, Glasnik železniških činovnika, 1921, št. 10, str. 79. Davorin Žunkovič, K članku Žel. izrazoslovje, Glasnik železniških činovnika, 1922, št. 1, str. 7. Njegov delež pri slovenski železniški terminologiji v priročnikih po II. svetovni vojni bi bilo treba še preučiti.

Po vojni se je reorganizirala Slovenska matica. Od leta 1920 do 1924 je bil njen blagajnik.⁵² Pri Matici se je seznanil s tajnikom slovaške matice Krčmerijem. Po njegovem posredovanju je začel sodelovati v glasilu slovaške matice Slovenské Pohl'ády. V tej reviji je objavil obširen članek o ustanovitvi in delu Slovenske matice.⁵³ Poleg član-
kov o Tavčarju, Aškercu je zanimiv še članek Zo slovinska,⁵⁴ ki kaže veliko poznavanje sodobnih razmer v slovenskem kulturnem središču. Bil je tudi član Društva slovenskih književnikov in je z drugimi književniki prirejal literarne večere po Ljubljani.⁵⁵

V Jugoslavijo je stopil poln optimizma. Majniška deklaracija, ki jo je sprejel z navdušenjem, mu je pomenila veliko upanje za Slovence. Po vidovdanski ustavi pa je spoznal, da se njegovo nacionalno, še manj pa socialno pričakovanje ne bo izpolnilo. Razočaran in ogorčen je bil zlasti nad slovensko inteligenco in slovenskim meščanskim liberalizmom, ki se v novem času nista znašla, ali pa sta se celo udinjala novemu režimu in se spogledovala z jugoslovanstvom. V članku Železniško izrazoslovje⁵¹ je ostro obračunal s tem jugoslovanstvom, ki je njega kot odločnega Slovenca bolelo: »Slovinci smo veliki reveži: zmeraj imamo velike skrbi in nadloge, ki smo si jih dostikrat sami povečevali s platoničnim vseslovanstvom. Brigali smo se za vse Slovane in radi smo jih imeli, oni, tudi naši najbližji bratje, pa še dobro vedeli niso, kje in kako smo.« V vrsti član-
kov Misli, ki jih je objavljaval v Glasniku železniških činovnika⁵⁶ je še bolj žolčen in vsestransko opredeli svoj odnos do nastalih razmer. Dobro čuti, da je dosedanje vrednote treba pretehtati, kajti nered je zajel ves svet. Pomemben mu je socializem. Pojmuje ga kot nauk Kristusa, apostola Pavla, Marxa in Engelsa, to je nauk ljubezni in bratstva, ki so ga po njegovem drugi spridili, da je: »orožje strahotnih morij, nekrščanskih grdobj in da so bile besede pravičnosti in bratovstva prazne rečenice v službi krivičnikov in nasilnikov.«⁵⁷ Odklanja revolucijo in Rusijo postavlja za svarilen zgled. Zaradi odklanjanja vsakega nasilja ne more sprejeti take poti, pač pa se zavzema za pot notranjega pre-
rojenja vsakega posameznika. Kapitalizem in imperializem mu pomenjata dva nevarna nasprotnika, vendar je proti njima brez moči. Zaradi preti-
ranega nacionalizma, ki je imel za posledico imperializem, prizna le ene vrste nacionalizem: ljubezen do materine besede in rodne grude. Zavra-
ča srbski nacionalizem, absolutizem, strankarstvo in korupcijo, ki da negativno vplivajo na naše razmere. Zorec je največ zahteval od inteli-
gence, ki je edina poznala razmere in ki bi mogla voditi delavce, saj je

⁵² Poročilo o delovanju Slov. matice, Ljubljana 1928.

⁵³ Ivan Zorec, Matica Slovenska v Ljubljana, Slovenské Pohl'ády, 1923, št. 6—8, str. 445.

Ivan Zorec, Anton Aškerc, Slovenské Pohl'ády, 1923, št. 1, str. 46.

Ivan Zorec, Dr. Ivan Tavčar, Slovenské Pohl'ády, št. 3, str. 184.

⁵⁴ Ivan Zorec, Zo slovinska, Slovenské Pohl'ády, 1925, str. 466.

⁵⁵ Ivan Zorec, Blažene vinske gorice, Življenje in svet, 1927, št. 20, str. 562.

⁵⁶ Kotarjev Nane, Misli, Glasnik železniških činovnika, 1923, št. 8—12 in 1924, št. 3—6.

⁵⁷ Kotarjev Nane, Misli I., Glasnik železniških činovnika, 1923, št. 8/9, str. 57.

tudi sama zgolj delavec. Slovensko izobraženstvo, ki je bilo vzgojeno v liberalizmu Slovenskega naroda, ni prišlo do sape. Delavstvo si je samo izbojevalo svoje mesto, izobraženstvo pa je ostalo osamljeno. Tako se tudi za svoje pravice ni moglo več boriti in mu ni ostalo drugega, kot da se je udinjalo režimu. Zorec se je močno približal Krekovim nazorom, po katerih naj bi Slovenci imeli v novi državi pomemben položaj, ker so bili kulturno napredni, gospodarsko organizirani in so imeli bolj demokratično uradništvo. Prav mič ni čudno, da so morale njegove Misli prenehati izhajati. Čeprav je bila Zorc tu kaj beseda ustavljena, ni miroval. Njegovo razočaranje je vidno v Zelenem kadru,⁵⁸ Kraljeviču Marku⁵⁹ in Ptičkih iz črnega gnezda,⁶⁰ kjer je še posebej karikiriral naše zanikrno gospodarjenje. Zorca je razočaranje zelo bolelo, saj je vse njegovo prizadevanje izvenelo v prazno. Tu je imel izhodišče njegov neprestani klic po idealnih ljudeh in idealih. Bližal se je 50. letu. Bil je še zmeraj bolan in se je pogosto zatekal v zdravilišča, zato se proti koncu dvajsetih in v začetku tridesetih let, ko so se ponovno ločili duhovi, ni mogel več udeleževati boja, ampak se je umaknil v svet svojih Trlepov.

Prav gotovo je njegova odločitev precej povezana s svetovnim nazorom. Zorec ni bil nikoli materialist, v tem času pa je razčiščeval svoje poglede na religijo. Že v Novem mestu je bila vera, ki mu jo je vsadila mati, močno prizadeta. Videl je materino trpljenje zaradi tega in poznal njeno prepričanje, da je človek brez vere izgubljen.⁶¹ Mladostni nemiri so se polegli in brez Boga ni bil več. Obilno delo je to vprašanje odrinilo, nekoliko ga je pridobila tudi liberalna tržaška družba, da se je precej oddaljil od Cerkve. Obredov se ni udeleževal, materi je odgovarjal, da se že z Bogom pomeni, kar se ima, sicer pa tako ni nikomur nič hudega storil.⁶² Podoben je smisel Jankovih besed v pismu Zori: »in še zdaj je moja misel taka, da si vsakdo sam skušaj najti kopeli za dušo in vsakdo sam ubrati pravo pot resnice in življenja.«⁶³ V dvajsetih letih moremo v njegovih delih zaslediti zanimanje za panteizem. V Zelenem kadru v pisatelju Zidariću izrazil marsikateri svoj pogled in zato je zelo ilustrativen njegov religiozni nazor. Zidarić je panteist. Po njegovem smrti ni, ker je vse samo pretvarjanje in spreminjanje. Nič se ne izgubi: »Ves svet je živ, tako bilka v travi ali kamen v gori, kakor človek ali žival.«⁶⁴ Življenje mu je »najnedoumnejši izdelek prirode«, ki je od vekomaj po svoji prasnovi in praktici, v izpreminjanju in pretvarjanju pa je večnost. Bog je le bistvo vseh stvari, neko spoznanje, do katerega ne moremo, nekaj, kar je v stvarstvu, prirodi, kar se pa ne da natančneje opredeliti. V črtici Obisk⁶⁴ stari Pristavec sicer dopušča krščansko vero v posmrtno življenje, vendar mu je vera samo ena izmed

⁵⁸ Ivan Zorec, Zeleni kader, Ljubljana 1923.

⁵⁹ Ivan Zorec, Kraljevič Marko, Ljubljanski zvon 1923, str. 417, 512, 574, 642.

⁶⁰ Ivan Zorec, Ptički iz črnega gnezda, Življenje in svet, 1927, št. 42, 43, 44, 45, 46.

⁶¹ Ivan Zorec, Gosposki hlapec, Mladika, 1940, str. 169.

⁶² Pričevanje Marije Pajkove.

⁶³ Ivan Zorec, Pisma, Jutro, 1926, 104, str. 12.

⁶⁴ Ivan Zorec, Obisk, Ljubljanski zvon, 1927, št. 12, str. 725.

možnosti pojmovanja sveta. Naslednje delo, ki kaže smer njegovega razmišljanja, so Spiritisti.⁶⁵ Za spis se je pripravil, citira Molla, Flammari-ona in Maeterlincka. V Spiritistih poleg navadnih praznovernežev nasto- pa tudi starec, ki močno spominja na Pristavca. Ta pravi: V človeštvu je neko hrepenenje, »ki zametava vsa dosedanja izročila starih nauk, po svetu hrumi misel svobode. Iz nje človek išče Boga. A ta Bog ni zgolj osebni Bog, ni Bog zgodovine, marveč je Bog duha in prirode, Bog srca in spoznanja... Vere pešajo, vera v Boga dobrote in ljubezni pa raste.« (str. 292). Nasproti temu postavi Maričkinu preprosto vero, ki je katoli-ška, in Tonetovo vero, ki ni določno definirana, vendar je podobna kato- liški, samo da nosi Zorčevo čustveno barvo. Zorec se je proti koncu. 20. let bližal tudi Cerkvi. 1930. in 1931. so ga povabili stiški menihi v sa- mostan, da bi se tam mogel pripraviti za svoje zgodovinske povesti. Živ- ljenje v samostanu je Zorca prevzelo in odslej je hodil tudi k obredom, čeprav je ohranil še dosti samosvojega.

Zorec ni nikoli zgubil živega stika s svojimi domačimi in rojstnim krajem, zlasti pa je ljubil mater, ki je edina še ostala. Mati je živela v Stični (št. 71), kjer je gospodarila njena snaha Marija Pajkova, ki se je drugič omožila. V reber v Matkov laz ni mogel več, zato sta se shajala v dolini, kamor ga je hodila čakati. Vse bolj je mislil na to, da bi se tudi sam naselil med kmečkimi ljudmi. V mestu ga je čas prehiteval, nikoli se ni čutil popolnoma zadovoljnega. Misel na vrnitev je imela precej ču- stveno in nerealno osnovo. V pogovoru z Zajcem pravi: »Vedno, po- sebno pa takrat, ko sem šel v pokoj, sem mislil, da si tam doli kupim ko- šček zemlje, čeprav bi bila slaba, kamnita in grudasta, da bi si na njej postavil hišico, majhno, skromno, a lepo. Napravil bi čebelnjak in za- daj sadonosnik. Učitelj bi bil kmetom in dobro bi gospodaril.«⁶⁶ Zorec je ljubil domači kraj, vendar se je tako intenzivno vračal zlasti v teh pre- lomnih letih.⁶⁷ V kmetu je videl tisto trdnost, ki je tedaj svetu manj- kala. Občudoval je zlasti sposobnost, da se ne da izkoreniniti, če se ne izneverja vrednotam, kot so ljubezen do zemlje, morda bolje navezanost nanjo, zavest rodu in dolžnosti, ki jih čuti do njega, in končno vera. Oba njegova deda sta bila trdna kmeta, zelo navezana na zemljo, ki jima je dajala veljavo, patriarhalno pojmovanje poštenosti in močatost. Dobro je poznal kmečko miselnost. Bil je izobražen človek, ki je videl precej sveta, zato ni mogel prezreti zaostalosti dolenjskega kmeta, ki ni dober gospodar; to je ugotavljal v primerjavi s savinjskim kmetom in s kme- ti iz tržaške okolice.²² Zato je kot izobraženec čutil dolžnost, da bi ga učil gospodarjenja in mu sploh kazal pot, kar poudarja tudi v skoraj zadnjem natisnjem delu Krčma pri Kurentu, ki mu je pri ponatisu dal naslov Zadnja sodba.⁶⁸ Zorec ni mogel več prikazovati sodobnih kmeč-

⁶⁵ Ivan Zorec, Spiritisti, Zivljenje in svet, 1928, št. 10, str. 270 in št. 11, str. 322.

⁶⁶ L. Zajec, Srečanje s pisateljem Temeniške doline, Slovenec, 1943, št. 54, str. 3.

⁶⁷ Prim. še Ivan Zorec, Obisk, Ljubljanski zvon, 1927, str. 725; Ivan Zorec, Božjepotnik Anton Hudobivnik, Ljubljanski zvon, 1930, str. 33.

⁶⁸ Ivan Zorec, Krčma pri Kurentu, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1942, str. 81; Ivan Zorec, Zadnja sodba, Zbornik zimske pomoči, 1944, str. 48.

kih razmer, pač pa je upodabljal kmeta, kot ga je doživljal v svoji mladosti. Začel je delati tudi bilanco svojega življenja in pisal spomine.

Nekako vzporeden je tudi Zorčev pogled na umetnika in umetnost. Odločilnega pomena je, da se je oblikoval v času naše moderne. Moderna je v umetniku videla poslanca in izvoljenca. Umetnik pa ni izvoljenec le zaradi svojega umetniškega daru, pač pa ima posebno poslanstvo: oznanjati mora resnico in pravico.⁶⁹ Pesnik ima torej veliko etično nalogo, zato ga »mogočniki in krivičniki« razglašajo za oznanjevalca zmot in zmešanih sanj. Tako etično pojmovanje umetnikovega poslanstva označja pisatelj Zidarič v Zelenem kadru. Zorčev umetniški nazor je tesno povezan z njegovim pojmovanjem umetnika. Če ima umetnik etično poslanstvo, mora svojo resnico podati preprosto in razumljivo, realistično in odklanja vse moderne izme.⁷⁰ Tudi vsebina njegovih del je v skladu z njegovim nazorom, saj proti koncu dobiva čedalje več didaktičnih elementov.

⁶⁹ Prim. lik Milivoja v delu Ivan Zorec, *Pravljica o umetniku*, Novi rod, 1922, št. 3, str. 1.

⁷⁰ Ivan Zorec, -izem, *Jutro*, 1925, št. 279 str. 8; Ivan Zorec, Milan Crnjanški, *Priče o muškorn*, Ljubljanski zvon, 1921, št. 12, str. 766.

PESMI

Darja Bregar

Nevidna ptica
v prsih
poje moje pesmi.

Potoček sem,
ki se je prezgodaj izlil
v široko, kalno reko.

Bil je log,
poln svetlobe
in toplega vetra.

Vse steze vanj
je prepletla robida.

Odšel si
s požetega polja,
odnesel s seboj
zlate snope.

Pobiram
osuta zrna spominov.

Tudi nocoj
bom iskala zvezde
v vlažnih meglah.
Toploto
na zasneženih vejah.

Tudi nocoj
bodo s streh
polzele ledene solze.

Upognjena breza.
Deževne kaplje
na sušečih se vejah.
Vetrovi jo mršijo.
Mraz upogiba.

Bo še zelenela?

Po blatni cesti
hitim v pomlad.

Že slutim
vonj mladega zelenja.

Vendar
stopam
neprestano
po isti
blatni
cesti...

Nasloni se
na moje pojoče roke
in pusti,
da se megle razprše.

Jutri bo deževen dan.

Drhtijo trave,
mak v žitu.

Vem.
Trave bodo osule klas,
mak prosojne liste

in dež bo zopet
močil zapuščeno polje.

Govori mi
le o pomladi.

Rumeno listje
je že preveč zagrnilo
trave mojih vrtov.

Na vrhu brega stojim.
Vsa polja so v meni,
vsi gaji,
vse rože,
vse ptice.

Objavljamo pesmi treh članov Literarnega kluba, Grosuplje ZKOS. Ustanovljen je bil februarja 1985 v okviru Zveze kulturnih organizacij občine Grosuplje. Ima 18 članov — pesnikov, eden je tudi prozaist, nekaj pa se jih ukvarja še z literarno recitacijo. Pesmi objavljajo v redni literarni rubriki Naše skupnosti ali v posebnih publikacijah, svojo dejavnost pa podružbljajo tudi z organiziranjem literarnih prireditev.

Junija 1985 je Literarni klub skupaj z mentorji šolskih glasil priredil literarno srečanje, na katerem so sodelovali tudi najboljši pisci pesmi in literarnih sestavkov iz osnovnih in srednjih šol občine Grosuplje. Izbor najboljših stvaritev s tega srečanja so izdali v posebni brošuri. Oktobra 1985 je Literarni klub organiziral območno srečanje pesnikov in pisateljev začetnikov. Na njem je sodelovalo 24 ustvarjalcev iz občin Grosuplje, Domžale, Kočevje, Litija in iz Ljubljane. Ob srečanju so priredili literarni večer in manjšo slikarsko razstavo treh članov občinske likovne skupine Krog, ki jo vodi Štefan Horvat. Konec januarja 1986 je izšla prva številka literarnega glasila Semenje, v kateri prevladujejo na srečanju nagrajena in pohvaljena dela.

V zvezi z Literarnim klubom je treba omeniti še pesniški recital, ki sta ga imela Avguštin Knafelj in Ivo Frbežar na Zavodu za raziskavo materiala in konstrukcij v Ljubljani, pesniški večer Iva Frbežarja skupaj z gostom Štefanom Remicem na Grosupljem 31. januarja 1986 ter Simona Bučarja ob gostu Tonetu Pavčku 9. maja 1986.

Avguštin Knafelj

POSTANI OSEBNOST

*Ne bodi list, plesalec vetra.
Postani drevo, čvrsto v koreninah.
Ne bodi glina, ki jo roka oblikuje.
Postani unikat, moj brat.*

ZAKAJ?

*Za ljubezen rano,
za kruh kamen,
za solzo bič,
za zaupanje prevaro,
za idejo grob.*

POTI

*Mravlje žive v stotisočih,
jate ptic v stoterih,
orel pa se dviga sam.*

*Rojen si za delo, uče mravlje.
Pridruži se nam, vabi jata.*

*Kogar moti šum perutnic in zemlja,
postani orel, poléti visoko,
pod teboj bodo ptice, pod njimi mravlje.*

Simon Bučar

AKVA

Koliko tisočletij se tu
že pretaka voda
in jaz, ves majhen, jo hočem
zajeziti.

Smejem se, jokam, kolnem,
počasi umiram,
voda pa teče.

Premika se, ne da bi
vedela kam, nima cilja,
jaz pa k smrti.

Karkoli lahko
delam z njo,
jo vzamem v roke,

delček nje vržem
iz struge,
jaz pa sem lahko
samo enkrat mrtev.

Voda.
Prekleta voda,
uničuješ me.
Če pomislim, da boš ti
še živela
dalje, sem ti nevoščljiv.

Kam naj te denem, da bi
te lahko vsaj malce uničil?
Da bom tudi jaz pomemben
in gotov, da tudi ti nisi večna.

Ivo Frbežar

Z MIQUELOM MARTIJEM V TOVARNI

Tudi jaz se dvainštiridesetega nisem še
rodil. Tudi ne petinštiridesetega.
Petinštiridesetega smo izdelali prvi
žaromet za mariborski tovarnjak.
Nekateri so umrli, da smo petinštiridesetega
lahko začeli delati.
Devetinštiridesetega sem se rodil.
Takrat še nisem poznal tovarne.
Vendar sem poznal staro lotarico,
tovarniškega pesnika z dolgo brado,
sekretarja z berglo in nasmehom v laseh,
mojstra z oddelka za globin,
mlado dekle, ki pod haljo ni nosila ničesar,
moža, ki šepal je in vozil lift,
drugega moža, ki je vozil lift, bil tiho in
se vedno potihoma smejal.

Miren me bé: sóc l'atre

Poglejte me dobro: nisem več isti.
 Stanca ropota, udarja mi po glavi,
 medtem ko v menzi mirno jem fižol s
 čebulo in čakam penzijo.
 Doživel prvo prosto sem soboto,
 obletnico tovarne,
 rdeče transparente in parole,
 čedno srečal sem snažilko v stranišču.
 Srečal besede na sestanku in
 deževje na poti ob desetih proti domu.

Ko truden vrnem se v svojo luknjo,
 ni mi do jedi,
 ni mi do mila ne do britja,
 hladno pivo proletarca
 v mali sobi štir krat štir,
 dar stanovanjske komisije in odbora.
 Kuhalnik v kotu in ta pir,
 oj širina, oj ta pir.
 Udobno je, toplo, socializma pravi dar.
 Vedno znova dan začne se ...
 Ko prvi mrak beži čez barje,
 vključim stružnico in stružim novi čas
 in stružim novo tovarno
 v novem času, novi domovini.
 Več kot šestdeset let tovarna
 kleplje svoje piksne in ljudi,
 trušč, ropot se meša s svobodo
 in meša moč in kri.
 D'ells vull parlar.
 Želim govoriti o ljudeh tovarne,
 ki gradijo
 brez malodušja socializem za današnje dni,
 saj sem eden izmed njih.

PRIPOVED PRIJATELJA

Vedno sem te imel rad,
 ko si neobrit za šankom
 zamahnil z roko
 in dejal:
 »Danes smo ga srali,
 a daš za en štamprle?«

*Vedno sem te imel rad,
ko si mi navdušeno
začel pripovedovati,
kako bi uredil svet.
Čeprav nisi gledal televizije,
si bil hudičevo dobro obveščen.*

*Vedno sem te imel rad,
ker si znal toplo govoriti,
in ti ne zamerim,
če si mi kdaj prežgal plašč
ob navdušenem zamahovanju:
Lenin je imel prav.
In si dejal:
»Danes smo ga srali,
a daš še za en štampre?«
Minila so leta, praviš,
in da nisi pozabil še Platona, Homerja.
In da Apolon pošilja kugo živalim in
ljudem, praviš,
Slavajcem?*

*Vidiš, še vedno te imam rad,
ne moti me neobrit obraz
in zasanjan pogled idealista.
Le da ne verjamem,
da koga bi za zločin zvezali in odrli
in vrgli v Tartar.*

NAŠEL JE SVOJ POKLIC

Cvetko Budkovič*

Tisti večer pred petinpetdesetimi leti je bil Aleš vznemirjen kot nikoli prej in pozneje. Zunaj je bil topel poletni večer. Pri Aleševih je z mize petrolejka razsipavala medlo svetlobo in risala po stenah čudne sence. Mati je stala ob štedilniku in pripravljala večerjo.

Tedaj je prišel domov na dopust Alešev starejši brat. Vsakomur je prinesel majhen spominček. Aleš se je zagledal v posebno oblikovan kovček, v katerem je bila violina. Čudovito izrezljana oblika tega glasbila s štirimi strunami in bleščočim lokom mu je bila takoj všeč. Zamaknjen se je zazrl v gosli in lok. Kaj takega doslej še ni videl.

Ko je lok v bratovih rokah začel drseti po strunah, ko so izvabljali prsti leve roke s tresočim se zapestjem opojno melodijo, je bilo Alešu kot v pravljici. Prisluhnil je z vsem žarom svoje mlade duše. Zdaj rahli

* Profesor glasbe in muzikolog, Ljubljana YU 61000, Šišenska 2.

in šibki zdaj zopet veličastni toni iz violine so se božajoče vtirali v Alešev spomin, oči so zvedavo zrle v prikazen goslača, po telesu ga je spreletaval srh, kot vkopan je obstal ob polnem čustvovanju spričo enkratnega doživetja. Iz občudovanja se je porodila želja, več želja in zopet ena sama s pomislekom, ali se mu bo uresničila. Melodija pa se je širila, bogatila, zajela je ves prostor, ki je postal nenadoma premajhen, hotela je ven v poletni večer, donela, trepetala in vriskala. Ponujala se je: »Na, vzemi me, tvoja sem, tvoja hočem biti.« Končno je pojenjala in naglo, kot je prišla, tudi odšla. Lok je zapustil strune. V igralcu je ostala praznina, v poslušalcu bogastvo.

Odsej Aleš brata ni pustil pri miru. Spraševal ga je vse in do potankosti. Kako se držita violina in lok, kako se vleče z lokom po strunah, kako je s prstnim redom in padcem po ubiralki. Vprašanji ni bilo ne konca ne kraja.

Toda bratov dopust je po treh tednih potekel in Aleš je ostal sam s svojimi željami in z violino, ki mu jo je brat podaril. Večkrat jo je vzel v roke, pa kaj, ko mu ni hotela peti tako kot bratu.

Nove spodbude za igranje na violino so prihajale tudi od drugod.

Nasproti Aleševega doma je stala velika šola. Ob večerih je, sloneč ob oknu, kaj rad opazoval obrise temno sivih dreves, vaško pot, ki se je izgubljala v rahli dolinici za šolo, polja, travnike. Duh po senu in utrujeni zemlji z rahlimi meglicami nad njo ga je spravljala v sanjarjenje. Trepetajoče ozračje, mračno od slovesa sončne svetlobe, je menjalo melodije. Tihi šelest listja, sikajoči, rožljajoči, bučeči in brneči šumi murnov, kobilic in čričkov so dajali ubranosti narave spremljavo nepozabnih zvočnih spletov. Aleš je ostal nem, strmeč in ves zavzet.

V to enkratno razpoloženje in doživljanje naravnih pojavov in lepote se nenadoma usujejo iz šolske učilnice v temno — mračno dolino slikovitih silhuet sprva tihi, nato pa vedno bolj prepričevalni toni iz učiteljeve violine. Najprvo, kot bi hoteli motiti stvarstvo in njega muzikalni ustroj, a že kmalu se zlijejo z njeno zvočno podobo ter nevsiljivo izstopajo v nešteti barvnih odtenkih; ti so žametni in zadržani, prelivajoči se v daljavo z veselim vetrom in dihom zemlje, kot zamolkel tok potoka.

Melodija izpod večjih učiteljevih prstov zaživi v vsem sijaju. Zdaj je čvrsta in odločna, zdaj sanjava in pojoča; otroško razposajena toži in pomirja, vznemirja in radosti, ljubi in boža.

Aleš nenadoma začuti, da ga je pretresla do dna in osvojila. Ne bo se ji mogel odpovedati nikoli več...

MOJI NAJDRAŽJI SPOMINI*Mateja Kralj*

Moje zgodnje otroštvo je bilo zelo lepo in pestro. Največ sem ga preživela pri svojih starih starših v Ribnici. Bilo je čudovito in spomini na ta leta so mi resnično najdražji.

Hiša moje babice in dedka je bila kot hišica iz pravljice. Stala je sredi velikega vrta. Pred hišo je bilo veliko cvetlic in okrasnega grmovja. Do vhodnih vrat si prišel po poti, ki je bila posuta s peskom in jo je na obeh straneh obdajal drevored hrušk in vrtnic. Za hišo se je razprostiral velik sadovnjak. To je bil raj za nas otroke in vsi smo radi posedali pod drevjem ali plezali po njem. Dedek in babica sta se z nami veselila in uživala v naši družbi. To je bil kraj, kamor so si tudi naši starši hodili hladit živce. Mir, čist zrak, dobra kuhinja naše babice ter dobra volja našega dedka sta to zanesljivo opravili svoje. Zato ni čudno, če smo vsi vnuki bili v Ribnici.

Če zamižim in se v mislih povrnem v tisti čas, se odvije pred mano čudovit barvni film. Naenkrat se vidim, kako sedim v krošnji tega ali onega drevesa ali kako skačem z veje na vejo in s čudnimi glasovi oponašam Tarzana v džungli. To ti je užitek! Toda, naenkrat se jaz znajdem med nebom in zemljo, obešeno za naramnici od hlač. Bingljajoč z rokami in nogami po zraku, vpijem na vse pretege.

Takoj zagledam dedka, kako se mi smeji:

»No, Tarzan«, reče, »ali visiš na lijani?« Seveda meni ni bilo do smeha. Gledati dedka s ptičje perspektive ni šala, vendar je njegov smeh premagal tudi mene. To je bilo usodno. Pozabila sem, da sem v nezavidljivem položaju, in nenaden gib, tresk, veja se je pod mojo težo prelomila in oba z dedkom sva se znašla na tleh. Njega sem tako smešno podrla, da se je držal za zadnjo plat, ker je padel na gnilo jabolko, jaz pa sem pestovala buško na čelu. In ko naju je zagledala babica! Z dedkom sva si samo pomežiknila, kajti vedela sva, da se z babico v takih trenutkih ni dobro šaliti. Ubogljivo sva vstala, se očistila, jaz pa sem morala obljubiti, da ne bom več plezala po drevju. Tako se je moje tarzanstvo končalo, spomin nanj pa mi je za vedno ostal.

Sedaj ni več dedka. V hiši, v kateri smo preživeli veliko lepih dni, živijo tuji ljudje. Osamela babica ni več imela moči, da bi hišo vzdrževala.

glasilo Mravljica
8. r. osnovne šole Šmarje-Sap

UMRL JE TONE POTOČEK (1907—1985)

Besede Janka Modra na žalni seji Društva slovenskih književnih prevajalcev 22. maja 1985 v prostorih društva v Ljubljani

Drugi ste osvetlili že marsikatero dragoceno podrobnost iz življenja in dela rajnega Toneta Potokarja, zato naj se omejim samo na nekaj stvari. Po mojem je bil namreč Tone ne glede na vso osebno prizadevnost, zagnanost in pridnost, s kakršnimi se je skoraj petdeset let dosledno uveljavljal na področju vzajemnega prevajanja in informiranja med jugoslovanskimi književnostmi, kljub vsemu tudi v izredno ugodnem položaju. Kot mlad

Tone Potokar

fant (šestošolec) se je z imenitne prve slovenske gimnazije v Sentvidu nad Ljubljano preselil na dvoletno prometno šolo v Beogradu in vseh petdeset let do konca življenja ostal na srbohrvaškem in makedonskem jezikovnem področju.

Tako je bil telesno in duhovno sredi Srbov, Hrvatov, Makedoncev, Albancev in nekaterih manjšin, da je lahko od blizu spremljal njihovo literarno in sploh kulturno življenje, se na kraju samem seznanjal z južnoslovanskimi jeziki in njihovimi književnostmi in z vso pristnostjo in neposrednostjo in ažurnostjo sproti poročal o vsem v Slovenijo, s srcem in mislijo pa je ves ta čas ostajal doma, kljub železničarski službi, ki jo je redno in vestno opravljal, in se z ljubeznijo mudil v literarnem okolju, v kakršno se je kot mladostnik prebudil ob Antonu Brezniku, in najlepše in najboljše umetniške dosežke slovenske književnosti prenašal v srbohrvaščino.

Bolj idealne delovne razmere in razpoloženijske okoliščine si je torej kar težko misliti, zato pa so tudi uspehi izredno lepi, saj so se vsemu temu pridružile še Tonetova osebna pridnost, poklicna vestnost in prevajalska in književna nadarjenost.

Sadovom njegovega dela smo bili skozi pol stoletja priča po vsem jugoslovanskem časopisju in tisku, pa tudi on sam je bil telesno in pismeno navzoč pri vsakem količkaj pomembnejšem literarnem in kulturnem dogajanju in mu ravno s svojo navzočnostjo in sodelovanjem tudi povečal tehtnost in pomen.

Tako je bil nepogrešljivo navzoč tudi na vseh srečanjih, kar smo jih priredili slovenski prevajalci. Nikoli samo kot častni gost, vselej tudi kot zanimiv, bojevit referent, glasen in suveren debater. Formalno sicer ni bil član slovenskega društva, vendar smo ga imeli za svojega. To je bilo tako naravno, da se nihče niti spomnil ni, da bi ga imenovali vsaj za častnega člana. Sploh smo bili nasproti njemu mačehovski kot društvo, kot širša slovenska in jugoslovanska kultura. V Portorožu smo mu 1966 sicer podelili Župančičevo listino, v Skopju je 1974 dobil diplomu za zgledno medrepubliško sodelovanje, bil je redni član Društva književnika Hrvatske, to pa je tudi vse. V naši osmrtnici utemeljeno piše: **Slovenska kultura mu ostaja dolžnica**. Mislim, da bodo morali isto nepristransko ugotoviti tudi za hrvatsko, za srbsko, za muslimansko in druge jugoslovanske kulture in književnosti.

Zato bom na našem prevajalskem srečanju, ki bo letos (1985) v začetku oktobra na Ptuj, prvem brez osebne navzočnosti Toneta Potokarja, predlagal, naj dá Društvo slovenskih književnih prevajalcev pobudo drugim jugoslovanskim prevajalskim društvom in Zvezi prevajalskih društev, naj se najde primerna možnost in se po Tonetu Potokarju poimenuje katera od tovrstnih listin ali diplom, na primer diploma, ki jih vsako leto podeljuje Zveza jugoslovanskih društev in zvez za knjižno prevajanje najbolj zaslužnim jugoslovanskim prevajalcem s tega področja. Naj bi se torej odslej ta diploma imenovala: **Potokarjeva diploma** (za medrepubliško prevajalsko in kulturno sodelovanje), da se bo njegovo ime še naprej ohranilo v zavesti jugoslovanskega prevajalstva. Naj simbolizira, propagira in plemenito obnavlja Potokarjevo požrtvovalno, finančno nenagrajeno dejavnost.

NEKAJ SPOMINOV NA TONETA POTOKARJA

Janko Moder*

S Tonetom sva se poznala pol stoletja. Seznanila sva se še v škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano, čeprav sva bila po starosti šest let vsaksebi, s tem pa tudi v gimnaziji tako rekoč popolnoma ločena. In vendar so bile možnosti za stike tudi med tako oddaljenimi sosedi.

Jaz sem bil v prvem razredu, novincek, ko je bil Tone že v šesti gimnaziji, odrasel mož. Mlajši smo seveda v starejših gledali bogove in jih vse poznali po imenih, pa seveda tudi vsakega po njegovih posebnostih ali dejavnostih: po športu, po nabijanju žoge pri nogometu ali pri šentviški varianti basebala, pri katerem sem dostikrat ostal brez šipic v naočnikih, po risanju, po petju, po literarnem delu, po tem, kdo je urednik nižješolske *Jutranje zarje*, kdo urednik višješolskih *Domačih vaj*.

Tone Potokar je bil marsikaj od tega: pesnik, pisatelj, urednik...

In čeprav danes ne vem več, kako je nanese, da sva se nekega dne srečala, mi je srečanje ostalo v živem spominu. Nekako sta se dve diviziji, kakor smo takrat rekli zavodskim enotam, nekje srečali. V grdem vremenu, v pozni jeseni ali v zgodnji zimi smo šli prvčki črvčki tako mimo gospodov višješolcev, ki so stali ob poti in si nas zviška ogledovali in privoščili. Tudi ne vem, kaj in kako se je zgodilo: sem res jaz vrgel kepo proti njim ali jo je kdo drug, sem jaz nerodno ali poredno trdo stopil v lužo, da je brizgnilo proti njim, ne vem, le vem, da je mahoma stopil proti meni ravno on, Tone Potokar, pesnik in urednik, postaven fant, po takratnih pojmih prvčka za celo generacijo starejši in modrejši...

Mislil sem že, da jo bom dobil okoli ušes, zato sem nahitroma, nagnosko nekaj zajecljal, češ saj nisem jaz... pa se je Tone že ustavil, me pogledal na pol nasmejano, na pol pomilovalno in brezprizivno razsodil: Jankec, Jankec! Obsodba je bila izrečena z eno samo besedo, dvakrat izgovorjeno, pa s takim glasom, da mi je zaprlo sapo. Kot polit cucek sem odšel naprej, do dna razočaran, ker se mi je moralo to zgoditi ravno s pesnikom in urednikom Tonetom Potokarjem.

Potem je Tone kmalu izginil iz zavodarske srenje. Zvedeli smo, da je odšel na prometno šolo v Beograd, in že kar kmalu nam je Breznik pri urah slovenščine povedal, da se naš nekdanji dijak in pesnik in urednik literarno, publicistično in prevajalsko uveljavlja tudi že v Beogradu in drugih krajih.

Po tistem sem precej zavestno spremljal Tonetovo literarno delo. Ne samo zato, ker je tudi mene gnalo po njegovih stopinjah, tudi popolnoma »poklicno«, ker sem bil odbornik društva Jeglič, ki naj bi povezovalo vse nekdanje dijake in profesorje šentviške gimnazije. Osebnost pa se pred vojno nisva več srečala. Zato pa toliko večkrat po vojni.

* Dipl. fil., prevajalec, pisatelj, jezikoslovec; YU 61000, Ljubljana, M. Pi-
jadejeva 31.

Ne zmeraj v najbolj prijateljskih okoliščinah. Nekaj časa je bil namreč Tone po vojni delovno precej ljubosumen in nestrpen. Zlepa nikomur ni bil pripravljen priznati pravice in znanja, da se poskusi v prevajanju iz srbohrvaščine. To je imel za svoj »fevd« in konec. Potem je iskal napake v tujih prevodih in jih neusmiljeno kritiziral. Nastajali so neprijetni spori v slovenski literarni in prevajalski srenji, po svoje razumljiv odpor proti Tonetu in iz tega izvirajoča samoobramba in iskanje dlake v Tonetovih prevodih.

Midva sva vozila nekako brez hujših karambolov, čeprav vem, da se je nad mojim delom ravno tako križal kakor nad delom drugih in da je najbrž nekajkrat zapel tisti njegov davni: Jankec, Jankec! ali pa je samo meni ostal v tako živem spominu v podzavesti, da sem ga slišal, tudi če ga ni izrekel.

Na videz na enakovredno raven z njim sem prišel šele sredi šestdesetih let, ko smo pri Državni založbi Slovenije pripravljali zbrana dela Iva Andrića. V ožjem uredniškem krogu je bilo izrečenih precej hudih besed in pripomb tudi glede Potokarjevih prevodov, češ da so v njih napake in hrvatizmi in podobno. Kaj bi jih ne bilo, saj je bil že nad trideset let sredi srbohrvaškega okolja. In tako so tudi meni dali za domačo nalogo, naj nekatere prevode pregledam, lektoriram in se z njim pogovorim, ker so vedeli, da sva si blizu.

To je bilo storjeno in te pogovore imam še zdaj v lepem spominu. Prepričan sem, da so več koristili meni kakor njemu, saj sva v bistvu bolj odpravljala moje zaletelosti ali neznanja, čeprav sva pregledovala njegove prevode. In posebej dobrodejno se mi zdi, ker je po tistem Potokarjeva nestrpnost tudi nasproti drugim prevajalcem iz srbohrvaščine precej popustila in je bil pripravljen priznati večboštvo. Koliko je bilo to tudi posledica najinih pogovorov ob njegovih prevodih Andrića, ne vem, v zavesti pa se mi je ustalilo nekako tako, kakor da sva se po tistem še sproščeneje pogovarjala o vsem, čeprav se je še naprej odločno uveljavljala njegova večja suverenost v večini najinih skupnih področij, tako da se je njegov značilni »Jankec, Jankec!« še kar precejkrat oglasil, najbolj očitajoče pa lansko jesen in letošnjo zimo, ko smo pri Društvu slovenskih književnih prevajalcev pripravljali zbornik *France Prešeren v prevodih*. V uredništvu smo bili Drago Bajt, Frane Jerman in jaz in v zbornik naj bi prišla predavanja in referati, ki so bila na naših srečanjih v Kranjski Gori (1982) in v Portorožu (1983).

Tone Potokar je imel v Kranjski Gori zanimivo predavanje o Prešernu med Srbi in Hrvati, v katerem je zlasti opozoril na pesem Mojsija Georgijevića iz Osijeka, ki je leta 1844 v almanahu Bačka vila objavil pesem *Zlatni vek* s kar precej formalnimi in vsebinskimi podobnostmi s pozneje objavljeno Prešernovo *Zdravljico*. Tone Potokar mi je predavanje osebno izročil, ko se je nekajkrat oglasil pri meni v zvezi s težavami, ki jih je imel z neko večjo prevajalsko nalogo v Zagrebu. Ob predaji rokopisa mi je še posebej zabičil, češ da se ja ne bo izgubil, in jaz sem ga ob prvi društveni seji izročil tajnici, tajnica pa Dragu Bajtu. To mi je jasno zdaj, po dežju, kakor pravimo. Takrat pa, ko mi ga je Tone izročil, je bila pri meni predvsem v ospredju krivica, ki se je Tonetu

dogajala v Zagrebu in zaradi katere je bil tako ogorčen in potrtn, zato sem rokopis prevzel bolj rutinsko kakor zavestno in ga tudi rutinsko izročil naprej.

Rokopisi za zbornik, teh je bilo ali naj bi bilo okoli petindvajset, so precej počasi kapljali skupaj, v velikih presledkih, ker je šlo za dve zborovanji (1982 in 1983), rokopise pa smo zbirali intenzivneje šele jeseni leta 1984. Tone Potokar je imel referat v Portorožu, to pot o Preglju med Hrvati in Srbi, natipkan ravno tako na formatu in barvno nenavadnem računalniškem sčrtkanem zelenkastem papirju, po eni strani že uporabljenem.

Ko sem v pozni jeseni 1984 dobil od sourednika Jermana celotno mapo s predavanji, da jih lektorsko in tehnično pripravim za »stavljenje« (pravzaprav tipkanje, ker je zbornik izšel v ofsetni tehniki), je manjkalo še kakšnih pet referatov, med njimi moj, Jermanov, Stanovnikove in Potokarjev. O sebi sem vedel, da ga še nisem oddal, poklical sem po telefonu Jermana in ugotovil isto, poklical Stanovnikovo in ugotovil isto, poklical v Zagreb Potokarja — in doživel grom in blisk. »Hudiči, to ste mi naredili nalašč, samo zato, ker o Prešernu odkrivam nove stvari, nalašč ste mi ga izgubili!« In tako je šlo naprej, kolikor je pač prenesla debelina žice.

Ko sem prišel do besede, sem ga prosil, naj mi oprost, ker sem pač mislil, da predavanja še ni poslal, kakor ga nismo nekateri drugi, in tedaj se je na vsa moja opravičevanja spet oglasil tisti »Jankec, Jankec!«, češ nehaj se že izgovarjati. Odložil sem torej slušalko in začelo se je iskanje Potokarjevega referata v Ljubljani.

Trenirali smo za preiskovalce in pregledovali po vseh mogočih rokopisnih postajah, kjer bi bil utegnil rokopis obtičati, našli pa nič. Čez čas sem torej vnovič poklical Toneta v Zagreb. Ali je mogoče medtem on našel doma kopijo, kakor sem ga prejšnjikrat prosil? Je ni mogel najti, ker je ni naredil! je bil njegov odgovor. Ker pa je šlo za dva zelo podobna rokopisa (o Prešernu in o Preglju), natipkana na enakem papirju, se tudi on ni mogel več spomniti, ali je meni izročil Prešerna ali Preglja, tudi ni imel zapisano, kdaj in komu je izročil rokopis o Prešernu, samo vedel je, da ga je izročil. Povedal sem mu, koliko smo medtem v Ljubljani pri vseh potencialnih »hraniteljih« rokopisa preiskali in premetali, koliko smo drug drugega na glas in po tihem obdolževali, pa ničesar odkrili, in ga vprašal, ali ne bi mogel članka po zapiskih na novo napisati. Šlo je pač za kakšnih šest tipkanih strani. Ne, je bil odgovor. Vprašal sem ga, ali ne bi mogel zanimive teme vsaj vsebinsko toliko nakazati, da bi bila v zborniku registrirana kot opozorilo za nadaljnje raziskovalce Prešernove *Zdravljice*. S tem sem poskušal pri njem spodbiti predvsem njegov poglavitni refren, ki se je ves čas ponavljal: »Nalašč ste mi izgubili rokopis, ker branite korifeje!« Rajši je bil pripravljen verjeti, da se samo izgovarjamo, da smo rokopis izgubili, samo da ga ne bi objavili, kakor pa, da smo ga v resnici kaj vem kam založili.

Toliko grenkobe je bilo v njegovih očitkih, da je le najino trdno priateljstvo premagalo polom. Znova sem pognal v Ljubljani kolobarje

preiskovalne mrzlice. Vsi trije uredniki smo premetali dobesedno vse in se šli zasebne detektive, kje bi mogel biti izgubljeni rokopis. Medtem sem sam dokončno pretipkal svoje predavanje o štirinajstih slovenskih prevodih Prešernovega nemškega soneta »Zakaj nji, vredni . . .«, o čemer sem v Kranjski Gori prosto govoril, Stanovnikova mi je prinesla svoje predavanje o Grünovem prevodu Kafke, le Jerman, ki ni mogel najti svojega založenega referata o prevodu kot kulturnem dejavniku, se mi je še opravičil, da poskuša svoje predavanje rekonstruirati in na novo napisati, pa mu ne gre najbolje od rok.

In ravno v tej nesreči je bila sreča. Ko mu je že tako tekla voda v grlo, da ni vedel več ne naprej ne nazaj, je v skrajnem obupu poprosil ženo Zdenko, naj pogleda še pod klavir, mogoče je med tamkajšnjo klastro rokopisov vsaj kakšen prejšnji osnutek. In Zdenka mu je prinesla na mizo izpod klavirja lepo v mapi spravljeno ne samo njegovo popolno predavanje o prevodu kot kulturnem dejavniku, temveč zraven tudi ravno tako skrbno spravljeno Potokarjevo predavanje o Prešernu med Srbi in Hrvati.

Seveda je takoj zapel pri meni telefon in jaz sem že čez nekaj minut telefoniral naprej v Zagreb Potokarju, da je vse urejeno, da bo njegovo predavanje že čez nekaj minut v mojih rokah in potem pojde nemudoma naprej v zbornik. Ne vem, ali je Tone na vse to res odgovoril s svojim značilnim »Jankec, Jankec!«, češ ali ti nisem rekel, da ga niste izgubili, le nalašč mi ga nočete objaviti, hudiči, vendar vem, da je v meni zavnel Tonetov očitajoči glas s tem prizvokom.

Tako je bil že sredi marca 1985 zbornik *France Prešeren v prevodih* pripravljen za izid, pozneje pa smo ga zadržali in bo izšel šele v septembru, da ne bi bilo neljube kolizije z izidom *Slovenskega leksikona novejšega prevajanja*, ki ga je Tone Potokar tudi tako željno pričakoval in mi že ravno tako nekaj let po telefonu ni hotel več verjeti, da imam objektivne težave z njim in ga ne vlečem za nos s praznim izgovarjanjem. Naklonjena mi je bila sreča, da sem mu ga še lahko poslal in ga je še videl in mi mogoče odpustil izgovore in opravičevanja, vendar je bil takrat že v bolnišnici.

Vem, da so ti drobni spominčki na Toneta drobni spricho njegovega siceršnjega velikega dela in pomena, vendar sem želel tudi s temi drobcami, namenoma omejenimi na eno samo vprašanje, pokazati, kako resno in zavzeto se je Tone loteval vsake stvari in kako je bil do zadnjega sredi dejavnosti slovenskega prevajalstva.

STONE POTOKAR IN BOLGARSKA KNJIŽEVNOST

Matej Rode*

Osebnostno sem poznal Toneta Potokarja le kratek čas. Seznanila sva se na različnih prevajalskih srečanjih. Nekajkrat sva si ob teh priložnostih celo delila sobo v hotelu. Na njegovem domu v Zagrebu sem bil enkrat

* Dipl. fil. publicist in prevajalec; YU 63000, Celje, Ob železnici 4.

samkrat. Vendar je ta obisk napravil name izreden vtis. Še posebej se spominjam njegovega arhiva. Malo morje plastičnih vreč in v njih skrbno urejeno vse, kar je napisal sam, kar so drugi napisali o njem in še kup drugega gradiva. Še posebno je burila mojo domišljijo izredno bogata korespondenca s številnimi domačimi in tujimi pisatelji. Vse to je bilo skrbno urejeno in zloženo. Prav zavidam bodočim raziskovalcem. Na svoj arhiv je bil Potokar zelo ponosen. Čeprav je bil skromen človek, se je zavedal, kaj vse je napravil. In tega tudi ni skrival.

Drugače sem Potokarja poznal že zelo dolgo. Po njegovih delih. Že ob prvem poskusu, da bi napisal kaj o Bolgarih, sem se moral srečati z njegovim delom. Tudi kasneje, kadarkoli sem hotel izvedeti kaj o usodi tega ali onega bolgarskega pisatelja in odmevih njegovih del pri Slovencih, sem se moral poslužiti tudi sadov Potokarjevega dela. Pa naj je šlo za prevode ali posamezne informacije, ki so bile raztresene v številnih člankih po vseh mogočih revijah in časopisih.

Če bi skušali na kratko označiti Potokarjevo ukvarjanje z bolgarsko književnostjo, bi ga lahko opredelili z dvema značilnostma: bil je prvi, ki je iz bolgarščine prevajal zaradi umetniških vrednosti besedil in ves čas je bil skrben in zanesljiv informator o vsem, kar se je dogajalo na tem področju pri Bolgarih.

Res da smo Slovenci imeli prevode iz bolgarščine že prej, vendar so bile pobude za njihov nastanek zunaj umetniških nagibov. Nastali so predvsem iz želje, da bi Slovencem približali še eno slovansko deželo, da bi jih seznanili s kulturo še enega slovanskega naroda. Taki so bili motivi nastankov prvih prevodov že ob koncu prejšnjega stoletja. Podobne so bile pobude za prevode Antona Bezenška v začetku tega stoletja. Iz istih vzrokov je nastal prvi prevod romana Pod jarmom 1913. Celo prevodi Franceta Bevka so se rodili predvsem kot posledica narodno-obrambnih prizadevanj med Slovenci v Italiji v tridesetih letih. Šele Potokar se je lotil bolgarske književnosti ne zato, ker so tudi Bolgari južni Slovani, ampak zato, ker so bila dela bolgarskih pisateljev taka, da so s svojo umetniško močjo in kakovostjo zaslužila, da jih spoznajo tudi Slovenci. Šele za njim so na bolgarsko književnost začeli tako gledati tudi drugi prevajalci (Bolhar, Špurova, Melihar).

Kdaj se je Tone Potokar začel ukvarjati tudi z bolgarsko književnostjo, bo treba še raziskati. Verjetno je ena od pobud bil tudi obisk bolgarskih književnikov v Beogradu 1932. To je bil dogodek, ki je močno odmeval v tedanjem srbskem kulturnem življenju. O kulturnih dogodkih v Beogradu pa je Potokar poročal v našem tisku že od 1926. leta. Takrat so v beograjskih revijah in časopisih začeli izhajati tudi prvi prevodi iz bolgarščine. Temu so kmalu sledile prve knjige. O mnogih je Potokar sproti poročal. Nedvomno je prav tu dobil pobudo, da bi bilo treba tudi Slovence seznaniti s sodobno bolgarsko književnostjo. Ni dolgo pomišljal. Že 1934 je v nekem članku zapisal, da smo do tedaj Slovenci le malo prevajali iz bolgarskega leposlovja in da kaže Slovencem predstaviti sodobno bolgarsko prozo, bodisi delo takega posameznika ali pa izbor novel. To zamisel je kmalu tudi uresničil. Za Mladinsko matico v Ljubljani je pripravil za tisti čas razkošno opremljen izbor bol-

garske mladinske proze z naslovom Pirhi (1936). V njem je predstavil enaindvajset pisateljev s petindvajsetimi besedili. Če vemo, da je mladinska književnost pri Bolgarih vedno bila področje, na katerem so se z veseljem uveljavljali najboljši pisatelji, so bili Pirhi istočasno tudi predstavitel sodobne bolgarske književnosti sploh. Saj srečamo v knjigi poleg drugih tudi imena Angela Karalijčeva, Svetoslava Minkova, Nikolaja Rajnova, Elina Pelina. Skratka imena najbolj znanih tedanjih bolgarskih pisateljev.

Vendar se Potokar ni zadovoljil s tem. Želel je predstaviti bolgarsko prozo bolj popolno. Zato se je odločil za izbor, ki naj predstavi bolgarsko prozo v celoti. Pri Mohorjevi družbi v Celju je izšla knjiga Bolgarske novele (1937). V njej je skušal prikazati razvoj bolgarske kratke proze od Ivana Vazova do Orlina Vasileva. Zastopano je kakih dvajset ustvarjalcev. Posebno pomembna je spremna beseda, v kateri je Potokar Slovincem prvič podal zaokroženo podobo razvoja bolgarske proze prav do najmlajšega rodu. Izbor in spremna beseda še danes nista dobila vrednega nadomestila. Še danes je lahko vir podatkov o tem obdobju bolgarske književnosti.

V istem času je Potokar obilno obveščal Slovence o bolgarski književnosti tudi v dnevnem časopisju. Predvsem v Slovincu. Žal je vse prekmalu prišlo do vojne. Toda takoj ko je bilo mogoče, je Potokar nadaljeval in obveščal o bolgarski književnosti. Pisal je o Botevu, Jovkovu, L. Stojanovu, N. Rajnovu, H. Smirnenskem, Vazovu in drugih pisateljih. Objavil je tudi nekaj prevodov (Botev, Elin Pelin, Karalijčev, Smirnenski, L. Stojanov, E. Stanev). V knjižni obliki pa je izdal povesti Elina Pelina Jaz, ti, on ... (1947) in živalske zgodbe Jordana Jovkova Ko bi mogle govoriti (1951).

Vendar je vedno intenzivnejše ukvarjanje s srbsko, hrvaško in črnogorsko književnostjo jemalo Potokarju vse več časa. Če temu dodamo še politične razmere, ki so nastale po letu 1948 v odnosih med državama, je razumljivo, zakaj se Potokar nekaj časa ni več tako prizadevno ukvarjal z bolgarsko književnostjo.

Ta premor je trajal precej časa. Šele 1966 zasledimo v našem periodičnem tisku zopet prispevke, ki jih je Tone Potokar posvetil Bolgariji in njeni književnosti. Od tedaj pa jih je bilo vedno več. Posebno veliko je sodeloval v reviji Knjiga, kjer je imel celo lastno rubriko Panorama in v njej pridno poročal tudi o bolgarski književnosti in kulturi. Žal ga je pri tem ustavila smrt.

Še na eno značilnost Potokarjevega zanimanja za bolgarsko književnost je treba opozoriti. Na Bolgare in njihovo kulturo je vedno gledal kot na del skupne kulture južnih Slovanov. Tako si lahko razlagamo tudi nekatere njegove ugotovitve o sorodnosti med nekaterimi bolgarskimi in srbohrvaškimi pisatelji. Na primer o podobnosti med J. Jovkovom in I. Andrićem. Prav tako so zanimivi njegovi prispevki, ki jih je med 1947 in 1950 objavljial v svoji rubriki Jugoslovanska kronika v Slovenskem poročevalcu. V njej je o bolgarski kulturi poročal enakovrno — tako kot o vseh jugoslovanskih kulturah.

S smrtjo Toneta Potokarja bo v naši vednosti o bolgarski književnosti nastala vrzel, ki jo bo mogoče le s težavo zapolniti. Njegovo delo pa nam pomaga, da se z njim še nadalje ukvarjamo, ga preučujemo in se ob njem učimo. Kajti še veliko premalo ga poznamo in cenimo.

ZMERAJ DELAVEN IN NA TEKOČEM

Branimir Žganjer*

Nad 55 let je v jugoslovanskem časopisju in periodični publicistiki, v revijah in spremnih besedilih knjig bilo vidno ime Toneta Potokarja. Zasledili smo ga pri informacijah, knjižnih ocenah ter številnih prevodih v slovenščino in iz nje.

Toneta Potokarja sem prvič srečal v prvi polovici petdesetih let, ko je bil še uslužbenec pri financah železnice v Perkovčevi ulici, nasproti stavbe mogočne gimnazije na Rooseveltovem trgu. Takrat se mladi ljudje »brez dovoljenja starejših« še niso lotevali prevajanja iz slovenščine, niso poročali o dogodkih, ki jim ne sežejo do dna. Skratka, niso hodili v **tuji** (prosto po Levstiku) **zelnik**. Ko sem ga vprašal, ali lahko poročam o slovenskih kulturnih dogodkih, mi je sproščeno odgovoril: »Pišite čim več, kajti zvez med Slovenci in Hrvati nikoli ni dosti.« V teh letih je stanoval v nekonfortnem stanovanju v Klaičevi ulici. Spominjam se, da je imel samo eno sobo, katere okno je gledalo na zanikrno dvorišče. Toda zmeraj je bil zatopljen v delo, v prebiranje, v ocenjevanje knjig, zmeraj je bil na tekočem z vsemi kulturnimi dogodki na slovenskem, hrvaškem, srbskem in bolgarskem območju. Njegova miza je bila dobesedno zasuta z raznovrstnimi časopisi v vseh naših jezikih. Ko pa se je preselil v dvoinpolsobno stanovanje v Harambašičevi ulici, sem ga večkrat obiskal in zmeraj bil prisrčno sprejet. Potokar je hodil na sprehod v bližnji Maksimir, od koder je enkrat prinesel veverico. Srčkana živalca se je hitro udomačila in je poskakovala po pohištvu in čez preobložene police s knjigami od stropa do tal. Prijazna Tonetova soproga je vsakomur ponudila prigrizek in kozarček domačega.

Ne bom našteval večkratnih srečanj na Štatenbergu, omenil bi samo, da sva enkrat (obrobno in občasno tudi večkrat) sodelovala pri prevajanju raznovrstnih del iz slovenščine v hrvaščino, zlasti ob 400-letnici kmečkega punta.

Ob Potokarjevi 60-letnici sem se z njim pogovarjal (l. 1968.) Takrat mi je povedal, da je obiskoval klasično gimnazijo v Šentvidu nad Ljubljano, kjer sta mu med drugimi profesorji bila predavatelja znana slavista Breznik in Šolar, s katerima je pozneje navezal prijateljske stike. »Življenjska pot me je zanesla na železnico. Od leta 1926, ko sem odšel v Beograd, do danes živim zunaj Slovenije. Omenim naj še Titov Veles, Skopje in Slavonski Brod. Manj je znano, da sem začel literarno

* Zagreb, občina Peščenica, YU 41000 Negovečka 13.

delati leta 1925, ko sem pisal pesmi v Svobodni mladini, kajpak še kot gimnazijec. Moja publicistična dejavnost se pričinja že tega leta.«

Spomnim se, da mi je povedal, kako je sodeloval v vseh jugoslovanskih listih in številnih revijah: Modra ptica, kjer je objavljajl prevode iz bolgarščine, Republika, Kolo, Letopis Matice srbske, Savremenik, Sodobnost, Problemi in — med drugimi — Srbski književni glasnik, kjer je do okupacije objavil 313 prispevkov o slovenski literaturi, krajša in daljša knjižna poročila in nad dvajset prevodov slovenskih novel.

Ne bomo tukaj naštevajli vseh prevodov. Seznam bi bil predolg, zajeten zvezek bi ga komaj naštel. Toda omenimo vsaj, da je že leta 1933 objavil pripovedke in črtice Ivana Cankarja v srbohrvaščini, leto pozneje pa je prišla na vrsto prva Župančičeva knjiga v Beogradu, izbor v slovenščini. Znano je njegovo prizadevanje za prevode hrvaških in srbskih pisateljev v slovenščino. Težko je tukaj našteti celo najpomembnejše.

Zaradi zaslug pri kulturnih zvezah med Hrvati in Slovenci so ga sprejeli za rednega člana v Društvo pisateljev Hrvatske. Urejal je številne zbornike. Omenim naj vsaj knjigo Sodobni knjižni prevajalci Jugoslavije, v kateri je obdelal in pripravil seznam knjižnih prevajalcev iz SR Hrvatske.

Čeprav zmeraj med knjigami in dobesedno »zaseden«, je dosti časa deloval v društvu Slovenski dom v Zagrebu kot referent za kulturo.

Če velja staro reklo, da književniku in kulturnemu delavcu smrt iztrga iz rok pero, to velja vsekakor za Toneta Potokarja. Njegovi spisi so raztrošeni po revijah, časopisih in raznovrstnih listih. Bilo bi neizogibno nujno izbrati vsaj najtehtnejše in jih natisniti v posebni knjigi. Pa tudi tako ne bi bil dolg hrvaških in slovenskih razumnikov do Potokarja poravnan.

ZA TONETOM POTOKARJEM

Viktor Smolej*

S Tonetom Potokarjem sva se srečala v nižji klasični gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano; menda je bil dva razreda starejši. V nižješolskem literarnem listu Jutranja zarja — bil je na glasu pesnika in je zato dobil list v urejanje — smo brali z njegovim podpisom sonet, ki se je v prvi kitici glasil:

Jesen razgrinja sive pajčolane,
poslednji listi padajo s platane,
in koder vodi me samotna pot,
srečavam starko smrt, povsod, povsod . . .

Nam, ki smo radi peli o naravi in letnih časih, so Tonetovi verzi zaprli sapo. Kakšna melodija je bila v priobčenih stihih, kakšna življenjska

* Dipl. fil., lit. zgodovinar, kritik, prevajalec in leksikograf; YU 61000 Ljubljana, Valvazorjeva 5.

širina se je odpirala ob podobi jeseni in starke, kako nove so nam bile besede pajčolan, poslednji in platana — saj smo smrkliji poznali pač komaj lipo in smreko. Najbolj pa nas je opajala melodija verzov in besed. Kako so nam peli vokali, kako so se zlivali v plemenitem sozvočju s konzonanti v blagoglasni harmoniji.

Tone pa se nam je smejal! Pesem ni bila njegova, ampak Župančičeva! Vzel jo je iz zbirke Čez plan in nam jo serviral v svojem listu kot opomin, da malo ali nič ne beremo in da moramo živeti iz slovenske besede, slovenske melodike in zlasti iz izvirne iznajdljivosti. Zresnili smo se, on pa se nam je privošljivo smejal. Nekako smo ga razumeli, kako naj več beremo, kako naj se bolj razgledujemo naokoli, da ne utonemo v samoljubni zadovoljnosti.

Srečala sva se po dolgih letih — najina pota se niso križala. V njegovi govorici pa je še enako pela dolenjščina in dihala vsa živa, bogata slovenska beseda. Usoda mu je namenila takó rekoč vsa življenjska leta preživeti zunaj slovenske domovine: v vojvodinski ravnini, v beograjski okolici, ob progah v Makedoniji, v Slavoniji in na Hrvatskem. Ko sem si služil kruh na severozahodnem robu Panonske nižine, v Prekmurju, je on spoznal narodnostno pisanost Jugoslavije na jugovzhodnem obrobju Panonije, v severni Makedoniji, v srbskem in hrvatskem Posavju. Vedel je za jugoslovanske Romune in Bolgare, prišel je med Srbe in Slavonce in končal med Hrvati, ob progi, ki je vezala Slavonski Brod s središčem Hrvatske, na poti domov, v Slovenijo. V gimnaziji sta nam profesorja Breznik in Šolar — ob klasični latinščini in grščini — razpirala poglede v slovanske jezike: hrvaščino in srbsščino in Potokarju posebej bolgarščino, pa seveda slovenščino.

Spčetka se nam je zdelo, da bo Potokar ostal pri Bolgarih, saj je na začetku svojega prevajalskega dela izdal knjigo bolgarskih otroških zgodb in knjigo bolgarske leposlovne proze. Potem je postal njegovo izhodišče Beograd in preko Beograda Zagreb; bil je naš najdelavnejši posredovalec srbske in hrvatske leposlovne in esejistične proze med obema vojnama. Neposredne zveze s srbskimi in hrvatskimi pisatelji, revijalnimi uredniki in osrednjimi založbami v srbskem in hrvatskem krogu so mu ob njegovi živahni naravi omogočale, da se je seznanjal z aktualnimi dogodki v obeh središčih in neposredno, sproti spoznaval visoko raven proze pri obeh sosedih. Tako smo od Potokarja dobili vrsto vrhunskih proznih del ali mogli uživati nadpoprečni nivo literarne ustvarjalnosti v prozi. Odprl se nam je svet Andrićeve novelistike in dobili smo svetovno slavni roman *Most na Drini*, ki je potem, ob svetovni potrditvi, doživel v slovenščini sedem izdaj! Čošičev roman *Pokošeno polje* imamo v dveh izdajah, v dveh izdajah Jakovljevičevo *Vojno trilogijo* in Selitve Crnjanskega. Izbral nam je knjige Nazora, Brlić-Mazuranićeve, Mirka Božića, Samokovlija, Kolara, Selimovića, Desnice, knjigo izbrane hrvatske novelistike, izbor iz Bogdanovića, Skerlića itd. Žal nam je ob tej priložnosti, ko ga pokopavamo v slovensko zemljo, da ne moremo ta svoj spomin pospremiti z navajanjem prave povodnji Potokarjevih člankov o pisateljskih dosežkih v zadnjih petdesetih letih.

Neprecenljiva je Potokarjeva prevajalska dejavnost.

Naštevaje, kaj je Potokar iz srbske in hrvatske literature prevedel v slovenščino, more biti žal samo površno; prav tako je tudi navajanje knjižnih izdaj slovenskih literarnih ustvaritev v srbščini in hrvaščini. Tudi teh Potokarjevih prevodov, ki so posredovali poznavanje slovenskega slovstva, je za celo knjižnico. Kakor pri Srbih in Hrvatih je Potokar segel tudi pri Slovencih izključno v vrhunske ustvaritve, predstavil nas je res z najboljšimi in najznačilnejšimi deli. Tu imamo Levstika, Župančiča, Kranjca, Kosmača, Meška, noveliste našega primorskega krasa in morja, Prežih, Bevka, Preglja, Cankarja v novih in novih izborih; njegovo *Moje življenje* je izšlo v petih izdajah, Ingoličeva povest *Deček z dvema imenoma* v sedmih izdajah itd.

Potokar ni obsedel na domačem pragu, dolga leta nam je odkrival bogastvo naših bratov sosedov. Občudujemo njegovo delo in v spoštovanju ob njem molčimo. Vrnil se je z našega juga — počiva v domači, slovenski zemlji. Sivo srebrni listki padajo z venca, ki ga polagamo na njegov grob.

PREDLOG ZA POTOKARJEVO LISTINO

Ljubljana, 21. novembra 1985

Vsem društvom in združenjem književnih prevajalcev, Zvezi društev in združenj književnih prevajalcev Jugoslavije

Zadeva: predlog za poimenovanje POTOKARJEVE LISTINE

Društvo slovenskih književnih prevajalcev je na občnem zboru dne 21. novembra 1985 soglasno sklenilo predlagati vsem društvom in združenjem in Zvezi društev in združenj književnih prevajalcev Jugoslavije

1. naj oživijo podeljevanje LISTINE ZA PRISPEVEK K VZAJEMNEMU PREVAJANJU IN SPOZNAVANJU KNJIŽEVNOSTI NARODOV IN NARODNOSTI JUGOSLAVIJE in

2. naj se LISTINA poslej imenuje POTOKARJEVA LISTINA.

Utemeljitev:

Letos umrli Tone Potokar je z vsem življenjem in delom izpričeval idejo o kar najboljši medsebojni povezavi književnosti in kultur jugoslovanskih narodov in narodnosti.

Vseh šestdeset let svojega bivanja zunaj Slovenije je skrbel za pretok kulturnih in umetniških vrednot med narodi, saj je sodeloval tako rekoč v vseh jugoslovanskih časopisih in revijah in prevajal srbohrvaška in makedonska dela v slovenščino, slovenska pa v srbohrvaščino. Redno se je udeleževal prevajalskih in pisateljskih književnih in splošno kulturnih manifestacij in srečanj in večinoma tudi dejavno nastopal na njih z zelo opaznimi prispevki in s temperamentnimi posegi v debato. Bil je tudi član Hrvaškega pisateljskega društva.

Tone Potokar se je požrtvovalno razdajal za kar največji kulturni in umetniški razmah naše prevajalske organizacije in naše družbe, zato je Društvo slovenskih književnih prevajalcev prepričano, da mu moramo vsaj po smrti izkazati nekaj pozornosti.

Poimenovanje LISTINE ZA PRISPEVEK K VZAJEMNEMU PREVAJANJU IN SPOZNAVANJU KNJIŽEVNOSTI NARODOV IN NARODNOSTI JUGOSLAVIJE po njem bi ohranilo svetel spomin nanj in bi bilo popolnoma v duhu delovanja ne le rajnega Toneta Potokarja, temveč tudi vseh naših prevajalskih društev, združenj in zvez.

Zato prosimo

1. vsa društva, združenja in zveze književnih prevajalcev v Jugoslaviji, naj se na svojih prvih občnih zborih pridružijo našemu predlogu, in

2. prosimo Zvezo društev in združenj književnih prevajalcev Jugoslavije, naj izpelje ta predlog in ga uresniči.

Tajnica

Irena Trenc-Frelj

Predsednica

Ani Bitenc

IZ OSMRTNIC ZA TONETOM POTOKARJEM

»Potokar je od prevodilca očekivao ne samo prevođenje iz jezika na jezik nego izricanje u duhu jezika u koji se prevodi... rado je pomagao svima koji su mu se obratili za savjet. Upravo pri takvim susretima, u njegovom stanu koji je ličio na bogatu biblioteku, vidio sam svu širinu jednostavnog i plemenitog čovjeka koji je svoj život posvetio međusobnom upoznavanju južnoslavenskih naroda, a znao je da se to može marljivim i odgovornim radom« (Ivan Cesar, Oko, 20. lipnja 1985).

»Tone Potokar si je z dolgoletnim zavzetim delom pridobil nesporen ugled poznavalca in strokovnjaka na celotnem jugoslovanskem kulturnem področju in je pogosto z ostro besedo opozarjal na površnosti in napake, čeprav se je zavedal, da je tudi sam zmotljiv« (Janko Moder, Delo, 21. maja 1985)

»Kljub nesporni avtoriteti, ugledu in spoštovanju, ki ga je bil Tone Potokar deležen po vsej Jugoslaviji kot kulturni ambasador, pa je ostal njegov človeški odnos preprost, prijateljski, tovariški, fantovsko neposreden. Ni se skrival v domišljavost in zunanjo častitljivost ali obrednost. Vesel je bil vsakega opravljenega dela, vesel tudi priznanja zanj, čeprav je teh malo dočakal in jih pravzaprav niti ni posebej pričakoval« (Janko Moder, Knjiga '85, št. 6, 1985).

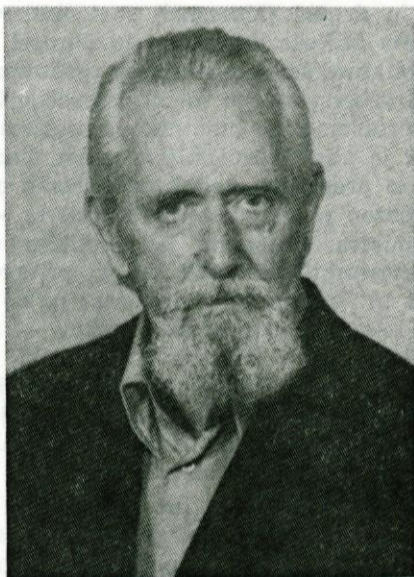
»Beseda je o Tonetu Potokarju, čigar ime danes ni tuje v nobeni od južnoslovanskih kultur... Odlično je obvladal slovenščino, srbohrvaščino, makedonščino in bolgarščino ter je bil domač s celotno kulturno problematiko v vseh južnoslovanskih deželah... Potokarjevo delo bo treba preučevati s stališča teorije in prakse prevajanja, enako potrebno pa bo tudi kulturološko označiti in oceniti tako vsebino kot radij njegovih književnih informacij. Danes je že jasno, da gre v njegovem primeru za dejavnost, ki je bila in bo ostala pomembno poglavje v južnoslovanskih kulturnih stikih in literarnih razmerjih« (Jože Pogačnik, Naši razgledi, 19. julija 1985).

STANE MIKUŽ
(1913—1985)

Jože Kastelic*

Grosupeljska občina je izgubila pomembnega ožjega rojaka, umetno-
stnega zgodovinarja, rednega univerzitetnega profesorja, nosilca Parti-
zanske spomenice 1941, dr. Staneta Mikuža. Stane Mikuž se je rodil 1.
maja 1913 v Šmarju nadučitelju Valentinu Mikužu in materi Mariji
Priatelj. Po osnovni šoli v Šmarju in na Brezovici je obiskoval klasično
gimnazijo v Ljubljani in Šentvidu nad Ljubljano, kjer je 1932. leta ma-
turiral. Že po štirih letih študija na Filozofski fakulteti pri prof. Izidorju
Cankarju je leta 1936 diplomiral iz umetnostne zgodovine. Leta 1940
je prav tam obranil doktorsko disertacijo pri prof. Francetu Steletu s
temo »Ilovšek Franc, baročni slikar, 1700—1764«. Od leta 1938 do 1944
je bil asistent Spomeniškega urada v Ljubljani (s sedežem v poslopu

Narodnega muzeja na Prešernovi cesti). Med okupacijo je deloval v po-
membni skupini Varnostno-obveščevalne službe za Ljubljano, ki je ime-
la svojo celico v Narodnem muzeju, do aretacije 7. 2. 1944, od aprila
1944 do osvoboditve 1945 pa je bil interniran v taborišču Dachau. Pod

* Ljubljana, Zvonarska 7, YU 61000; dipl. fil., dr. sc., univ. profesor v p.

Narodno vlado Slovenije je bil imenovan za šefa odseka za likovno umetnost in muzeje pri ministrstvu za prosveto Ljudske republike Slovenije, ki ga je takrat vodil pisatelj dr. Ferdo Kozak. Leta 1951 je postal univerzitetni predavatelj za zgodovino umetnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, leta 1958 je bil izvoljen za izrednega, 1971 pa za rednega profesorja »obče umetnostne zgodovine novega veka«. Na filozofski fakulteti je predaval do upokojitve 31. 8. 1983.

Stane Mikuž se je izšolal v takrat možni šoli umetnostne zgodovine pri nas, pri profesorju in pisatelju Izidorju Cankarju, znanstveniku in človeku evropskega formata. Predvsem ob njem so se mu odprle lepote in pomembnosti evropske renesanse in njene dediščine, kar je njegovemu kasnejšemu delu pri raziskovanju slovenske umetnosti novega veka dajalo potrebni splošni okvir. Po odhodu Izidorja Cankarja leta 1937 v diplomacijo je na Univerzi prevzel njegovo mesto Francè Stelè in z njim se je Stane Mikuž kot mlajši sodelavec tudi še po osvoboditvi srečeval v skupni zavzetosti za probleme slovenske, domače umetnostne zgodovine. Z novim vodjo Spomeniškega urada za Slovenijo, prof. Francetom Mesesnelom pa so ga kmalu — saj sta okupacija in vojna hitro posegli tudi v znanstveno življenje — povezali idejni pogledi in aktivno delo v Osvobodilni fronti. Evropski umetnostni horizonti (Iz. Cankar), slovenska umetnostna preteklost in sedanost (Stelè) in napredne idejne usmeritve v stroki in družbi (Mesesnel) so izoblikovale profesorski in znanstveni lik Staneta Mikuža, ki je kmalu dozorel v samoniklo znanstveno osebnost. Izoblikoval se je umetnostni zgodovinar, ki je svojo znanost pojmoval kot družbeno nalogo in bil najsrečnejši takrat, kadar mu je uspelo zamotano problematiko umetnikove osebnosti in njegovega dela tako predočiti, da je postala razumljiva vsem. Znanje in učenost sta se takorekoč skrila za preprosto, vedno pa poetsko oblikovano predstavitvijo. Njegova ljubezen je veljala prav zaradi te »preproste plemenitosti« umetnikom ljudstva, realistom, bolj velikim uresničevalcem, ne toliko iskalcem. V evropski umetnosti sta ga pritegovala Michelangelo in Dürer, pa Rubens in Velasquez, v slovenski pa so bili to slikarji baroka in kasneje — seveda poleg impresionistov — slikar in ilustrator Gaspari ter kipar Napotnik in Mikuževi sodobniki, kot sta bila slikar Sedej in kipar Smerdu. Napotniku je veljala tudi Mikuževa zadnja, najlepša in najbolj zrela študija — monografija (Ljubljana/Titovo Velenje 1984), s skrbno proučenim gradivom in temeljito analizo ter v jeziku in formulacijah izpoved res zrelega znanstvenika.

Poleg deleža umetniške osebnosti pri ustvarjanju umetnine je Stane Mikuž seveda tehtno upošteval tudi »družbeno zavest« in vpliv okolja. V srečanju obeh komponent je videl področje, ki ga mora umetnostni kritik in zgodovinar skušati razumeti in pojasniti.

Svojemu ožjemu rojstnemu področju je Stane Mikuž posvetil posebno temeljito delo: Umetnostozgodovinska topografija grosupeljske krajine (1978). V tej knjigi je po izredno preglednem in tehtnem uvodu (str. 7 do 22) podan opis spomenikov, velikih in malih, pomembnih in manj pomembnih, od cerkva in njihovega inventarja do gradov in kmečkih hiš, pa od svetih znamenj do spomenikov narodnoosvobodilne

borbe. Umetnostna zgodovina Slovenije že od začetka tega stoletja načrtuje topografijo svoje dežele — izšli pa so samo Steletov Kamnik (1929) in M. Marolta Celje (1931/1932) ter Vrhnika (1929/1934). Spričo take počasnosti izhajanja je Mikuževo delo, prvo te vrste po osvoboditvi, morda do dolgo časa tudi zadnje. Po temeljitosti gotovo ne zaostaja za svojimi predhodniki, za bodoče topografske izdaje pa bo še lep čas osameli spodbudni zgled.

Bibliografijo del Staneta Mikuža je za leta 1934—1963 objavil Luc Menaše v Likovni reviji 1963, str. XXXVII—XLIV. Za kasnejši čas do 1976 jo objavljata Bibliografija Univerze v Ljubljani, knjiga II, str. 44—46, in knjiga III 1, str. 39. Za čas po 1976 je treba poseči po redni letni Slovenski bibliografiji (NUK).

naj prispore primaren vir. Kako da, to govori, če se mi ta beseda pripisujemo dodatnim vprašanjem vse drugače vrednoti kot drugi ljudje?

Nobenezi dvoma ni, da je Mikož Furjan eden med znamenitimi Slovenci, vprašanje je le, kateri pomenstveni tokovi se bodo razlikovali in kdaj. Dejstvo je, da se lahko med slovenskimi igralci izdrami umetnik Mikož Furjan pohvali s pravo stvarjo o svojem ustvarjanju, ki jo je ob njegovem delovnem jubileju, ob 30-letnici postopnega igranja napisal dr. Vladožir Krnjčič (Ljubljana SNG Ljubljana 1967/68). Podobnih analiz prepričano nisimo le kar je takih analiz, to videti niso na enaki strokovni ravni. Morda je razlog v tem, da je bila ob Furjanovih vlogah mogoča strokovna pisati.

Poskušal sem opaziti nekaj dodatnih podrobnosti, ki se mi pač zdijo nepopolne, in bom prepustil bralcem, naj jih kar sami pritiskejo barvnemu portretu Mikože Furjana. Tako bodo lahko tudi oni sodelovali pri volitvi, za katero je postavljen sam največji razpisar.

KAJ VSE ODKRIVA (ALI SKRIVA) GLOVSKI OBRAB?

Vidite umetnik je "svaljiva oseba", nastaja slika v polnosti, potnik s ponorenim gotovim delom. Njegov obraz pod umetnik je bilna sedevit, njegova "vzpona" — vika vika, kot čisto v polnosti. Kaj se pomeni? Slika ne morejo ne le neravnost, in se pritrilci, tako kot pravilo, da je slika in vrtiček. Kadar pa se čisto enako, tudi se pomeni. Tudi če bi umetnik videl na kak način, kaj bi svojo pravo osebnost in svoj poklic, do bi mu verjel, da je to njegova lastna beseda? Tudi ko bi poznal svoj pravi potni list, kdo bi mu verjel, da ima v času stritega le tretjega in ho bi znal musko in bi se lebi razmišljati in pogledati naravnost, ni se le vedno samo ljudi, ki bi se prošili, naj bo podobna lekva in zanj in naj smete le to čisto njo musko, ki je tako podobna človeškemu obrazu. Umetnikova vada je, da puka v življenju in ene nečrepanci v drugo in se pomenijo vladavje v življenju. Čelo nati mirni in srečni, pri katerih se je razmisli vidi in čuti, kar najprej osamljen v čisti in neposredni svobodi dva kosa, ki se ne čista slika in sliki.

Leo Anušič — FOKOVICH Z GORO

* Obar Drame v Ljubljani, Bratovševa ploščad 12.

† Foto-vidio FOMCO Ljubljana.

‡ Drvoce Jozef Štebej.

MASKE MAKSA FURIJANA

Andrej Kurent*

Igralec Maks Furijan (rojen 1904) je prešel osemdeseto leto in novi zvezek Zbornika ne more prezreti njegovega jubileja. Kaj je bolj naravno, kot da vestni urednik naroči svojemu nečaku — ki kot mlajši kolega že petnajst let deli s slavljencem gledališko kabino-graderobo — naj prispeva primeren članek. Kako naj to opravi, ko pa mi iz teatra pripisujemo gledališkim vprašanjem vse drugačne vrednosti kot drugi ljudje?

Nobenega dvoma ni, da je Maks Furijan eden med znamenitimi Slovenci, vprašanje je le, kateri pluralistični tokovi ga bodo rabili za model in kdaj. Dejstvo je, da se lahko med slovenskimi igralci le dramski umetnik Maks Furijan pohvali s pravo studijo o svojem ustvarjanju, ki jo je ob njegovem delovnem jubileju, ob 30-letnici poklicnega igranja napisal dr. Vladimir Kralj (Gledališki list Drame SNG Ljubljana 1957/58). Podobnih analiz preprosto nimamo in kar je takih člankov, še zdaleč niso na enaki strokovni ravni. Morda je razlog v tem, da je šele ob Furijanovih vlogah mogoče strokovno pisati.

Poskušal bom opisati nekaj dodatnih podrobnosti, ki se mi pač zdijo neponovljive, in bom prepustil bralcem, naj jih kar sami pritikajo barvnemu portretu Maksa Furijana.¹ Tako bodo lahko tudi oni sodelovali pri večini, za katero je portretiranec sam največji mojster:

KAJ VSE ODKRIVA (ALI SKRIVA) ČLOVEŠKI OBRAZ!

Vidite, umetnik je »sumljiva oseba«, maskiran človek v poltemi, potnik s ponarejenim potnim listom. Njegov obraz pod masko je lahko čudovit, njegova »stopnja« veliko višja, kot piše v potnem listu, a kaj to pomeni, Ljudje ne marajo ne te negotovosti in ne prikritosti, zato mu pravijo, da je sumljiv in dvoiličen. Kadar pa se sum enkrat rodi, ne pozna meja. Tudi če bi umetnik ljudem na kak način razkril svojo pravo osebnost in svoj poklic, kdo bi mu verjel, da je to njegova zadnja beseda? Tudi ko bi pokazal svoj pravi potni list, kdo bi mu verjel, da nima v žepu skritega še tretjega? In ko bi snel masko in bi si želel nasmejniti in pogledati naravnost, bi se še vedno našli ljudje, ki bi ga prosili, naj bo popolnoma iskren in zaupljiv in naj sname še to zadnjo masko, ki je tako podobna človeškemu obrazu. Umetnikova usoda je, da pada v življenju iz ene neiskrenosti v drugo in da povezuje protislovje s protislovjem. Celó tisti mirni in srečni, pri katerih se to najmanj vidi in čuti, kar naprej omahujejo v sebi in neprestano stikajo dva konca, ki se ne dasta stakniti nikoli.

Ivo Andrić² — POGOVOR Z GOYO

* Član Drame v Ljubljani, Bratovševa ploščad 12.

¹ Foto-studio POTRČ Ljubljana

² Prevod Jože Stabej

Maks Furijan

Furijana sem prvič zagledal na odru čisto od blizu kot statist v množici. Kandidate za študij na Akademiji so priključili šele na glavnih vajah za TUGOMERA. Do tedaj Furijana med igralci Drame nismo gledali. In zdaj je bilo videti le točno masko in v prvem hipu se nam ni zdelo potrebno, da bi si predstavljali človeka pod njo. Bil je zgolj SPITIGNEV, rdečelasi izdajalec! Odkod zeleno-žareči pogled? Njegov zamolkli zanos je napovedoval ujmo. Strašna moč se je sproščala ob njegovem notranjem boju. Bil je najbolj zanimiv. Iskali smo sledi rutine ali klišeja — nič podobnega nismo našli za primerjavo. Nočno življenje za kulisami ni nič drugega kot večna borza vrednot, nenehno relativiziranje vrednostne lestvice. Tokrat pa je lik SPITIGNEV živel samo na odru — de-

maskirani Furijan mu sploh ni bil podoben. Moje statistovsko bedenje vse do zadnjega prizora je bilo nemalokdaj tudi boj z zaspanostjo — Furijanov nastop pa mi je vsakokrat brž pregnal vsako lenobnost in me navdušil za dognanost in lepoto. Furijanov SPITIGNEV je bil rešen problem! Red v kaosu.

O talentu velikega igralca imam visoko mnenje: tak človek je redkost, prav taka in mogoče še večja redkost kot velik pesnik.

Denis Diderot³ — PARADOKS O IGRALCU

Tako se je tedaj nekako neopazno dogodilo, da na naše prvotno zvedavost »od kod in kdo je ta človek?« — odgovor ni bil več pomemben. Spričo užitka, ki nam ga je dala njegova vloga, nam ne bi mogel nič več povedati. Nihče ga ni posebej in glasno hvalil. Takrat seveda nismo vedeli, da ga je ravnatelj Drame Matej Bor pred kratkim (1947) angažiral v pravno edino možni obliki: honorarno. Danes se spominjam, da so bila pojasnila o njem čudno kratka! »V Mariboru je bil... prej. Potem pa... povsod.« Furijana je obdajala skrivnost. Take navedbe so zvenele kot prikrito priznanje. Kmalu se ga je namesto imena prijala pomanjševalnica — Furči — ki kot vedno, vsebuje vse odtenke.

V gledališču, kjer se praviloma pogumni in čudoviti ljudje neusmiljeno tró med seboj in — kot pod vodami hudournika — le najtrši kamni ohranijo nekaj svoje oblike — so se počasi zadovoljili z gladko, tudi površno, prazno pohvalo: »Eh, kaj bi, Furijan je dober!«

Z vsako vlogo je obdržal renome. Vedno neulovljiv. Zdaj — radikalna poenostavitev, zdaj — izbrana podrobnost, vedno pa — najdena maska in vsakokrat velik osebni užitek in neizmerna radost nad igranjem. V teatru so njegove vloge imenovali »miniature«. To je bilo desetletje, ko je ansamblu Drame dodajalo ugled umetniško hvalevredno priznanje »ansambelska igra«. Za dokaz so navajali Furijanove mojstrovine, kot da je Furijan sam ta ansambel.

Seznam vlog je igralčeva prava biografija. Bralcu pa fiktivna ime na neprebranih in ne videnih vlog ne morejo ničesar povedati. Statistika dokazuje, da ob Furijanu ni več igralca, ki bi ob velikih odigral toliko število malih vlog in s sleherno doprinašal predstavam izvirne posebnosti. Ali obrnjeno povedano: po gledaliških nimajo šaržistov, ki zmorejo nositi predstave.

Pa tudi naš Furijan je dobil priložnost, da povzroči deljena mnenja, ko je na primer po smrti Ivana Levarja igral nič manj kot HERMANA CELJSKEGA za abonentske obveznosti hiše. — Vendar je bil za njegovo zasebno življenje tedaj pomemben drugačen mejnik. Vrnitev državljskih pravic in popolna rehabilitacija mu je seveda omogočila redno nastavitve (1952), a mu ni odvzela tistega nedoločljivega tujstva, ki spremlja »drugačne« ljudi.

Vzeli so ga na Akademijo za igralsko umetnost — za predmet: gledališko maskiranje. Furijanovo je kristalno jasno in zahtevno načelo, da je vsak javni nastop — maska. Na šoli sem ga srečal v drugo. Očarljiv

³ Prevod Janez Negro

sobesednik, suveren umetnik nas je učil gledati portretno slikarstvo. Bil je gospod, ki pozna vse v življenju. Razumel je našo neučakanost, imel nas je rad kot kolega, a v vseh položajih je bil vedno neustavljiv iskalac. Naravno je, da smo ga spraševali, in samo po sebi se razume, da še danes vsak naš nastop, ki ga vidi, presenetljivo oceni. — »V vsakem javnem nastopanju je nekaj nedovoljenega in sramotnega...« »zaupa« slikar Goya pisatelju Andriću in Furijan se pač vse življenje bojuje zoper to prekletstvo.

Tedaj je bil mlad in ni varčeval moči za igralski maraton. Spopadel se je s prvinskim problemom igralčevega etosa: po Milanu Skrbnišku, ki je bil njegov učitelj, je prevzel vlogo ŽUPNIKA v HLAPCIH. Ta naloga mu je bila najtežja, pravi sam, namreč upreti se vplivu učitelja in poiskati izvirno rešitev v antologijsko dognani vlogi. Uspel je. Kritike iz Pariza iz leta 1956 so prav Maksu Furijanu prisodile za ves svet veljavna prva priznanja.

A za priznanje Maksu Furijanu doma še ni napočil čas. Naša Drama je pač za svoje garače ošabna mačeha. Za čredo ni dovolj, da je njen član nadarjen, koristen in zanesljiv, bolje zanj je, če je »naš«, enak in pregleden. Strokovnost je le redko odločilni kriterij, ki povezuje ljudi v skupini.

Kakšen poklic pa je to? Kajti to poklic je, kako bi sicer mogel izpolniti celo človeško življenje in mu dati toliko zadovoljstva in trpljenja? Kakšna je ta nenasitna in nezadržna težnja v človeku, da bi iz teme nebivanja ali iz te ječe, ki jo tvori ta povezanost vsega z vsem v življenju, da iz te ničevosti ali iz teh okovov rešuje košček za koščkom svojega življenja in svojih sanj — in jih oblikuje in utrjuje — takorekoč »za vedno« s krhko kredo na minljivem papirju?

Ali bolje: — vsaj za en sam hip, pa čeprav le pod odrskimi lučmi?

I. Andrić — POGOVOR Z GOYO

Samo mislim si lahko, kakšno zadoščenje je moral občutiti Maks Furijan, ko so ga 1954 povabili igrati v Zagreb, tja, kjer so mu profesionalnemu igralcu — zdomcu prvi povojni meseci tako neusmiljeno pokazali, kaj vse lahko pomeni svoboda. Danes se sprašujem, ali se ne bi dalo kako te potrpežljivosti naučiti? Sicer pa o Maksu Furijanu iz časa skupnega službovanja v ansamblu malo osebne vem. Tekli smo pač čez drn in strn, kolikor je kdo mogel.

Živo pa se spominjam, kako je Maks pred upokojitvijo med čakanjem za nastop objavil: »Dragi moji, danes sem si pa deset let podaljšal življenje — preselil sem se na deželo!« — Potipal si je vozil kravate med brezhibno poškrabljenim ovratnikom in se nasmehnil v zrcalo, češ odsej sem »posestnik«. Gotovo si je mislil: revno otroštvo je težava za življenje, v biografiji se bo pa lepo slišalo.

»Zdaj imava vsaj kje sprejeti kak obisk! Pridi z ženo in otrokoma, zdaj zorijo jagode,« nas je ljubeznivo povabil.

Pripeljali smo se nekega toplega popoldneva: preko doline, ki se spusti takoj za vrtom, gleda domačija čez barje na Krim in med meglicami spodaj nekajkrat na dan zaropota vlak, ki izgine v predor na dolenski železnici. In jagode so bile v velikih skledah. — Cesta za okni

se je tedaj še prašila, a gospa D. se je kot tajnica krajevne skupnosti lotila še tega dela in uspela: s samoprispevkom so krajanj v treh letih asfaltirali vaško magistralo.

Odslej smo kolegi ob vsakem gostovanju, na katero smo se peljali po dolenski cesti, pred Šmarjem iskali: »Glejte, tole, da, tole je pa Furijanova hiša!«

Maks Furijan ima tako svoje najdaljše stalno bivališče v naši grosupeljski občini. Letos novembra bo dvajset let, odkar je kupil in obnovil hišo v Razdrtem, zdaj Ljubljanska cesta št. 14.

V gledališče se je prebil v Mariboru — s šolo Rada Pregarca in Milana Skrbinška — kot nam je velikokrat povedal. Le največji mojstri tako zvesto navajajo svoje učitelje. Nato je kmalu — namesto da bi se doma natezal za pravično plačilo (gažo) — brez obotavljanja spremenil stalno bivališče in odšel v Osijek in še naprej, za štiri leta v srbsko pozorišče v Skopje, pa v hrvatsko kazališče v Zagreb — vedno prepričan v nadstrankarsko poslanstvo gledališča. Verjel je, da gledališko početje črpa svoj ugled iz načela, ki so mu ga dali na pot učitelji, naj igralec ohrani glavo in srce za umetnost, in za večno si je zapomnil, da je politika med ljudmi z odra nespodobna.

Prišli pa so taki časi, ki so ga prevarali. Najbrž se je rodil prezgodaj. Za načela bratstva in enotnosti si je prizadeval v predavnojski Jugoslaviji, pa je tako nanoslo, da je prvi dve leti po vojni stalno bival v Stari Gradiški. Kot nastavljeni igralec je pač nastopal v službenih programih tudi po vojašnicah v Koprivnici in Bjelovaru, ob osvoboditvi pa ni imel kam, da bi se umaknil iz mesta na podeželje, kot so se drugi, in vojaški tribunal je ravnal, kot je razumel svojo nalogo: obsodil ga je na prisilno delo... — Od vsega tistega časa mu je ostal na rešetu spomina simfonični orkester, ki je v taborišču muziciral pod vodstvom Lovra Matačiča.

Tako je bilo.

To so izobčenci. Publika, ki jih ne more pogrešati, jih prezira. To so sužnji, ki so neprestano pod palico kakega drugega sužnja. Ali mislite, da znaki tega neprestanega poniževanja lahko ostanejo brez učinka in da je pod bremenom sramote lahko kaka duša tako trdna, da bi se obdržala na višini Corneilla?

D. Diderot — PARADOKS O IGRALCU

Nič zato.

STERIJINO POZORJE v Novem Sadu je Maksa Furijana odlikovalo s posebno umetniško nagrado za gledališke zasluge zunaj Slovenije in BORŠTNIKOVO SREČANJE je počastilo nekdanjega mariborskega začetnika z Borštnikovim prstanom.

Ko je Maks ovdovel, mu je bil dom v Šmarju vztrajnik, ki ga je obvaroval pred bridkostmi kakega doma za upokojece. Lahko se je oženil v drugo in tako še imamo Maksa svežega in vedrega med nami. Nenadkriljiv je za vloge jeznih starcev — a to je le maska.

In ko smo se pred tremi leti ponoči vračali z avtobusom iz Subotice po gostovanju na festivalu jugoslovanske dramatike, na katerem je ble-

stela Maksova popolna maska modrega starca, smo mu privoščili, da je bil prvi doma.

Pokazal sem mu igro Josipa Stritarja LOGARJEVI, preden sem jo začel pripravljati z velikolaškimi amaterji za 150-letnico pisateljevega rojstva, in Maks me je presenetil s pronicljivim stavkom: »Veš kaj, Andrej, ali čutiš, kako je ta pisatelj ljubil svoje ljudi?«

Še na mnoga leta, dragi Maks!

NAŠI KRAJI IN LJUDJE

France Adamič*

Bibliografija občine in občanov

1. *Odkritje spomenika padlim garibaldincem brigade Trst na Velikem Korinju.* Predsednik RO ZZB NOV Slovenije Božidar Gorjan in predsednik Vsedržavnega združenja partizanov Italije senator Arrigo Boldrini sta dne 6. oktobra 1984 na Velikem Korinju odkrila spominski kamen v spomin in zahvalo 33 padlim borcem 14. udarne garibaldinske brigade Trst, ki so padli v borbi z Nemci in belogardisti med 17. in 21. oktobrom 1944. Slovesnosti se je udeležilo okoli 1500 bivših partizanov, njihovih svojcev in mladine, od tega je bilo blizu 600 udeležencev iz Trsta, Tržiča, Gorice, s Krasa in Furlanije. Ob tej priložnosti sta poslala pozdravni brzojavki predsednik predsedstva SFRJ Veselin Djuranović in predsednik italijanske republike Sandro Pertini. Spomenik je postavila Zveza združenj borcev občine Grosuplje ter Goriški pokrajinski odbor Vseitalijanske zveze partizanov Italije po osnutku arhitekta Sergia Valconia. Na slavnosti so nastopili pevski zbor iz Doberdoba, ženski pevski zbor iz Grosupljeja in godba na pihala iz Ljubljane. Slavnostni govornik podpredsednik Skupščine SR Slovenije Jože Sušmelj je izrazil nezadovoljstvo nad prepočasnim izvajanjem tistih določil Osimskega sporazuma, ki govore o zaščiti slovenske narodne skupnosti v Italiji. Drugi govornik senator Arrigo Boldrini pa se je zavzel za nadaljevanje v krvi rojenega sodelovanja ljudi z obeh strani meje. Primorski dnevnik, 3. 10. 1984, 3. in 7. 10. 1985, 2 (Boris Lenič); — Primorske novice, 5. 10. 1984, 2; — Delo, 8. 10. 1984, 2 (Mojca Kaučič); — Dolenjski list, 10. 11. 1984).

2. *Lestvica narodnega dohodka na občana.* Zavod SRS za statistiko je objavil podatke o narodnem dohodku na prebivalca leta 1983. Naša občina je po višini ND na 48 mestu v republiki s 195.696 din, leta 1982 pa je bila na 42 mestu. Zdaj je pred nami občina Tolmin, za nami pa Litija. Na prvem mestu v republiki je še vedno občina Ljubljana Center z 905.960 din, na zadnjem pa občina Lenart s 105.028 din dohodka. Nam sosedne občine so: Ljubljana Moste-Polje na 12., Ribnica na 17., Kočevje na 20., Vrhnika na 38. in Ljubljana Vič-Rudnik na 58. mestu. Delo 28. 2. 1985, (Ilija Popit).

3. *Razvojni načrt občine Grosuplje.* Poudarek industrijskemu razvoju in zaposlovanju. V naslednjem srednjeročnem programu bo morala občina vsaj deloma nadomestiti zaostanek v razvoju minulih let. Ker industrija dosega manj kot 40 odst. družbenega proizvoda, bo zato industrija na prvem mestu občinskih razvojnih načrtov. Za izgradnjo industrije in stanovanjskih naselij bodo zasedli okoli 40 ha kmetijskih zemljišč. Zgradili bodo 205 družbenih in 450 zasebnih stanovanj. Če bi količkej varovali obdelovalno zemljo, bi moralo biti obratno razmerje med družbeno blokovno in zasebno gradnjo! Kako dolgo še bomo brez potrebe uničevali naš življenjski prostor? Odločamo se brez odgovornosti! Delo, 12. 8. 1985, Mojca Kaučič in Marina Učakar).

4. *Omejili bodo priseljevanje.* V KS Grosuplje bodo dovoljevali priseljevanje le, če bodo zagotovljena delovna mesta. Premajhna šola, dvoizmenski pouk. Priseljevanje pomeni za staroselce in KS precejšnjo obremenitev. Polovica krajanov je zaposlenih zunaj občine, večina se jih dnevno vozi v Ljubljano. Priseljenci se malo zanimajo za okolje in malo brigajo za krajevne in

* Ljubljana, YU 61000, Janežičeva 1; glavni urednik Zbornika občine Grosuplje.

občinske zadeve, čeprav zasedajo dragoceni prostor in onesnažujejo okolje. Delo, 17. 2. 1984, 11 (Mojca Kaučič).

5. *Pri tozdu Posestva LM so letos našeli kar 760 ton pšenice.* Posestvo Grosuplje je od tega dalo 342 ton, poleg tega pa še večje množine oljne ogrščice. Pšenična sorta Jugoslavija je dala 62 stotov na hektar. Delo, 12. 10. 1984, 6 (Mojca Kaučič).

6. *Pridobitev za Black & Decker.* Na praznik občine Grosuplje 27. oktobra 1984 so odprli novo proizvodno halo v DO Black & Decker v vrednosti 45 mio dinarjev. Tega dne so podelili nagrade Louisa Adamiča (pozd Elektroservice, KS Mlačevo, Ivan Ahlin) ter plakete Josipa Jurčiča (Stane Pugelj, Marija Turk, Anica Zupančič). Delo, 29. 10. 1985, 2 (M. K.); — *Delavci Black & Deckerja so terjali odgovor za slabšo prodajo.* Delo, 20. 3. 1985, 7 (Mojca Kaučič in Dejan Vodovnik); — *Black & Decker, tovarna brez skladišč.* »Potreba po električnem orodju v Jugoslaviji in Sloveniji je tolikšna, da tovarna dejansko sploh ne potrebuje skladišč.« Dolenjski list, priloga, 17. 5. 1984, 12 (M. B.); Ravno tam, 25. 10. 1985, 11, reklamni oglas 1/2.

7. *Pomanjkanje lesa in manj tramov iz Dobrepolj.* Na leto izdelajo do 10.000 m³ tramov, ki so po vsej Jugoslaviji zelo iskani. Cena znaša 7000 din. Delo, 7. 9. 1984, 5 (K. M., foto Janez Zrnc).

8. *Grosupeljski gradbinci, novi razvojni program.* Lani so končali na pozitivni ničli. Prva naloga je boljša kadrovska sestava, več dela in manj zaposlovanja. Delo, 17. 4. 1985, 7 (Mojca Kaučič).

9. *Zlati silosi ljubljanskega Agrostroja.* Silosi, izdeluje jih Agrostrojev tozd Albin Grajzar v Ivančini Gorici, so bili nagrajeni na sejmu v Novem Sadu z zlato medaljo. Silosi so prirejeni za skladiščenje moke in vseh drugih sipkih materialov. Kmečki glas, 22, 1984, 7, s sliko silosa SA s silofrezo.

10. *Nevarne cestne pasti.* Med najbolj nevarnimi cestami Slovenije je cesta Ljubljana—Zagreb. Prizor na sliki je z višnjegorskega klanca, ki je še posebej ozko grlo na tej cesti. Prehitevanje čez polno črto zato ni nikakršna posebnost. Delo, 24. 7. 1985, 7 (G. B., foto Dragan Arrigler).

11. *Cesta bo odrezala pokopališče.* V Višnji Gori niso navdušeni nad načrtovano gradnjo avtoceste. Zaradi ceste bo namreč treba prestaviti polovico pokopališča oziroma prekopati posmrtno ostanke 300 ljudi, kar bo številne krajane močno prizadelo... Dne 27. maja je bil na *Polževem planinski tabor*, na katerem se je zbralo kar 5000 planincev. Delo, 20. 4. 1984, 7 (Mojca Kaučič).

12. *Avtocesta prinaša skrbi.* O gradnji avtoceste Šmarje-Višnja Gora so se pogovarjali na »burnih razpravah« v krajevnih skupnostih Grosuplje, Polica in Višnja Gora. Zapisana so mnenja Vere Stolnik iz KS Grosuplje, Antona Permeta iz KS Polica in Irene Erjavec iz KS Višnja Gora; njena kmetija bo izgubila 2 ha obdelovalne zemlje. Dnevnik, 19. 1. 1985, 7, s slikami imenovanih.

13. *Taborska jama pričakuje biserni jubilej.* Še danes ostrmimo nad njeno lepoto. Avtor prikazuje potek odkritja, urejanja in današnje stanje: omenja župana Jožeta Permeta, njegovega sina Jožeta, Antona Ogrinca in Antona Gačnika ki so sodelovali pri odkritju Jame. Že 30 let oskrbuje jame domačin France Kadunč. Kmečki glas, 24. 4. 1984, 13 (besedilo in foto Janez Zrnc); — *Ledeni kapniki v Taborski jami.* Hud mraz je letos pozimi pričaral svet iz Andersenovih pravljic; zima je jamo obogatila z ledenimi kapniki. Delo, 27. 2. 1985, 1 (foto Janez Zrnc).

14. *Dve kmetiji, zakaj dva svetova.* Prikaz kmetije Lojzeta Lampreta z Gatine 23 in kmetije Agate Adamič s Spodnjega Blata 13. Izpisali sta si in si pišeta vsako svojo življenjsko zgodbo. Kmečki glas, 25. 4. 1985, 30—31, 12 slik in oba portreta (Jože Rozman, foto Janez Zrnc).

15. *Lahko zaščitimo idilo.* Pristava, vas nad Višnjo Goro, je idilična vas. Nesporazumi zaradi nameravane gradnje počitniških hišic. Vse tri kmetije sodelujejo s kmetijsko zadrugo, ena kmetija je zaščitena. Kmečki glas, 22. 2. 1984, 7 (besedilo in dve sliki Zlata Krašovec).

16. *Nemir v Višnji Gori.* Vzgojni zavod je zapustilo 24 deklet, »išoč« pravico. Nedeljski dnevnik, 12. 8. 1984, 12.

17. *V Ponikvah pa o pustu fante krstijo*. Prikaz življenja v vasi, puštanje in še kaj. Kmečki glas, 20. 2. 1985, 15 (Anka Novak).

18. *Reagana in Gorbačova naj spravi naš brinovec*. Gostilničarka Angela Borštnik s Krke in njen sin, ki kuha odlično žganje, sta poslala »mirovni napitek« v Washington in Moskvo. Delo, 16. 4. 1985, s sliko Angele (Bogdan Pogačnik).

19. *Gostilna Berdavs v Vidmu-Dobrepoljah*; odprli so po starem opremljeno gostilno. Delo, 21. 7. 1984, 6 (M. Ž.).

20. *Sola za gasilske častnike v Grosupljem*. V občini Grosuplje je 42 gasilskih društev in okoli 2200 gasilcev, od tega tudi 14 žensk. Pouk z 11 predmeti so organizirali po območjih: v Grosupljem je bilo 56, v Dobrepoljah 59, v Stični pa 52 slušateljev. Dnevnik, 30. 3. 1985, (besedilo in foto Ivo Brečič).

21. *Pes v službi človeka*. Mednarodno tekmovanje šolanih psov v Grosupljem. Tekmovali so nemški ovčarji, dobermanji in bokserji. Delo, 25. 6. 1984, 5 (besedilo in sliki Žarko Hostnik).

22. *Zlata puščica Grosupeljčanom*. Na regijskem strelskem tekmovanju za zlato puščico je zmagal domačin Jože Kolenc, tretji je bil Zvone Kolenc, tudi Grosupeljčan. Na republiškem tekmovanju, ki je bilo aprila v Ljubljani, je tudi zmagal Jože Kolenc med 102 strelcema iz vse Slovenije. Dolenjski list, 24. 5. 1984, 19 (J. P.).

23. *Razgled na pradavnino. Magdalenska gora*. Naše največje halštatsko najdišče, odkrivamo od 1881 do 1913. Teleks, 10. 5. 1984, 24, s skico (Brane Sotošek).

24. *Tabor pri Grosupljem*. Ohranjeno obzidje je načel zob časa, toda to žalostno stanje ne gane nikogar; cesar niso zmogli podreti Turki... Delo, 3. 8. 1984, 7 (A. A., foto Janez Zrnc).

25. *Poplavlina območja v grosupeljski kotlini obravnava v 20. številu Geografskega zbornika Drago Meze s sodelovanjem Franca Lovrenčaka in Alojza Serclja*.

26. *Melioracije slivniškega in radenskega polja*. Še enkrat preudariti načrte. Nesoglasja med tozdom Posestva Ljubljanskih mlekarin in uživalci ter lastniki zemljišč. Kmečki glas 13. 2. 1985, 7 (besedilo in dve sliki Zlata Krašovec).

27. *Čebela — cvet in zdravje*. V Kopru so se srečali in tekmovali mladi čebelarji iz vse Slovenije. V višji skupini so zmagali učenci OŠ Louis Adamič Grosuplje. Kmečki glas, 13. 6. 1984, 20.

28. *Kradli vence z borčevskih spomenikov*. Milica je aretirala trojko, ki je imela svojo tehniško in trgovsko bazo v Grosupljem. Delo, 2. 11. 1984, 8 (Žarko Hojnik).

29. *Filmsko gledališče v Grosupljem*. Dne 14. decembra 1984 je začelo delovati filmsko gledališče v Grosupljem, ki naj »ne bi bilo zgolj ogled filma, temveč uvajanje v dojetje filmske govornice«. Kmečki glas, 26. 12. 1984, 15 (R. R.); — *Nobeno sonce v Grosupljem*. Predvajanje mladinskega filma Janeta Kavčiča in Zeljka Kozinca. Ravno tam, 20. 2. 1985, 15 (r. r.)

30. *Iz arhiva*: Dne 23. septembra 1874 so v Višnji gori odprli *brzovavno postajo* (Novice 1875, 325); — Dne 6. januarja 1913 je v Višnji gori umrl Anton Perko, 32 let mestni župan, načelnik požarne obrambe, zdravstvenega sveta in član cestnega okrajnega odbora Litija. Odločen SLS pristaš; njegova zasluga je, da se je Višnja gora prva izmed mest izvila iz liberalne vlade. Zapušča 10 otrok. Za župana je bil izvoljen Jakob Vidic. Dolenjske novice 3, 1913, 58); — V Višnji gori so uprizorili januarja 1915 *igrokaz Garcia Moreno*; glavno vlogo je imel g. Travnik. Dolenjski list 3, 1913, 44.

Z Jurčičeve Muljave

31. *Politična publicistika in pisma slovenskega pisatelja Jurčiča*. Izšla je 11. knjiga zbranega dela Josipa Jurčiča v redakciji Janeza Logarja; obenem je to 140. knjiga zbirke Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Primorski dnevnik, 4. 10. 1984, 9 (Sl. Ru.).

32. *Uprizoritev Jurčičevega Domna na Muljavi*. Razložili bodo turški napad na Muljavo. Krajnani so s podporo občinske kulturne skupnosti Grosuplje obnovili Jurčičevo rojstno hišo in uredili gledališče na prostem. Delo, 29. 6. 1984, 10 (Ilija Bregar); — *Množično sodelovanje oživilja staro, dobro ljudsko igro*. S pomočjo Janeza Eržena so na Muljavi uprizorili Jurčičevega Desetega brata na mikavnem prizorišču. Delo, 10. 7. 1985, 6 (Stanka Godnič).

33. *Ob zgornji Krki skozi čas*. Valvasorjev opis izvira in reke Krke. Sledovi kamene dobe, halštatske civilizacije in rimske ceste. Dolenjski list, 9. 8. 1984, 12 (besedilo in dve sliki Tone Knez) — *Ohranjajo dela prednikov*. Obnovili so ostrejšje in kritino starodavne, umetnostno visoko vredne cerkve na Muljavi ter cerkev svetega Duha na Velikih Vrheh v župniji Krka in »nemško« kapelo na Krki. Družina 7. 19. 1984, 8 (I. M., 2 sliki); — *Vlečnica na Polzvem še letos?* Žičnico bo gradila Lesna iz Slovenj Gradca. Smučišče bo obsegalo okoli 400 ha, vlečnica pa bo 200 m dolga. Delo, 8. 8. 1985, 5 (K. M.); — *Po vroči Dolenjski*. Ob Krki in po gosti hosti... o gostilničarki Angeli Borštnikovi (s sliko), o ribogojnici, gobah. Dnevnik, 16. 8. 1985, 12 (Ladislav Lesar).

34. *Ogorčeni nad vandalizmom na Muljavi*. Protestni pismi. Dolenjski list, 18. 10. 1984, 1; — *Eksplodija na Muljavi*. Dne 8. oktobra 1984 ob 22. uri je huda eksplozija raznesla spomenik, ki ga je krajevna ZZB Muljava pred 13 leti postavila v spomin štirih partizanov, ustreljenih 29. decembra 1944. Nedeljski dnevnik 21. 10. 1984, 4. — *Spomenik obnovili*. Dne 28. oktobra 1984 je predsednik skupnosti borcev II. grupe odredov Franc Poglajen-Kranjc odkril obnovljeni spomenik na Muljavi, katerega so neznani teroristi dne 8. 10. razstrelili, Delo 29. 10. 1984, 1 (M. K., foto J. Zrnc); — *Obnovljen spomenik NOB na Muljavi*. Primorski dnevnik, 30. 10. 1984, 2 (dd); — *Obnovili spomenik na Muljavi*. Kmečki glas, 31. 10. 1984, 16.

35. *Živahno pred občinskim praznikom*. Program praznovanja in prireditvev. 28. oktobra bodo odkrili ponovno postavljeni spomenik padlim z Muljave. Delo, 19. 10. 1984, 7 (K. M.).

Pevski tabor v Sentvidu

36. *V Sentvidu bo 17. junija pelo 268 zborov z domala 8.500 pevci*. Zapetih bo 15 pesmi iz vseh slovenskih pokrajin. Delo, 8. 6. 1984, 6 (I. B.). *Jubilejni pevski tabor*. Šentvid pričakuje 268 naših in 8 zamejskih zborov z nad 8.500 pevci. — Koncert Pojo naj ljudje. Dolenjski list, 14. 6. 1984, 1 (I. Z.); — *Več kot osem tisoč pevcev!* Slavnostni govornik je bil predsednik skupščine SR Slovenije Vinko Hafner. Kmečki glas, 20. 6. 1984; — *V Šentvidu letos 8500 pevcev*. Odkrili tudi doprsni kip dolgoletnemu predsedniku UO tabora Petru Šoštarčiču, ki ga je naredil kipar Stojan Batič; plačali so ga pevci sami, pobudo pa so dali pevci ljubljanske Avtomontaže. Kmečki glas, 16. 6. 1984, 20 (I. B.); — *Peti hočejo vsako leto*. Niso za bienalno prireditev. Dolenjski list, 21. 6. 1984, 1 (besedilo in slike D. R.); *Pesem ni samo konjiček posameznikov*. Radovan Gobec, komponist, dirigent, predvsem pa profesionalni gojitelj amaterskega petja. Nedeljski dnevnik, 11. 7. 1985, 15, s sliko (Marjan Remic).

37. *16. tabor pevskih zborov*. Predvidoma bo nastopilo 270 zborov z 8500 nastopajočimi pevci. Seminar za zborovodje v Šentvidu dne 2. februarja 1985. Delo, 29. 1. 1985, 6 (Ilija Bregar); — *Pevski tabor dogodek, ki nam bogati vsakdan*. *Pesem za mir in sožitje*. V Šentvidu pri Stični zapelo 7007 pevcev. Grovoril je dr. Marjan Rožič. Delo, 24. 6. 1985, 1, s sliko (Bogdan Pogačnik, foto Marjan Zaplatil); — *Moč naše ljudske pesmi*. Na Taboru slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri Stični. Živa navzočnost prostovoljnega dela in požrtvovalnega kulturnega amaterizma. Med udeleženci so bili Ivan Maček-Matija, Vinko Hafner in Franc Setinc, slavnostni govornik pa je bil dr. Marjan Rožič. Delo, 25. 6. 1985, 6 (Bogdan Pogačnik); — *Hkrati je pelo nad 7000 pevcev iz 230 zborov*. Rožič je dejal, da je šentviški tabor »izjemen, vsem Slovencem drag in cenjen kulturni dogodek, ki nas povezuje, združuje«. *Pesem Pomlad je dirigiral Stane Habe*. Dolenjski list, 27. 6. 1985, 1 (besedilo in slika D. Rustja); — *Zbor Oton Zupančič pel v Šentvidu pri Stični*. Zbor je vodila Elda Gravner Nanutova iz Štandreža pri Gorici. Primorski dnevnik, 27. 6. 1985; — *Pevski*

tabor moramo obravnavati kot slovenski kulturni dogodek. Upravni odbor vztraja, da je tabor vsakoletna prireditev. Tabor je kulturni dogodek slovenskega merila, zato naj se uredi sofinanciranje, republiška kulturna skupnost naj pokrije vsaj 70 odst. stroškov, občina daje KSS 35 mio letno. Delo, 5. 7. 1985, 2 (I. B.).

Visok jubilej stiškega samostana

38. Ob 850-letnici stiškega samostana. Družinska pratika za 1985, 49—55 (Jože Gregorič); — *Nova pota stiškega samostana*. Načrt za ustanovitev zbirke slovenske cerkvene umetnosti. Družina, 17. 4. 1983, (Anton Nadrah); — *Menihi so soustvarjali zgodovino*. Simpozij o redovništvu na Slovenskem, o zgodovini in duhovnosti benediktincev, cistercijanov in kartuzijanov. Znanstveno srečanje v Stični, Pleterjah in Kostonjeh. Delo, 26. 5. 1984, 22 (Marjan Zlobec, foto Marjan Zaplatil); — Simpozij se je začel v opatovi kapeli v Stični. Znanstveniki, zgodovinarji in teologi so razmišljali o pomenu meništva za Cerkev in narodno samobitnost na Slovenskem. Družina, 3. 6. 1984, 1—3; — *Kulturna dediščina v meniški kuti*. Vsak samostan je imel pisarsko delavnico, v kateri so nastajala dragocena književna dela. Na ta način je nastal tudi stiški rokopis, dokument pisane besede. Nedeljski dnevnik, 3. 6. 1984, 17 (Ladislav Lesar); *Ukaz neznane ptice*. Stiški samostan in njegov nastanek. Skrivnostna ptica. Prebrisani kloštrski kuhar. Dolenjski list, 6. 9. 1984, 12, s sliko križnega hodnika (Rado Radešček); — *Fumus tabaci prohibetur*. Na latinskih počitnicah v Stični. Delo, 7. 8. 1984, 3 (Marjeta Novak); — *Slovenski slikarji razstavljajo v Stični*. Dne 9. oktobra 1984 so v prostorih galerije p. Gabriela Humeka odprli razstavo slovenskih slikarjev, ki so neposredno pred tem upodobili več kot 70 slik s samostansko motiviko ob 850-letnici samostana. Družina, 40, 1984, 4 (A. N.); — *Med Stično in Košano*. Iz dopisovanja med Ksarverjem Meškom iz Stične in Stankom Canjkarjem v Košani. Oba sta bila izganca s Štajerskega med drugo svetovno vojno, Sdd 14, 1984, 4, 177—185 (Jože Dolenc); — *Stična na Dolenjskem*. Zapis ob 850-letnici samostana 1135—1985. Mohorjev koledar za 1985, 31—36, s slikami med besedilom in ob koledarju za vsak mesec posebej (Jože Gregorič); — *Tudi danes je stiški samostan središče duhovnosti in kulture*. Obsežna umetniška in zgodovinska razstava ob začetku praznovanj 850-letnice samostana. Dne 30. maja so odprli razstavo, na kateri so govorili opat Anton Nadrah, akademik Emilijan Cevc in umetnostni zgodovinar Ivan Sedej. Družina, 9. 6. 1985, 1, s slikami (D. K.); — *Proslava 850-letnice samostana in ob 1100-letnici Metodove smrti*. Družina, 14. 7. 1985, 1 in 5, s slikami (jz).

39. *Stari mlin še ni odslužil*. Valjni mlin v Stični, ki spada k Pekarni Grosuplje, ima precej več dela. V mlin zdaj vozijo zrnje iz okoliških dolenjskih občin in celo z Vrhnike. Delo, 18. 8. 1982, 1 (foto Janez Zrnc); — *Valjni mlin v Stični*. Zrnje vozijo z vse Dolenjske, dnevno zmeljejo najmanj 8,5 ton pšenice. Delo, 17. 8. 1983, 5 (foto Marjan Zaplatil).

Iz literature

40. *Dela Louisa Adamiča v japonščini*. Poleti 1984 je obiskal Adamičevo rojstno hišo v Prapročah japonski profesor za ameriško literaturo Shozo Tahara iz Tokia. Za doktorsko tezo si je izbral Adamičevo delo Smeh v džungli, zdaj pa prevaja knjigo The Native's Return, ki bo predvidoma leta 1986 izšla v japonščini. Naši razgledi, 11. 1. 1985, 18; — *Louis Adamic (1898—1951)*. Prevod v japonščino črtice iz The Nation, the Number of Sept, 22nd. 1951. Pavlownia Review No. 3, English Literature. Daito Bunca 1985, 77—82, by Shozo Tahara; — *Dogodki na današnji dan*: 1988; Rodil se je ameriški pisatelj slovenskega rodu Louis Adamič, Delo, 21. 3. 1985, 12; — *Razburljivi dogodki ob prvem obisku ameriško-slovenskega pisatelja Louisa Adamiča v rojstni domovini (1932—1933)*. Nagrajenec z Guggenheimovo štipendijo. Obisk na Blatu pri Adamičevih 22. maja 1932. Večer pri Albrechtu. Adamič in slovenstvo. Obzornik PD 2, 1985, 139—142, s štirimi slikami (Stanko Janež); — *Praproče postajajo hiša strahov*. 86-letnici rojstva Louisa Adamiča na rob. Hiša bi morala biti hram

kulture. ... »nisem kos velikim stroškom za popravilo hiše,« pravi Stane Adamič, pisateljev brat. Nedeljski dnevnik, 25. 3. 1984, 15, s sliko graščine Praproče (Ladislav Lesar); — *Znova o prvem življenjepisu Louisa Adamiča*. Prvo zaokroženo knjižno podobo slovenskega ameriškega pisatelja Louisa Adamiča je napisal njegov brat France Adamič in je izšla pri Prešernovi družbi. Rodna gruda 1, 1985, 34—35 in Naši razgledi, 23. 11. 1984, 46 (Ivan Dolenc); — *Zbornik občine Grosuplje*. Prikaz vsebine 13. zvezka ZOG 1984, 223 str. Delo, 20. 9. 1984, KL 7 (F. A.); — *Zanimiv zbornik*. Prikaz vsebine 13. zvezka ZOG. Obzorja Dolenjskega lista, 23. 8. 1984, 15 (F. Adamič); — *Cosmogramma della basilica romanica di Stična*, delo Tineta Kurenta (člana UO ZOG), je izdala univerza v Palermu, ponatis in prevod iz slovenske izdaje Kozmogram romanske bazilike v Stični. Naši razgledi, 25. 5. 1985, 46; — *France Kralj v Kostanjevici*. Zbirka Kraljevih slik v Jakčevi galeriji. Naši razgledi, 11. 5. 1984, 268—269 (Stane Mikuz); — *Dušan Perme poje v Partizanskem pevskem zboru od ustanovitve do danes*. Čudovita pojača četa, Kmečki glas, 16. 5. 1984, 20, 16, s sliko iz 1944 (Alenka Regally).

41. *Gradivo za dolenski biografski leksikon*; 11 zv. obsega imena od Franc Gornik do Just Hvala. Iz občine Grosuplje so omenjeni tu rojeni ali umrli ali pa so kako obdobje na ozemlju občine delovali ali se med vojno borili: *Janez Hinek* (1796—1886), skladatelj, umrl v Stični; — *Jože Hočevvar*, urednik, kritik in prevajalec, rojen na Kamnem vrhu (1929); — *Anton Hren*, mladinski pisatelj, rojen v Kmpoljah (1880—1936); — *Anton Hribar*, pesnik, rojen na Malem Korinju (1864—1953); — *Zan Hrovat*, narodni heroj, organizator OF in NOG na Krki (1915—1984); — *Zoran Hudales*, pisatelj, član Okrožnega odbora OF Grosuplje (1907); — *Aleksander Hudovernik*, pravnik, rojen v Stični (1861—1931); — *Ludovik Hudovernik*, glasbenik, umrl v Stični (1859—1901); *Jurij Humar*, pasigraf, ljudski zdravnik-magnetizer, umrl na Primskovem (1819—1890); — *Gabrijel Humek*, slikar, živi v stiškem samostanu (1907).

Osebnosti, priznanja in nagrade

42. *Valentin Mendiževc*, glavni direktor DO Livar Viktor Koleša v Ivančni Gorici, je prejel nagrado Borisa KRAIGHERJA 1985 kot priznanje za izjemne dosežke trajnejšega pomena v gospodarstvu v letih 1978—1984. Pod vodstvom nagrajenca se je delovna organizacija iz tehnološko zaostale ključavničarske dejavnosti razvila v sodobno livarno. Delo, 5. 1. 1985, 4, s sliko in Dnevnik, 5. 1. 1985, 2, s sliko; — *Ivko Puš*, dipl. arheolog je prejel Zupančičevo nagrado mesta Ljubljane 1984 za uspešno izkopavanje emonskih grobišč v Ljubljani in urejanje antične dediščine. Delo, 9. 6. 1984, I (M. N.); — *Doprnski kip dr. Engelberta Besednjaka*, enega vidnih primorskih politikov in kulturnih delavcev, poslanca v rimskem parlamentu so odkrili na aleji velikih mož v Novi Gorici. E. Besednjak je skupaj z I. Kamušičem v letih 1919—1920 stanoval pri družini Valentinčič, Brinje (danes Ljubljanska 32) v Grosupljem. Primorski dnevnik, 25. 9. 1984, 8 (mw); — isto Gospodarstvo, 28. 9. 1984, 11; — isto Primorske novice, 25. 9. 1984, 1.

Jubileji

43. *Tone Kozlevčar* — *sedemdesetletnik*. Rodil se je leta 1914 v številni družini v Sentvidu pri Stični. Kot 14-letni deček se je prišel učiti obrti v Ljubljano, tri leta kasneje ga je dirigent Fran Venturini sprejel v pevsko društvo Sava. Deloval je kot sindikalist in težkoatlet v klubu Ilirija. Julija 1941 se je priključil OF ter vsa leta okupacije deloval kot varnostni obveščevalec, zato mu je mesto Ljubljana podelilo častno priznanje. Služboval je 25 let v Koncertni direkciji Slovenije, obenem pa je v Srednji glasbeni šoli pri prof. Juliju Bettetu študiral solo petje. Leta 1950 je bil sprejet v Slovenski oktet; bil je organizator in 27 let predsednik okteta ter ga popeljal dvakrat v ZDA in v mnoge evropske, azijske in afriške države. Leta 1951 je pripeljal oktet za njegov prvi nastop v Sentvidu, ob 20-letnici pa je imel oktet jubilejni nastop prav tako v Sentvidu; skupaj s štirimi šentviškimi zbori in nekaj solisti ljubljanske opere sta tedaj predsednik OK SZDL Janez Lesjak in Tone Kozlevčar

začela s prireditvami Pevskega tabora v Sentvidu. Na Kozlevčarjevo pobudo so v Sentvidu postavili več lesenih skulptur, ki jih je izdeloval Peter Jovanovič; med njimi so Ribn'čan Urban, puntarski spomenik, partizanska mati z otrokom in drugi; Tone je bil tudi pobudnik in organizator za odkritje spominske plošče dr. Marku Gerbcu in dr. Stanku Vurniku. Sodeloval je pri prireditvah Kmečke ohceti v Ljubljani ter organiziral prva srečanja oktetrov v Sentjerneju. Skupaj s krajanji je postavil provizoričen muzej mlinov na Temenici ter si prizadeval za asfaltiranje ceste Radohova vas—Temenica. Za svoje vsestransko delo je dobil red zaslug za narod s srebrnimi žarki, priznanje Osvobodilne fronte, priznanje Svobod s srebrnim vencem, grb mesta Novo mesto, grb mesta Karlovac, priznanje Partizanskega pevskega zbora, diplomu častnega občana Ribnice. Ob njegovi 70-letnici so mu ljubljanski sodelavci priredili družabni večer v kavarni Slon, družabna večera pa sta mu priredila tudi občina Grosuplje in Ribnica. Našemu občanu Tonetu Kozlevčarju čestitajo tudi bralci in uredniški odbor Zbornika občine Grosuplje. Ob jubileju smo iz časopisov zapisali, da je Tone Kozlevčar od leta 1952 opravil 1800 nastopov, od tega 450 v zamejstvu in na tujem. Dolenjski list, 28. 4. 1977, 27, s sliko (Janez Debeljak); — *Dota, ki je pesem*. Nedeljski dnevnik, 29. 4. 1984, s sliko (Ladislav Lesar, foto Nace Bizilj); — *70 let Ribn'čana Urbana*. Naj nam še poje. Jana, 2. 5. 1984, 18—20, s sliko (Sonja Grizila); — *Občuduje narodno pesem vsega sveta*. Vsak spodoben Slovenec bo vesel Kozlevčarjeve plošče slovenskih narodnih pesmi. Delo, 13. 6. 1984, 10, s sliko (Jože Humer).

44. *Sedemdeset let Janeza Lesjaka*. V oktobru 1985 je dopolnil 70 let življenja in več kot 50 let dela. V mladosti ga je zanimala arheologija stiške okolice, številne gomile in gradišče Vir. Sodeloval je pri izkopavanjih. Zgodaj, leta 1942 se je priključil narodnoosvobodilnemu boju, leta 1943 pa je bil sprejet v partijo. Bil je član okrajnega odbora OF Stična, okrožnega odbora Stična in Novo mesto in okrožnega izvršilnega NOO Novo mesto. Po osvoboditvi je opravljal pomembne dolžnosti, med drugimi dolžnost predsednika okraja Grosuplje in podpredsednika okraja Ljubljana-okolica, nato je bil več let direktor tovarne Motvoz in platno Grosuplje ter dve mandatni dobi zveze turističnih društev občine in član republiške zveze. O prizadevanjih, uspehih in težavah je objavil več prispevkov in poročil v prejšnjih številkah našega zbornika. Zadnja štiri leta je predsednik izdajateljskega sveta. S svojo delavnostjo, skromnostjo, razgledanostjo in veliko mero osebnega humanizma uživa ugled med vsemi platni občanom.

Ob življenjskem in delovnem jubileju mu bralci in člani uredniškega odbora želijo zdravja in pri nadaljnjem delu še veliko uspehov. Glej tudi Našo skupnost 1985, 10, 5.

Odšli so

45. *Franc Potokar*, doma iz Polja pri Višnji Gori (1911—1984), je že leta 1941 prevažal sanitetni material iz ljubljanske bolnišnice za NOV; s triciklom ga je prepeljal čez 5500 kg. 15. marca 1943 je stopil v partizansko bolnišnico na Kočevskem Rogu. Od leta 1949 je bil upravitelj bolnišnice TBC v Šempetru pri Gorici. Primorske novice, 20. 7. 1984, 13, s sliko.

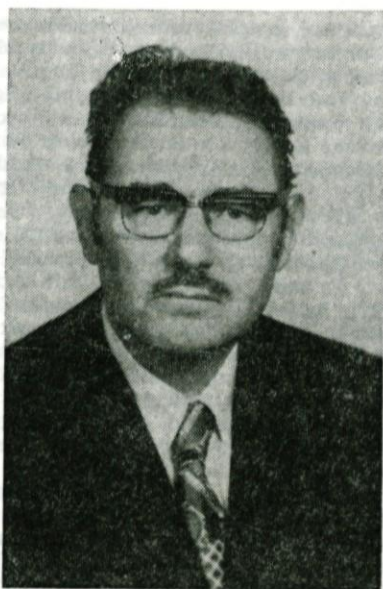
46. *Tone Potokar* (1908—1985) je 14. maja 1985 umrl v Zagrebu. Njegov življenjepis in pregled literarnih del, prevodov in prikazov je bil objavljen v 10. zvezku našega zbornika (1978, 335—338 in 349—350). Njegova literarna zapuščina je deponirana v kostanjeviškem gradu. Delo, 21. 5. 1985, 6, s sliko (Janjo Moder); — Naši razgledi, 19. 7. 1985, 424 (Jože Pogačnik); — Delo, 21. 5. 1985, 12 (osmrtnici). Glej prispevke v tem zborniku!

47. *Umril je dr. Josip Rus*. Eden od ustanoviteljev OF, podpredsednik AVNOJ in SNOS, imetnik partizanske spomenice in nekdanji sodnik in predsednik okrajnega sodišča v Višnji Gori. Delo, 17. 9. 1985, 3, s sliko (Mitja Meršol); — Delo, 17. 9. 1985, 13 (osmrtnica); — Primorski dnevnik, 17. 9. 1985, 1; — Dolenjski list, 19. 9. 1985, 1; — Kmečki glas, 18. 9. 1985, 20; — Komunist, 20. 9. 1985, 22, s sliko.

48. *Umril je prof. dr. Stane Mikuž* dne 19. julija t. l. v Ljubljani; rojen je bil 1. maja 1913 v Šmarju. Delo, 23. 7. 1985, 3 in 13, s sliko (Mirko Juteršek).

49. *Av gust Šuligoj*, učitelj in zborovodja v Stični (ZOG I, 1969, 119—120), je konec junija t. l. v Trbovljah umrl. Delo, 29. 6. 1985, 6, s sliko (Martin Mencej). Dne 25. junija 1984 je v Grosupljem umrl dolgoletni upravnik kmetijskih posestev Boštjan *Martin Čakš*. Sodobno kmetijstvo, 11, 1984, 3. stran ovitka, s sliko (Ivan Šporar).

50. *Janez Lužar* je leta 1984 umrl; bil je ustanovitelj in več let direktor Elektrostrojnega podjetja (sedaj Kovanastroj) Grosuplje. Rodil se je v delavski družini v Žalni dne 31. julija 1915. Učil se je za elektromonterja pri tvrdki Brown & Boveri v Ljubljani (1929—33), obenem pa je dovršil tri razrede obrtne nadaljevalne šole v Ljubljani. Služboval je v tovarni Motvoz & platno, pri KNE kot monter, pri Brown & Boveri in pri tvrdki Miroslav Aleš v Ljubljani. Jeseni 1943 je vstopil v NOV in se boril v Cankarjevi brigadi do 1945, poldruugo leto pa je bil inštruktor za radiotehniko. Po osvoboditvi je služboval na Fizikalnem inštitutu v Ljubljani (1945—51). Leta 1952 je v Žalni ustanovil elektrostrojno delavnico, iz nje pa je zrastle Elektrostrojno podjetje in sedanji Kovanastroj. Leta 1964 je odšel v Zavod za avtomatizacijo v Ljubljani in bil vodja razvojnih in prototipnih delavnic na Tržaški cesti; tam je delal do upokojitve leta 1967. Glavna direkcija elektrogospodarstva LR Slovenije mu je leta 1951 podelila diplomu o priznanju naziva VEČKRATNI MOJSTER iz kovinske in elektrotehniške stroke.

Janez Lužar.

Janez Lužar je bil izredno dejaven kulturno-političen delavec v Žalni in v Grosupljem: bil je predsednik KUD in ZZB, član Partizanskega (invalidskega) pevskega zbora Ljubljana in član pevskega zbora v Grosupljem; bil je predsednik KS Žalna, nad 50 let dejaven član gasilskega društva Žalna, predsednik društva upokojencev in številnih drugih društev, odborov in komisij. Z vseh delovnih področij je prejel mnogo priznanj, diplom in nagrad. Bil je delaven, skromen, vsestransko razgledan. Baval se je s pisanjem spominov, nekatere njegove pesnitve pa objavljamo v tem zborniku (Iz arhiva vdove Stefke Lužar in sestre Mimi Lužar).

Kronika in razno

51. *Dr. France Škerl-Bregar*, znanstveni svetnik na Inštitutu za delavsko gibanje je v 77. letu življenja dne 22. oktobra 1985 umrl v Ljubljani. Kot borec in zgodovinar je zbiral, raziskoval in pisal razprave iz dokumentov OF in NOV. V našem zborniku je objavil *Bibliografijo o narodnoosvobodilnem boju na ozemlju občine Grosuplje* (1945—1965) v IV. zvezku leta 1972, 201—218; seznam obsega 170 gesel. Drugi del je Škerl pripravljal za 14. zvezek, zaradi bolezni pa dela ni dokončal (Lj. dnevnik, 24. 10. 1985, 5).

52. *Mira Mihelič* (1912—1985) je v svojem zadnjem avtobiografskem romanu *Ure mojih dni* (Pomurska založba 1985) opisala srečanje z Louisom Adamičem. Miheličeva je prevedla tri Adamičeve knjige (Vrnitev v rodni kraj, Vnuki in Orel in korenine) ter nekaj drugih krajših odlomkov (190—194).

53. *Gradivo za dolenski biografski leksikon* (13) obsega imena od Antona Jarca do Vencenta Jereba. Iz občine Grosuplje so omenjeni *Mihaela Jarc*, pesnica, živi v Višnji Gori; — *Janko Jeglič* (1859—1943) je bil učitelj v Skocjanu pri Turjaku; — *Andrej Jenko* (1884—1973) je kot zdravnik služboval v Sentvidu pri Stični; — *Francišek Jere* (1881—1975) je bil rojen na Pancah pri Lipoglavu, klasični filolog.

54. *Lepote slovenske vasi*. 18. *Sentvid pri Stični*. Zgodovina in opis. (Dnevnik, 11. 11. 1985 in 12. 11. 1985, str. 12 oz. 11 (Darinka Kladnik, foto Marjan Ciglič); — *Obnovljeni duh menihov*. O mednarodnem simpoziju v Stični, Pleterjah in Kostanjevici 1984 v knjigi *Redovništvo na Slovenskem ob 750-letnici*

Kostanjevice, 850-letnici Stične in 900-letnici kartuzijancev. Koledar Mohorjeve družbe 1985, 56—57; — *Stična na Dolenjskem*. Koledar Mohorjeve družbe, 31—36 (Jože Gregorič). Koledarski del je opremljen s posnetki motivov stiškega samostana, skupno 12 barvnih fotografij iz samostanskega arhiva. — *Redovni bratje v Stični*. Razgovor opata Antona Nadraha s samostanskimi brati. Družina, 40, 1985, 8; — *Podobe doline ob izviru Krke*. Obzornik 1985, 10. 726—731 (Lojze Uršič); — *Počitnice na Kopanju*. Črne zgodbe. Mladinska knjiga 1982, 147—175. Pet črtic s spomini iz mladosti (Francé Brenk).

55. *Iz leta v leto — iste napake*. Skupščina MDA Suha krajina v Grosupljem ocenjevala dosedanje delo — Čimprej se je treba odločiti: mladinske delovne akcije da ali ne. Dolenjski list, 12. 12. 1985, 1 (Ria Bačer); — *Delavci Motvoza in platna za odcepitev od Tekstila*. Ločitev po sedmih letih. M & P je kot Tekstilov tozd začel poslovati s 1. januarjem 1978... med njihovimi največjimi izvozniki. Delo, 5. 11. 1985, 7 (Mojca Kaučič); Ljubljanski dnevnik, 5. 11. 1985, 4; — *Prenovili so Boštanjsko farmo*. Dosedanji objekti so bili zgrajeni 1959 in niso več ustrezali potrebam. Na farmi redijo 320 molznic, 250 telic ter okoli 70 telet. Ljubljanski dnevnik, 29. 10. 1985, 4.

56. *Jurčič kot pripravnik in politični publicist*. Jugoslovanski seminar za tuje slaviste, Zadar 1984, 33—34, 139—157. Referat na seminarju imel Štefan Barbarič... Danes je splošna sodba Jurčiču mnogo bolj naklonjena, kot mu je bila kakšenkrat. Pred kratkim (dec. 1979) sta ga vidna kritika starejšega in mlajšega rodu priznala za velikega fabulista oziroma velikega pisatelja (J. Vidmar, D. Rupel); — *Matica srpska* je v seriji Slovenska književnost 4, izdala na 369 straneh naslednje povesti Josipa Jurčiča: Jesenska noč, Kloštrski žolnir, Hči mestnega sodnika, Telečja pečenka, Med dvema stoloma, Lepa Vida. Izbor in uvod Štefan Barbarič, prevod Božidar B. Begola, bio- in bibliografske podatke napisal Franc Dobrovoljc.

57. *50 let prodaja novoletne jelke* Ivan Skrjanc iz Male Stare vasi (Ljubljanski dnevnik, 19. 12. 1985, 4 s sliko, foto Lado Čuk); — *Iz leta v leto — iste napake*. Skupščina MDA Suha Krajina v Grosupljem ocenjevala dosedanje delo. Čimprej se je treba odločiti: mladinske delovne akcije da ali ne (Dol. list, 12. decembra 1985, 1, Ria Bačer); *Iz Čila nazaj v Grosuplje*. Po štiriintridesetih letih življenja v tujini — kar trideset let je bil v Čilu — se je Franc Zupančič vrnil v rodno vas Gatino nad Grosupljem (Jana, 19, 8. 5. 1985, tekst in slika: Renata Ažman);

58. *Hribarjev zapis v spominsko knjigo Franji Erženovi*. Anton Hribar, znan po svojem pesniškem imenu Korinjski (1884—1953) je bil doma s Korinja v Suhi Krajini (Dolenjski razgledi, 6, 17. 10. 1985, 71, objavil Karel Bačer).

59. *Gradivo za dolenski biografski leksikon* (14) obsega imena od Jerich John do Južna Martin. Iz naše občine so navedeni: Jerič Josip (1881—1930) iz Gradišča v Stični; — Jerič Jožef (1823—1888) iz Gradišča pri Stični; — Jevnikar Martin (1913) iz Spod. Brezovega; — Juliani Franc (1756—1836) je služboval na Krki; — Jurčič Josip (1844—1881) z Muljave (Dol. razgledi, 6, 17. 10. 1985, 72, sestavil Karel Bačer).

60. *Gradivo za dolenski biografski leksikon* (4) obsega imena Boener Johan do Brinar Josip. Iz naše občine so navedeni Peter Bohinc, pisatelj (1864—1919), služboval je v Dobropoljah in v Škocjanu; — Etbin Bojc, šolnik in publicist (1906—1975) doraščal je v Dobropoljah; — Vilko Bojc, pravnik in novinar (1910—1973), rojen v Dobropoljah. Glej ZOG 6, 1974, 297; — Jože Boldan-Silni, narodni heroj (1915) rojen v Višnjah pri Ambrusu. Glej tudi ZOG 3, 1971, 31 s sliko; *Matej Bor - Vladimir Pavšič*, pesnik in pisatelj (1913), napisal v Partizanskem taboru po obisku Grosupeljske čete v Medvedjici. Glej ZOG 3, 1971, 7—14: Dolenjski razgledi, 23. 4. 1981 (Karel Bačer).

61. *Lestvica narodnega dohodka za leto 1984*. Naša občina je po višini ND zdrknila z 48. na 52. mesto, pred nami je občina Trebnje, za nami pa občina Radlje ob Dravi. ND je leta 1984 dosegel 285.731 din na prebivalca. Izmed sosednjih občin je slabša samo občina Ljubljana Vič—Rudnik, ki je bila na 61. mestu v republiki ter dosegla 229.574 din ND na glavo. Delo, 17. 1. 1986, 2 (Ilija Popit).

62. *Gabriel Humek v Mali galeriji*. Mojster je razstavil 15 olj — vznemirljivo inačico metafizičnega slikarstva; predstavlja vezni člen med slovenskimi modernizmi in postmoderno. Razstavní katalog MG, 7. 1. — 2. 2. 1986 24 str. uredil Marijan Tršar. Lj. Dnevnik, 7. 1. 1986, 10.

63. *Upokojitev za višnjegorski klanec*. Prvi odsek štiripasovne avtoceste od Smarja-Sap mimo Police do Višnje Gore bo dolg 12,2 km. Dnevnik, 15. 1. 1986, 5 (Ivo Brečič); — *Javna razgrnitev načrtov*. Na ogled je 88 kart, ki so sestavni del osnutka družbenega plana do 1990. Delo, 30. 1. 1986, 12 (K. M.); — *Kmetje so zadrugi prodali več mesa — in praznili hleve*. V TZO Grosuplje ne povečujejo staleža živine, kupujejo manj krmil in umetnih gnojil. TZO KZ Ljubljana pokriva tretjino območja občine in sodeluje s 780 kmetijami. Delo, 24. 1. 1986, 7 (Mojca Kaučič).

64. *Josip Jurčič*. Znameniti Slovenci. (Izdala Partizanska knjiga v Ljubljani 1986, 214 strani, napisal Štefan Barbarič). V zadnjem desetletju doživlja Jurčičevo literarno delo novo potrditev, prav tako pa tudi pisateljevo politično in politično publicistično delovanje. Pisec monografije se je že doslej loteval proučevanja Jurčiča v celoti in v posameznih obravnavah.

Proizvodni program

TOZD LONL

- ulike iz črne in načelene kane
- kvalitete po JUS 51. 10 do 51. 30 in 51. 45 do 51. 60 za avtomobile in stroje, kmetijsko, kmetijsko industrijo, proizvodnjo aparatov za gospodinjstvo in individualna naročila
- katalizacijski pokrovi in ruševke

TOZD TA

- stroškovni in pribor za zunanje vodovodne omrežje
- stroškovni za industrijo za proizvodnjo, oprevo, tehnološke inženir in podobno
- mehanska obdelava

TOZD LSK

- ulike iz barvnih kovin (aluminij, magnezij, bron) za strojogradnjo, izdelovalniški delovni industrijo in kmetijstvo

TOZD VPO

- modeli za ulike, jedrinski
- vročisanje

Zaradi omejenih finančnih sredstev je bilo uredništvo prisiljeno, da iz grada izloči pet prispevkov, ki niso bili naročeni ali so prispeli z zamudo razpisanega roka. Prispevke bomo glede na pomembnost po možnosti objavili v 15. zvezku našega zbornika. Avtorjem se uredništvo opravičuje.

LIVAR Viktor Koleša

livarstvo in armature, n. sol. o.

61295 Ivančna gorica,

Ljubljanska cesta, tel. 061/783 140, telex 31570 yu imp liv

Proizvodni program

TOZD LSNL

- ulitke iz sive in nodularne litine kvalitete po JUS SL 10 do SL 30 in NL 42 do NL 60; za avtomobilsko in strojno industrijo, kmetijsko industrijo, proizvodnjo aparatov za gospodinjstvo in individualna naročila
- kanalizacijski pokrovi in rešetke

TOZD TA

- armature in pribor za zunanje vodovodno omrežje
- armature za industrijo za plinovode, cevovode tekočih snovi in podobno
- mehanska obdelava

TOZD LBK

- ulitki iz barvnih kovin (aluminij, medenina, bron) za strojogradnjo, ladjedelništvo, elektro industrijo in kmetijstvo

TOZD VIPO

- modeli za ulitke, jedrovniki
- vzdrževanje
- mehanska obdelava

ISKRA —
INDUSTRIJA ZA AVTOMATIKO

TOZD STIKALNIH
IN ZAŠČITNIH ELEMENTOV

DOBREPOLJE
PREDSTRUGE 29
VIDEM 61312

Black & Decker
JUGOSLAVIJA p. o.

podjetje za proizvodnjo in montažo
električnih ročnih orodij, priključkov
in pribora

STOLARNA
DOBREPOLJE

TELEFON: 782 008
TELEGRAM: STOLARNA Dobropolje
61312 VIDEM-DOBREPOLJE

SINOLES b. o.
TOZD LESNA PROIZVODNJA
IVANČNA GORICA
Telefon: 783-147, 783-148

V povsem sodobno opremljeni tovarni, ki smo jo zgradili leta 1975, izdelujemo specialno stavbno pohištvo in izdelke po meri. Uspešno se vključujemo v investicijsko gradnjo, saj se intenzivno ukvarjamo z izdelovanjem oken, vrat, predelnih sten in drugih elementov za turistične in druge javne objekte. Izdelujemo notranjo opremo po meri in individualno raznovrstno kosovno pohištvo za investicijske objekte.

Poleg žagarske proizvodnje nudimo tudi druge obrtniške storitve in se hitro prilagajamo zahtevam in potrebam trga. Letna vrednost proizvodnje znaša približno 180 milijonov dinarjev, zaposluje pa 110 delavcev.

MERCATOR-KIT
LJUBLJANSKE MLEKARNE
TOZD STIČNA PRAŠIČEREJA
61295 IVANČNA GORICA

- proizvajamo bekone, pitano govedo in mleko
- pridelujemo pšenico, oljno repico, gorčico, koruzo in seno
- vzgajamo lončnice in cvetlice ter sadike za zelenjavo
- izdelujemo vence in šopke
- pridelujemo organsko gnojilo pridobljeno s pomočjo deževnikov

rašica

TOVARNA PLETENIN LJUBLJANA

ljublanski zmaj

TOZD KONFEKCIJA AMBRUS
TOZD »VLTAVA« ŠENTVID PRI STIČNI

TEKSTIL

TOZD

motvoz in platno n. sol. o.

Taborska 34
61290 Grosuplje
telefon: (061) 771-311
telex: 31498 YU MOTVOZ
telegram: Motvoz Grosuplje
železniška postaja: Grosuplje
tekoči račun: SDK 50130-601-31002

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embalaranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrabene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče za moko, sladkor, pšenico in razna semena. Ravno tako izdelujemo ventil vreče za polnjenje na avtomatskih polnilnicah za sladkor, gnojila in podobno.

Izdelujemo kontejner vreče za 1000 do 1500 kg cementa ali drugega granuliranega materiala.

Izdelujemo motvoze in vrvi iz konoplje ali polipropilena, polipropilenska vodila za hmelj ali stročnice, veziva za kmetijstvo in vse druge slične namene.

V proizvodnji imamo kvalitetno polipropilensko štapel vlakno od 6,7 dtex do najbolj grobega 110 dtex v različnih barvah.

Se priporočamo!

AGROSTROJ LJUBLJANA

**TOZD »Albin Grajzar«
IVANČNA GORICA**

Proizvajamo armirane poliesterske silose in cisterne velikosti do 150 m³:

- za siliranje živinske krme (zeleno in zrnato silažo)
- za skladiščenje žit in moke
- za skladiščenje umetnih krmil
- za skladiščenje cementa
- za skladiščenje ostalih sipkih materialov
- cisterne za tekočine

V kompletni inženiring ponudbi nudimo vso transportno opremo za polnjenje in praznjenje.

Kit

Kmetijska zadruga Stična

sedež Ivančna gorica
telefon: 783-102

Oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev, organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino, prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja, oskrbuje potrošnike s svežim mesom in znanimi stišskimi mesnimi izdelki,

ima lastno hranilno-kreditno in lastno kmetijsko pospeševalno službo.

VETERINARSKI ZAVOD »KRIM« GROSUPLJE

DELOVNE ENOTE: LJUBLJANA-VIČ-RUDNIK, GROSUPLJE,
CERKNICA, VRHNIKA, RIBNICA

telefon: (061) 771-170 ŽIRO RAČUN: 50130-601-31322 pri SDK
GROSUPLJE

- opravlja neprekinjeno dežurno službo zdravstvenega varstva živali
- odkriva in zatira kužne bolezni živali
- opravlja umetno osemenjevanje govejih plemen, odkriva in odpravlja plodnostne motnje
- opravlja veterinarsko sanitarni nadzor v proizvodnji in prometu živali, živalskih proizvodov in živil živalskega izvora
- neškodljivo odstranjuje poginule živali, ugotavlja vzrok pogina in skrbi za varstvo okolja
- skrbi za izobraževanje posestnikov živali

IMOS

elektrotehniško podjetje grosuplje
pozd elektroservice

elektrotehniško podjetje grosuplje
pozd elektroservice

projektiramo, izvajamo in montiramo elektroinstalacije
jakega in šibkega toka, razne naprave z avtomatiko,
strelovode, trafo postaje, skupinske antenske naprave,
avtomatske telefonske centrale, servis in popravila.

GUMA

Trgovsko podjetje Grosuplje

BREZJE PRI GROSUPLJEM 1 C

TELEFON 772-360

TELEX 31510 YU GUMA

ARCOBOMURKA

delovna
organizacija

„TABOR“

61290 GROSUPLJE
Adamičeva 14

TRGOVINA, GOSTINSTVO in TURIZEM
n. sol.o.

Delovna organizacija

772-315

TOZD Maloprodaja

772-120

TOZD Veleprodaja

771-409

TOZD Gostinstvo

771-080

GROSUPLJE, ADAMIČEVA 51 — TELEFON: 772-233 —
TELEX: 32114 YU INSTGR
TEKOČI RAČUN: 50130-601-31182

IZVAJAMO INSTALACIJE:
CENTRALNIH KURJAV, VODOVODA,
PLINA, PREZRAČEVANJA
STAVBNO KLEPARSTVO IN IZOLACIJE!

transportno podjetje
Avtoprevoz

61295 IVANČNA GORICA

Transportno podjetje
»AVTOPREVOZ« Ivančna gorica

opravlja prevoze
s cestno motornimi vozili
doma in v inozemstvu.

sestavljena organizacija
združenega dela za
dejavnost kmetijstva,
industrije, trgovine,
gostinstva in storitev,
n. sub. o., Ljubljana

PEKARNA GROSUPLJE

proizvodnja kruha in peciva, p. o., Grosuplje, Adamičeva 11,
žiro račun: 50130-601-31091 pri SDK Grosuplje
telefon: (061) 771-100, 771-177 uprava, 771-143 ekspedit pekarne

SOZD GHT LJUBLJANA
GP TURIST LJUBLJANA
TOZD MOTEL GROSUPLJE

MOTEL GROSUPLJE

restavracija

sauna

bazen

dancing club

lesnina

TEMELJNA ORGANIZACIJA
ZDRUŽENEGA DELA
SPLOŠNO MIZARSTVO GROSUPLJE

Izdelujemo opremo za hotele, šole
vzgojno-varstvene ustanove in pisarne.
Režemo hlodovino za gospodarske
organizacije in zasebnike.

PARTNER

 p.o.

PROIZVODNJA
POSLOVNE STORITVE
61290 GROSUPLJE

V naši tiskarni tiskamo obrazce, memorandume, vi-
zitke, tabele, plakate oziroma vse po vaših željah in
potrebah.

V knjigovodskem biroju vodimo knjigovodstva za kra-
jevne skupnosti, samoupravne interesne skupnosti,
družbenopolitične organizacije, pozde, delovne orga-
nizacije in obrtnike.

KOMUNALNO PODJETJE
GROSUPLJE

Cesta na Krko 7
61290 GROSUPLJE
telefon 771 037, 772 311

- gradnja vodovodov, kanalizacije, cest
- komunalno opremljanje zemljišč
- vzdrževanje komunalnih naprav
- strojne in prevozniške storitve
- izvajanje zidarskih, pleskarskih in soboslikarskih del

Telefon 771 037

lesnina

TEMELJNA ORGANIZACIJA

ZDRUŽENEGA DELA

SPLOŠNO MIZARSTVO GROSUPLJE

KMETIJSKA ZADRUGA LJUBLJANA

TZO GROSUPLJE — KOLODVORSKA 2

- ODKUPUJE IN PRODAJA KMETIJSKE PRIDELKE, KLAVNO IN PLEMENSKO ŽIVINO
- POSPEŠUJE PROIZVODNJO PRI ZASEBNIH KMETIJSKIH PROIZVAJALCIH IN JIH OSKRBUJE Z REPRODUKCIJSKIM MATERIALOM, KMETIJSKIMI STROJI IN GRADBENIM MATERIALOM
- ODKUPUJE IN PRODAJA IZDELKE DOMAČE OBRTI

zavarovalna skupnost triglav n. sol. o.
ljubljana

OBMOČNA SKUPNOST LJUBLJANA, Miklošičeva 10

Vam nudi vse vrste

- premoženjskih
- življenjskih
- nezgodnih
- kmetijskih in
- transportnih zavarovanj

POSLUŽUJTE SE ZAVAROVALNE ZAŠČITE

PRI ZAVAROVALNI SKUPNOSTI

OBMOČNA SKUPNOST LJUBLJANA!

PREDSTAVNIŠTVO GROSUPLJE, TABORSKA 3

Telefon 771 441

Mercator

SOZD Mercator, n. sub. o.

Mercator DO Rožnik

TOZD Dolomiti, n. sub. o.

Ljubljana, Tržaška 37/b

V svojih poslovalnicah na območju občine Ljubljana-Vič-Rudnik, Grosuplje, Vrhnika in Logatec nudimo našim potrošnikom vse vrste živil, gospodinjske potreščine, gradbeni material, tekstilno blago, kozmetično blago, pohištvo in gostinske storitve; odobravamo tudi potrošniška posojila.

GOZDNO GOSPODARSTVO LJUBLJANA

Obrat za kooperacijo GOZDARSTVO ŠKOFLJICA
— PE Grosuplje

Gospodari z zasebnimi gozdovi s svojimi dejavnostmi:

- gojitev gozdov
- varstvo gozdov
- izkoriščanje gozdov
- dajanje lesa in drugih gozdnih proizvodov v promet
- maloprodaja gozdnih sortimentov
- gradnja gozdnih cest in poti ter drugih ustreznih objektov
- izvrševanje storitev gozdarske službe za lastne in tuje potrebe

IMOS

ZDRUŽENJA INDUSTRIJSKA GRADBENA PODJETJA
61000 LJUBLJANA, Ljubljanska 11 A, p. 4-5
tel/fax: 061/252-502, 512-021
telex: 31280 IMOS SR YU

zavod za prostorsko, komunalno
in stanovanjsko urejanje grosuplje, p. o.
taborska 3, 61290 grosuplje, tel. 772-038

Dejavnost:

- urbanistično in prostorsko planiranje, načrtovanje zelenih površin, parkovnih ureditev in zasaditev;
- izdelava lokacijske dokumentacije in pridobivanje soglasij;
- izdelava zazidalnih načrtov;
- geodetski posnetki terena, zakoličbe objektov in izdelava geodetskih načrtov lege novo zgrajenih stavb in objektov za potrebe tehničnega pregleda;
- investicijski posli in inženiring za samoupravne interesne skupnosti in druge naročnike;
- ekonomski posli, raziskave, analize, planiranje in svetovanje s področja urbanizma, komunalnega in stanovanjskega gospodarstva ter drugih družbenih dejavnosti;
- komunalno opremljanje stavbnih zemljišč;
- investitorstvo, organiziranje in opravljanje investicijskega in drugega vzdrževanja stanovanjskih hiš, poslovnih stavb in lokalov v družbeni in zasebni lasti;
- nadzor nad gradnjo objektov v občini Grosuplje;
- vsa strokovna dela za samoupravno komunalno skupnost, samoupravno stanovanjsko skupnost in skupnost za ceste občine Grosuplje.

IMOS

ZDRUŽENA INDUSTRIJSKA GRADBENA PODJETJA,
o. sol. o.

61000 LJUBLJANA, Linhartova 11 a, p. p. 99

telefon: 061/325-962, 312-067

telex: 31880 IMOS ZP YU

IMOS — SGP GORENJČ

Ljubljanska cesta 11

64240 Radovljica

telefon: 064/75-771

IMOS — SGP GORICA

Tolminskih puntarjev 12

65000 Nova Gorica

telefon: 065/25-011

telex: 34355 SGPGO YU

IMOS — SGP GRADIŠČE

Cesta 4. maja 80

61380 Cerknica

telefon: 061/791-004

IMOS — SGP GRADITELJ

Maistrova 7

61240 Kamnik

telefon: 061/831-237

IMOS — GP GROSUPLJE

Taborska cesta 13

61290 Grosuplje

telefon: 061/772-112

telex: 31480 GROSGP YU

IMOS — SGP KONSTRUKTOR

Sernčeva 8

62000 Maribor

telefon: 062/21-741

telex: 33180 KONMAR YU

IMOS — SGP KRAŠKI ZIDAR

66210 Sežana

Cesta na Lenivec 4

telefon: 067/72-141

telex: 34287 KRAZID YU

IMOS — SGP STAVBENIK

Ulica 15. maja 2

66000 Koper

telefon: 066/32-031

telex: 34254 STAVKP YU

IMOS — SGP TEHNIK

Stara cesta 2

64220 Škofja Loka

telefon: 064/60-371

IMOS — SGP TRŽIČ

Blejska 8

64290 Trzič

telefon: 064/50-288

IMOS — GIP VEGRAD

Prešernova 9 A

63320 Titovo Velenje

telefon: 063/856-712

telex: 33631 VEGRAD YU

IMOS — INŽENIRING

Podjetje za gradbeni inženiring

investicijskih del doma in v tujini

Trg. VII. kongresa ZKJ I

61000 Ljubljana

telefon: 061/326-461, 323-988

telex: 31410 IMOS YU

IMOS — BEST

Vankina broj 11—21

41020 Zagreb

telefon: 041/677-171

IMOS — ELEKTROSERVICE

Cesta na Krko 9

61290 Grosuplje

telefon: 061/772-622

IMOS — INSTALACIJE

Adamičeva 51

61290 Grosuplje

telefon: 061/772-233

IMOS —

SLIKOPLESK-TERMOPLAST

Gornji trg 4

61000 Ljubljana

telefon: 061/222-586

**ODO »UNIVERZAL«
IVANČNA GORICA
Malo Hudo 4 a**

telefon (061)
783-043 uprava
784-002 peskokop

se ukvarja:

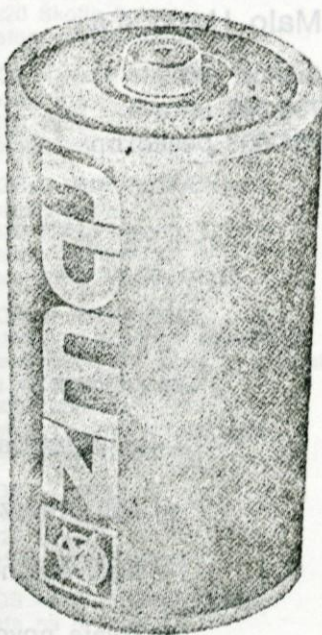
- s pridobivanjem gramoza in peska,
- vrši prevoze,
- nudi strojne usluge,
- izvaja novogradnje
in adaptacije makadamskih vozišč

Iskra ZMAJ Ljubljana

TOZD proizvodnja baterij ŠENTVID pri Stični

Telefon: 785-030

rdeča baterija
super ZMAJ
100% hermetična
NOVO·NOVO·NOVO·NOVO
ne izteče, varuje vaš aparat

KOVINASTROJ
Grosuplje

tovarna gostinske opreme, 61290 grosuplje, adamičeva 36,
telefon (061) 771 411, telex 31552 yu kogro

Izdelujemo, montiramo in projektiramo opremo za vse tipe kuhinj, slaščičarn, samopostrežnih restavracij in drugih gostinskih ali sorodnih obratov.

Izdelujemo pomivalne stroje, toplotne, hladjene, nevtralne in kombinirane elemente, točilne in druge pulte, samopostrežne in ostale linije.

Opravljamo razne storitve

Lastni projektivni biro

Servisna služba v vseh večjih krajih v Jugoslaviji

Predstavništva: Beograd, Niš, Sarajevo in Opatija

UNIS — ELKOS

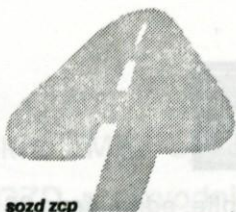
Tovarna elektrokovinske opreme in strojev Ljubljana
OBRAT GROSUPLJE, Industrijska 5,
61290 GROSUPLJE

ELEKTROTEHNA

DO SET Ljubljana — poslovalnica GROSUPLJE

Adamičeva 3, 61290 GROSUPLJE

sozd zcp

**cestno podjetje
ljubljana**

ZCP CESTNO PODJETJE LJUBLJANA, n. sub. o.
Ljubljana, Stolpniška 10

s temeljnima organizacijama VZDRŽEVANJE LJUBLJANA in
GRADNJE in delovnima skupnostma
DELAVSKA RESTAVRACIJA in SKUPNE SLUŽBE

opravlja vzdrževanje in varstvo uvrščenih cest ter opravlja dela
projektiranja, gradnje, rekonstrukcije in modernizacije cestišč,
hidrogradbenih in drugih objektov nizke gradnje z lastno asfaltno
bazo in opravlja prevoz blaga v cestnem prometu.

CVETLIČARNA TOZD Rast Ljubljana

Cesta II. grupe odredov 32, IVANČNA GORICA

TRGOAVTO Koper — PE GROSUPLJE

gradbeno podjetje grosuplje

40 let

Gradbeno podjetje Grosuplje n. sol. o.
61290 Grosuplje
Taborska 13
Telefon: 061/772 112, telex: 31480 YU GROSGP, telegram: GPG

TOZD Splošne gradnje
TOZD Gradbeni polizdelki-proizvodnja
TOZD Kovinsko lesni obrati
TOZD Projektivni biro
DS za nastanitev in prehrano delavcev
DS skupne službe

DO je članica SOZD Imos Ljubljana, Linhartova 11 a

GPG z 2500 zaposlenimi spada med največje slovenske gradbene organizacije. Imamo 40-letne izkušnje na najzahtevnejšem jugoslovanskem trgu, zgradili smo 25% ljubljanskih stanovanj, večino ljubljanskih fakultet, poslovne, industrijske in kmetijske objekte, objekte visoke gradnje v olimpijski vasi v Sarajevu. Nastopili smo na gradbiščih v tujini: Irak, ZRN, NDR. Izvažamo opremo.

Dejavnosti:

Izvajanje vseh vrst visokih gradenj
Proizvodnja predizdelanih gradbenih elementov
Proizvodnja kovinskih, stavnih in drugih konstrukcij
Projektiranje gradbenih objektov
Prostorsko in urbanistično planiranje in projektiranje

Poslovni ugled GPG temelji na visoki kakovosti, izpolnjevanju rokov in konkurenčnih cenah. Prilagajamo se tržnim potrebam. Z investitorji sodelujemo od zasnove do predaje objekta (svetovanje, projektiranje, izvedba). Sledimo razvoju projektiranja in gradnje. Uvajamo nove — izvozno usmerjene — proizvodne programe kovinarske dejavnosti. Vse ob podpori najmodernejših računalniških tehnologije.

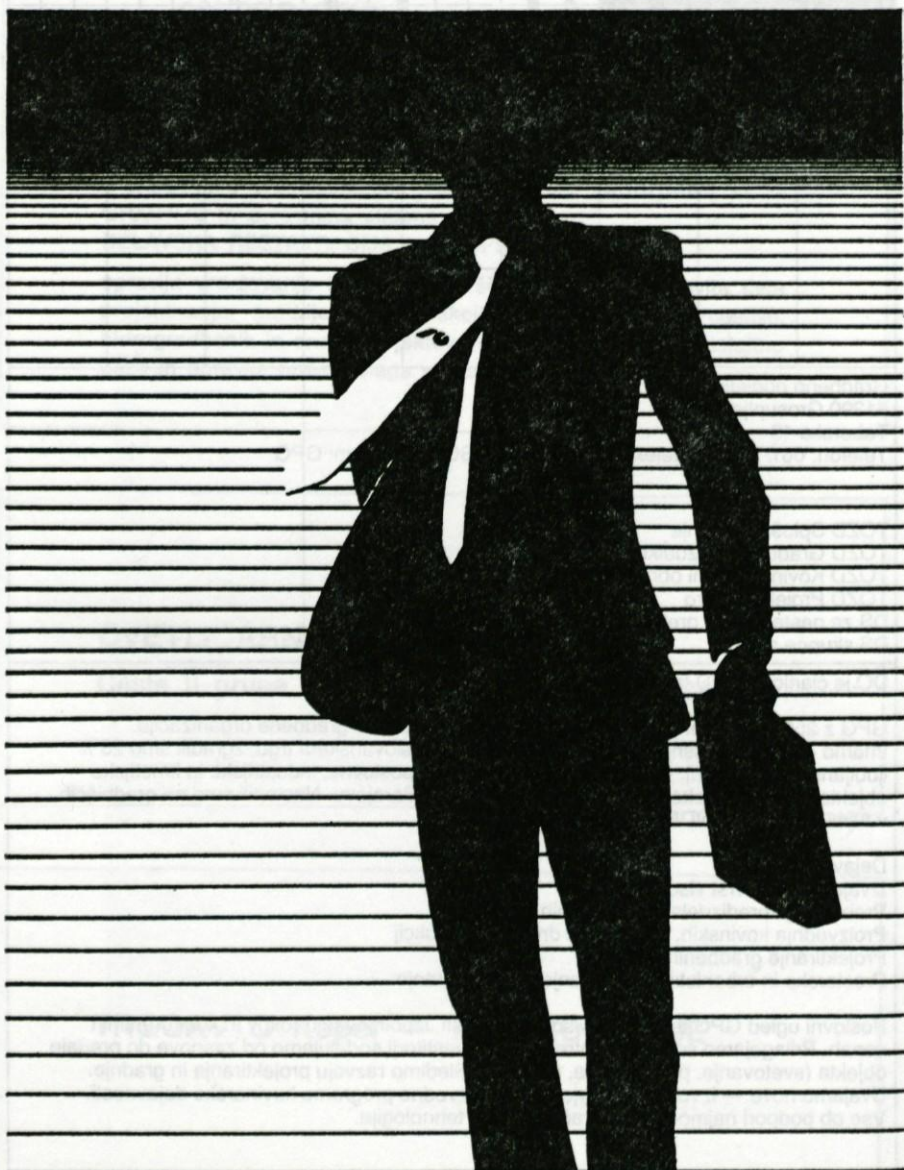

Priporočamo se za obisk s svojo enoto v Grosupljem,
agencijami v Domu starejših občanov, v Ivančni
gorici in Dobropolju

Gospodarska banka Ljubljana

Odločite se za pravi korak in sodelovanje z nami

---

dekorativna
LJUBLJANA
